A. or 6062

НАРѢЧІЯ
ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ,
ЖИВУЩИХЪ ВЪ ЮЖНОЙ СИБИРИ И ДЗУНГАРСКОЙ СТЕПИ.

I ОТДѢЛЕНІЕ:

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

DIE SPRACHEN
DER
TÜRKISCHEN STÄMME SÜD-SIBIRIENS
UND DER
DSUNGARISCHEN STEPPE,

VON
Dr. W. Radloff.

I. Abtheilung:

PROBEN DER VOLKSLITTERATUR.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1866.
ВЪ ТИПОГРАФІИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
(В. О., 9 лин., No. 12.)

Digitized by Google

ОБРАЗЦЫ
НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ,
ЖИВУЩИХЪ ВЪ ЮЖНОЙ СИБИРИ И ДЗУНГАРСКОЙ СТЕПИ,

СОБРАНЫ

В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ I:

ПОДНАРѢЧІЯ АЛТАЯ: АЛТАЙЦЕВЪ, ТЕЛЕУТОВЪ, ЧЕРНОВЫХЪ И ЛЕБЕДИНСКИХЪ ТАТАРЪ, ШОРЦЕВЪ И САЯНЦЕВЪ.

PROBEN
DER VOLKSLITTERATUR
DER
TÜRKISCHEN STÄMME SÜD-SIBIRIENS,

GESAMMELT UND ÜBERSETZT

VON

Dr. W. Radloff.

I. Theil:

DIE DIALECTE DES EIGENTLICHEN ALTAI: DER ALTAIER, TELEUTEN, LEBED-TATAREN, SCHOREN UND SOJONEN.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1866.

ПРОДАЕТСЯ У КОММИССІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:

А. Базунова, въ С. П. Б.
И. Глазунова, въ С. П. Б.
Еггерса и Комп., въ С. П. Б.
Г. Шмицдорфа, въ С. П. Б.
Н. Киммеля, въ Ригѣ.
Энфианджянца и Комп., въ Тифлисѣ

Цѣна 1 р. 70 коп. сер.

Digitized by Google

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ. Санктпетербургъ, 15 Іюня 1866 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *К. Веселовскій.*

Digitized by Google

ОГЛАВЛЕНІЕ.

Стран.

АЛТАІ КІЖІ, ТÄLÄҢÄТ КІЖІ ÄКӮДӮҢ СӦСТӦРӮ.

Ӯlӈäр сӧс 1

Чорчоk.

1. Кӧјӧім кіжі 7
2. Алтаін Саін Салам 10
3. Кāн Пӯдäі Äкі Мōспыла јӯлашkан 22
4. Тарданаk 26
5. Тäктäбäі Мäрӈäн 29
6. Кудазыныҥ табышkаӈы 58
7. Кан Пӯдäі 59
8. Аі Кāн 85

Чӧбӧлкӧптӯҥ Јӯрӯмӯ 113

Кучун.

1. Јäрдіҥ пӯткäні 159
2. Калӈанчы Чаk (Тäläҥäт кіжіläрдіҥ, Алтаі кіжіläрдіҥ сӧзӯбілä) 167
3. Сартактаі Кäзäр 170
4. Сары арт 170
5. Алтын Чӧчӯ 171
6. Абӯм Пōм 171
7. Јанар Куш 171

Digitized by Google

Стран.
8. Пї кіжініӊ ӯлу 172
9. Тӓмір таіkа 175
10. Ӓкі Кāн 177
12. Тōлōс, Мундус, Кочkор Мундус 183
13. Шӯнӯ 184
14. Пічік пілӓчі ӯлчаk 186
15. Шыдар Убаӊ. 188
Чӓбӓlкōп Радлопка іḡӓн кат 189
Кāн kудаідыӊ он салымдары 192
Кан kудаі Ісус Крістоспылаӊ пӓріlḡӓн мӯрḡӯ сōс. 193
Пӓ̆жонынчы арӯ сарын. 193
Тоḡузонынчы арӯ сарын. 194
Тапkыр.
I. Турнабыла тӯlkӯчӓк 195
II. Паkа 196
III. Таkпыла сусkас 196
IV. Ач kōстӯ іт 197
V. Тӯlkӯчӓkпіlӓ Карḡа. 197
Кожоӊ.
I. Каӊза Пī. 198
II. Мырат Пī 200
III. Аk Кōбōк 204
IV. Саkсы Баі. 212
V. Пӓш Казаk 213
VI. Пī Таш. 215
VII. Камдыӊ мӯрḡӯ сōс. 217
VIII. Алkыш сōс 218
IX. Чолышбанныӊ Тōlōстōрдӯӊ алkыш сōс 220
X. Тōлōстōрдӯӊ јада сōс 220
XI. Саӊысkаныӊ сыḡыды 221
XII. Кōјōнōктӯӊ маkтанḡаны 222
XIII. Салkын јалkуда маkтанḡаны. 224

Digitized by Google

Стран.

XIV. Jыланың сарыны појыныӊ палазын äркäläткäнi 225
XV. Кожоңдор 225
ТÖЛÖС. 239

ЫШ КIЖI.

Тiргäш (Алтын Кölдÿң jанында) 239
Кöмнöш (Пiдiн jанында). 242
Кÿзöн (Пiдiң jанында Кÿдуң пälтрiнäң рak äмäс) 248

ШАЛҔАНДУ КIЖI.

Кудÿң jанында 294

ШОР КIЖI.

1. Кан Пäргäн 310
2. Кара Кан 326
3. Оҕлаk 331
4. Алтын Таiҫы 342
5. Каратты Пäргäн 349
6. Аi Мöгö 364
7. Алтын Äргäк 376
8. Аран Таiҫы 391

СОJОҢ.

1. Паҕаi Jÿрÿ 399
2. Кÿjÿттÿм Модун 405
3. Ыр 409

Digitized by Google

ПРЕДИСЛОВІЕ.

VORWORT.

Digitized by Google

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Нѣтъ на земномъ шарѣ ни одного нарѣчія, которое бы распространялось на столь огромное пространство, какъ Тюркское. Племена, говорящія Тюркскимъ языкомъ, живутъ въ трехъ частяхъ свѣта, начиная отъ сѣверо-восточной части Африки и Европейской Турціи до южной полосы Сибири и самой степи Гоби.

Вслѣдствіе принятія уже нѣсколько столѣтій тому назадъ исламской вѣры, Тюрки вступили въ ближайшія отношенія къ народамъ, достигшимъ уже гораздо высшаго образованія. Такимъ образомъ они по неволѣ подчинились во всѣхъ отношеніяхъ превосходящимъ ихъ въ умственномъ развитіи, въ промышленности и въ искусствахъ, Персіянамъ и Арабамъ. Такая зависимость ясно обнаруживается въ умственныхъ ихъ произведеніяхъ, именно въ литературѣ. Они не только приняли арабскій алфавитъ, совершенно не подходящій къ ихъ языку, но и подражали съ рабскою точностію учителямъ своимъ, Арабскимъ и Персидскимъ писателямъ. Такимъ образомъ, заимствовавъ у нихъ для украшенія слога множество словъ, они создали себѣ искуственный письменный языкъ. Этотъ языкъ былъ и остался до сихъ поръ непонятнымъ для простаго народа созданіемъ, не имѣлъ никакого вліянія на разви-

Digitized by Google

VORWORT.

Wohl keine Sprachenfamilie des Erdballs erstreckt sich über ein so riesiges Ländergebiet wie die türkische. Vom Nordosten Afrika's und der europäischen Türkei über den südöstlichen Theil von Russland, über Kleinasien und Turan bis hoch nach Sibirien herauf und bis zur Sandwüste Gobi leben überall Stämme, die die türkische Zunge reden. Der Islam, zu dem der grösste Theil der türkischen Stämme sich seit vielen Jahrhunderten bekennt, brachte die Türken mit Völkern in die engste Berührung, welche einen weit höheren Bildungsgrad erreicht hatten als sie selbst, welche in litterärer und industrieller Beziehung sie weit übertrafen. Es ist daher ganz natürlich, dass sie bald in eine vollständige geistige Abhängigkeit von diesen ihren Glaubensgenossen, den Arabern und Persern, gelangten. Diese zeigt sich vornehmlich in ihren geistigen Productionen in der Litteratur. Sie nahmen nicht nur das für ihre Sprache ganz unpassende arabische Alphabet an, sondern sie suchten auch in ihrer Schriftsprache die arabischen und persischen Vorbilder nachzuahmen. Deshalb wendeten sie der Eleganz des Stiles halber Tausende von Wörtern jener Sprachen an, und schufen sich eine Sprache, die einem bunten, aus allerhand Lappen zusammengesetzten Kleide gleicht. Diese Schriftsprache war und ist natürlich dem türkischen Volke ein unverständliches Conglomerat, sie vermochte nie die Volks-

Digitized by Google

тіе народа и высохъ, не получая свѣжихъ силъ отъ живаго народнаго духа.

Хотя, правда, каждое Тюркское племя говоритъ своимъ особымъ діалектомъ, но въ письменномъ языкѣ свойство этихъ діалектовъ обнаруживается весьма неудовлетворительно. По недостаточности арабскаго алфавита, нельзя точно выразить звуки, свойственные живымъ народнымъ поднарѣчіямъ, и по причинамъ, зависѣвшимъ отъ исторіи, перемѣшались даже грамматическія формы разныхъ діалектовъ. Оттого для изучающаго Тюркскія поднарѣчія необходимо прежде всего оставить въ сторонѣ письменный т. е искуственный языкъ, и избрать исключительнымъ предметомъ изслѣдованія разговорный языкъ простаго народа.

Во время пятилѣтняго моего пребыванія въ южной Сибири, я старался изучать поднарѣчія Тюркскихъ племенъ, живущихъ между Тян-Шаномъ и рѣкою Енисеемъ, и собралъ много лингвистическихъ матеріаловъ, достаточныхъ для того, чтобы дать европейскимъ ученымъ точное понятіе объ этихъ поднарѣчіяхъ, никѣмъ до сихъ поръ не обработанныхъ. Такъ какъ эти поднарѣчія, изслѣдованныя мною, никогда не подвергались вліянію мугамметанской цивилизаціи, то они остались гораздо чище и оригинальнѣе языка южныхъ племенъ, и тѣмъ важнѣе они для изученія общаго Тюркскаго идіома.

Первое отдѣленіе представляемыхъ много матеріаловъ заключаетъ въ себѣ образцы народной литературы въ трехъ частяхъ, второе — словарь, и третье — сравнительную грамматику всѣхъ поднарѣчій.

Издаваемая нынѣ первая часть литературныхъ образцовъ заключаетъ въ себѣ поднарѣчія Алтая: Алтайцевъ, Телеутовъ, Черновыхъ и Лебединскихъ татаръ, Шорцевъ и Саянцевъ.

Какъ видно изъ оглавленія первой части, я больше всего обратилъ вниманіе на Алтайское и Телеутское поднарѣчія. Сохранившій болѣе первоначальный Тюркскій характеръ, Алтайскій языкъ избранъ мною исходною точкою для изслѣдованія остальныхъ нарѣчій. Разница между Алтайскимъ и Телеутскимъ нарѣчіями

Digitized by Google

bildung zu heben, und verknöcherte in sich selbst, da sie nie vom frischen Grün des Volksgeistes neu belebt und gestärkt wurde.

Die Schriftsprache ist bei den verschiedenen türkischen Stämmen fast dieselbe und nur ganz leise Dialect-Nüancen sind aus der gesprochenen Sprache in die Schrift gedrungen. Ein vergleichendes Studium der türkischen Dialecte ist also unmöglich, wenn man nicht die Schriftsprache bei Seite setzt, und die gesprochenen Sprachen der verschiedenen Stämme durchforscht.

Während meines fünfjährigen Aufenthaltes in Sibirien habe ich die Dialecte aller türkischen Stämme zwischen dem Thian Schan (Yssyk-köl) und dem Jenissei mit möglichster Genauigkeit untersucht, und so umfangreiche Materialien zusammengestellt, dass ich hoffe ein klares Bild dieser Dialecte liefern zu können. Diese Dialecte Süd-Sibiriens und der Dsungarischen Steppe sind um so wichtiger für die Sprachwissenschaft, da sie sich frei erhalten haben von dem entstellenden Einflusse des Islam, denn die meisten dieser türkischen Stämme hängen heute noch dem ursprünglichen Schamanen-Glauben an, und sind nie mit Muhamedanern in engere Berührung gekommen.

Die erste Abtheilung meiner Materialien enthält Proben aus der Volkslitteratur. Diese werden drei Bände Texte bilden, denen ich zum genaueren Verständniss eine möglichst wortgetreue Uebersetzung hinzufüge. Die zweite Abtheilung wird ein alle Dialecte umfassendes Wörterbuch, und die dritte Abtheilung eine die Dialecte vergleichend behandelnde Grammatik bilden.

Der erste Band der Litteraturproben, den ich hiermit veröffentliche, enthält Texte aus dem eigentlichen Altai, der Sprache der Teleuten und Altajer, der Schwarzwald-Tataren (Черновыхъ татаръ) zwischen Katunja und Bija, der Lebed-Tataren, der Schoren und der Sojonen vom Kara Köl.

Wie das Inhaltsverzeichniss schon zeigt, ist der Dialect der Altajer und Teleuten am vollständigsten behandelt, ich habe ihn gleichsam als Ausgangspunkt für alle übrigen Dialecte betrach-

Digitized by Google

весьма незначительна, а потому я счелъ лишнимъ строго отдѣлять ихъ другъ отъ друга.

Большая часть Телеутскихъ текстовъ записана мною подъ диктовку инородцевъ. Доставленіемъ текстовъ: пословицъ, біографіи Чивалкова, нѣкоторыхъ изъ легендъ, переводовъ съ русскихъ басень и части пѣсень импровизированныхъ обязанъ я Чивалкову, но переписалъ я ихъ правильно по произношенію его самого. Сказка о свѣтопредставленіи заимствована изъ Томскихъ губернскихъ вѣдомостей, но послѣ повѣрена.

Тексты по остальнымъ діалектамъ записаны мною подъ диктовку инородцевъ на означенныхъ по принадлежности мѣстахъ.

У Черновыхъ татаръ, языкъ которыхъ составляетъ средній типъ между поднарѣчіями Алтайцевъ и Лебединскихъ татаръ, пространные тексты собраны мною на устьяхъ рѣки Лебеди.

Въ концѣ этого тома помѣщено нѣсколько образцевъ Саянскаго нарѣчія; они собраны мною во время четырехъ-дневнаго пребыванія на берегахъ озера Кара-кёль. Тексты эти не могли быть вторично повѣрены на мѣстѣ, такъ какъ Китайскія власти не дали мнѣ разрѣшенія на дальнѣйшее пребываніе на ихъ территоріи.

Вслѣдствіе того и за недостаткомъ познаній моихъ въ Саянскомъ поднарѣчіи, нельзя не сказать, что тутъ быть можетъ вкрались ошибки и неточности, неисправленныя еще въ настоящее время. Тѣмъ не менѣе надѣюсь, что, несмотря на ихъ несовершенство, эти тексты важны въ лингвистическомъ отношеніи, такъ какъ по Саянскому языку, сколько мнѣ извѣстно, до сихъ поръ подобныхъ образцевъ никогда еще издано не было. Собраніе этихъ немногихъ образцевъ стоило мнѣ безъ того уже довольно труда, такъ какъ я для этого долженъ былъ совершать продолжительныя поѣздки верхомъ по пустымъ бездорожнымъ тайгамъ.

Такъ какъ изданіе грамматики и словаря должно быть отсрочено на нѣсколько времени, то я счелъ нужнымъ включить въ сіе предисловіе первую главу грамматики, которую я издамъ позже.

Digitized by Google

tet, da er den ursprünglich türkischen Character am reinsten bewahrt hat.

Die Unterschiede zwischen dem Altajischen und Teleutischen sind sehr gering und unwesentlich, ich habe beide Dialectnuancen deshalb auch nicht auseinander gehalten, um so mehr, da beide allmählich in einander übergehen und die Teleuten in den Missionen im Altai, die mir viele Materialien boten, schon eine Mittelstufe zwischen Teleutisch und Altajisch sprechen.

Die meisten Texte des Altai-Teleutischen habe ich nach dem Dictat von Eingeborenen aufgezeichnet, nur ein Theil der Sprichwörter, die Lebensbeschreibung Tschiwalkows, eine Sage, die aus dem Russischen übersetzten Fabeln und einige Improvisationen und Lieder sind mir niedergeschrieben von Tschiwalkow übergeben, jedoch habe ich dieselben genau lautlich umschreiben müssen. Die Sage vom Untergange der Welt habe ich aus der Tomskischen Gouvernementszeitung genommen, aber mit Eingeborenen rectificirt. Alle Texte der übrigen Dialecte habe ich mir an den verschiedenen angegebenen Orten dictiren lassen.

Bei den Schwarzwald-Tataren, die eine Uebergangsstufe zwischen den Altajern und den Lebed-Tataren bilden, habe ich erst an der Lebedmündung, wo ihr Dialect sich schärfer ausprägt, längere Texte gesammelt.

Die wenigen Sojonischen Sprachproben, die den Schluss dieses Bandes bilden, habe ich während eines viertägigen Aufenthaltes am Kara Köl gesammelt. Da ein längerer Aufenthalt auf chinesischem Gebiete unmöglich war, so konnte ich diese Texte keiner genauen Revision unterwerfen, so dass dieselben, bei meiner geringen Kenntniss des Sojonischen, gewiss mancherlei Irrthümer und Versehen enthalten, die ich leider jetzt nicht mehr ausmärzen kann. Jedoch glaube ich, dass selbst die mangelhaften Texte als das Einzige, was von der Sojonischen Sprache bekannt ist, von grosser Wichtigkeit sind. Schwer genug ist es mir geworden, die Texte zu beschaffen, denn sie haben mich mehrere Wochen angestrengten Rittes in den ödesten Waldbergen gekostet.

Digitized by Google

О буквахъ и ихъ произношеніи.

Для точнѣйшаго обозначенія звуковъ татарскихъ поднарѣчій приняты мною слѣдующія буквы:

10 гласныхъ:

А а, Ӓ ӓ, Е е, О, о, У у, Ӱ ӱ, I і, Ы ы, Ӱ ӱ.

30 согласныхъ:

К k, Х х, К к, Ҕ ҕ, Ҕ́ ҕ́, Һ һ, Ң ң, Ḣ ḣ, J j, J̇ j̇, J j, Р р, Л л, L, l, Т т, Д д, Ч ч, Џ џ, Ц ц, Ц́ ц́, Н н, С с, З з, Ш ш, Ж ж, П п, Б б, В в, М м.

Кромѣ этихъ сорока буквъ употреблены еще слѣдующіе знаки:

- означаетъ длинныя гласныя буквы: ā, ō, ȫ.

˘ означаетъ, что гласныя у ӱ, і не ясно выговариваются: ў, ӱ̆, ĭ.

- между двумя словами означаетъ, что оба слова соединились почти въ одно слово.

' означаетъ, что гласная буква выпущена.

Ï означаетъ, что і не слилось съ предидущей гласной буквой, но выговаривается отдѣльно; напр. канаïп = кана-іп.

Произношеніе.

а соотвѣтствуетъ русскому а въ словахъ: «кратко» «такъ». Длинное ā соотвѣтствуетъ нѣмецкому аа въ «Schaaf». Алтайцы говорятъ ā какъ аа. У южныхъ Киргизовъ и у Таранчи а звучитъ ближе къ о, какъ англійское «а» въ словѣ all.

ӓ соотвѣтствуетъ русскому э или нѣмец. «е» въ Berg. Длинное ӓ̄ выговаривается, какъ французское è въ frère. У Киргизовъ ӓ выговаривается въ началѣ слова часто съ предшествующимъ едва замѣтнымъ звукомъ і, въ первомъ слогѣ ӓ звучитъ у нихъ какъ французское é.

Digitized by Google

Da die Grammatik und das Wörterbuch erst später erscheinen werden, so muss ich zum Verständniss der Texte und des von mir gebrauchten Alphabets das erste Kapitel meiner Grammatik, das von den Buchstaben und ihrer Aussprache handelt, hier in der Vorrede zum Texte abdrucken lassen.

Die Buchstaben und ihre Aussprache.

Um die Laute der von mir behandelten Tatarischen Dialecte auszudrücken, habe ich folgende Buchstaben angewendet:

10 Vokale:

A a, Ä ä, E e, O o, Ö ö, Y y, Ӱ ӱ, I i, Ы ы, Ӱ ӱ.

30 Consonanten:

K k, X x, К к, Ҕ ҕ, Ҕ ҕ, Г г, Һ һ, Ң ң, Н н, J j, J j, J j, Р р, Л л, L l, Т т, Д д, Ч ч, Џ џ, Ц ц, Ц ц, Н н, С с, З з, Ш ш, Ж ж, П п, Б б, В в, М м.

Ausser diesen 40 Buchstaben wende ich folgende Zeichen an:

‾ bezeichnet den langen Vokal ā, ī, ȳ.

‿ bezeichnet den getrübten Vokal ĭ, ӱ̆, y̆.

— (tiré) zwischen zwei Worten bezeichnet, dass beide Worte fast zu einem Ganzen verschmolzen sind.

' Ausfall eines Vokals, oder Hiatus im Worte.

ï diakritische Punkte über dem i in der Sylbe aï bedeutet, dass beide Vokale getrennt zu lesen sind.

Aussprache.

a klingt wie das deutsche a in stark, das lange ā klingt in den meisten Dialecten wie im deutschen Abend; die Altajer sprechen es noch gedehnter, fast wie aa aus, die Tarantschi und die südlichen Kirgisen sprechen a und ā nach o hin klingend, ungefähr wie im Englischen fall und all. a kommt in allen Dialecten vor.

е 1) у Таранчи (Кулджинскихъ татаръ) е есть ослабленіе буквы а чрезъ слѣдующее за нимъ і. Напримѣръ етī его лошадь вмѣсто атī. 2) у Абаканскихъ татаръ ä перваго слога другихъ діалектовъ перемѣняется въ е; е произносится какъ Французское é.

о соотвѣтствуетъ русскому «о» въ словѣ «много». Долгое ō выговаривается какъ о въ французскихъ словахъ «or», «mot». У Лебединскихъ татаръ о имѣетъ среднiй звукъ между «о» и «а», какъ въ англійскомъ «not».

ӧ соотвѣтствуетъ нѣмецкому «ö» въ словѣ Mörser, французскому «eu» въ heurter. Долгое ӧ̄ звучитъ какъ eu въ heure.

у выговаривается какъ русское у, долгое ӯ какъ нѣмецкій u въ слова Buch. ў имѣетъ среднiй звукъ между «у» и «ы».

у̊ У Кулджинскихъ татаръ имѣетъ среднiй звукъ между у и о, какъ о въ сѣверной Италіи.

ӱ соотвѣтствуетъ нѣмецкому «ü» въ Hütte, долгое ӱ̄ нѣмецкому «ü» въ Hüte; ӱ̆ имѣетъ среднiй звукъ между «ӱ» и «і».

ы выговаривается у Алтайцевъ и Телеутовъ почти какъ русское ы. У Абаканскихъ татаръ ы подходитъ ближе къ э, у южныхъ Киргизовъ ближе къ «і». Долгое ы̄, которое находится только у Шорцевъ и Абаканскихъ татаръ выговаривается между «ы» и «ӧ». У Кулджинскихъ татаръ ы не употребляется.

і соотвѣтствуетъ русскому «и» и нѣмецкому і въ binden, долгое ī нѣмецкому ie въ lieben; ĭ есть среднiй звукъ между «і» и «ы».

k твердое гортанное k, которое въ употребленіи у всѣхъ тюркскихъ народовъ и означается въ арабскомъ алфавитѣ ق. Въ соединеніи съ буквами «ш» и «с» k выговаривается почти какъ х.

х выговаривается какъ русское х.

к выговаривается какъ русское «к».

ҕ твердое гортанное г, оно выговаривается почти какъ г въ «Бога» въ арабскомъ алфавитѣ соотвѣтствуетъ ему غ.

Digitized by Google

ä ist das deutsche e in Berg, retten, das russische э in это. Das lange ā̈ lautet wie das französische è in père. Die Altajer sprechen es fast wie ää. Für das Kirgisische muss bemerkt werden, dass ä in der ersten Silbe wie langes e in dehnen klingt und als Anlaut im Munde mancher Individuen iä lautet.

e ist kein Stammvokal. Es kommt nur in zwei Dialecten vor. 1) bei den Tarantschi (Uiguren), hier ist eine Schwächung des a durch nachfolgendes i, z. B. етї (ein Pferd) statt атї. Es lautet hier wie das deutsche e in dehnen. 2) bei den Sagaiern, Koibalen und Katschinzen lautet das ä der ersten Silbe der übrigen Dialecte wie e; es klingt noch schärfer als das französische é und klingt in der Mitte zwischen é und einem langen ı, daher schreibt auch Castrén тı̂мір statt темір.

o entspricht dem Deutschen o in Ort, vorn. In einigen Dialecten (am Lebed und Tom) lautet es zwischen o und a, ganz wie das o im englischen not. Das lange ō entspricht dem o im französischen or, mort.

ö kommt in allen Dialecten vor und entspricht dem deutschen ö in Mörser, dem französischen eu in heurter. Bei den Sagaiern lautet es manchmal zwischen ö und ü. Das lange ȫ lautet breiter als das ö in schön; es verhält sich zu diesem ö wie das französische o in or zum o im deutschen Worte Ohr.

y in allen Dialecten. Entspricht dem russischen y, dem deutschen u in Ruck. Das lange ӯ lautet wie u in Buch, im Altaischen fast wie yy. Das getrübte y̆ ist ein Mittellaut zwischen y und ы.

ẙ nur bei den Tarantschi. Ist ein Mittellaut zwischen o und y und lautet bei einigen Individuen fast wie ein undeutlich gesprochener Laut oy. ẙ verhält sich zu y wie das a im englischen all zu a in Thal.

ḫ мягкое гортанное «г»; произношеніе этой буквы трудно описать, ҕ : ḫ = нѣмецкое ch въ ach: ch въ словѣ ich.

г выговаривается какъ русское г; на концѣ словъ оно гораздо мягче и произносится почти какъ «о».

h выговаривается какъ нѣмецкое h.

ң носовой звукъ н соотвѣтствуетъ нѣмецкому «ng» въ словахъ enge, singen. Въ арабскомъ алфавитѣ ң пишется ڭ.

ṅ выговаривается какъ французское gne въ словѣ peigne или какъ польское ń, ṅ употребляютъ одни Лебединскіе татары и то только въ началѣ словъ.

j соотвѣтствуетъ нѣмецкому j въ словѣ jeder, или англійскому y въ словѣ yes.

ǰ у Абаканскихъ татаръ и Телеутовъ; оно произносится какъ j которому предшествуетъ едва замѣтное «т».

ȷ выговаривается какъ j, предъ которымъ едва замѣтно д.

р соотвѣтствуетъ русскому р.

л произносится вообще менѣе твердо, нежели русское л.

l выговаривается какъ нѣмецкое l.

т выговаривается какъ русское т.

п выговаривается въ началѣ словъ у Алтайцевъ, Телеутовъ и Абаканскихъ татаръ мягче чѣмъ русское п, почти какъ средній звукъ между «п» и «б», въ серединѣ словъ и у Киргизовъ и Таранчи въ началѣ оно выговаривается какъ русское п.

б, д, ч, ц, в, н, с, з, ш, ж, м } выговариваются какъ соотвѣтствующія русскія буквы.

ӱ in allen Dialecten. Entspricht dem deutschen ü in Hürde. Das lange ӱ̄ ist das ü in hüten. Im Altai und bei den Teleuten lautet ӱ̄ dumpfer als in den andern Dialecten. Das getrübte ӱ̆ ist ein Mittellaut zwischen ӱ und i, wie man das i in den Worten Hirt, Birke in einigen Gegenden Deutschlands spricht.

ы wird in den verschiedenen Dialecten verschieden ausgesprochen. Bei den Teleuten und Altajern lautet es dem russischen ы am nächsten, nur ist es weniger hart, bei den Schoren und am Abakan tönt es mehr nach э hin (Castrén bezeichnet es hier selbst durch è). Bei den südlichen Kirgisen neigt es sich mehr dem ı zu. Das lange ы̄, das nur bei den Schoren und am Abakan vorkommt, lautet zwischen ы und ȫ. Das a kommt im Tarantschi Dialecte nicht vor.

i in allen Dialecten gleich dem deutschen i in binden. Das lange ı gleich dem ie in Liebe. Bei den Altajern lautet ı fast wie ii. Das getrübte ĭ ist ein Mittellaut zwischen i und ы, manchmal lautet es sogar nur wie ein Schwa mobile.

k in allen Dialecten. Ist ein aspirirtes k, das in allen türkischen Sprachen sich findet, und gewöhnlich durch kh, q, wiedergegeben worden. Im arabischen Alphabete bezeichnet man k durch ق. Es wird hervorgebracht, indem man die am hintern Gaumen verschlossene Mundhöhle nicht plötzlich öffnet, wie bei der Aussprache des deutschen k, sondern allmählich, so dass bei der Aussprache eine leise Aspiration entsteht. Steht k beim c und ш, so ist die Aspiration härter und tönt fast wie x.

x nur bei den Sojonen und den Tarantschi; x entspricht dem russischen x, dem deutschen ch in ach. In den übrigen Dialecten hört man bei einzelnen Individuen auch x für k, aber nur sehr vereinzelt.

к in allen Dialecten. Entspricht dem deutschen k und dem

Digitized by Google

ң выговаривается какъ «дж».

ӄ выговаривается какъ «дз».

Собиранiе и записыванiе текстовъ по изустной передачѣ дѣло столь трудное, что мнѣ нельзя будетъ поставить въ вину неизбѣжные въ такомъ трудѣ недостатки.

Единственное мое желанiе и цѣль моего труда состояли въ томъ, чтобы, посредствомъ собранныхъ мною матерiяловъ, обогатить запасъ нашихъ свѣдѣнiй о Тюркскомъ нарѣчiи.

С. Петербургъ, 30 Сентября 1864.

В. Радловъ.

Digitized by Google

russischen к. Im arabischen Alphabete wird der Buchstabe durch ل wiedergegeben.

ƣ in allen Dialecten. Ist ein aspirirtes g, welches ungefähr dem g-Laute entspricht, wie ihn die Norddeutschen in: Auge, Tage aussprechen, nur ist er etwas härter, fast wie ein geschnarrtes r. In der arabischen Schrift wird es durch غ bezeichnet.

ƣ̇ nur bei den Altajern und Teleuten im Gebrauch. Ebenfalls ein aspirirtes g, es ist aber weich und verhält sich zu ƣ, wie das ch in ich sich zum ch in ach verhält.

г im Tuba-, Schor- und Abakan-Dialecte, im Kirgisischen und bei den Uiguren. Entspricht dem deutschen g in gehen, ging. Am Ende des Wortes hat es eine so weiche Aussprache, dass es dem ungeübten Ohre fast wie o klingt.

h im Tarantschi-Dialecte. Lautet wie das deutsche h.

ң in allen Dialecten. Nasales n und entspricht dem deutschen ng in Enge, singend. In der arabischen Schrift wird es durch نك oder ڭ saghyr nun (bei den Osmanen) wiedergegeben.

н̇ in den Dialecten der Tuba- und Lebed-Tataren. Ist ein mouillirtes n. Entspricht dem polnischen ń, dem französischen gne in peigne. Kommt nur im Anlaut vor.

j entspricht dem deutschen j in jeder.

j̇ in den Abakan-Dialecten und im Teleutischen ist ein j mit einem leisen Vorschlage von t.

ȷ in demselben Dialecte und dem Tarantschi. Ist ein j mit einem leisen Vorschlage von d.

р lautet wie das russische р. Das deutsche r.

л in allen Dialecten, ausser dem Tarantschi, entspricht im Ganzen dem russischen л oder dem polnischen ł. In einigen Dialecten wird es nicht so voll als diese gesprochen.

l in allen Dialecten. Entspricht dem deutschen l.

Digitized by Google

т п	in den nördlichen Dialecten Altajisch, Teleutisch und am Abakan sind diese Laute im Anlaut weicher, als die russischen Laute oder das deutsche t und p, etwa so wie sie im Munde des Sachsen klingen. Im Kirgisischen und bei den Tarantschi klingen sie wie das russische т und п.
д б	lauten wie das russische д und б, deutsche d und b.

ч entspricht dem russischen ч, deutschen tsch, englischen ch.

ҷ kommt in Tuba, Schor und den Abakan-Dialecten vor, lautet wie das englische j oder russische дж.

ц lautet wie das russische ц, deutsche z.

ц́ lautet wie дз.

в н с з ш ж м	lauten wie die entsprechenden russischen Buchstaben oder wie deutsch.	w n s hart. ss. s weich — franz. z. sch — ch franz. j — franz. m

Wer die Schwierigkeiten kennt, welche bei dem Aufzeichnen von Texten aus dem Munde des Volkes dem Sammler sich entgegenstellen, der wird einzelne Mängel und Versehen, die sich in meiner Arbeit finden, gern verzeihen.

Mein höchster Wunsch ist der, dass meine Arbeit die Kenntniss der türkischen Sprachenfamilie erweitern und dem Sprachforscher von Nutzen sein möge, so dass sie die unsäglichen Mühen und Leiden vergilt, die mir das Zusammenbringen meiner Materialien bereitet.

St. Petersburg, den 30. September / 12. October 1864.

Wilhelm Radloff.

Digitized by Google

АЛТАІ КІЖІ, ТÄЛÄҢÄТ КІЖІ ÄКЎДЎҢ СÖСТÖРЎ.

Digitized by Google

Digitized by Google

BAYERISCHE
STAATS-
BIBLIOTHEK
MUENCHEN

ӰLĞÄР CŎС.

---

1) Тäңäрäнiң kужӱн тудаiн тäп нä санаiзың?
тäңiстiң палыђын тудаiн тäп нä санаiзың?

2) Тäкäнiң мӱзӱ тäңäрǟ jäткäнiн кäм кӧрђӧн?
тӧнӱң kуiруђӱ jäрђä jäткäнiн кäм кӧрђӧн?

3) Карчыђаның учӱжӱнаң,
kалабастың пазыђынаң.

4) Јортолбос jол пузар,
аiдалбас сӧс пузар.

5) Јорђо jол муңба?
jоiђо сӧс муңба?

6) Алабуђада мiн jok,
алу кiжiдä оi jok.

7) Паканың пазыђы кӧрӱп турӱп
jälläђiн нä сурадың?

8) Карының сӧзӱн kапkа сук!
jäның сӧзӱн jанчыkkа сал!

9) Тон iчiндä äр jӱрäр, аны кäм пiläр?
токум алтында ат jӱрäр аны кäм пiläр?

Digitized by Google

10) Кӧп полып чӧп полђынча,
ас полып ус ползын!
11) Јаңыны јазап кї,
äскіні äптäп кї.
12) Салкындӯ кӳндä äнчӯ jok,
сађыштӯ кӳндä уіку jok.
13) Јаман-дā ползо, ӳјӳң ползын!
јамāн-дā ползо, кӧчӧң ползын!
14) Атпастың ођы алты kулаш.
15) Піјін кӳндӳläђäн пї полор,
пајын кӳндӳläђäн паі полор.
16) Нäнї јізäң аны јі!
тіжїң ташka тїбäзїн!
нäнї кїзäң аны кї!
аркаң кӳнђä кӳібäзїн!
нäнї мінзäң аны мін!
ајађың јäрђä тїбäзїн!
17) äт kаіназам сā мінї јäтпäс,
äкі сӧстӳң сā пірзї јäтпäс.
18) Ат kарызы сођӳмтӳk,
äр kарызы älїмтїк.
19) Куру kалбаk ӯсkа јарабас.
20) Кā сӯläђäн кäчкä јäтпäс,
кäрä алтађан äжікkä јäтпäс.
21) Алтын паштӯ kадыттаң,
арык паштӯ äр артыk.
22) Äр тіскінї узун,
ат туіђађы јазы.
23) Ат кіштäшсä таныжар,
кіжі äрмäктäшсä таныжар.
24) Арык-тā ползо, сäміскä пāла!
ас-тā ползо, кӧпкӧ пāла!
25) Ажым ас полды,
пажым тас полды.

Digitized by Google

26) Тӧчӧ kара санаҕанаң
тӧнчӧ ak санаҕа jaкшы.

27) Карҕа kаcka тӓмӓжiп пудӳ чупчӳнҕан.

28) Jаңыны кӧрӳп jапсыба!
ӓскiнi кӧрӳп ӓрiкпӓ!

29) Таңдаҕы kазыбыла kартанаң
пӳҕӳнҕi ӧкпӧбiлӓ пӳр jакшы.

30) Поiдоңдың моiньн пiт jiр,
тапkан тартанҕанын iт jiр.

31) Ӧтпӧстӳ пiлӓбӓ!
укпасты сӳлӓбӓ!

32) Ӧлӧдӳм тӓп ӧтпӧҕӳн тӧҕӳспӓ!

33) Качып прадып чачып пар!

34) Кӧркӳ jаkшыны кӧрӳп алҕынча,
кӧҕӳ jаkшыны сурап ал.

35) Пӓттыр падар,
тӳраҕар тунар.

36) сӳkпылаң мӓljӓшkӓн kулаҕы jok,
пiбiлӓң мӓljӓшkӓн пажы jok.

37) Арҕалӳ алты kонор,
мӓkӓlӳ пӓш kонор.

38) Jобош пашты kылыш kӓспӓс.

39) Санаҕан саҕышпыла полбоiттон,
салҕан Кудаiбыла полоттон.

40) Jаман iт сӓмiрзӓ,
jанына кiжi jӳтпас!
jаман кiжi паiза,
jаныва кiжi jӳтпас!

41) Ӳ кiжiнiң iчӥндӓ
kуjaktӳ, jарыктӳ ӓр jӳрӧр,
ӓр кiжiнiң iчӥндӓ
ӓрlӳ jоноkтӳ ат jӳрӧр.

Digitized by Google

42) Äскі тонын̧ јаkазы
äртäђідäн̧ калђан кäрäзім,
јан̧ы тонын̧ јаkазы
јаkшыдан̧ kалђан кäрäзім.

43) Älдін̧ äнчізі,
тонын̧ топчызы.

44) Јан̧ыс аттӯ јарышчы,
јарђаk тонду кӱ̆рäшчї.

45) Кäркін̧ тудӱ̆нып кäрішкä чыkпа!
уруђӱн̧ тудӱ̆нып урушка чыkпа!

46) Урушчы ујадаір,
кäрішчі кäнäір.

47) Аімађы пашкабыла ӯ ӯлаба!
адазы пашкабыла астам астамдаба!

48) Су кöрбöічї öдӱ̆к чäчпä!

49) Тäмір тондӯ ölӱ̆п-тїр,
Тäрä тондӯ kалып-тыр.

50) Аш ічкінчä мäн̧дäбä,
атkа мінзäн̧ тоktобо.

51) Јорто kалђан јол äдä,
јӱ̆рö kалђан äl äдä.

52) Јас јарыштӯ-кӱ̆с кӱ̆рäштӯ̄.

53) Уђӯ јоk кіжі полбос,
ӯlђӱ̆зӯ јоk öдӱ̆к полбос.

54) Кік ползо, тӱ̆ктӯ̄ полор,
кіжі ползо, аттӯ полор.

55) Јаманын̧ kолына пäрђінчä,
јаkшынын̧ јолына сал!

56) Јаманђа јаkшы äтпä!
јӱ̆рђа поk сӱ̆ртпä!

57) Јаман кіжі јӱ̆да туза.

58) Јамылӯдан̧ јаман тӯлбас тäбäзін!
јамандан̧ јамылӯ тӯлбас тäбäзін!

Digitized by Google

59) Јакшā јанашкап јакшызы јуҕар,
јаманҕа јанашкан јаманы јуҕар.

60) Til јӱҕӱрӱҕӱ пашка,
ајаk јӱҕӱрӱҕӱ пашka.

61) Алтын iшсä ӱрäнҕä,
аш iшсä kурсаkkа.

62) Аiлаш-тā ползо јол kуҕун!
аiлӱ-да ползо kыз алҕын!

63) Палык аңдаҕан паiбас,
тӱбӱндäҕi kурҕабас.

64) Тäмiрдi ползо kыска кäс!
аҕашты ползо узун кäс!

65) Адазы јokто ӯл паштаk,
äнäзi јokто kыс паштаk.

66) Кыс туткынча кöс тут!

67) Ат маiбылаң,
кiжi кäппiлäң

68) Кöп адып мäрҕäн полбос,
кöп аiдып чäчäн полбос.

69) Раkkа уkмаkkа — јӱkка кöрмöккö.

70) Аҕаш тазылы јäр öткӱрä,
кiжi тазылы äl öткӱрä.

71) Кiжi kолы kулҕур,
Кудаi kолы малҕыр.

72) Сiлап пäрҕäн сiрiп алар.

73) Äнäзi јаманың kызын алба!
äжiҕi јаманың ӱјӱнä кiрбä!

74) Чын öлöрдӱ kам албас,
торо öлöрдӱ паi албас.

75) Ыңыр чыңыр ыңырчаk,
ат kулаkkа амыр јok,
äкi јаман табышса,
äl kулаkkа амыр јok.

Digitized by Google

76) Толтра алу kаттын мakтаiр,
толтра оiлӯ iдiн мakтаiр.
77) Чычkакчыны iт ӓжӓр,
kаткычыны ӓр ӓжӓр.
78) Сабат kазан ашра kаiнаiр,
санаҕазы јоk ашра аiдаiр.
79) Кумаҕы јоk су полбос,
Кудаjы јоk ӓl полбос,
јаkазы јоk тон полбос,
јаkāны јоk јурт полбос.
80) Jāнын кӱндӱlӓҕӓн јада kалбас,
улӯн кӱндӱlӓҕӓн ӱјӱi калбас.
81) Jāндаң јабыс пол!
улуҕа уkур пол!
82) Jāнын кӱндӱlӓҕӓн јажы узун.
83) Саjаk јӱрҕӓн тајаk јiр.
84) Саiҕакчы сабырылар,
санаҕазын садар;
тӧҕӱнчї тунар,
тӱнӓрiккӓ падар.
85) Ажы тузӯн iчiп оттур,
аkту сӧзӱн аiдып оттур.
86) Ӓкi пашты пiрiктїрҕӓн
Кудаiдың соттӓҕӓн;
ӓкi пашты аiрҕан
Кудаiдың kыјал полор тӓҕӓн.
87) Кӱнчӓктїң кӱнӓҕi јоk.
88) Парда пӧрӱчїlӓп kап!
јоkто шiрiчїlӓп kат!
89) Iштӓҕӓнiм ӓнӓм бїlӓ адама,
ӱрӓнҕӓнiм појыма.
90) Ӓкi кiжiнiң пiрзї јāн,
јаңыс кiжiнiң пӧрӱҕӱ јāн.
91) Jылkызы јоk јӓрдӓң тӓзӓҕїн нӓ сурадың.

Jаманыҥ jолы jаітаk полор,
jаза пасса kӧҥ полор;
jаkшыныҥ jолы чындыk полор,
jаҥылбаі пасса чӓк полор.

Урчыныҥ jӱрӱжӱ уjуkуда полор,
уjуkуда jӱрӱп туттӱрза
узаkkа полор kыіны.

Казрачыныҥ jорыӻы kарачkыда полор,
kанӣпттā туттӱрза
kаттӯ полор jарӻызы.

Jаманӻа jанашkан jат jӓрӥндӓ,
jаkшā jанашkан jаду jӓрӥндӓ.

Кіжініҥ санāзы салkын ошkош, jалаҥда турӻан jаҥыс аӻаш ошkош, салkын kанāр kаkса, анāр кіжініҥ санаӻазы сала-бӓрӓр.

Кāн Кудаідыҥ jаjаӻан пудаі kалажы чочkō пӓрзӓҥ, аны jӣӻӓlā артkанын таштап сала-бӓрӓр. Паза ол ошkош тӓнӓк кіжā Кāн Кудаідыҥ алтынду алтын ошkош jаkшылыkтыҥ сӧзӱн аітсаҥ, тӓнӓк кіжі аны уkпаі таштап кӓрӓктӓбӓі паза-бӓрӓр.

II. ЧОРЧОК.

---

1) Кӧjӧім кіжі.

Пір кӧjӧім ӱч ӯлдӯ полӻон, ол ӯлдарын ол кӧjӧім аітты: «кандӣ кіжілӓр аларыҥар тӓп тӱжӧнӱп кӧрӱӻӧр!» тӓдӣ. Ӯлдары

Digitized by Google

падылар. Jāн ӯлу јанып кӓlдї, јанып кӓlӓlӓ аітты: «Кӧјӧім кіжінің палазын алдым» тӓдї. Ортон ӯл јанып кӓlдї, јанып кӓlӓlӓ аітты: «Пї кіжінің палазын тӯжӯмдӧ алдым» тӓдї. Пајаӄы јāн ӯлӯ паза кӧјӧім кіжінің палазын алаттам тӓп сала-бӓрдї. Пајагы ортон ӯлӯ паза пї кіжінің палазын алаттам тӓп сала-бӓрдї.

Кічінӓк ӯлӯ јанып кӓlдї, јанып кӓlӓlӓ аітты: «Мӓн кіжі таппадым» тӓдї, тӯжӯмдӧ судӯң kујӯнда пака јадыры» тӓдї, «аны алдым» тӓдї.

Пајаӄы јāн ӯл јанып кӓlдї, кӧјӧім кіжінің палазын алып кӓlдї. Пајаӄы ортон ӯл јанып кӓlдї, пї кіжінің палазын алып кӓlдї. Кічінӓк ӯл пӓдрӓдї, кіжі таппады, судуң kујӯнда пака тапты, паkаны судӯң kујӯнаң алала, паја паканы ӯјӯнӧ алып кӓlдї.

Кӧјӧім аітты: «Jāн кӓlдїм кӯрмӧ ӓдїп-пӓрзїн!» тӓдї, «ортон кӓlдїм шалбыр ӓдїп-пӓрзїн!» тӓдї, «кічік кӓlдїм ӧдӯк ӓдїп-пӓрзїн!» тӓдї. «Мӓн таңда kāңӄа парадым» тӓдї.

Jāн ӯлӯ јанып-кӓlӓlӓ абакајына аітты: «Адам сӓнї кӯрмӧ ӓдїп-пӓрзїн тӓӄӓн» тӓдї.

Ортон ӯлӯ јанып-кӓlӓlӓ абакајына аітты: «Адам сӓнї шалбыр ӓдїп-пӓрзїн тӓӄӓн» тӓдї.

Кічінӓк ӯлӯ јанып кӓlӓlӓ акча тӧлоды.

Пака аітты: «Акчаны нӓӄӓрӓк тӧлоп јадырзың?» тӓп аітты.

Ӯл аітты: «Лакпадаң ӧдӯк садыб-алаін тӓп акчаны тӧлопјадым» тӓдї. «Адам сӓні ӧдӯк ӓдїп-пӓрзїн, ӓртӓн јāп kāңӄа парадым тӓӄӓн» тӓдї, «аны садып албаінча kаідар?» тӓдї.

Пака аітты: «Ӧдӯктӯ мӓн ӓткӓім,» тӓдї. «Акча тїбӓ!» тӓдї.

Ол ӯл акчазын оітто урӯб-їдї ујуктаі-бӓрдї.

Ӓртӓн пака ӯлдӯ уїӄузӯб-алып аітты:

«Ӧдӯк пӓlӓн» тӓдї.

Ӯлтурӯп-кӓlзӓ, ӧдӯк јадыры, ӧдӯктӯ кӧрзӧ, алтын саімалӯ ӧдӯк полды, аны тудӯныб-алып адазыпың аілына пады. Ӓкі јāн ӯл кӓlдї, ӓткӓн шалбыр, ӓткӓн кӯрмӧ кӧрӄӯстӯ. Адазы јаратпаі чукулдаі-ӄӓlӓ таштаб-їдї. Кічінӓк ӯлӯ ӧдӯӄӯн адазына пӓрдї; адазы кӧрӯп јїӄїн таппады, аітты: «Пу ӧдӯк јарады» тӓдї.

Аідарда аітты: «Jāн кӓlдїм kалаш ӓдїп-пӓрзїн!» тӓдї, «ортон

Digitized by Google

kӓlдiм сукаiры ӓдiп-пӓрзiн!» тӓдi, «кiчiнӓк кӓlдiм ӧтпӧк ӓдiп-пӓрзiн! мӓн ӓртӓн kӓңӡа парадым» тӓдi.

Јӓн ӯлдары јаныл-кӓlӓlӓ адазыныӊ аiтканын kадыттарына аiдып-пӓрдilӓр.

Кiчiнӓк ӯлӯ оiтто јанды, јаныл-кӓlӓlӓ акча тӧлоды.

Пака аiтты: «Акчаны нӓӡӓрӓк тӧлодыӊ?» тӓдi.

Ӯл аiтты: «Адам сӓнi ӧтпӧк ӓдiп-пӓрзiн тӓӡӓн» тӓдi, сӓнi ӧтпӧк ӓдӓт тӓп санаiнма?» тӓдi, «аныӊ учӯн пазардаӊ ӧтпӧк садыбалаiн тӓп, акчаны тӧлоп-јадым» тӓдi.

Пака аiтты: «Сӓн акча тiбӓ, ӧтпӧктӯ мӓн ӓткӓiм!» тӓдi.

Ӯл ујуктаi-бӓрдi.

Ӓртӓн пака аiтты: «Тур!» тӓдi, «ӧтпӧктӯ аппарып-пӓр!» тӓдi.

Ӯл ӧтпӧктӯ алала адазына алып-пады. Адасы алып кӧрӧlӧ аiтты: «Пу апаӡаш нӓдiр?» тӓдi.

Ӯлӯ аiтты: «Паја мӓнiӊ kодур пака kаттымныӊ ӓткӓн ӧтпӧӡӯ» тӓдi. Адазы аiтты: «Јараiт» тӓдi.

Паја ӓкi кӓlдiнiӊ ӓдiп ӓккӓlӡӓн ажын јаратпаi iткӓ таштадыбiдi. Кӧјӧiм аныӊ сӧнда аiтты: «Ӓртӓн ӯч кӓlдiм ӯчӯбilӓ кӓlіп, мӓ kожоӊдоп-пӓрзiн! алардыӊ ӯнӯнуӡаiн!» тӓдi.

Јаныл-парала јӓн ӯлдары kадыттарына аiттылар: «Ӓртӓн адам кӓlзiн!» тӓдi, мӓ kожоӊдоп-пӓрзiн!» тӓдi. Ӓкi јӓн кӓlдi ончо торkобыла јазанды. Кiчiнӓк ӯл јанды, јаныл-кӓlӓlӓ пака kаттын аiтты: «Мӓн kаттымды ујалбаi аппарбаiдым; нӓ јакшы чыраiлӯ тӓп алып-параiн?» тӓдi, «пакада нӓ јакшы ӯн пар тӓп санаiн?» тӓдi, «ӧскӧ кiжi јалдаб-алып, парып кӧрӡӧзӯп јакшы kожоӊдододым» тӓдi.

Пака аiтты: «Кiжi јалдаба, мӓн-дӓ појым парып kожоӊдоп-пӓрӡӓiм! тӓдi.

Ӯл пака kаттына ӓжӓнбӓi санаркап ујуктаi-бӓрдi.

Ӓртӓӊӡiзi кӯн пака аiтты: «Шымдап тур!» тӓдi.

Ӯл турӯп-кӓlӓlӓ аiтты: «Сӓн јаман kодур паказыӊ!» тӓдi, ««мӓн сӓнiӊ бilӓ ујалбаi пiрӡӓ барбаiдым» тӓдi.

Пака аiтты: «Кандi-дӓ ползо ӓкӯ паралы, адазына парарга кӓрӓк» тӓдi.

Digitized by Google

Ӯл аітты: «Jok kожо парбаідым, мäн озолоп парадым» тäдї. Пака аітты: «Jä мäнїӊ уjалып-jаткан-болзоӊ озо пар!» тäдї.

Ӯл сала-бäрдї, анда käläлä, адазыныӊ jанында санаркап оттурдӯ. Адазы кӧрӯп оттурза аітты: «Пака кäрälӯ кіжі kаіда-дā jok!» тäдї. Кожоӊы сӯрӯкӧі kубатылӯ, чыраjы ары кӧрзӧ аідї, пäрі кӧрзӧ кӯндї; äт ӧткӯрӧ сōк кӧрӯнӯб-оттурат, сōк ӧткӯрӧ jіlік кӧрӯнӯб-оттурат. Тураныӊ ічї аныӊ jаражына jаркындана-бäрäт.

Äкі käлдїнїӊ артыḡын ол тäп адазы кӧрӯп оттурдӯ. Аідарда адазы äкі jāн käлдї jар кӧрӧlӧ аітты: «Мындї паḡаі нäмäläр мäнїӊ кäдäрä чыḡыḡар!» тäдї. Äкі jāн ӯлӯна нäні-дā, акчадā бäрбäі сыбырыб-їдї.

Кічінäк ӯлӯна, käлдїнä нälä турḡанын пäріп-kоіды, поjы аныӊ пälänінä оттура-бады. Äкі jāн ӯлӯн малчы äттї, äкі jāн käлдїн kазанчы äттї, кічінäк ӯлӯ пїlärдā кірбäс кӧjӧім полды.

Тон ічїндä äр jӯрӧр,
аны кäм піlär?
токум алтында ат jӯрӧр,
аны кäм піlär?

2) Алтаін Саін Салам.

Äӊмäḡäн ӧбӧḡӧн jадып-jат;
алар пір ӯлчак пір кыстӯ полḡон;
äкіlӓзї ӧlӯп салыб-їдї.
äмдї äкі карандаш канаіп кіжі полор?
Ічäрḡä курсак jok,
кіjäрḡä тон jok,
алар уілап пазып-салыб-їдї.
Ӯлчак пазып jӯрӧlӧ
аḡыш сōн äдїб-алып,
аḡыш ja äдїб-алып,
аӊдап-парыб-їдї.
Сїнізї їк äдїб-алып

Digitized by Google

käндĭр ірiб-ідĭ.
Аkызы аңдап парды,
аҕыш сōнбыла атты,
адып алып јанып-кäldĭ.
Аңдап алып јанып кäläлä
аткан аңдың äдĭ јäрдä јыдып-јат.
Ӯлчаk аітты појына:
«Јаңыс аттӯ ползом kaідат?
«аңдың äдĭн алып кäліп јӯрҕöі äдäм.
«Јаjу јӯктōнöрҕö
«іпĭм палӯ полып-јат.»
Паза уiлады, уiлады,
паза уjуктап турдӯ.
Паза аңдап пады,
паза аң адыб-алды,
паза äбäш äдĭнäң јӯктōнӯп алып,
аільна јанып кäldĭ.
Аның сōн јанып кäläлä
ат пӯлаіттан аҕышта
Аіkым Саіkым јäрäн ат
алтын ā̄рlӯ ӯл кöрдӯ.
Ат пӯлаіттан аҕышта
ат чачып турӯп-јат.
Кара ортоkшын ја
тäмір сōн ӯл кöрдӯ,
äläңäдä јölōп-koiҕон кöрдӯ.
Ӯл јаны алып,
тартып, тартып аітты:
«Kалаk! kалаk сäнĭ!
«мäнĭң-дā јам ползо kaідат!
«kандĭ алып kулыkтың
«ады јазы полбоҕоі?» тäілä
ӯігö кірä-ҕонып кäldĭ.
Ӯлчаk сінізінäң сурады:

Digitized by Google

«Кандї алып kулыkтың ады jазы полды?»
Сїнізі аітты:
«Сäндїң полор!» тäдї.
Ӯлчаk уkанчадā полбоды,
чыҕа jӯ̆рдӯ̆,
Аікым Саікым jäрäн адын мінїп
ары jälдї,
мäі jälдї,
jäрдїң тозунӯ тäңäрā чыkты,
тäңäрäнїң тозунӯ jäрҕä тӯштӯ.
Адын оітто пӯлап-kоіды.
Ӯл унчуkkан jok
kара ороkшып jазып kурчаныб-алды,
тäмір сōнды тутӯныб-алды,
Аікым Саікым jäрäн адын мінїб-алды,
аңдап jӯрӯ̆б-їдї.
Пір тӯдӯң аңын
пір оkпыла тїзä атты,
аңның äдїн артыныб-алып
jанып jӯрӯ̆б-їдї.
Jаныл-kälälä
äдїн сїнізїнä пäрдї.
Паза Аікым Саікым jäрäн адын мінїб-алды,
паза аңдап jӯрӯ̆б-їдї.
Паза аңдап салыб-оттурза
Аікым Саікым jäрäн ат jыҕылды,
Аікым Саікым jäрäн ат jыҕылза
ӯлчаk поjының мöінын сынып
ölӯп парды.
Аікым Саікым jäрäн ат:
«Арҕазы jok!» тäilä jаныл kälдї.
Jаныл käläлä
ӯлдӯң сїнізї чыҕа jӯрдӯ̆.
Кыс кöрӯ̆п kälзä

Aiкым Саiкым jäрäн атты
ǟзï jok jälïп аiлына jаныш кälǯäнïн
кöрӱ̆п-салды.
Aiкым Саiкым jäрäн ат
уiлап аiлына jаныш кälǯäнïн
кöрӱ̆п-салды.
Cīнiзï атты кöрöлö уiлаб-īдï,
ат кызын кöрöлö уiлаб-īдï.
Aiкым Саiкым jäрäн ат
кыстың jанына кälïп чöдöп-пäрдï.
Aiкым Саiкым jäрäн атты
кыс уiлаб-ijälä, мiнïб-алды.
Jäрäн ат jälïб-īдï,
jälïп ǟзiнä паштап-пады.
Cīнiзï акызы jыǯылып-калǯан jäрïнä jäттï.
Cīнiзï моiнын сынып öлӱ̆п-калǯан акызын кöрöлö
паза уiлаб-īдï,
уiлаб-ijälä аiтты:
«Ачык каja,
«ачыла-бäр!
«jаңыс акымды сӯп салаiн!
«Jылым каja,
«jарыла-бäр!
«jаңыс акымды сӯп салаiн!
Ачык каja
ачыла-бäрдï,
jаңыс акызын сӯп салды.
jылым каja
jарыла-бäрдï,
jаңыс акызын сӯп салды.
Aкызының кijǟзïн таңынып
алты кат тонды каттап каттап кijïнïб-алды.
Кӱ̆н Кāнǯа парып jӱ̆рӱ̆б-īдï.
Jäрдïң тозунӯ тäңäрǟ чыкты;

тäҥäрäнiҥ тозунў jäрҕä тӱ̆штў,
jӱ̆рӱ̆бiлä-iдi, jӱ̆рӱ̆бiлä-iдi;
kыш полҕонын jаkазы kурӯдāн бӱ̆lдў,
jаі полҕонын jарды iзiҕäн бӱ̆lдў;
jӱ̆рӱ̆бiлä iдi, jӱ̆рӱ̆бiлä iдi.
Парып, парып jадала
пiр кäзäк ӯлдар мöрöi адыжып jаткаnын
кöрӱ̆б-алды.
Ӯлдар аiттылар:
«Кöзӱ̆ҥ ползо оттӯ»
«кöксӱ̆ҥ ползо чоктӯ,
«кäм kортон ӯлчаk äптiрзiн?
«мöрöiдӱ̆ адып кöрчiлä ӯлчаk!»
Кыс аiтты:
«Ассадā аткаi-äдäм!
«аштап jӱ̆рӱ̆п-jадым.»
Ӯлчактар пiр полчоk äт пäрдi,
kыс äттi jiб-iдi;
ӯлчактар пiр чöчӱ̆ мiн пäрдi,
kыс мiндi iчiб-iдi.
Кыс тоiҕондо
jаны алды, тартыб-алды;
äртäнҕi тарткан кiжi
iҥiрҕä jäттi,
паза äртäнҕä jäттi.
Тартып, тартып аiтты:
«Оімоk тутkан kолымды
«оiш мiш äтпäҕäр!
«iнä тутkан kолымды
«iш мiш äтпäҕäр!
«мäн адып jатkан jоk,
«Алтаiн Саiн Салам адып-jат!»
Аiдып ыкчынала салды,
тäмäнäдiҥ ӱ̆дӱ̆н jiрä-атты,

тäмір кӱ̆рӧктӱ̆ӊ пажын јара-атты,
рош таікаиы ӱ̆зӧ̆-атты.
Кӱ̆н Кāнҕа кäлді̆.
Кӱ̆н Кāн сурады:
«Мӧ̄рӧіді̆ кäм атты?»
Кыс аітты:
«Алтаін Саін Салам атты.
«Інјі-конјолӯ алҕачамды
«ӧрӧ тӧ̆мӧн äтпäҕäр!
«кäлі̆п појым аладым!» тäді̆.
Алтаін Саін Салам полып
kыс паза јӱ̆рӱ̆б-ӣді̆.
Аі Кāнҕа тäмінäп јӱ̆рӱ̆б-ӣді̆.
Парып, парып-јадала
паза бір кäзäк ӯлдар мӧрӧі адыжып-јатkаиын
паза кӧрӱ̆б-алды.
Паза ӯлдар аітты:
«Кӧзӱ̆ӊ ползо оттӯ,
«кӧксӱ̆ӊ ползо чоктӯ,
«кäм kортон ӯлчаk äптӣрзі̆ӊ?
«мӧ̄рӧідӱ̆ адып кӧрчі̆лä ӯлчаk!»
Кыс аітты:
«Ассадā-атkаі äдäм!
«мäн аштап јӱ̆рӱ̆п-јадым.»
Ӯлчактар пір полчоk äт пäрді̆,
kыс äтті̆ јіб-ӣді̆;
ӯлчактар пір чӧ̆чӱ̆ мін пäрді̆,
kыс мінді̆ ічі̆б-ӣді̆.
Кыс тоіҕондо
Јаны алды, тартыб-алды,
äртäнҕі тарткан кіжі
іӊірҕä јäтті̆,
паза äртäнҕä јäтті̆.
Тартып, тартып аітты:

Digitized by Google

«Oiмok туткан kолымды,
«оіш міш ӓтпӓђӓр!
«інӓ туткан kолымды,
«іш міш ӓтпӓђӓр!
«мӓн адып јаткан јok,
«Алтаін Саін Салам адып-јат.»
Аідып ыkчынала салды.
Тӓмӓнӓнің ӱдӱн јірӓ атты,
тӓмір кӱрӧктӱң пажын јара атты,
пош таіканы ӱзӧ атты.
Аі Кāнђа јӓтті.
Аі Кāн сурады:
«Мӧрӧідӱ кӓм атты?» тӓп
kыс аітты:
«Алтаін Саін Салам атты.»
Аі Кāн аітты:
«ӓң уктӱм!» тӓді.
Кыс аітты:
«Јӓ оілӱ-сілӱ кіжімді пӓріђӓр!
Аі Кāн ортон палазын пӓрді.
Кыс ол абакаі кадытты алып
kыс јӱрӧ-бӓрді,
оітто јанып јӱрӱб-іді.
Кӱн Кāнђа јолдо јӓдіп
Кӱн Кāнђа аітты:
«Оілӱ сілӱ кіжімді пӓріђӓр!»
Кӱн Кāн орто kаракчы палазын пӓрді.
Кыс ӓмді Алтаін Саін Салам полып
ӓкі kадыттӱ полып
аілына јанып јӱрӱб-іді.
Кожо јӱрӧр ползо
kадыттардың kоінына јатпас.
Ӓкі абакаі аітты:
«Тутканын кӧрӧр ползо

Digitized by Google

«öл äр кiжi ошкош,
«кылык jаңын кöрöр ползо
«ол кыс кiжi ошкош,
«канді нäмä пу äдä?»
Äкi кадыт аiтты:
«Äкi ат тудўп-пäр!
«äкi ат пäрзäң jанаiлы!»
Äмдi кыс тоҕус кулаш армакчыны
тўрўб-алды;
äкi ады чалмадады,
äкi кадытка äкi пашка ат бäрдi.
«Jакшы jаныҕар!» тäдi.
Äкi кадыт jаныш jўрҕöндö
Алтаiн Саiн Салам аiтты:
«Jуртўм, аiлым
«jаман äдä,
«озолоп парып jазаiн!» тäдi.
Озолоп парыб-iдi.
Сiнiзi акызына парды,
сiнiзi акызына jäдiп-кäлдi.
Кыс уiлан аiтты:
«Ачык kаjа,
«ачыла-бäр!
«jаңыс акымды алаiн!
«Jылым kаjа,
«jарыла-бäр!
«jаңыс акымды алаiн!»
Ачык kаjа
ачыла-бäрдi,
jаңыс акызын тартыб-алды.
Jылым kаjа
jарыла-бäрдi,
jаңыс акызын тартыб-алды.
Кыс акызын алала

ӳјӳнӧ јаныл-кälдĭ.
Аk кĭстĭ äккälдĭ;
аk кĭстĭ аілының ічĭндä јајыл салды;
аk кĭстĭң ӳстӳнӧ акызын јаттырзып kоіды.
Акызының алаkанына
аk пічік пічĭдĭ:
«Аі Кāның, Кӳн Каның
«äкі Кāның ортон караkчы палазын
«ӳјӳмӳскä алып-кälдĭм,
«аk кӧјӧн полып аралҕа кірдĭм» тäп.
Акызының алаkанына
аk пічіk пічĭдĭ:
«Â kарандаш,
«äкі kадыт сā äккälдĭм,
«аk кӧјӧн полып аралҕа кірҕäн мĭн!
«алаkаныңның пічĭҕінäң кӧрӳп
«аралдаң мäнĭ тапkын!»
Äкі абаkаі kадыт äмдĭ јаныл јäттĭ,
Алтаін Саін Саламдың ӳјӳнӧ јäттĭ,
тышkары кälälä kычырды:
«Алтаін Саін Салам мäі чыҕып-кäl!»
Унчуkпас.
Паза äкӯ kычырды:
«Алтаін Саін Салам чыҕып-кäl!»
Паза унчуkпас.
«Пу kаітĭ пу?» тäдĭläр.
Аі Кāның палазы кіріп-кälдĭ,
Алтаін Саін Салам уjуктап-јатты.
Абаkаі: «Тур!» тäп kычырды;
Алтаін Саін Салам турбас.
Паза: «Тур!» тäп kычырды,
паза турбас.
Абаkаі тонын тудӳп сіlкідĭ,
Алтаін Саін Салам ӧlӳп kалҕан кіжі полды;

Digitized by Google

арҕа ӓмдĭ јok полды.
Кадыт уiла-бӓрдĭ аiтты:
«Алын ӓдӓҕĭмнĭ
«амыттан нӓмӓ ачпаҕан,
«аны kара јаңыс салkын
«ачkан ӓдӓ!» тӓп уiлады.
Ары алтап пазып-јат,
Алтаiн Саiн Салам ӓбӓш kаiмыkтады.
Кадыт: «Тур!» тӓп kычырды,
kамчылады, kамчылады,
Алтаiн Саiн Салам паза ӓбӓш kаiмыkтады.
Кӱн Кӓның палазы кiрiп кӓлдĭ,
паза уiла-бӓрдĭ,
паза аiтты:
«Алын ӓдӓҕĭмнĭ
«амыттан нӓмӓ ачпаҕан
«аны kара јаңыс салkын
«ачkан ӓдӓ» тӓдĭ.
Ары алтап пазып-јат,
Алтаiн Саiн Салам аңдана тӱштӱ.
Кадыт: «Тур!» тӓп,
kамчылап мӓi алтап пасты;
Алтаiн Саiн Салам тура јӱрӱп-кӓлдĭ.
Алтаiн Саiн Салам турӱп кӓлӓлӓ
Кадыттарына аiтты:
«Јунарҕа су пӓрĭҕӓр!»
Пу сӧзӱн тӓiлӓ алыkанын кӧрдӱ.
Кара јаңыс сĭнiзĭ
Аi Кӓның, Кӱн Кӓның
ӓкi ортон kаракчы палазын
Алтаiн Саiн Салам полып
аiлына алып-кӓlҕӓнĭн.
Кара јаңыс сĭнiзĭ
алаkанына ak пiчik пiчiп-koiҕонын,

Digitized by Google

ak kӧjӧн полып аралҕа кірҕӓнін,
аны: «тӓп алҕын!» тӓҕӓнін
кӧрӱп-салды.
Ӓкі kадытkа аітты:
«Аралҕа кіріп аҕырып-kӓліҕӓр,
«ak kӧjӧнӱ аҥдаілы!» тӓдї.
Ӓкі kадыт пады,
аралҕа кіріп, аҕырып-kӓлдї,
Алтаін Саін Салам туралап оттурдӱ.
Ӓкі kадыт аҕырып kӓлдї.
Ak кӧjӧн Алтаін Саін Саламҕа kӓлдї.
Аҕыш сōнбыла
кӧjӧндӱ адып-kоіды,
kӓдӓк kолын сып-тїдї,
ak кӧjӧндӱ тутӱб-алды,
аілына алып kӓлдї.
Ӓкі kаттына аітты:
«Ӓмдї аны jakшы азраҕар!»
ӓкі kадыт jakшы азрады.
Алтаін Саін Салам паза аҥдап пады;
аҥдап парып jанып-kӓлӓр болзо,
кӧjӧн ӓкі kадыттыҥ тон чӓдӓҕін
кӓртїп jїп салды.
Алтаін Саін Салам паза аҥдап jӱрӱп,
аҥдап парып jанып kӓлзӓ,
ӓкі kадыт кӧjӧндӱ ӧлтӱрҕӧн.
Алтаін Саін Салам уілады;
уілап уілап алала
ӱч kаjырчаk ӓттї;
ӱч kаjырчактыҥ ічїндӓ
ak кӧjӧндӱ сӱп салала
алтын пічіk kаjырчактыҥ ӱстӱнӧ пічїдї:
«Ӓмчї кіжі пу кӧjӧндӱ
«ӓмдӓп jазыб-алҕын!»

Ол kајырчакты jäн талаіҕа салды.
Пу kајырчак аҕып-парала
Аі Кäның су алҕыжына jäттї.
Аі Кäның јалчызы
су аларҕа пазыб-їдї;
су алҕыжында kајырчак турдў;
алтын пічіктў kајырчак турдў,
kајырчакты јалчызы алды,
kајырчакты Аі Кäнҕа пäрдї.
Аі Кäн алтын пічіктї кöрўп
аны ачыб-їдї.
Пу kајырчактың ічїндä
пір öлўп kалҕан кöjöн полды.
Äмчізін алып-kоіды,
äмдäп кöjöнў јазыб-їдї,
äмдї kыс кіжі полды,
Алтаін Саін Саламдың сїнізї полды.
Аі Кäның ўлў аны кадыт äдїб-алды.
Jäтті jыл полҕон соң
Алтаін Саін Салам сїнізїнің кінінäң
нäкäп-парды;
Аі Кäның аілына jäттї.
Аі Кäның кäлдї пала сäттатты,
пала оінодып-jат.
Кäлдї аілҕа кіріп-кäлзä
ўідö кіжі jok полды,
äжіктїң јанына саkтап оттурдў.
Алтаін Саін Саламдың ады
тышkары кіштäб-їдї.
«Нäкäрäк ат кіштäдї?» тäп
Алтаін Саін Салам кöрдў,
сїнізї оттурҕанын кöрўп салды.
Алтаін Саін Саламдың сїнізї,
Аікым Саікым jäрäн атты кöрöлö

уiла-бäрдi.
Аiкым Саiкым jäрäн ат
Алтаiн Саiн Саламдыҥ сiнiзiн кӧрӧlӧ
кiштäi-бäрдi.
Ӳiҕӧ äкiläзi кiрiп кäлдi.
Ӳiдӧ сiнiзi акызыбыла kолын тудӯшту,
äкiläзi уiлаб-iдi.
Пiр мал ӧlтӯрдi, тоi äттi,
тоi полҕон соҥда
Алтаiн Саiн Салам jаныб-iдi.

3) Кāн Пӯдäi Äкi Мōспыла jӯлашkан.

Пiр äҥмäҕäн ӧбӧҕӧн jуртап-jатты,
палазы jok полды.
Ӧмӧҕӧн äҥмäҕäнҕä аiтты:
«Äкi Мōстӯ jӯлап ӧlӧдӯм!» тäдi;
Äкi Мōсkа пāды.
Арсылан jуртӯ арӯ kалды,
äрдiҥ jуртӯ āн kалды.
Ӧбӧҕӧн тош таikā чыҕып-парды,
Äкi Мōстӯ ӧlтӯрä чыҕып-парды.
Тäмiр тāрäктi тазыбыла кӧдӧрӧ тартты,
Äкi Мōсты тokпоктоп jадып-салды;
тokпоктоп-турарда
тäмiр тāрäҕi пузӯла-бäрдi,
ончозы сынып-парды.
Äкi Мōс Арсыланды ӧlтӯрiп-салды,
таiканы ӯзä тартып
Арсыланды пазырыб-алды.
Äкi Мōс аiлына оiтто jана-jанды.
Арсыланыҥ äҥмäҕäнi пала тапты.
Ол палазы сурады:
«Мäнiҥ адам kаiда?»

Digitized by Google

Äнäзï нäмä аiтпады.
Пäдä ӯлчактар оiноп jаттылар,
паjа ӯлчаk паза оiноп jатты;
кӱ̆рӧ̆штӱ̆lӓр, урӱ̆штӱ̆лар;
ол ӯлчактардыҥ ончозын мӧрӧ̆i алды,
алардыҥ тоны соjып алды.
Палдар аiттылар:
«Пiстïҥ тоныcты соjордо ӓрсïҥ;
«андï jakшы пāттыр ӓр ползоҥ
«адаҥныҥ кïнïнäҥ нäҕäрäк парбадыҥ?»
Ӯлчаk аiтты:
«Тоныҕарды оiтто пäрäiн;
«мäнïҥ адам kаiда тäп-jазыҥар?
«аiдып пäрïҕäр!» тäдï.
Ӯлчактар аiтты:
«сäнïҥ адаҥды Äкi Мōс ӧlтӱ̆рïп салҕан.»
Паjазы ӯлчаk аны уҕа-ҕälä
äнäзïнä кälдï, аiтты:
«Äнäм! äнäм!» тäдï,
«адамды Äкi Мōс ӧштӧп
«ӧlтӱ̆рïп салды тäп уктӱ̆м;
«сäн мā äнäкäм нäҕä аiтпадыҥ?»
«Аk поромды тудадым!» тäдï,
«алтын ӓрïн ӓртäiдïм!» тäдï,
«адам кïнïнäҥ нäкäiдïм!» тäдï.
Äнäзï уiлап аiтты:
«Калаk, kалаk! палам!» тäдï,
«kабырҕан kаткалаk,
«kолjурӱ̆ҥ тыҥыҕалаk,
«äр jуртӱ̆ äн kалар,
«äнäҥ уiлап kалар,
«kанāр парарзыҥ палам?» тäдï.
Ā, пō салдырбады,
аk пороны тудӱ̆б-алды,

алтын ӓрін ӓртӓб-алды,
ар карађаі садађын салыныб-алды,
атханып, јортып-чыкты;
сокпос пудӱн соѕыб-алды,
тартпас ӱзӱн тартыб-алды,
ак пороны камчылаб-алды.
Ак пулуттӱң алдыбыла,
кӧк пулуттӱң ӱстӱбіlӓ,
нарым ӧлӧң наікылтпаі,
пӧдӱнӧ ӧлӧң пӱѕӱктӧі,
судӱ тӧгӱlбӧі јорѕобыла
јӱрӱб-оттурдӱ,
салыб-оттурдӱ.
Пік тӱдӱ јабыс ӓдіп,
тӓрӓң судӱ таіѕыс ӓдіп,
алтан тӱдӱ ажыб-оттурдӱ
аѕын судӱ кӓчіп јӱрдӱ.
Тоштӱ таікӓ јӓlіп чыкты.
Ӓкі Мōстың ак ӧрѕӧзӱн
аілык јӓрінӓң кӧрӱнӱп турдӱ.
Ӓкі тӱңӧі паі чокур
чакызына пӱлап-салѕан турӱп-јатты.
Кāн Пӱдӧі ӓкі тӱңӧі паі чокурдӱң јанына
ак порозын пӱлап-коіды;
ӓкі Мōстың аільна кіріб-оттурӱн,
каја паѕып кӧрзӧ
ак пороның кулаѕы
ӓкі тӱңӓі чокурдӱң кулаѕынаң
ажынып турдӱ.
Сӱрӱзӱјар кӧрӱб-ізӓ
кулаш крӓlӱ артык турдӱ.
Кāн Пӱдӧі кірді, ӓзӓндӓшті;
Ӓкі Мōс јаткан орундаң
тура јӱѕӱрді аітты:

Digitized by Google

«Кік ползо, тўктӯ полор!
«кіжі ползо, аттӯ полор!
«ады јолыңды аідып-пäр!
«Каідаң јўрӄöн кіжізіӊ?» тäдї.
Кäн Пўдöі аітты:
«Арсылан тäӄäн кіжініӊ ўлўмын!
«Кäн Пўдöі тäӄäн мін äдäм.
«Алып ползо алыжаїн! тäп,
«кулыk ползо кўрöжöін! тäп,
«јўрўп-јадым» тäдї.
Анаіп аіда-ӄäлä Кäн Пўдöі
Äкі Мōстуӊ јаkа паштаӊ ала-kоіды.
Äкі Мōс алыжып оk kоіды.
Äкӯ алып тудўшты,
алты аі полды,
арkа моінын тудўшты,
алты јыл полды,
јäӊїлїжäлбäі тудўшты;
јäтті јыл полды,
kаттӯ аӄаш kаkшала-бäрдї,
kара јар kазыла-бäрдї,
турўлў кік турўн таштады,
тулўӊду kадыт палазын таштады.
Кäн Пўдöі јаkа паштаӊ тутkан,
аk пулуттўӊ алдыбыла,
кöк пулуттўӊ ўстўбїлä,
тäӊäрäнїӊ kоіныбыла
јалбаk ташkа јаба сокты.
Іт јалаір kаны јоk,
інäк јыдаір сöӄӯ јоk
полып kалды.
Кäн Пўдöі äкі Мōстўӊ kаттын,
аімаk јонын јўнадыб-алды,
ар јöжöзӯн јўктöб-алды,

Digitized by Google

аіҕырлӯ малын аідаб-алды.
«Адамның ӧчӱ̄н алдым» тäп
«jäрlӱ̄ кіжі jäрі̆нä,
«сулӯ кіжі сӯна» тäп
jаныб-ı̄ді̆.
Ол jанып-кäläлä
ар улузӯн jӯнадыб-алды,
алтан паіттал соkтырды,
jäрдäҕі улузӯн jӯнадыб-алды,
jäттäн паіттал соkтырды.
«Адамның ӧчӱ̄н алдым» тäп
«Мо̄стаң jуртӯм паідым» тäп
«аның kадын алдым» тäп
тоі jазап турдӯ.
Араjан кӧп іштı̆лäр,
алты аі полды.
Коројон кӧп іштı̆лäр,
алты jыл полды.
Конок äрткäні̆н пілбäді̆лäр,
jаман іттı̆ң kуіруҕӯ
jо̄ндоҕынча сäмірді̆;
jаман кіжінің kулаҕы
joҕолҕынча сäмірді̆.
Аімактаң кälҕäн кіжілäр
аілык jӱ̄рӱ̄п jандылар,
рактаң кälҕäн кіжілäр
jылыk jӱ̄рӱ̄п jандылар.
Алар ары па̄ды,
ман пäрі кälді̆м.

IV. Тарданаk.

Тарданаk kыра чäп-jат,
jäтті паштӯ Jälбäҕäн

Digitized by Google

Тарданаkkа парып кälдĭ,
Тарданаkkа аітты:
«Тарданаk, мäнің kабыма кірäзің бä?»
Тарданаk: «Кірбäі kаідаін?» тäдĭ,
Jälбäҕäн Тарданакты kабына сӯб-алды;
Jälбäҕäн аілына јаныб-ӀдĬ,
јолдо ујуктаі-бäрдĭ,
Jälбäҕäн јäрдä ујуктаб-іјälä
Тарданаk kаптаң чыкты,
kабына кöн ölöң сӯп-салды,
оітто барып kыразын чäп-јатты;
Jälбäҕäн уј̆уктап турӯб-алды;
äмдĭ аілына јанып кälдĭ.
Jälбäҕäнің палдары кälдĭ,
kабын кöрölö аіттылар:
«Адам ölöң алып-kылāт, оінорыс!
Jälбäҕäн аітты:
«Кабымда ölöң äмäс, палам,
«kабымда Тарданаk äбäі, палам».
Алып кälҕäн kабын ачып кöрдӯ,
ölöң сӯп салды,
Тарданаk јоk полҕон.
Паза Тарданаkkа пāды.
Тарданаkkа Jälбäҕäн аітты:
«Мäнің kабыма кірäзің бä?» тäп
«кірбäі kаідаін?» тäдĭ.
Тарданакты kабына сӯб-алды,
аілына јаныб-ӀдĬ,
аілына јанып-кälіп
kабын öрö пӯлап салды.
«Канды одунҕа пыжарың сäн?»
«Пöкöн аҕышkа пыжарым »
Jälбäҕäн одунҕа пāды.
Тарданаk аітты,

Digitized by Google

Jälбäҕäнiң палдарын аiтты:
«Jäнҕа jäн сōн äдiп пäрäiн!
«кӱчӱҕä кiчiнäк сōн äдiп пäрäiн!
«мäнi чäчiҕäр! палдар» тäдi.
Палдар уктўлар, сӱндӱläр,
Тарданакты чäчiп салдылар.
Тарданаk палдардың пажын кäзiп,
палдардың ончозын kазанҕа салды,
ончозын kаiнадып kоiды.
Палдардың пажын орунҕа салып
äмдi jäрдä оро kасты.
Äмдi Jälбäҕäн одунўн алып кäliп
jаныл кälдi.
Казанда kаiнадып салҕан äттi кöрдӱ,
äттi кöрўп аiтты:
«Палдарым jakшы турбаi!
«Тарданакты öлтӱрӱп
«kаiнадып салҕан jakшы турбаi!»
Казандаҕы äттi чäрып jiдi,
Jiгäн кiндä аiтты:
«Палдар туралып äт jiҕäр!»
Палдар унчуkпас.
Jälбäҕäн паза kычырды:
«Палдар туралып äт jiҕäр!»
Палдар турбас унчуkпас.
Jälбäҕäн туралды, орунҕа пäды;
палдардың тонын ачыб-iдi,
полчоk пажы толонып кälдi.
«Пу kаiтi пу?» тäдi,
kазанҕа пäды.
Казандаҕы äттi кöрдӱ,
палдардың äттi тӱlӱп салды.
Уiла-бäрдi, аiтты:
«Тарданаk kаiда пäды?» тäдi.

Digitized by Google

Тарданак тышkары аітты:
«Одун алып-јадым.»
Jälбäҕäн тышkары чыkты,
Тарданак тышkары јоk.
Jälбäҕäн тышkары сурады:
«Тарданак kаіда äдäң?» тäдї.
Тарданак аілдың ічїнäң kычырды:
«Казаның алтына от салып јадым.»
Jälбäҕäн ӱіҕö кіріп кälдї.
Тардаңак анда јоk полды.
Jälбäҕäн паза kычырды:
«Тарданак kаіда пäды?»
Тарданак тышkары аітты:
«Тышkары одун алып-јадым.»
Jälбäҕäн јӱрöҕӱндö сурады;
«Тарданак kанаїп тышkары чыkты?
«кöрӱнмöс тышkары чыҕып-јат.»
Пäдрäдї, пäдрäдї,
оттың јанында
оро kазып салҕан кöрдӱ.
Jälбäҕäн ороҕо кірдї,
kабыртазы патпады;
Тарданак kатшыҕаі ӱіҕö кіріп
Jälбäҕäнїң јанына кälдї,
ӱстӱнä ӱзӱ kаінап-турҕан kазанды
äт, мін урӱп салды,
Jälбäҕäн ölӱб-ідї.
Тарданак äмдї оітто парды;
kыразын чäп кіріб-ідї.

V. Тäктäбäі Мäрҕäн.

Ӱч ӱлдӱ ööбöҕöн äңмäҕäн
олзо паі полды,

Digitized by Google

äмдï jоkтӯ полды.
«Канаïп ӯлдарым кiжi полор?»
Адазы уïлап аïтты.
Ӯлдарын kычырды аларҕа аïтты:
«Ӱч ӯлӯм ӱч пашkа тӯдӯң пажына парыҕар!
«Ӱч пашkа тӱш тӱжöп кäлïҕäр!»
Ӱч ӯлӯ пāды,
ӱч пашkа тӯдӯң пажына пāды.
Jāн ӯлӯ äртäн jанып кälдï,
Jāн ӯлӯнаң адазы сурады:
«Нä тӱш тӱжöдӱң, палам?»
Jāн ӯл аïтты:
«Олзоҕыдаң он артыk
«паï полып турӯс» тäдï.
Ортон ӯлӯ тӱштä кälдï,
ортон ӯлӯнаң адазы сурады:
«Нä тӱш тӱжöдӱң палам?»
Ортон ӯл аïтты:
«Олзоҕыдаң он артыk
«паï полып турӯс!» тäдï.
Кӱчӱ ӯлӯ iңiрдä кälдï,
кӱчӱ ӯлӯнаң адазы сурады:
«Нä тӱш тӱжöдӱң, палам?»
Кӱчӱ ӯлӯ аïтты:
«Арҕазы jоk! Арҕазы jоk!»
«Jоkтӯ кiжi полып турӯс!»
«адам, äнäм арыk тō полды,
«аïлдың ортозына пазып
«сала-бäрäт! тäдï,
«äкi аkым äкi āл пöрӯ полды,
«äкiläзï тӯҕа пазып
«сала-бäрäт!» тäдï;
«уң jаныма кӱн чалып-турат,
«сол jаныма аï чалып-турат,

«маҥ даjыма чӧlбӧн тīп-турат.»
Тäп аітты.
Адазы jäн ӯлдарҕа аітты:
«Пу таҥмалӯнӯ ölтӱ̆рӱ̆п
«каныы äккäliп-пäрïҕäр!
Паjаҕы äкі jäн ӯлӯ
шір аjак тудӯнӯп алды,
ачызын äкі акызы jäдäнïб-алып,
тышкары алып-пäды.
Пір сары іт äчïп-пäды.
Ачы акызына аітты:
«Äкі акым мäнï ölтӱ̆рӧрҕӧ
«нä кäрäк санап-jазыҥар?
«нä туза сläрҕä полор?
«пу сары іттï ölтӱ̆рӱ̆ҕӧр!
«каныы аппарып адамҕа пäрïҕäр!»
Аідып уіла-бäрдï,
äкі акызына пажырды.
Äкі акы аітты:
«Аныҥ сӧзӱ̆ чын!» тäдï,
андï тäilä сары іттï ölтӱ̆рдӱ̆lӧр,
канын аппарып адазына пäрдïläр.
Іттïҥ каны аттīнаҥ таттӯ полды.
Адазы ічïб-īдï.
Адазы сурады:
«Паза парба?» тäдï.
«Паза jok» ӯлдар аітты.
Кічïнäк карындаш уіла-бäрдï;
уіла-бäріп jӱ̆рӱ̆б-īдï.
Пастыла пасты,
пастыла пасты;
пазып салыб-оттурза,
«Пу нäмä калтырады?» тäilä
кӧрдӱ̆, кӧрдӱ̆, нäмä jok;

Digitized by Google

Паза пазып пазып салыб-ĭдĭ,
абралӯ ат кäliп jатты,
kалтырадып кäliп jатты,
кӧрӧр ползо jok.
Паза пӱ̆lӱ̆нiн кälзä,
паза нäмä кӧрбӧдӱ̆,
поjыныӊ ӱ̆jӧ сōгӱ̆
kалтырап jаткан кӧрдӱ̆.
Поjыныӊ äдĭ срai jok полды,
поjы арыk полды,
поjыныӊ ӱ̆jӧ сōгӱ̆ kалтыраштьı.
Пазып салыб-ĭдĭ;
пазып олтурса
алтында пiр аiл турҕан
кӧрӱ̆п пāды,
кiрiп пасса
казанда äт kaiнадып koiҕон
кӧрдӱ̆, кӧрдӱ̆,
кiжi jok полды.
Орунда пiр äӊмäҕäн jадып jат,
пiр ӧбӧҕӧн jадып jат,
äкiläзĭ кӧзӱ̆ jok.
Ӯлчаk пiр полчаk äт,
пiр чӧчӱ̆ мiн
kазандаӊ чāрып алып jiдĭ;
äт, мiн jiҕäндä
аiлдыӊ улāзына jадыб-алды,
кӧрӱ̆п jадыпла jатты:
jӱ̆рӧҕӱ̆ндӧ санады:
«Канаīп кӧзӱ̆ jатпāс кiжi,
kанаīп äттĭ чāрып jīр».
Ӧбӧҕӧн kaiлаб-ĭдĭ:
«Алтын тӧшпӱ̆ кӱ̆нӱ̆нӧ салыл!
«алтын аjаk кӱ̆нӱ̆нӧ салыл!»

Digitized by Google

Öбöҕöн аiтkанда;
kазандаҕы äт кӯнӯнö чāрылды.
Öбöҕöн äңмäҕäн jäдiнiзiб-алып
турӯп käлдï,
тöпшӯдöҕï äттï jiдï.
Äбäш jiҕäн кiндä
öбöҕöн аiдыпла аiтты:
«Ä! äңмäҕäн! äңмäҕäн!
«пу äткä нā jыт кiрдï?»
Äңмäҕäн аiтыпла аiтты:
«Нā jыт кiрҕäн,
«тā мäн пӯлбöс;
«jäс kармаҕын тартып
«нā кiрҕäнïн кöрöiлï!» тäдï.
Öбöҕöн туралып
ӯiдö аiландра jäс kармаҕын
тартып, тартыб-алды.
Пā ӯлчактың äдäҕiнäң
kармаҕы iлïндï.
Äңмäҕäн öбöҕöн äkiläзï
äмдï ӯлчакты тутӯб-алды.
Äңмäҕäн öбöҕöн аiтты:
«Пу kандï кiжi кäлiп-jатты пу?»
тäп сурадылар.
Ӯлчаk аiтты:
«Адам jok! — äнäм jok!
«kара jаңыс öскӯс кiжi äдäм
«кöзӯ jokko
«кöс полоiн тäп,
«пудӯ jokko
«пут полоiн тäп,
«äмдï jӯрҕöн äдäм» тäдï.
Äңмäҕäн öбöҕöн аiттылар:
«Аiтkажын пiскä пала пол!»

Digitized by Google

Пајаҕы ӯлчаk «Jakшы» тäп
äңмäҕäн, öбöҕöнiң палазы полып
јӱ̆рӱ̆п јӱ̆рӱ̆б-iдï.
Öбöҕöн адазы полды,
äңмäҕäн äнäзï полды.
Кӱ̆нӱ̆нä салылар тöпшӱ̆
äмдï кäрäк јok полды,
кӱ̆нӱ̆нä чāрылар äт
äмдï кäрäк јok полды.
Пајаҕы ӯлчаk
аҕыш сōн äдiп алды,
аҕыш јā äдiп алды,
аңдап парып јӱ̆рӱ̆б-iдï.
Аҕыш јā сōнбыла
аң адыб-алды,
äдiн iнiнä јӱ̆ктöнӱ̆б-алды;
äккäliп јӱ̆рдӱ̆ ӱ̆јӱ̆нö.
Паза аңдап пāды,
паза аң адыб-алды,
паза аңдың äдiн јӱ̆ктöнӱ̆б-алып
паза алып јаныл-кälдï.
«Јаңыс аттӯ ползом kаiдат!
«јају јӱ̆рöрҕö кӱ̆ч!» тäдï,
«аң адарҕа ползом
«аtkан аңымның äдï
«јäрҕä јыдып јат,
«јају јӱ̆ктöнöрҕö ползом
«iнiм палӯ полып-јат.»
Анаiп аiда-ҕälä
паза аңдап пāды,
паза аң адыб-iдï
јӱ̆ктöнӱ̆б-алып јанып кälдï.
Аiлына јäттï,
тышkары тäмiр тäрäктä

Digitized by Google

алтын ӓрlӱ
алтын ӱӷӧндӱ
тӓмір поро ат пӯлап kоіӷон:
тӓмір тӓрӓктӓ аіландра пазып
чачып турӷан кӧрдӱ.
Кара ӓlӓңідӓ јӧlӧп kоіӷон
kара ортоkшун сāдак
јӧlӧп kоіӷон кӧрӱп-салды.
Ӯлчаk јӱрӧӷӱндӓ сурады:
«Канді алып kулыктың
«ады сāдаӷы полбоӷоі?»
Ӱіӷӧ кірӓ-ӷонып кӓlді.
Ӯлчаk адазына аітты:
«Ӓ ачам! ачам!
«Канді алып kулыктың
«ады сāдаӷы полды пу?» тӓді.
Адазы аітты:
«Ӓ палам! палам!
«Олзоӷы мӓнің јіт чаӷымдаӷы
«мӓнің ат сāдаӷым ӓбӓі, палам.
«Палам, ӓмді аңдап јӱрӱп
«јају пады тӓп,
«палам мінӷін! тӓп,
«ӓккӓlіп пӯлап kоіӷон ӓбӓі!»
Ӯл уkканда полбоды,
чыӷа јӱрдӱ тӓрӓккӓ,
тӓмір тӓрӓктӓӷі,
тӓмір поро ат мініб-алды,
ары јӓlді,
мӓі јӓlді,
тӓңӓрӓнің тозуну јӓрӷӓ тӱштӱ,
јӓрдің тозуну тӓңарӓ чыkты,
ӓккӓlіп пӯлап kоіды,
тӓмір тӓрӓккӓ пӯлап kоіды,

Digitized by Google

тäмір поро ат пулап kоіҕон
тäмір тäрäктä аіландра пасты.
Ӯлчаk ӱјӱнö кірдї,
kурсактаныб-алды.
Ööбöҕöн аітты:
«Кӱн падажы јāр
«сӱрӱкöі јāн јол пар полор;
«ол јолбыла парба, палам!
«кӱн чыҕыжы јāр аңдап јӱр!»
Ӯл öбöҕöнӱң сöзӱн уҕа-ҕälälä
kара ортаkшун сāдакты
kурчаныб-алды,
kара ортоkшун ӱlдӱнӱ
kурланып алды,
тäмір тäрäктä пӯлаҕан
тäмір поро атты
мінїб-алды.
Ол атты мінїб-алала
ӯлчаk јӱрöҕӱндä аітты:
«Пу нäкäрäктӱ мäнї
«кӱн падыжы јāр парба! тäп
«аітты пу?» тäдї;
«аднаkы мыныӊ малы,
«аkчазы, älї, јоны мынāр полор?
«Парып кöрҕöн кіжі kаідат?» тäдї.
Ӯл äмдї јӱрӱпlä īдї
кӱн падыжы јāр kаза тӱшкöн
kара јолбыла ӱрӱпlä īдї.
Тäңäрäнїң тозунӱ јäрҕä тӱштӱ,
јäрдің тозунӱ тäңäрā чыкты,
kыш полҕонын
јаkазы kурӯдāн пӱlдӱ,
јаі полҕонын
јарды ізіҕäн пӱlдӱ;

Digitized by Google

jӱрӱпlä ідї ӱл,
jӱрӱпlä ідї.
Арыскан тӳдӳ
ажып парала
тäмір поро ат оітто jана маҥтады.
Ӯл аттаҥ сурады:
«Нäнї пӳlдӳҥ?» тäдї,
«нäнї пӳlдӳҥ адым?» тäдї,
«нäнї пӳlдӳҥ?» тäдї,
«нäнї пӳlдӳҥ адым?» тäдї,
«тäмір поро адым
«нäнї кӧрдӳҥ?» тäдї.
Ат аітты:
«Ä jäткäрдіҥ поjына тӳрчä ползоk
алдрарҕа санаб-ібäі kаітӳс?»
Ӯл паза сурады:
«Нäнї кӧрдӳҥ адым?» тäдї.
Ӯлҕа ат аітты:
«Тӧмӧн кӧрчї!» тäдї,
«ӧрӧ кӧрчї!» тäдї.
Ӯл тӧмӧн, ӧрӧ кӧрдӳ,
ӱл кӧрӳп ползо,
ӳстӳ äрдін
тäҥäрä kармап кäliп jат,
алты äрдін
jäр kармап кäliп jат,
Кäр Jутпа турӳп-jатkан
кӧрӳп-салды ӱл.
«Арҕа нä полор?» тäilä,
«арҕа jok полор» тäilä
тäмір поро адын
поро kарча äдіп,
ары сілкідї,
мäі сілкідї.

Digitized by Google

Тäмір поро адын
поро kарча äдіп
тäңäрā öрö учӯрӯб-ідї.
Ӯл појы
аттың поҕы полып
јäрҕä толоныб-ідї.
Кадӯ алып кäїп
kарманына kадӯ сӯб-алып
Кäр-Јутпаның ӯзӯна кірä-ҕонды.
Ӯл kадӯ алып
алты äрдін јäрҕä јапшыра.
Алты äрдін kадӯбыла kадады.
Ӯл kадӯ алып
ӱстӱ äрдін тäңäрā јапшыра.
Ӱстӱ äрдін kадӯбыла kадаі алала
Кäр Јутпа аітты:
«Аkыр! аkыр! тäдї,
«kандї учkан нäмä
«мäнің ӯзумдӯ kадады? тäдї;
«сäн äбäш пожодып пäр!
«сöзӱм аідаін! тäдї.
Ӯл äбäш пожодып пäрдї.
Кäр Јутпа аітты:
«Карын јӯмдӯ алып
«kурчаныб-ал! тäдї;
«мäнің ічїмдä
«мöңӱн kајырчаk пар полор,
«мöңӱн kајырчактың ічїндä
«алтын kајырчаk пар полор,
«алтын kајырчактың ічїндä
«kумыш kајырчаk пар полор,
«kумыш kајырчакты ал!» тäдї;
«ол kајырчакты алып
«аны сӯт кölҕö ташта! тäдї.

Digitized by Google

Ӯл ӓмдї Кӓр Јутпаныҥ ӯзӯна кірдї,
алты ӓрдїн јӓрҕӓ јапшыра кадады,
ӯстӯ ӓрдїн тӓҥӓрӓ јапшыра кадады,
Кӓр Јутпаныҥ ічїн јара тӓп салды.
Кӓр Јутпаныҥ ічїн јара тӓпкӓн кїндӓ
канчы ајок мал чыҕып кӓlдї,
канчы ӓl, јон, улус чыҕып кӓlдї,
канчы акча, јӧжӯ чыҕып кӓlдї.
Онччо уілажып,
онччо сыктажып
Кӓр Јутпаныҥ ічїнӓҥ чыҕып кӓlдї.
Кӓзӓк кіжі аітты:
«Јолу јӓрҕӓ јӯрҕӧі ӓдӓм,
«сōк јӓрҕӓ чыктым мінӓ.»
Кӓзӓк кіжі аітты:
«Кандї ак санāлӯ кіжі
«кара тӯндӓҥ пістї чыҕарып алды?
«кандї ак санāлӯ кіжі
«јарык кӯн піскӓ кӧрҕӯзӯп салды?»
Ӓмдї паја ӯл
Кӓр Јутпаныҥ карып јӯдӯ алып
тӓмір тӓрӓккӓ ороі таштады,
тӓмір тӓрӓк онччо кӯідӯ.
Кӓр Јутпаныҥ ічӓ кардын
сӯткӧlҕӧ таштады,
сӯткӧl онччо сōлды.
Мӧҥӯн кајырчакты отты, тӓптї,
мӧҥӯн кајырчактыҥ ічїндӓ
алтын кајырчак полды,
алтын кајырчакты отты, тӓптї,
алтын кајырчактыҥ ічїндӓ
кумыш кајырчак полды,
кумыш кајырчакты отты, тӓптї,
кумыш кајырчактыҥ ічїндӓ

Digitized by Google

тӱ̄ҕӧҥ аk пылат полды;
тӱ̄нтӱ̄ ӯлчаk алды,
kарманына сӯп салды.
Kаjырчактаҥ кӧп акча чыкты.
Äлї, jонын ӯлчаk алды,
ар jӧжӱ̄п, аk чазып алды,
аk малын аттына аідап алып
jанып jӱ̄рӱ̄б-їдї.
Ӯл äмдї озолоп jанып кäлдї.
Аілында äҥмäҕäн ӧбӧҕӧн уjуктап-jатты.
Ӯлчаk па̄ kарманындаҕы сӯп салҕан
аk платты чäчїп кӧрдӱ̄.
Аk платтыҥ ічїндä
äҥмäҕäнїҥ ӧбӧҕӧнїҥ äкӱ̄дäҥ
äкӱ̄ кӧзӱ̄ тӱ̄п салҕан полды.
Ӯл äҥмäҕäнїҥ кӧзӱ̄н
алаkаныбыла äптäп салды,
ӯл ӧбӧҕӧнїҥ кӧзӱ̄н
алаkаныбыла äптäп салды;
ӯл оттыҥ jанына
поідаштап оттурӱ̄п kоіды,
таҥ kулап оттурӱ̄п kоіды.
Äмдї äҥмäҕäн ӧбӧҕӧн тура jӱ̄рӱ̄п кäлдї,
äкілäзї тура jӱ̄рӱ̄п кäлдї,
кӧзӱ̄ сӱ̄рӱ̄кӧі jарык полҕон,
кӧзӱ̄ сӱ̄рӱ̄кӧі jакшы полҕон
ӯлдӱ кӧрдӱ̄, ӯлдӱ̄ кӧрӧлӧ
уҥ kолынаҥ ӧбӧҕӧн туттӱ̄,
сол kолынаҥ äҥмäҕäн туттӱ,
ӯлдӱ̄ ӧкшӧндӱ̄.
Тышkары чыҕа jӱ̄рзӧ
тышkары уjӱ, малы, äлї, jоны
тышkары ончо турҕан.
Äҥмäҕäн ӧбӧҕӧн сӱ̄рӱ̄кӧі сӱ̄ндӱ̄,

Digitized by Google

äкiläзi ӱiҕӧ кiрä-ҕоныш кäлдi,
äкi kолтуктаң ӯлдӯ kолтуктады.
«Äрдäң артыk
«äр полып турҕӯн!
«Кiжiдäн артыk
«кiжi полып турҕӯн!
«мäнiң kӯлҕадым алазың ма?»
Ӧбӧҕӧн аiтты.
«Аладым» ӯл аiтты.
Ӧбӧҕӧн туралды,
ӧбӧҕӧн сiлкïндï,
арсыл аjу полды.
«Кӧрдӱң мä, палам!» тäдï.
«Кӧрдӱм, ӧбӧҕӧн» тäдï.
Паза сiлкïндï ӧбӧҕӧн,
āл пӧрӱ полды.
«Кӧрдӱң мä, палам?» тäдï.
«Кӧрдӱм, ӧбӧҕӧн?» тäдï.
Паза сiлкïндï ӧбӧҕӧн,
kазыл тӱlкӱ полды,
kазыл тӱlкӱ полып
ары jälдï,
мäi jälдï.
«Кӧрдӱң мä, палам?» тäдï.
«Кӧрдӱм, ӧбӧҕӧн» тäдï.
Паза сiлкïндï ӧбӧҕӧн.
Поро kарчā полды,
поро kарчā полып
ары уштӱ
мäi уштӱ.
«Кӧрдӱң мä, палам?» тäдï.
«Кӧрдӱм, ӧбӧҕӧн» тäдï.
Паза сiлкïндï ӧбӧҕӧн,
таkы jабāлӯ Тастараkаi,

Digitized by Google

пажы kодурлӯ Тастаракаі
полып јӱрдӱ.
«Кӧрдӱң мӓ, палам» тӓдĭ.
Кӧрдӱм, ӧбӧҕӧн» ӯл аітты.
Паза сіlкĭндĭ ӧбӧҕӧн,
ӓкі аіры пӯштӯ,
kара торkо чачактӯ,
kара торkо тондӯ,
тӓмір поро аттӯ
Тӓктӓбӓі Мӓрҕӓн полды,
сӱбӧзӱн тајанҕан ар полды.
Ӓмдĭ ӯл ӧбӧҕӧндӱ аітты:
«Анаіп кіжі аладым».
Ӧбӧҕӧн аітты: «Појы пӱlҕӧізӱң јӓ!» тӓдĭ.
Ӓмдĭ ӯл Тӓктӓбӓі Мӓрҕӓн полып
Аі Кāнҕа тӓмӓчӓп јӱрдӱ.
Парып јасса
јол ортозына јӓдĭб-алала
јӓтті јӓрӓн аттӯ
јӓтті јаізаң парып јаткаnын
кӧрӱп салды,
кӧрӱп салала
такы јабӓлӯ Тастаракаі,
тулаk тондӯ Тастаракаі
kӯлӯб-алды.
Такы јабӓзын Тастаракаі
тарс kамчылаб-алды,
такы јабӓзын Тастаракаі
талбаңдадып маңтатты,
јӓтті јаізаңды јӓдĭшĭп пāды.
Јӓтті јаізаң Тастаракаіҕа аітты:
«Тастаракаі! kаіда парып јазың.»
Тастаракаі аітты:
«Ӓ тӓҕінӓ!» тӓдĭ,

Digitized by Google

«jакшыныҥ jӱрҕӧнӱнӧ
«jаман кіжі jӱрбӧспӧ?»
Jӱрӱпlä īдĭ, jӱрӱпlä īдĭ,
jäтті jаізаңды äчĭб-алды.
Jäтті jäрäн ат jälälä
Тастаракаідыҥ такы jабāзы
талбаңдап маңтады.
Jӱрӱпlä īдĭ, jӱрӱпlä īдĭ,
Аі Кāнҕа пāды,
Аі Кāнҕа jäттĭ.
Jäтті jаізаң jäрҕä чäжіп
ӱіҕӧ кірĭб-оттурдӱ.
Тастаракаі такы jабāзынаң тӱжӱп
паза Аі Кāныҥ ӱjӱнä кірдĭ.
Jäтті jаізаңдыҥ кīнīнä оттурӱп kоіды.
Jäтті jаізаң пашkа jäрдä оттурдӱ.
Аі Кāн алтын чара алды,
алтын чарā чäҕäн урӱб-īдĭ,
jäтті jаізаңҕа пäрдĭ,
jäтті jаізаң äбäш, äбäш амзаб-алды.
Аі Кāн пашkа аjаk алды,
пашkа аjаkkа чäҕäн урӱб-īдi,
Тастаракаіҕа пäрдĭ,
Тастаракаі ончозын ічĭб-алды,
аjаҕын ӧрӧ таштады.
Аі Кāн сурады:
«Нä кäрäk сіläр кälдĭ?»
Jаізаңдар аітты:
«Сäніҥ ортон kаракчы паlаңды
«алаін тäп kудалап кälдік.»
Тастаракаі аітты:
«Мäн паза kудалап jӱрӱп jадым.»
Аі Кāн аітты:
«Кӧрӧін» тäп аітты.

Digitized by Google

Аі Кāның ортон kаракчы палазы
jäс тумчуктӯ äңмäҕäнді
ӱіҕö алып кälді.
Jäс тумчуктӯ äңмäҕäнҕä аітты:
«Jäттi jаізаң kудалап кälҕäн,
«jäтті jаізаңды аjыkтап кäl,
«kажызы jakшы äр полып-jатkан.»
Äңмäҕäн пāды,
аілҕа кіріп-пāды,
jäтті jаізаңды кöрдӱ.
Jäс тумчуктӯ äңмäҕäн
ары «kуkан» äдіп,
мäі «kуkан» äдіп,
аjыkтап кöрölö оттурдӯ,
ары чыҕып пāды.
Аі Кāның ортон палазы:
«Кажызы jakшы äр?» тäп,
«kажызы jаізаңдың артыk?» тäп сурады.
Jäс тумчукту äңмäҕäн аітты:
«Jäттi jаізаңның ончозы jаман,
«jаңыс Тастараkаі jakшы кіжі» тäді,
«jаңыс Тастараkаі kӯлҕазыңдӯ» тäді.
Аі Кāн Кӱн Кāнҕа аттанарҕа санады.
Аі Кāн адына мӱндӱ,
jäттi jаізаң jäрäн адына мӱндӱ,
Кӱн Кāнҕа тäмäчäп jӱрдӱ.
Таkы jабāлу Тастараkаі
таkы jабāзын
тарс kамчылаб-алды,
талбаңдадып маңтатты.
Jäттi jаізаң аны кöрölö аітты:
«Тастараkаі, ä, Тастараkаі,
«тоkто! тоkто! тоkто!»
«таkы jабāң арып ölöр!»

јäтті јаiзаң јӯрӯ̆пlä ідї,
такы јабāлӯ Тастаракаі
талбаңдадып маңтадып јӯрдӯ̆.
Јäр ортозын јäттї;
јäр ортозын јäдälä
Аі Кāн мäläјін таппады,
Аі Кāн јäтті јаізаңға аітты:
«Чö! алтын мäläјімдї уңтӯп салдым,
«ол мälаідї äккälіп-пäрғäн кіжā
«ортон каракчы паламды
«ол кіжā пäрäр äдäм» тäдї.
Јäтті јаізаң јанып маңтады,
јäтті јаізаң јäрғä чäжіп маңтады,
такы јабāлӯ Тастаракаі
талбаңдадып маңтатты јабāзын
јäтті јаізаңдың кінінä маңтады.
Јäтті јаізаң каткырды:
«Тастаракаі ā! Тастаракаі!
«токто! токто! Тастаракаі!
«такы јабāң арып парар! тäдї.
Јӯрӯ̆пlä ідї, јӯрӯ̆пlä ідї
такы јабāлӯ Тастаракаі
јäтті јаізаңды јäтішпäі
кінїнä рāк јада калды.
Такы јабāлӯ Тастаракаі сілкїндї,
поро карчā полып кӯлӯ̆б-алды,
поро карчā полып суңӯп учӯ̆б-ідї.
Аі Кāның аільна јäдіп прāдала
такы јабāлӯ Тастаракаі полып
талбаңдадып маңтадып пāды,
аттың ӯ̆стӯ̆нäн кычырды,
Аі Кāның ортон палазын кычырды.
Кыс чыгып кäldї.
Кыс: «Нä кäрäк кäldің?» тäдї.

«Адаӊ алтын мäläjін уӊтӱн kалды,
«адаӊныӊ мäläjін пäр!» тäдї.
Кыс аітты:
«Алтын мäläjін пäрбäссїм,
«адам нäкäрäктӱ
«jаман кіжі сäнї ijä-бäрҕäн?
«jäтті jaiзаӊ нä кäрäк ijä-бäрбäс?»
Ӱл аітты: «Мäläiдї пäрҕін!»
«Jok cā мälāi пäрбäс!» kыс аітты.
Ӱл аітты: «Ма кöзöрlöilÿ!»
Кöзöрlöiдÿ, кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаібыла ортон палазы
кöзöрlöiдÿ, кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаідыӊ такы jабāзын
ортон kаракчы пала алып kоіды.
Кöзöрlöiдÿ, кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаідыӊ тулак тонӱн.
ортон kаракчы пала алып kоіды.
Кöзöрlöiдÿ, кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаідыӊ ончо поjын
ортон kаракчы пала алып kоіды.
Ортон пала чыкты,
паза кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаі чыкты,
паза кöзöрlöiдÿ.
Тастараkаі jабāзын алды,
паза кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаі тулаk тонын алды,
паза кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаі ортон паланы алды,
паза кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаі Аі Кāныӊ поjын алды,
паза кöзöрlöiдÿ,
Тастараkаі алтын мäläjін алды.

Digitized by Google

Аі Кāның ортон палазы аітты:
«Сāн нā кäрäк мыңді полдың,
«сāндä kӯлђазын пар ошкош.»
Тастаракаі аітты:
«Кӯлђазын јоk» тäдĭ.
Ортон караkчы пала аітты:
«Јоk! kӯлђазын кöрöін!» тäдĭ.
Тастаракаі: «јä» тäдĭ,
Тастаракаі сіlкĭндĭ,
арсул аjу полды;
kыс јӯктап кälдĭ,
kулађының пажын kаічылаб-алды.
Паза сіlкĭндĭ,
āл пöрӯ̆ полды;
kыс јӯктап кälдĭ,
арkазының тӯ̆ђӯнäң kаічылаб-алды.
Паза сіlкĭндĭ,
kызыл тӯlкӯ̆ полып
ары јälдĭ,
мäі јälдĭ,
kыс јӯктап кälдĭ,
kуіруђӯнан пажынаң kаічылаб-алды.
Паза сіlкĭндĭ,
поро kарчā полып
ары уштӯ,
мäі уштӯ,
kыс јӯктап кälдĭ,
kанадының пажынаң kаічылаб-алды.
Паза сіlкĭндĭ,
äкі аіры пӯштӯ,
kара торко чачактӯ,
kара торко тондӯ,
тāмір поро аттӯ
Тäктäбäі Мäрђäн kулуб-алды,

Digitized by Google

сӯ̆бо̄̆зӯ̆н тајанҕан турӯ̆б-алды.
Кыс јӯктап кälдï.
Кара торkо чачаҕынының
пажынаң kaiчылаб-алды.
Паза сilкïндï.
Такы јабā̆лӯ,
тулаk тондӯ,
пажы kодурлӯ
Тастараkаi kӯлӯ̆б-алды.
Кыс јӯktап кälдï,
пажының kоҕынаң kодорып алды,
торо платkа ончозын тӯ̆б-алды,
алтын мäläiдï алып-пäрдï.
«Äрïм полып-тырзың» тäдï.
Тастараkаi јӯрӯ̆б-ïдï,
äбäш парып јадала
поро kарчā полып kӯлуб-алды,
чуңӯп учӯб-ïдï.
Јäттï јаiзаң раk парбады,
Тастараkаi полып kӯлӯ̆б-алды.
Äкï алтын мäläiдï
моiнына ашра салыб-алды,
јäттï јаiзаңҕа удра кälдï.
Јäттï јаiзаң аiтты:
«Аттаң» тäдï,
«Тастараkаi кälдï!
«äкï мäläiдï пäрҕïн пiскä!»
Äкï мäläiдï äкï пашkа јаiзаң
пылāп алып kоiды,
аттарын маңтатты,
Аi Кāнҕа јӯрӯ̆б-ïдï.
Аi Кāнҕа јäтïжïп парды.
Äкï јаiзаң
äкï пашkа мäläiдï

Аі Кāнҕа пāрдї.
Jäтті jaiзaңбыла Аі Кāн jälдї.
Такы jaбāлӯ Тастаракаі
талбаңдадып маңтадып jӯрдӯ.
Jӯрӯпlä-ідї, jӯрӯпlä-ідї.
Такы jaбāлӯ Тастаракаі,
тулак тондӯ Тастаракаі
поро карчā полып кӯлуб-алды,
учӯб-ідї, учӯб-ідї,
Кӯн Кāның аілына jäттї.
Кӯн Кāның аілына jäдälä
тӯнӳҕӯна оттурӯп коіды,
тыңдап оттурӯп коіды.
Кӯн Кāн уілады,
Кӯн Кāның катты уілады,
Кӯн Кāн кадытпыла каілады:
«Аі Кāн jäтті jaiзaңбыла
«аілыма кälіп jaдыры,
«jӯлап кälіп jaдыры;
«арҕазы нä полор?
«Уідӯ, малды, акчаны,
«ончо ōlöң кō äдіп салалы!
«Пу jaңыс палабысты
«поро кучӯjaк äдіп салалы!
«äкі поjыҕыс арык тō полып
«пазып jӯрölі!» тäдї.
Поро карчā тӯнӳктä оттурӯп
пу äрмäктї уҕӯп салдӹ.
Оітто jaна чуңӯп уштӯ.
Jäрҕä чäжіп парып-jаткан
jäтті jaiзaңды кöрӯп салды.
Алардың кінінä парып
Тастаракаі оітто полып
такы jaбāзын

талбаңдадып маңтатты.
Такы jабāлӯ Тастаракаi,
тулаk тондӯ Тастаракаi
тарс kамчылаб-алды,
такы jабāзын kамчылаб-алды.
Алтын кölҕö jäдiп kälдi.
Алтын кölдӱ кäчäрҕä
Аi Кāн jäттi jaiзаңбыла jакалап парды,
кäчӱ jäрдä таппады,
öрö jортты,
тöмöн jортты,
кäчӱ jäрдä таппады.
Тулаk тондӯ Тастаракаi
такы jабāзын kамчылады.
Аi Кāнды jäдiнiб-алып
алтын кölдӱ кäчiб-алды.
Jäттi jaiзаң kычырды:
«Калаk! Калаk! Тастаракаi!
«kāнысты сал! Тастаракаi!
«kāнысты ölтӱрдӱң! Тастаракаi.»
Тастаракаi кäчiп чыкты.
Алтын кölдӱң тäрäңi
аттың тiзäзiнä полды.
Тастаракаiдың кäчiп чыkkан jäрiнäң
jäттi jaiзаң кäчiп чыкты.
Jӱрӱпlä-iдi jӱрӱпlä-iдi,
Кӱн Кāнҕа jäдiп кälдi,
Кӱн Кāның jуртӯ āн kалҕан.
Jäттi jaiзаң: «Чö» тäдi,
«jӯ jӯлап парҕан, тäдi,
«äш нäмā jok jада-kалҕан,
«jä kaiдāр?» тäдiläр,
«jанарҕа кäрäк» тäдiläр.
Тастаракаi äмдi kабын алды,

Digitized by Google

ȫlȫңдӱ̄, кȫнӱ̄ ончо kабына сӯб-алды.
Jäттi jaiзаң kаткырып аітты:
«Ȫlȫңӱ̄ кȫнӱ̄ kаідаттан Тастараkаі?»
Кабын аҕышпыла jырта саіҕылады.
Тастараkаі Аі Kāнҕа пажырып аітты:
«Ä kалаk! kалаk! kāным!
«мäнiң kабын аҕышпыла jырта саіҕылат.
«Мā полышkын kāным!
Jäттi jaiзаңҕа аітты kāн:
«Сlär нä käрäк Тастараkаідың kабын
«аҕышпыла jырта саjып jазыңар?
«Сарjӯ, курут kабына сӯп-пäрāр!»
Сӯп пäрдi kабына сарjӯ, курут,
Тастараkаі сӱ̄нӱ̄п пажырды.
Тулаk тондӯ Тастараkаі,
таkы jабāлӯ Тастараkаі
аілдың ортозында турҕан
арыk тȫнӱ̄ äмдi тудӱб-алды,
поро kучуjакты тудӱб-алды,
kучуjакты kарманына сӯп салды,
äkі ölöңдӱ̄, кȫlӱ̄ kабын
äkі арыk тȫгö kоштоб-алды;
äмдi jанып jӯрӱб-iдi,
jӯрӱпlä-iдi, jӯрӱпlä-iдi;
Аі Kāның аілына jуртӯна
алар jäдiп kälдilär.
Алтон паіттал ölтӱрдӱ,
тоі jазап оттурдӯ,
jäттäн паіттал ölтӱрдӱ,
тоі jазап оттурдӯ.
Казылӯ kабырҕаны Аі Kāн алды,
kазылӯ kабырҕаны палазына пäрдi.
«Ä ортон kараkчы палам! тäдi,
«äмдi мäläі пäрҕäн кiжiнi

«kазылў kабырҕабыла сok!»
Jäттi jaiзaң, jäттiläзiн
jäдiнiп äккälіп пäрдĭ.
Ортон kаракчы палазы
пiрӱзiн-дā сokпoi салды.
«Пу нäмä пу?» Kāн сурады,
«öскö jон улустā полор пу?»
Jон улустā äккäliп пäрдĭ.
Ортон kаракчы палазы
пiрӱзiн-дā сokпoi салды.
«Пу нä мындĭ?» Kāн сурады.
Äмдĭ jаңыс Тастаракаi kалды.
Тастаракаiды äккäliп пäрдĭ,
Тастаракаiдың пажын kыс сokты,
kазылў kабырҕабыла сokты,
kазылў kабырҕаны Тастаракаi jiдĭ.
«Палам äндäдĭ» Аi Kāн тäдĭ,
паза паiтталды ölтӱрдӱ,
kазылў kабырҕаны палазына пäрдĭ,
jäттi jaiзаң äккäliп пäрдĭ,
паза пiрӱзiн-дā сokпoi салды.
«Пу нä мындĭ полды? Аi Kāн аiтты.
«Jä köрöiн!» тäдĭ.
Jон улустā äккäliп пäрдĭ,
паза ортон палазы сokпoi салды,
паза jаңыс Тастаракаi kалды.
«Jä Тастаракаiды äккäliп пäрāр!»
Тастаракаiды äккäliп пäрдĭ.
Ортон kаракчы палазы
Тастаракаiды паза сokты,
Тастаракаi kабырҕаны паза jiдĭ.
Аi Kāн чӱлдады, аiтты:
«Ölöң ӱi äдiп пäрiҕäр!»
Чӱлдап ары пāды,

чӯлдап мäі кälдї.
Ортон kаракчы пала kычырды:
«Ача мäі кöр!» тäдї.
Адазы кöрбöдӱ.
Ортон kаракчы пала паза kычырды:
«Ача мäі кöр!» тäдї.
Адазы кöрбöдӱ.
Ортон kаракчы пала паза kычырды:
«Ача јаңызыла кöрҕӱн!» тäдї.
Адазы äбäш кöрдӱ.
Пала торко плāтты чыҕарды,
пу платты адазын јар таштады.
Адазы альш, чäчїп кöрдӱ,
адазы чäчїп кöрзö,
ајудӱң kулаҕынаң
kаічылаб-алҕан пар полды,
пöрӱнӱң арkазының тӱҕӱнöң
kаічылаб-алҕан пар полды,
тӱlкӱнӱң kуіруҕунаң
kаічылаб-алҕан пар полды,
поро kарчāның kанадының пажынаң
kаічылаб-алҕан пар полды,
Тастараkаідың пажының kоҕынаң
kодорыб-алҕан пар полды.
Аі Кāн аітты:
«Тастараkаі мында кälзїн! тäдї.
Тастараkаіды äккälїп пäрдї.
Аі Кāн аітты:
«Ä Тастараkаі!
«kандї кіжізїң?
«kӯл! кöрöін!» тäдї.
Тастараkаі аітты:
«Аі Кāн! kанаіп kӯларым мäн?» тäдї.
«Кӯlҕӱн! kӯlҕӱн!» kāн аітты.

Тастаракаі сіlкїндї,
арсыл ају полды;
kулаҕының пажынан
kаічылап салҕанын кöрölö
Аі Кāн «м» тäдї.
Паза сіlкїндї,
āл пöрӱ̆ полды,
арkазының тӱ̆ҕӱ̆нöң
kаічылап салҕанын kāн кöрдӱ̆.
Паза сіlкїндї,
kызыл тӱ̆lкӱ̆ полып
ары јälдї,
мäі јälдї.
Аі Кāн кöрöр ползо
kуіруҕӱның пажынаң
kаічылаб-алҕанын кöрӱп салды.
Паза сіlкїндї,
поро kарчā полып kӱлдӱ,
ары уштӯ,
мäі уштӯ.
Аі Кāн кöрöр ползо
kанадының пажының
kаічылаб-алҕанын кöрӱп салды.
Паза сіlкїндї,
таkы јабāлӯ,
тулаk тондӯ,
пажы kодурлӯ
Тастаракаі полып kӱлдӱ.
Пажының kоҕынаң
паза kодорыб-алҕанын Аі Кāн кöрдӱ̆.
Паза сіlкїндї,
kара торkо тондӯ,
kара торkо чачаkтӯ,
äкі аіры пӯштӯ,

Digitized by Google

тäмір поро аттӯ
Тäктäбäі Мäрҕäн полды,
сӯбӧзӯн таjанып,
äрдäң äр полып
турӯп kоіды.
Аі Кāн кӧрӧр ползо
чачаҕының пажынаң
kаічылаб-алҕанын
Аі Кāн kӧрӯп салды.
Аі Кāн аітты:
«Jä нäкäрäктӯ
«jакшы поjың jаман полып-jӯрзӯң?»
«Äмдï kӯлба!
«äмдï Тäктäбäі Мäрҕäн полҕын!»
Аk кïспïлä аіл туттӯ,
kунаjын паіттал ӧлтӯрӯп тоі сокты,
ортон kаракчы палазын
тäмір поро аттӯ
Тäктäбäі Мäрҕäнҕä
kадыт äдіп пäріп салды.
Тäктäбäі Мäрҕäн
kарманындаҕы поро kучуjакты
āры äкчäдï,
мäі äкчäдï.
Кӯн Кāның палазы полды.
Арыk äкі тӧнӯ
ары äкчäдï,
мäі äкчäдï,
Кӯн Кāн äрlӯ kатты полды.
Каптаҕы ӧlӧңдӯ кӧнӯ
ары сilкiдï,
мäі сilкiдï,
ар jӧжӯ полды,
аk малы полды,

аjаk малы полды,
уң jаныча Кӱ̆н Ка̄н турдӯ,
сол jаныча Аі Ка̄н турдӯ.
Кӱ̆н Ка̄ның ортон каракчы палазын
паза kадыт ӓдї̆б-алды.
Аі Ка̄н, Кӱ̆н Ка̄ның ортон палазын алып
ӓкі абаkаі kадыттӯ полды.
Ӓкі абаkаі kадыттӯ полып
поро аттӯ Тӓктӓбӓі Мӓрҕӓн
jадыпла jатты, jадыпла jатты.
Кара аттӯ Ка̄нҕа-аілдап jӱ̆рӱ̆б-ї̆дї̆.
Кара аттӯ Ка̄нҕа кірї̆п-па̄ды.
Аk кї̆стї̆ jаjып пӓрдї̆,
аk кї̆стї̆ң ӱ̆стӱ̆нӓ оттурҕӱстӯ.
Кара аттӯ Ка̄н аітты:
«Кунаjын паіттал ӧлтӱ̆рӱ̆ҕӓр!
Кунаjын паіттал ӧлтӱ̆рдӱ̆,
ӓдї̆н kазанҕа салды.
Ӓңмӓҕӓн ӧбӧҕӧн анда полды;
ӓңмӓҕӓн kазанда ӓт kаінатты,
ӓдї̆ kазандаң ча̄рып
учазын тӧжӱ̆н паштадып тӓпша̄ салып
Аі Ка̄н, Кӱ̆н Ка̄н кӱ̆jӱ̄зӱ̆нӱ̆ң алтына салды.
Тӓктӓбӓі Мӓрҕӓн тӧштӱ̆ алып jї̆дї̆,
ӓт jӓрҕӓ салыб-ї̆дї̆.
Тӓктӓбӓі Мӓрҕӓн аітты:
«Jӓрҕӓ тӱ̆шкӧн ажымды jібӓссї̆м».
Ӓңмӓҕӓнҕӓ пӓрї̆п салды.
Тӓктӓбӓі Мӓрҕӓн учаны алып jї̆дї̆,
ӓт jӓрҕӓ ыkчыныб-ї̆дї̆.
Тӓктӓбӓі Мӓрҕӓн аітты:
«Jӓрҕӓ тӱ̆шкӧн ажымды jібӓссї̆м.»
Ӧбӧҕӧнҕӧ бӓрї̆п салды.
«Ічї̆м ӯрӱ̆п-jат» тӓдї̆,

«бу ӓңмӓђӓн, ӧбӧђӧнӱң аілына парып ізінӓдім!»
Пāды, ӧбӧђӧнӱң аілына кӓлді,
отка учаланып јатты.
Учазында кызыл мӧң пар полды.
Паја ӓңмӓђӓн учазындађы мӧңдӱ кӧрӧлӧ
уілады аітты:
«Олзођы ӱлӱмды
«пу јаман ӧбӧђӧн ӧлтӱрӱп салды,
«канын ічіп салды;
«пу ӱлӱма ошкош
«канді ӱл полды пу?» тӓді.
Ӧбӧђӧн аітты:
«Каідазы ӱлӱңды аідып јазың сӓн?»
Ађышпла ӓңмӓђӓнді сокты:
«Аі Кāның, Кӱн Кāның кӱјӱзӱн
«ӱлӱм тӓп аіткан натазы».
Тӓктӓбӓі Мӓрђӓн туралды,
Кара аттӱ Кāнђа оітто кӓлді.
Кара аттӱ Кāнђа аітты:
«Пу ӓңмӓђӓн ӧбӧђӧн мā пӓрӓзіңбӓ?»
Кара аттӱ Кāн аітты:
«Алђын!» тӓді.
Тӓктӓбӓі Мӓрђӓн ӓңмӓђӓн ӧбӧђӧн алып
аілына јанып кӓлді.
Јанып кӓлзӓ
Кӱн Кāның палазы катты
пір ӱлчак тӧрӧб-алды,
сӱрӱкӧі сӱндӱ.
Ӧбӧђӧндӱ уң колын сындырды,
уң пудӱн сындырды,
тышкары карӱлчык кылды.
Аның кіндӓ аітты:
«Ӓкі каттым,
«ол ӓңмӓђӓнді јакшы азрађар».

Digitized by Google

Таш полып чӧk,
 тап полып kaikалап,
 Пош!

VI. Кудазының табышkaҕы.

Пір ӧбӧҕӧн аттӯ парҕан, ол ӧбӧҕӧн ӱ̄ч ӯлду полҕон, ады Аҕолы полҕон. Jāн ӯлӯ тўжӧнҕӧн: «Пістің уідӯ пір порў jiп салды» тäҕäн. Адазы аітkан: «Уідӯ парып kӧрӱ̄ҕӧр!» тäҕäн. Äртäн ӯлдар парып kӧрҕӧн, чындап пӧрў уідӯ jiп салҕан jатkан. Ăм анаң kaчып kӧштў, jāн судӱ̄ң jakазын кäштi, jатты, jуртады. Jуртаҕан кīндä jāн ӯлўна kадыт алып пäрäрҕä санады. Кудалап пāды, kудазына jäттi, кудазы аітты:

«Тондӯ дā кälбäҕīн!
«тоны jок тā кälбäҕїн!»

«анаīп кälзäң kызым пāрäрїм!» тäдi.

Jä ӧбӧҕӧн jанды, kоруkтӯ, уiлады. Jаныш кälдi ӯлўна аітты: «Куда полдым» тäдi, kуда аітты:

«Тондӯ дā кälбä!
«тоны jok тā кälбä!» тäдi.

Ӯлў аітты: «Канаīп сäн пilбäдiң? мäн пiläрїм!» тäдi, «äртäн мäн тон jазап пäрäрїм» тäдi.

Ӯл äртäн тонды jазап пäрдi, kӧктӧдў, шӱ̄нäң тон kӧктӧп пäрдi. Ӧбӧҕӧн пу тонды кīп алды, паза kудалап пāды, kудазына пāды, kудазына jäттi, kудазы аітты: «Кäl мын да!» тäдi, «kӧрӧiн!» тäдi. Кӧрзӧ тоны дā пар, тоны дā jok äрäңiс парҕан. Jä kудазы паза аітты: «Пiлдiн» тäдi, мäнің табышkak таптың» тäдi, «äмдi мäн сā паза табышkak аiдаiн.

«Jолҕо дā кiрбä!
«jолдоң дā чыkпа!
«Ады jok тā кälбä!
«аттӯ дā кälбä!»

«анаīп кälзäң kызым пäрäрїм» тäдi.

Digitized by Google

Ӧбӧҕӧн jаныш пāды, пазоk ӯлӯна аітты: «Куда полдым», тäдï, паза табышkаk аідыш jат:

«Jолдоң дā чыkпа!» тäдï,
«jолҕо дā kірбä!» тäдï,
«аттӯ дā kälбä!» тäдï,
«ады jok тā kälбä!» тäдï.

Ӯл аітты: «Мäн пілäрïм паза пӯ» тäдï. Адазын аітты:

«Jолдоң чыkпа,
«jолҕо kірпä! тäп,
«jолдың kырыбла пар! тäп,
«аттӯ дā kälбā,
«ады jok тā kälбä! тäп,
«чыбыk тā ады äдïп пар тäп.»

Ӧбӧҕӧн анаіп kудазына пāды, kудазы кӧрдӱ̆:

Ӓ, ӧбӧҕӧн
ады jok тā пады,
аттӯ дā пады,
jолдоң тā чыkпаі kälдï,
jолҕо дā kірбäі kälдï.
Кызын пäрïп салды.

VII. Кāн Пӱ̆дäі.

Кара аттӯ Кāн адазы,
kара таіkа шібäзï,
kаjалӯ талаі суҕады.
Кара аттӯ Кāн ӯлӯ jok jуртады,
Кара аттӯ Кāн малына пāды,
уілады, уілады:
«Ӯлӯм jok, палам jok,
«сӧзӱ̆м аідар kарандаш jok,
«сӧҕӱ̆м тудар ӯлӯм jok.»
Паjа ӧбӧҕӧн jаныш парала
пір kушkач аҕашта оттурдӯ,

ӧбӧҕӧнҕӧ аітты:
«Ӧбӧҕӧн уіла̄ба!» тäдï,
«сäн мäнäң јаныш кäläр ползоң
«са̄ пір ӯл чыҕар;
«кӧксӯ алтын чыҕар!» тäдï,
«кӧдӧнӯ ҝумыш чыҕар!»
Кара аттӯ Ка̄н јаныш кäldï,
пір ӯл чыkkан,
кӧксӯ алтын чыkkан,
кӧдӧнӯ ҝумыш чыkkан.
Кара аттӯ Ка̄ның јуртӯна
Кара Кула Ма̄ттыр јӯлап кäldï.
Кара аттӯ Ка̄н аітты:
«Карï-бäрдïм» тäдï,
уілады, уілады,
палазын јӯктӧнӯп алып па̄ды,
паја ҝајыңның тӧзӯнӧ алып па̄ды,
ҝајыңның тӧзӯнӧ таштаб-ïдï.
«Кара Кула Ма̄ттыр ӧlтӯрҕӯнчӧ
«јäрҕä појы ӧlзӯн!» тäдï.
Кара Кула Ма̄ттыр кäldï,
Кара аттӯ Ка̄нды јӯлады,
Кара аттӯ Ка̄нды ӧlтӯрдӯ.
Кара аттӯ Ка̄ның ҝадын
ҝара уіҕа мïндрälä пӯлады,
ар јӧжӯн ҝапка суктӯ,
аҝ малын олјолоп аідады,
Кара Куланың јуртӯна аідады.
Кара Кула Ма̄ттыр аідап јанды,
јäрдïн тäңäрäнïң чабылҕанына па̄ды.
Пïр ӯш шаңкылу
кӧк поро паіттал оілоп јанды,
Кара Кула Ма̄ттыр сыбырды,
ҝылышпла чаҝпылады;

Digitized by Google

кöк паіттал тäңäрä öрö чыкты.
Кара Кула Măттыр кöрдӱ̆,
Кара Кула Măттыр аітты,
jäтті пöрӱ̆зӱ̆нä аітты:
«Ja! пу паітталды тап! тäдї,
«пу кöк паітталды jiп сал! тäдї.
Кара Кула Măттыр jанды.
Äмäҕäн ортолуктаң чыкты,
Кара аттӯ Кăның jуртӯна чыкты,
kара jаңыс äмäҕäн
Кара аттӯ Кăның jуртӯна чыкты.
Öрö кöрзö,
тӧмӧн кöрзö,
тындӯ нăмă jok полды.
Кӱ̆н чыҕыш jанына jälдї,
кӱ̆н оттурҕуш jанына jälдї,
нäмä jok полды тындӯ.
Кӱ̆н тӱ̆штӱ̆k jаныма jälдї,
пала уілап jатты,
Кара аттӯ Кăның ӯлӯ полды.
Кабаіда jадыры,
ол паланы ол äмäҕäн алды,
оны алып äмäҕäн jанды.
Пір ортолуктӯ öрö «kӯ!» тäдї,
пір ортолуктӯ тöмöн «kӯ!» тäдї.
Äкі jӱ̆с кöjöн öттӱ̆рдӱ̆,
äкі jӱ̆с кöjöн öттӱ̆рдӱ̆;
паjа пала азрап jадыры.
Jäтті кöк паіттал, кöк уі
äмäҕäнҕä кälдї.
Jäтті пöрӱ̆ кälдї,
jäтті пöрӱ̆ кälіп улудӯ:
«Jаңыс палаң jiнмä?
«jаңыс уjӱ̆ң jiнмä?»

Digitized by Google

jäттi пöрў тäп улудў.
Јаңыс äмäҕäн aiтты:
«Јаңыс паламды пäрбäссiм!» тäдï,
«јаңыс ујўмды̆ јiҕäр!» тäдï.
Јäттi пöрў паза кäлдï,
jäттi пöрў паза улудў:
«Јаңыс палаң јiнмä?
«јаңыс ујўң јiнмä?»
jäттi пöрў тäп улудў.
Јаңыс äмäҕäн aiтты:
«Јаңыс палам пäрбäссiм!» тäдï,
«јаңыс ујўмды̆ јiҕäр!» тäдï.
Јäттi kонҕон кiндä
jäттi пöрў кäлiп паза улудў.
Аiлында пу ўлчаk aiтты:
«Ä äмäҕäн! нä полоттоң ол?» тäдï.
Äнäзi уiла бäрдï, aiтты:
«Јäттi пöрў кälҕäн» тäдï.
«Ол нäкäрäк кäлдï?» ўлчаk сурады.
«Јаңыс паланды јiнмä? тäп,
«јаңыс ујўнды јiнмä? тäп,
«ол кälҕäн» äмäҕäн aiтты.
Ўлчаk äнäзiн aiтты:
«Пiк тўҕа чык!» тäп aiтты,
«пi уiкузўн ујукта!» тäдï.
«Кара туҕа чык!» тäп aiтты,
«кāн уiкузўн ујукта!» тäп,
«jäттi пöрўҕö aiткын! тäдï,
«jäттi kоnып кäлiҕäр!
«јаңыс паламды пäрäрiм! тäп aiткын!» тäдï.
Äнäзï пöрўҕö aiтты:
«Јäттi kоnып кäлiп
«јаңыс палам пäрäрiм» тäдï.
Паја улчаk

тäмір kабаіды одо тäпті,
тура јӱ̆рдӱ̆,
сäҕізäн kулактӯ
kара кӱ̆läр kазан
јара тäпті, таптады.
Сäҕізäн пістӱ̄
јäс kаібур ōк äттï.
Алты kулактӯ
kара кӱ̆läр kазан
јара тäпті, таптады.
Алты пістӱ̄
kара полот ӱ̆lдӱ̄ äттï.
Јäтті kулактӯ
kара кӱ̆läр kазан
јара тäпті, таптады.
Јäтті пістӱ̄
kара полот јыда äттï.
Чыkа јӱ̆рдӱ̆ ӯлчаk,
алты туда аілана јӱ̆рдӱ̆,
алты тäkä мӱ̆зӱ̆н
kаіра толҕоб-алды, ја äттï.
Кырыжы јоk турдӱ̆.
«Јāн талаі пажында
«јāн тäҕäн аҥ пар,
«онуҥ тäрäзі kырыш äдäін!»
Ӯлчаk тäп аітты.
Тоҥурак пычаk
тутуныб-алды.
Ӯлчаk талаідыҥ ӧрӧ пāды,
јāн тäҕäн аҥ
пір таіkаны тӱ̆жӱ̆нҕӧн,
пір таіkаны јастанҕан,
јадыры,
мӱ̆зӱ̆ тäҥäріҕä јäткäн.

Ӯлчаk анда парып
тумчуђуна кірді.
Jāн тäђäн аңнын jӱрöђӱ кäсті,
jāн тäђäн аң ölбöдӱ.
Ӯлчаk кöрзö
маңдаjында kызыл мäң полды,
маңдаjындађы kызыл мäңді кäсті,
jāн тäђäн аңның тыны анда полды.
Jāн тäђäн аң ölдӱ.
Тäрäзін туjуктап соjыб-алды,
äмді тäрäзін тілді, алып jаңды.
Кырыш äдіб-алды,
сары ортоkшын jађа
kырыш äдіб-алды.
Äмді позӯн алды,
āр äтті,
позӯн ӱрöдӱб-алды.
Позу пышkырды,
алтын kӱläр ӱђöн тӱштӱ,
алтын kӱläр āр тӱштӱ,
кöбöђö jалаң токум тӱштӱ.
Алтын полђон ӱђöн
кöк позуђа суктӱ,
kӱläр полђон āр
кöк позуђа āртäді.
Паза пышkырды позу,
алтын самыра пічік тӱштӱ.
«Jаkшы ölӱlӱ полђожын,
«Кара Кула Мāттырдың
«jуртӯна jäдіп öl!
«jаман ölӱlӱ полђожын,
«jäтпäі jолдо öl!»
Äмді ӯлчаk аттанды,
ама томо сыђырды,

Digitized by Google

ачу корон kыiҕырды,
тоҕус карыш´kар јады,
ӱзӱ kара салкын тӱштӱ,
ӱлчаk јäттi пӧрӱ iстäдi,
алты kырды ашты,
јäттi kырдың пäрi јанында
јäттi пӧрӱ kарҕа тӱшкӧн јадыры.
Ӱлчаk јадiп пäды.
Ӱлчаk аiтты:
«Јiн тäҕäн ӱлӱң пу јi!
«јiн тäҕäн торбоҕын пу јi!»
Јäттi пӧрӱнӱң
тумчуҕӱнаң ӱттӧдӱ, пӱлады,
ырҕаiбла ӧткӱрä сајып пӱлады,
кӧк позудӱң куiруҕӱна колбоп пӱлады.
Аттанды ӱлчаk, јäлдi,
јäлiп оттурӱп kара кӧрдӱ,
јäттi пӧрӱ ӧлӱп kалды,
јäттi пӧрӱнӱ сојыб-алды,
јанып äмäҕäнҕä аiтты:
«А, äнäм!» тäдi,
«јäттi пӧрӱнӱң тäрäзiнäң
«јäттi мäläi кӧктӧб-ал!» тäдi.
Äмдi аңдап аттанды.
Судӱн аңын суҕа кiрдi,
тӱдӱн аңын тӱҕа кiрдi,
аңның сäмiзiн ӧттӱрдӱ,
аңның арыҕын аҕытты,
кiшдiң каразын ӧттӱрдӱ,
кiшдiң сарызын аҕытты.
Јäрҕä кӧрзӧ
јӱрҕäн малдың
турҕан iзi јадыры,
турҕан iзi јадат, појы јок.

Јуртап јатkан кіжінің
турҕан јуртӯ турат,
турҕан јуртӯ турат, ӓзї јоk.
Ӯлчаk ӓнӓзїнӓң сурады:
«Пō турҕан кіжізї kаіда парҕан?
«пō турҕан малы kаізы парҕан?» тӓдї.
Ӓнӓзї аітты:
«Тӓңӓрінї малчы ӓткӓн,
«Кара Кула Мāттыр алып парҕан.
«Ӓрlікті уічы ӓткӓн,
«јӓттӓн kāн јӯрӧҕӯн тутkан,
«јӓттӓн мāттыр јӯрӧҕӯн тутkан,
«Кара Кула Мāттыр алып парҕан.
«Адаң Кара аттӯ Kāны
«јӯлап алып парҕан!»
Ӯлчаk kаду kаду kатkырды,
kаја таш одӯлды,
ама томо сыҕырды,
амытан нӓмӓ kоруктӯ.
Ӯлчаk чыkты,
kара талаідың ортозына,
kара талаідың ӧзӧҕӯнӧ
kара ӧрҕӧ туттӯ,
јӓтті kат тӓмір чӓдӓн ӓттї,
ӓжіҕї јоk тујуk полды.
Ӓмӓҕӓндї, kӧк уідӯ
ічінӓ алып kӓlіп сӯп салды.
«Ӓнӓм!» тӓдї, мӓнің адымды
«аттап пӓр!» тӓдї.
Анӓзї адын аттады
kандӯ, јолдӯ
Kāн Пӯдӓі тӓп аттады.
Kӯндӯ туттӯ,
адының kулаҕына пӯлады,

Digitized by Google

аіды туттў,
адыңың kуіруӄўна пўлады.
Кāн Пўдäі аттанды,
Кара Куланың јуртўна аттанды,
аттаныш јўрўп оттурдў.
«Кара таіkам, алkыш пäр!» тäдĭ,
«kајалў талаі, алkыш пäр!» тäдĭ.
Кара Куланың јуртўна јўрдў.
Аk поро ады тура тўштў.
Кāн Пўдäі сурады:
«Ӧlӧрўмдў пілдĭңмä?
«ӧзӧрўмдў пілдĭңмä?
«адым аідыш пäр!» тäдĭ.
Аk поро ат аітты:
«Сары kорон талаі пар;
«сāн ону kанаіп кäчäр?» тäдĭ.
Пāды, тāлаіӄа јäдĭп пāды,
кӧс јäтпäс талаі јадыры.
Кусkундў туттў,
талаіды ӧрӧ аӄытты.
«Кäчў кӧрўп кäl!» тäп аӄытты.
Кудў туттў,
талаіды тӧмӧн аӄытты.
«Кäчў кӧрўп кäl!» тäп аӄытты.
Кускун јаныш кälдĭ.
«Мынаң тапчы јäр јоk» тäдĭ.
Ку јаныш кälдĭ.
«Мынаң тапчы јäр јоk» тäдĭ.
Кāн Пўдäі сыӄынды атты,
ічін јарат пычаkпла кäзĭб-ідĭ.
Кусkундў «сыӄынды јі!» тäдĭ,
«сäмірӄін!» тäдĭ.
Куды «сыӄынды јі!» тäдĭ,
«сäмірӄін!» тäдĭ.

Digitized by Google

Ӓмдӥ Кāн Пӯдӓі кӓштӥ,
сары талаіды кӓштӥ,
онуң ары jӓлїб-ідӥ.
Аk поро ады тура пāды.
Кāн Пӯдӓі поjы сурады:
«Öлöрӯмдӯ пілдїңмӓ?
«öзöрӯмдӯ пілдїңмӓ?
«аk поро адым нӓ полды?» тӓдї.
Ак поро ат аітты:
«Тӓңӓріҕӓ jӓткӓн kаjа пар;
«онӯ kанаіп öдöр?» тӓдї.
Кāн Пӯдӓі аітты:
«Öдöрӯм мӓн» тӓдї.
Оныӊ ары аттанды.
Кара Кула Мāттырныӊ jуртӯна
парып jатkанда
тӓңӓріҕӓ jӓтkӓн сары kаjа пар.
«Оны kанаіп öдöр?» тӓдї.
Алтон пістӯ jӓс kаібыр ōk алды,
сары ортоkшын jа алды,
сары ортоkшын jазын тартты,
тартып Кāн Пӯдӓі аітты:
«Пу поjыма jол ползын!» тӓдї,
«пу сōндоҕы ӯjöмö чорчоk ползын!» тӓдї,
jӓтті коноk тартып турӯп
jӓтті коноkтыӊ пажында атты,
jӓрдїң ортозынаң кӓзӓ атты,
jӓлїб-ідї, jӓлїб-ідї.
Jӓрдӓң ортозына jӓткӓндӓ
ак поро ады тура тӯштӯ,
аk поро адыныӊ оӊ kулаҕы уҕӯп jадыры.
Кāн Пӯдӓі поjы сурады:
«Нӓнӓ уктӯң адым?» тӓдї.
Аk поро ат аітты:

Digitized by Google

«Тäмір Тäрäк Јылан Пі,
«Кāн Пӯдäі кäлзä,
«тäрäкпіä ӧдӧдӯм!» тäп,
«äрмäктäнђäнін уктум» тäдї.
Кāн Пӯдäі оныӊ ары парђан
Јылан Пiђä јäдіп кäлдї.
Јылан Пі: «Кāн Пӯдäідї ӧдӧдӯм!» тäп,
«Кāн Пӯдäі кäлзä,
«пу тäрäктäӊ ӧдӧдӯм!» тäдї.
Кāн Пӯдäі
тођузон чардыӊ тäрäзї
тобурчук камчызын талаiђан,
тођус јäрдäӊ тоскура сокты,
Јылан Пiдä камчыбла сокты,
Јылан Пі ӧлӯп калды.
Кāн Пӯдäі оныӊ ары јäлїб-iдї,
Кāн Пӯдäі јäрдїӊ ортозына јäдїб-iдї.
Ак поро ады тура тӯштӯ,
ак поро адыныӊ оӊ кулађы уђӯп јадыры.
Кāн Пӯдäі сурады:
«Нäнä уктӯӊ, адым?» тäдї.
Ак поро ат аiтты:
«Кара ӧлӧ кӧђӯн сакып јат.
«Кāн Пӯдäі кäлзä аны сородым!
«ак поро адыныӊ каныл сородым!» тäп
«äрмäктäнђäнін уктӯм» тäдї,
«оны канаiп ӧдӧр!» тäдї.
Кāн Пӯдäі појы сурады:
«Чымынды канаiп ӧтпӧс,
«чымынды мäн ӧдӧдӯм!» тäдї.
Сокпос пудӯн сођыб-алды,
тартпас узӯн тартыб-алды,
ак пороны камчылаб-алды,
казаладып маӊтатты,

Digitized by Google

ала кӧҕӱнҕä jäдiп кälдi.
«Кāн Пӱдäi kаныҥды databaseродым!» тäп
ала кӧҕӱн ӧҥдӧjӱп кälдi.
Ak поро ады
ak таш полып сilкiндi,
тоҕузон чардыҥ тäрäзi
тобурчук kамчыбла талаjып
тоскура сокты Кāн Пӱдäi.
Тоҕус jäрдäҥ ӱзӧ сокты,
Кāн Пӱдäi ӧдӧ jälдi.
Кара кӧҕӱн аiтты:
«Кāн Пӱдäi сäнiҥ kаныҥды
«kāра су äдiп databaseродым!» тäдi.
Камчызын талаjып jäдä бäрдi.
Кара кӧҕӱн ӧҥдӧiдӱ,
Кāн Пӱдäi kара таш полып сilкiндi,
Кāн Пӱдäi кäliб-ӧттӱ,
тобурчук kамчыбла
тоҕус jäрдäҥ ӱзӧ сокты,
kара кӧҕӱн ӧттӱрдӱ.
«Тобурчукkа тыҕынбас
«kара чымын мäнiҥ jолым сакыдыҥ
«уjат jok сäндä!» тäп
Кāн Пӱдäi ӧдӱп пäрдi.
Пiр алтаiдыҥ ӧlӧҥӱ kорон полды.
Кāн Пӱдäi ӧдӱп чыкты,
пiр алтаiдыҥ су kорон полды.
Кāн Пӱдäi iчпäi ӧттӱ,
jäрдäҥ ортозында ak поро ады тура тӱштӱ,
Кан Пӱдäi поjы сурады:
«Ӧlҕӧжӱн тыным?
«ӧскӧжӱн jажым?
«jаҥыс нäнi пilдiҥ?» тäдi.
Ak поро ады аiтты:

Digitized by Google

«Алтыҥы ӓрдï
«jӓрдïҥ аҕажын jалаҕан,
«ӱстӱҥӱ ӓрдï
«тӓҥӓрiнiҥ jылдызын jалаҕан
«Алтаiдыҥ ӓзï kара пӱҕа пар.
«Jӱс тоҕузон азулӯ,
«албатыны онӵозын kорkӱтkан,
«аныҥ узӱна кiрiп kӓlдiбiс» тӓдï,
«ӓмдï арҕабыс нӓ полор?» тӓдï.
«Тоҕус kат кiжӓн ал!
«тӓмiр кiжӓн ал!
«тӓмiр кiжӓнбilӓ тӓмiр тӓрӓккӓ
«пӯлаҕын мӓнï! тӓдï;
«тоҕус kат чылбыр ал!
«тӓмiр чылбыр ал!
«тӓмiр чылбырбла тӓмiр тӓрӓккӓ
«пӯлаҕын мӓнï!» тӓдï.
Kӓн Пӱдӓi ак поро адын
тӓмiр тӓрӓккӓ топчылап салҕан.
«Ӓмдï kаiдазын туза тудужаiн
«ӧlзӧ ӧlҕӧiм» тӓдï,
«ададым!» тӓдï.
Аk поро ады: «Сакыб-ал!» тӓдï.
«Тӱн кiрҕӓндӓ узӱнаҥ от чыҕар,
«атпаҕын!» тӓдï.
«Тӱн ортозы kӓlҕӓжiн
«ӓкi jылан kӓlӓр,
«атпаҕын!» тӓдï.
«Таҥ алдында тӓҥӓрiҕӓ солоҥо kатталар,
«ортозында kызыл jiбӓк кӧрӱнӧр,
«оны ат!» тӓдï,
«ол kара пӱҕаныҥ тыны полор» тӓдï.
Ыҥыр полҕондо
ӱзӱнаҥ от кӱiдӱ,

Digitized by Google

Kāн Пӱ̆дäi атпады;
тӱ̆н ортозы кälђäндä
äкi јылан оiноды,
Kāн Пӱ̆дäi атпады;
таң алды полђондо
тäңäрiдä солоңо kатталды,
ортозында kызыл јiбäк учӱ̆k
кöрӱ̆нӱ̆п турђан,
оны Kāн Пӱ̆дäi ођӱ̆н тартkан,
«Кара таiка шiбäм, алкыш пäр!»
«ађар акпас kајалӯ талаiм, алкыш пäр»
«тäмiр шiбäм, алкыш пäр!» тäп
Kāн Пӱ̆дäi атты,
пiлiнмäi kалды,
пiлiнiп kälзä ортозынаң
тӱ̆жӱ̆нӱ̆п kоiђон јада калды.
Kāн Пӱ̆дäiдiң ӱ̆стӱ̆ јäңäстäп kалып тыр.
Kāн Пӱ̆дäiдiң алты кубарып сöђӱ̆ кöрӱ̆ндӱ̆,
аk поро ады kулунча полды,
аk поро ады такылӯ јабађача полды,
тäмiр тäрäктiң öзöђӱ̆н кäмäрiп kалды,
тäмiр кiжäндi тат јiп ӱ̆зӱ̆lдӱ̆,
тäмiр чылбыр тат јiп ӱ̆зӱ̆lдӱ̆.
Ak поро ат сурады:
«Kāн Пӱ̆дäi сäн ölдӱ̆ңбä? тäдi.
Kāн Пӱ̆дäi аiтты:
«Тӱ̆ндӱ̆ јадырым, ат!» тäдi.
Ады аңдара салђан.
Äмдi Kāн Пӱ̆дäi турдӱ̆,
äкiläзi турӯ полды.
Kāн Пӱ̆дäi аттанды,
Кара Куланың јуртӱ̆на пäды.
Ak поро ады сiлкiндi,
аk поро ады такылӯ јабађа полды.

Кāн Пў̈дäі Тастаракаі полды.
Кара Кула Мăттыр
ончо кіжінäң jāн полђон,
Кара Кула Мăттыр
ончо kāннаң jāн полђон,
Кāн Пў̈дäі парып jӯлады,
Кара Кула Мăттырды jӯлады.
Ак малын аідады,
албаттызын кӧчў̈рдў̈,
Кара Куланы ӧттў̈рдў̈,
он ӑкі kāн сӯндў̈рдў̈,
Кара Куланың абакаjыны
ады Толы Кäрä,
Кара Куланың kызы,
ады Алтын Чăчăк,
Кāн Пў̈дäі алып кӧчў̈рдў̈.
Кāн Пў̈дäі ӓмдï jанды.
Jанып парып аілында оттурдў.
Кара таіказына jäдіп кäлдï.
Таіka полђон ăт турады,
талаі полђон аракы jудў,
албаттызы ончозы jӯлђан,
кäліп тоілоды.
Jăтті коноk аракы іштï,
jăтті конок ăт jідï,
арыктары сäмірдï,
аштађан кіжілäрï тојынды,
äлі jоны таркырады.
Кāн Пў̈дäі аітты:
«Äрдің jуртў ăн полды,
«kāның jуртў куру полды,
«кіжі аладым!» тäдï,
«тäңäрінің палазы Тäмäн Ӧкӧ
«аладым!» тäдï.

Кāн Пӳдäі аттанҕан,
Кāн Пӳдäі тäңäріҕä чыкты,
äкі тäңäрінї ӧдӳп чыкты,
ӳ̆чӳнчї тäңäрідä пāды.
Ak поро ады арыды,
Кāн Пӳдäі адыныӊ пажын сokты.
Ak поро ады аітты:
«Акыр! akыр!» тäдї,
«алдыңда kызыл пурул ат пар,
«онӳ јäдіп мінҕін Кāн Пӳдäі!» тäдї.
Кāн Пӳдäі кӧрдӳ,
kызыл пурул ат турҕан.
Тонӳн тäскäрї кїҕäн,
āрін тäскäрі āртäдї,
kызыл пурул атты міндї.
Ak поро атты аҕыдыб-їдї,
kызыл пурул ат аіҕырды,
Кāн Пӳдäі kамчылады,
пілїнмäі kалды;
пілїніп кälзä
Äрlіктїң јäрїндä јадыры;
āрін мінҕäнчä,
ӳҕӧнӳн тутkанча,
ады јok оттурҕан.
Колы кӧрӳнмӧс
kараңуі јäрдä јаткан,
ӳстӳ јäң äстäдї,
алты kубарды.
Ak поро ады кälҕäн,
ak поро ады сурады:
«Тындӳ јадырыңма?» тäҕäн;
«тындӳ јадырым» Пӳдäі тäҕäн;
«пажым соҕодыңма?» ат тäҕäн;
«сokпоідым» Кāн Пӳдäі тäҕäн;

Digitized by Google

«jалkыдыңма?» ат тäҕäн;
«jалkыдым» Кāн Пӯдäі тäҕäн;
«кäзäдіңмä?» ат тäҕäн;
«кäзäдім» Кāн Пӯдäі тäҕäн;
«аіtканымның чыказыңма?» ат тäҕäн;
«чыkпаін» Кāн Пӯдäі тäҕäн;
«äмдĭ пілініп jӯрӧзӯңмä!» ат тäҕäн;
«äмдĭ пілiндім» Кāн Пӯдäі тäҕäн;
«аіtкан сӧзӯмдӯ указыңма?» ат тäҕäн;
«уkаін» Кāн Пӯдäі тäҕäн;
«äмдĭ аттанҕын!» ат тäҕäн.
Кāн Пӯдäі аттанды,
Кāн Пӯдäі тäңäріҕä оіто чыkkан,
«Кызыл пурул ады
«мінäзіңмä?» ат тäп сураҕан.
«Мінмäідім» Кāн Пӯдäі тäҕäн.
Jӯрӧ пäрдĭ,
jӯрӯплä ідĭ, jӯрӯшлä ідĭ.
Тäңäрінің палазын,
Тäмäн Ӧкӧ тäҕäн kысты,
Кāн Пӯдäі алаттан kāтты,
kудалап парҕан Кāн Пӯдäі.
Тäңäрі Кāнҕа кäлдĭ.
Тäңäрі Кāн аітты:
«Äмдĭ арҕазы jok,
«араі озо кäлбäдің.
«Jылан Пī мā kудалап кäлҕäн.
«Jылан Піҕä паламды пäрбäідім тäп,
«ол мäні ӧчӧр,» тäдĭ,
«оны парып jӯлап кäл!» тäдĭ.
Кāн Пӯдäі аттанҕан,
Кāн Пӯдäі jӯлап парҕап,
тоҕус карыш kар jадырды,
ачу kорон сok äткäн,

Јылан Пі тоҥып kалды,
ӱ̈lдӱ̈бlä Кāн Пӱ̈дäі kырkып салды.
Јанып кälдї Кāн Пӱ̈дäі.
Тäҥäрі Кāнҕа кälдї.
Тäҥäрі Кāн аітты:
«Узӱ̄н Калап, Кыска Калап
«палаҥды пäрбäдїҥ» тäп,
«мā öштöп турҕан.
«Калапты јӱ̄лāп кälҕäн сōндо,
«kаттыҥды таҥдадā алып јан!»
«Калапты јӱ̄лап кälҕäн сōндо,
«kаттыҥды пӱ̈ндǟ алып јан!» тäдї.
Кāн Пӱ̈дäі аттанды,
Узӱ̄н Калапkа јӱ̄лап салып оттурдӱ̆,
от удуру кälдї,
Кāн Пӱ̈дäі удуру салkын салды,
от öчӱ̈п салды.
Паза от кälдї,
тоҕус kарыш kар јадырды,
тоҕус kарыш kарза,
от öчӱ̈п kалды,
Узун Калапkа јäдїп пäрдї.
Кāн Пӱ̈дäі јӱ̄лашты,
kаны kара су полды,
ölҕöн ѐöҕӱ̈ таіkа полды,
ончозын ölöҥчїläп
ончозын чапkан ӱ̈lдӱ̈бїlä ӱ̈стӱ̈.
Кāн Пӱ̈дäі кöрӱ̈штӱ̈,
Калаппла кöрӱ̈штӱ̈,
āk таіkаныҥ kырына,
Кан Пӱ̈дäі тоҕус аіҕа кöрӱ̈шкöн,
Калапты тäҥäріҕä кöдӱ̈рӱ̈п чыkты,
аk таіkаныҥ kырына ӱ̈зö соkты,
Алтаідыҥ ölöҥӱ̈ одунбыла öртöб-ідї;

Digitized by Google

кӱl коҕозын ӱзӱб-ідї,
аk поро адын мінді,
Кāн Пӱдäі Калаптың öрҕӧзӱнä парҕан,
kалаптың öрҕӧзӱн jäмірдї,
таш очоҕын одыб-ідї,
талkан кӱlӱн чачыб-ідї,
аk малын аідады,
арkа jоnын jӯб-алды,
аідады ончозын, jанды.
Аҕын судӱ кäчїрдї,
аҕын су сōлып саі kалды,
āл таiказы öртöнӱп
kоҕо kалды,
Тäңäрі Кāнҕа jаныб-ідї,
Тäңäрі Кāнҕа ончозын пактырып пäрдї.
Тäңäрі Кāн паза аітты:
«Ӱч аjуҕа парып кäl!» тäдї,
«ӱч аjудӱ алып jанып кäl!» тäдї.
Кāн Пӱдäі атланып алып jӯрö бäрдї,
ӱч аjуҕа пāды Кāн Пӱдäі.
«Ӱч аjудӱ kанаīп тудар?» тäп
поjыңнаң сураҕан,
поjыҕа аітты:
«Кудаі полыпса тударым!» тäдї,
«ӱч аjунӱң öрҕӧзӱн аіландра чабаін!» тäдї;
ӱч аjунӱң öрҕӧзӱн аіландра чāп аітты:
«Іт kулӯр!» тäдї,
«ӱч kамчылаҕанымды уҕуп тур!
«чыҕып кäl!» тäдї,
«чыҕып кälбäзäң ölöрӱң!» тäдї.
Öрҕӧзӱн äмді аіландра чапты,
öрҕӧзӱндäҕї аjу сурады:
«Каітты̆ң сāн?» сурап турдӱ.
Кāн Пӱдäі аітты:

«Тäңäрі Кāн алып кäl тäп
«Тäңäріӄä аібылаӄан» тäдї.
«Аткан ōk таштаң јанмас,
«іӄäн älчі пīдäң јанмас» тäдї.
«Пiс јāн кіжі kанаїп парарым?»
«Кунан ајудў пäрäрїм!» тäдї.
Кунан ајудў пäрдї,
Тäңäрі Кāнды јäдініп јанды,
Тäңäрі Кāның чаkызына
ајудў Кāн Пўдäі пӯлап салды,
алтыӄы орōнӄо Тäңäрі Кāн kалыб-їдї.
«Ајудў ылтам аӄытkын!» тäп
Кāн Пўдäіӄä älчї кälдї.
Кāн Пўдäі аітты:
«Тäңäріӄä шоктоп äккälбäдїм,
«Тäңäрі Кāның аібылаӄаны учўн äккälӄäнім,
«јоболыңды појың пil!» тäдї.
Јаkа јуртта
ўч аіӄыр мал јіб-їдї,
ўч öрöкö јурт јіб-їдї.
Тäңäрі Кāның паза älчі кälдї.
«Тäнäріӄä ўч кöк пуӄаны алып кäl!» тäп.
Кāн Пўдäі ўч кöк пуӄаӄа аттанды,
Кāн Пўдäі појына аітты:
«Канаїп ўч кöк пуӄаны алып кäläр?
«Кудаі полышса äккäläрїм!»
«äккälіп полбозо ölӄöнўм» тäдї.
Ўч мäжälїк kоіньна суkkан,
ўч кöк пуӄа ӯзўн ачкан,
јўс тöртöн азулӯ ӯзўн ачкан,
ўч мäжälікті ӯзўна салыб-їдї.
Карылып тура-бады,
мўзўнöң ала-ӄоіды, соӄышты;
ўч кöк пуӄа аітты:

Digitized by Google

«Кӱ̄ндä jäрдä мäні тудар
«нäмä jok полҕон,
«kанді кіжі мäні туткан?» тäді.
Kāн Пӱ̄дäi аітты:
«Кандӯ jолдӯ Kāн Пӱ̄дäi чыкты» тäді.
Кӧк пуҕа аітты:
«Пу jӱ̄рӧҕӱ̄м шірт äткäн,
«пу сӧҕӱ̄м шірт äткäн,
«оноҥ пашка нäмä jok» тäді.
Ӱ̄ч кӧк пуҕаныҥ пірӱ̄зӱ̄н
Kāн Пӱ̄дäi jäдініп алып jанды,
Тäҥäрі Kāныҥ чаkызына
алып кäліп пӱ̄лап салды.
Тäҥäрі Kāн äлчізін іп салды,
Тäҥäрі Kāныҥ äлчізі аітты:
«Тäҥäрі Kāн пуҕады аҕыткын! тäҕäн» тäді
Kāн Пӱ̄дäi кӧк пуҕаны аҕыткан.
Пуҕа jаkазы jурттаҥ
ӱ̄ч аіҕыр ман jіб-іҕäн,
ӱ̄ч ӧрӧкӧ кіжі jіб-іҕäн.
Паза Тäҥäрі Kāн аітты:
«Парҕа парып ону алып кäl!» тäді.
Паза Kāн Пӱ̄дäi аттанҕан,
парҕа парып кälҕäн.
Шалмарына ӱ̄ч Алтаідыҥ ӧлӧҥӱ̄н
jӱ̄луп сӱ̄б-алҕан,
пардыҥ ӱ̄стӱ̄нӧ таштаҕан,
пар чачkылаҕан,
пар арып jада бäрді.
Kāн Пӱ̄дäi кäліп туткан,
Kāн Пӱ̄дäi пар äкӱ̄ соҕышкан,
Kāн Пӱ̄дäi оны томоҕолоп пӱ̄лаҕан,
Kāн Пӱ̄дäi jäдініп алып jанды.
Тäҥäрі Kāнҕа оны алып кälді,

Digitized by Google

Тäңäрі Кāнының чакызына пӯлап салды.
Тäңäрі Кāн äлчізін īп салды,
Тäңäрі Кāнының äлчізĭ jӱ̆ӷӱ̆рӱ̆п кäлдĭ,
«Аӷыткын!» тäдĭ.
Кāн Пӯдäі парды аӷытты,
пар jаказы jурттаң
ӱ̆ч аіӷыр мал jīп салды,
ӱ̆ч ӧрӧкӧ jурт jīп салды.
Тäңäрі Кāнының äлчізĭ кäлдĭ.
«Тäңäрі Кāнӷа кäл!» тäдĭ.
Паза Кāн Пӯдäі аттанды,
паза Тäңäрі Кāн аітты:
«Сары атка парып оны алып кäл!» тäдĭ.
Сары атка аттанды Кāн Пӯдäі.
сары кӧл сукады,
сары таіка пібäзĭ.
«Сары атты канаīп тударым?» тäдĭ.
«Кудаjым полышса тударым!»
Кāн Пӯдäі тäп аітты.
Сары кӧлӷӧ jäттĭ,
сары атты сыбырды,
ӱ̆ч аіӷа сыбырды,
тудӯп полбоды;
ӱ̆стӱ̆ орōнӷо чыкарды,
ӱ̆ч jылӷа сыбырды,
тудӯп полбоды;
ак талаіӷа калытты,
оноң паза чыкарды,
jӱ̆с jылӷа сыбырды,
туңдӯп полбоды;
кӧк тожоңӷо чыкарды,
таікылтып jӱ̆рӱ̆п туштӱ̆,
атты jäдініб-алды,
алып парып jанды.

Digitized by Google

Тäңäрі Кäнђа јäттї,
Тäңäрі Кäның чакызына пӯлап-салды;
Тäңäрі Кäның älчізї кälдї.
«Капчађаі атты ађыткын!» тäдї.
Кäн Пӯдäі аітты:
«Тäңäріђä шоктоп äккälбäдїм,
«Тäңäрі Кäның аібылађаны учӯн äккälдїм,
«јоболыңды појы пil!» тäдї.
Сары атты ађытты,
сары ат јаkазы јурттӯң
ӯч аіђыр мал јіб-ïдї,
ӯч öрöкö јурт јіб-ïдї.
Äмдї паза älчі кälдї,
älчі Кäн Пӯдäіђä аітты:
«Кöк тäңістäђї Кäр Палыкты
«аk поро аттӯ Кäн Пӯдäі
«јӯлап кäl!» тäп аітты.
Кäн Пӯдäі аттанды,
kара јаңыс атkа аітты:
«Тӯрђöдöп kапчађаі јӯрӯп кäl!»
Кöк тäңіс јаіkанып јат.
Кöрзö Кäн Пӯдäі,
кöк тäңістäђі Кäр Палыктың kанары
кіжі појы судаң чыђып јат,
сары ортоkшын јазын
сäђізäн пістӯ јäс kаідыр öђын
тартыб-алды.
Кäр Палыкты аткан,
Кäр Палыk ölдӯ.
Кäр Палыктың пажын
кäзіп салды.
Кäскäн пажын сӯрöдӯб-алып
Тäңäрі Кäнђа јанды.
Тäңäрі Кäның чаkызына алып кälдї.

Тӓҥӓрі Кāн аітты:
«Алтын тӱ̄ктӱ̄ андалма пар,
«анда парып јӱлап кӓlі!» тӓдї.
Кāн Пӱдӓі ӓжіккӓ кӓlдї,
Кāн Пӱдӓі адын мініб-алды,
алтын тӱ̄ктӱ̄ андалмаҕа сала пӓрдї.
Алты kырдың ар јанында
анда јаткан андалма.
Кāн Пӱдӓі пік kырда кӧрзӧ
Кāн Пӱдӓі алтын тӱ̆ҕӱ̆
кӱ̆ндї јаткан кӧрӱ̆п салды.
Корукkан Кāн Пӱдӓідің јӱрӧҕӱ̆.
«Каідар ӓмдї?» тӓдї.
«Арҕазы нӓ полор?» ат аітты.
Андалмаҕа Кāн Пӱдӓі пӓды.
Андалма Кāн Пӱдӓідің
алтындї најызы полҕон.
Јӓтті јылҕа оіношты,
јӓтті јылдың пажында
јанды Кāн Пӱдӓі,
Тӓҥӓрі Кāнҕа јанды.
Таіkа полҕон ӓт турар,
тоі ӓттї;
талаі полҕон араkы јӱды,
тоі ӓттї;
амыттан нӓмӓ албатты јӱлҕан,
арыk нӓмӓ сӓмірҕӓн,
аштаҕан нӓмӓ тојынҕан.
Кāн Пӱдӓі аітты:
«Адам ӓнӓм санадым,
«Алтаі јуртӱм санадым,
«ар јоным санадым» тӓдї.
Кāн Пӱдӓі ӓмдї
абакајын аттандрып

Digitized by Google

ak таіka jäрінä jанды,
jäрдің ортозын jäдіп kälдi.
«Аҕарба, акпаспа,
«ak талаjым сӯм?
«ak таікам шібäм?»
Kāн Пӯдäі jанып kälдi,
тоі äтті,
албатты онҷозын,
сäҕіс kāн, jäтті пӣ
онҷозы jонын паштап jырҕады,
алты пӣ оінoды;
араkы іҷäҕäн,
іҷіп kälіп оінoды,
Kāн Пӯдäі ak порозын аҕытты,
тоҕус kат шірдäҕäні чырып парып.
Тоҕус jылҕа уjуkтады,
уіҕунды Kāн Пӯдäі,
ak поро адын äртäді,
ak поро адын мініб-алды,
аңдап пāды.
Тӯдӱң аңын тӯда öттӱрдӱ,
судӱң аңын суда öттӱрдӱ,
аңның сäмізін öттӱрдӱ,
аңның арыҕын аҕытты,
кішдің kаразын öттӱрдӱ,
кішдің сарызын аҕытты;
аідың äскідä парҕан,
аідың jаңыда jанҕан.
Jанып kälälä
ak малын jоkтоп полды,
ар jоны онҷозы аралап jӱрдӱ,
кäчкäдä оітто jанып kälдi.
Тäңäрінің ар jанында
сäҕізäн сäҕіс тамандӯ

ak поро аттӳ
Сӓдӓҥкӓі Кӓзӓр
Кāн Пӳдӓідї jӳлап кӓlдї.
Кāн Пӳдӓі пiliп jадыры
адын алып кӓlдї,
адын ӓ̄ртӓдї,
удуру аттанды,
jӳлажар тӓп аттанды.
Ak таiканыҥ kырына турҕан,
анда турӳп kыӥҕырды,
Кāн Пӳдӓі kыӥҕырды:
«Кажы парадырыҥ?» тӓдї,
«нӓкӓрӓк мынāр кӓlдїҥ?» тӓдї.
Сӓдӓҥкӓі Кӓзӓр аiтты:
«Сӓнї jӳлаiн тӓп кӓlдiм.
«Сӓн мā кiрiп пӓр!» тӓдї.
Кāн Пӳдӓі аiтты:
«Jok сā кiрбӓiдiм!» тӓдї,
jӳлажадым!» тӓдї.
Ӓкӳ jулашты,
ӓкӳ адышты,
ӓкӳ сōҕышты.
Пӓжӓн jылда Кāн Пӳдӓі
артык полды.
Jӓрдїҥ ӳстӳндӓ kанча алыштыҥ
артык полды.
Jӓрдӓҥ ӳстӳнӓ Кан Пӳдӓі
Сӓдӓҥкӓі Кӓзӓрдї алып кӓlдї,
Сӓдӓҥкӓі Кӓзардї ӧттӳрдӳ.
Akkан kаны талаі полды,
ӧлҕӧн сōҕӳ таiка полды.,
Jанды Кāн Пӳдӓі,
kарї пӓрдї Кāн Пӳдӓі.
Карҕан jажы jӓткӓн

Digitized by Google

jўҕа ӓмдï парпас,
jўҕа Кāн Пўдӓі kӓlбӓі jат.
Ӯлў jok, пала jok,
сӧ̆ҕӱ̆н тудар ӯлў jok,
сӧзӱ̆н аідар kарандаш jok,
ӓмӓ̆ҕӓн ӧбӧ̆ҕӧн ӓkӱ̆
ӓмдï jадып kоіды.

Узун тӓп
kысkартпаҕын!
kыскa тӓп
узатпаҕын!

VIII. Аі Кāн.

Пір kāн jурттап jатты,
пу kāнҕа пала jok полҕон,
ады Ӧlӧӊчӱ̆ Паҕаі Ӧбӧ̆ҕӧн полҕон.
Пу kāн ӓр ортонын ӧдӱ̆п kӓlҕӓндӓ,
пір пала табылды, ӯл чыkты.
Паіттал ӧlтӱ̆рдӱ̆,
jаkшыларын jўды,
jонын ӓlïн jўды,
тоі ӓттï.
«Jаӊыс паламдыӊ адын адап пӓр!» тӓдï,
jаныс тā кіжі адаірҕа пілбӓі jат;
пір ӧксӱ̆с āмӓ̆ҕӓн аітты:
«Паланыӊ ады Аі Кāн ползын!» тӓдï.
«Jараірба?» тӓп сурады.
Jаkшылары, ӓlï, jоны: «jӧп!» тӓдï.
Āмӓ̆ҕӓнҕӓ адын адаҕаны учӱ̆н
ӧбӧ̆ҕӧн торkо кӓп kідïрдï,
пір аіҕыр мал пӓрдï.
Паjа Аі Кāн тӓ̆ҕӓн ӯлчаk
адазынаӊ алkыш сураіт,

äнäзінäң алkыш сураіт.
Адазы äнäзĭ сураіт:
«Кажы паразың, палам?» тіт.
«Äлĭ, jонымды кöрбін!» тäп
Аі Кāн адына мінäт jӯрä пäрäт.
Палабла адāзы äнäзĭ чыҕат,
палазын узадыб-ідĭ,
Аі Кāн jортып оттурат.
Äмдĭ парыш jасса,
äкі jылан соҕыжып jат;
ары кöрӯп тура kалды,
анда kаіkап турдӯ.
Пірзĭ kара jылан,
пірзĭ аk jылан.
Кара jылан аk jыланды jäңіп jӯрäт.
Кара jыланнаң кіжі тілĭ полды.
«Аk jыланды öлтӯрäрім!» тіт
«аның сӯнда сäнĭ паза jіроkмін» тіт
kара jылан аітты.
Пā ӯл ічіндä сананып турдӯ:
«Кара jылан
«kара саҕышту турбаі!» тäп,
«аk jылан
«аk саналӯ турбаі!» тäп,
ӯідӯзӯн сура тартты,
kара jыланды ӯч jäрдäң кäзä сокты.
Аk jылан
kара jыланың пажын
kажы, kажы äдіб-ідĭ,
kара jылан кöрӯнбäі kалды.
Паjа ӯлчаk аітты:
«Пу jäрдің kурдӯн кöрӯп турӯп
«пілбäі kалдым» тäдĭ
«параттан jäрĭмä

Digitized by Google

«парып кӧрӧін!» тäдї
ӯлчаk јорто-бäрдї.
Ӯлчакты аk јылан їбäдї,
пажынаң тороп аk јылан їбäдї.
Паја ӯлчаk «Јанаін» тäдї.
Пажынаң паза тороб-їбäдї.
Аk јылан озолоп ары јылды,
аk јыланың кїннäң ӯлчаk äжä јортты;
јылан kаја паҕып кӧрӯ̆п
јӯрӯблä оттурдӯ̆,
јыланың кїнїнäң парала
ӯлчаk сананып јӯрдӯ̆:
«Нäкäрäк мäн тäнäкмїн?
«нä учӯн јäрдің kурдӯн äжїп пардым?» тäдї.
Оітто адын тартты.
Оны јылан кӧрӯ̆п салала
пажыны пудады їбäдї.
Пу ӯлчакты мӯрҕӯ̆п турдӯ̆,
јылан паза озолоп јылдӹ,
јыланың кїннäң паза ӯлчаk äштї,
ӯл анїда прāда
унудӯп салды ӯлчаk,
пу јыланбыла kожо пāды.
Пїр талаі суҕа јäттї,
јылан паштап кїрä-бäрдї,
ӯл кїнчä кїрä-бäрдї,
су кäчїп чыkты,
салып оk јадылар.
Анда ат аіланбас
алтын ӧрҕӧ турдӯ̆.
Аk јылан ā паштап пāды,
андаҕы ӧрзӧ кїрä-бäрдї,
ӯл јада kалды.
Ат пӯларҕа аҕаш турат,

Digitized by Google

ӱл адын токтодып аітты:
«Аҕаш пакана̄ адым пӱлаін тӓзӓм,
«алу кіжі кӓлдĭ тӓп аідар.»
Тӓмір пакана турдӱ,
тӓмір пакана̄ды кӧрӧлӧ аітты:
«Тӓмір пакана̄ ат пӱлаін тӓзӓм,
«тӓнӓк кіжі кӓлдĭ тӓп аідар.»
Алтын пакана турдӱ,
аны кӧрӧлӧ, «Аттаң тӱжӓін!» тӓдĭ.
Аттаң тӱштӱ ӱлчак,
алтын пакана̄ адын пӱлап салды,
анда кірӓін тӓп јазаныл јӱрдӱ.
Алтын тӱктӱ kушkачаk
алтын паkананың пажында кӧрдӱ,
алтын паkананың пажындаҕы kушkачак аітты:
«Сӓн ӧрҕӧ кірӓр ползоң, тӓдĭ,
«пашkы ӓжіктĭ ашсаң,
«кӧп јылан јадар,
«сӓнĭ јірҕӓ санар,
«сӓн kорукпаҕын!» тӓдĭ.
«Ӓкінчĭ ӓжіктĭ ашсаң,
«анда аjу јадар,
«сӓнĭ јірҕӓ санар,
«сӓн kорукпаҕын!» тӓдĭ.
«Ӱчӱнчĭ ӓжіктĭ ашсаң,
«kара kазан кӧшҕӧрӱп јадар;
«аjуҕа мӱрҕӱ!
«анаң пашkа нӓмӓ кӧрбӧссӱң.
«Анĭдала тӧрӱнӓ оттура пар!
«анда оттурӱп kоі!
«кіжінің кӧзӱнӱң пашkа ончо јадар,
«кӧрӱп kаікап оттурарзың,
«мӓнің аітkан сӧзӱмдӱ уk! унутпа!»
«кір ӓмдĭ!» тӓдĭ.

Кірдї ӯлчаk äжіктї ашты;
јыландарончо кälдї,
«јін» тäпончо кälдї.
Анда аk јылан полды.
Аk јылан «ш» тäп салды, таныды,
јада пāдыончо,
појы паштап парҕан.
Äкінчї äжіктї ашты,
кірдї ӯлчаk,
ају јадар,
ају кӧксӯнӯп «у» тäдї,
мӯрҕӯдӯ, тым јада пāды.
Ӱчӯнчї äжіктї ашты,
кірдї ӯлчаk,
kара kазан кӧмҕӧрӯп јатты,
ӯч kаттап ӯл мӯрҕӯдӯ,
тӧрӯнä оттурӯп kоіды.
Ӧрҕӧнӯң ічін аіландра кӧрдӯ.
Кара kазан сіlкінĭб-ідї,
kара kазан тура kалды,
ару абакаі кіжі полыб-оттурдӯ.
Абакаі кіжі аітты:
«Кара јаңыс паламның тынын алҕан
«Аі Кāн äзäнбä?» тäдї.
Äжік ачылды,
ају кіріп кälдї,
ају сіlкінĭб-ідї,
äр kіжі полды, аітты:
«Кара јаңыс ӯлӯмның тынын алҕан
«Аі Кāн, палам, äзäнбä?» тäдї.
Äжік ачылды,
аk јылан кіріп кälдї,
аk јылан сіlкінĭб-ідї,
ӯлчаk полып пāды.

«Jä, најым!» тäдï,
«äзäнбä, најым? тäдï.
Оң kолыңаң туттў,
пудўна мўрђўдў,
алдыбыла kучакташты,
алды тозылып турдў;
арkазыбыла kучакташты,
арkазы паза тозылып турдў.
Тōчō сындў,
тōбōчä појылў
ўл полды.
Ўлдўң адазы аітты:
«Мäнїң јаңыс ўлўмның ады
«Аі Кāн,
«мäнїң појымның адым
«Алтын Пōkō,
«сäнїң адың паза Аі Кāн,
«äкі најы оk алышпас,
«äкі алтындў најы полыђар!» тäдї.
Äмдї Алтын Пöкö аітты:
«Äl, улузўңды јўђун, палам!
«паіттал ölтўр!
«јакшыларыңды сајыгтарыңды
«пäрі кälзін!
«јўктазыбла рактазыбла ончо кälзін!»
Тоі јазады.
Пајађы ўлдўң јїрђä јўрђōн кöп јылан
ончозы кіжі полды.
Алтын Пöкō адазы аітты:
«Аі Кāнды, улўмды мäн їђäнїм,
«чäрўбlä Караң аттў Кāнђа їђäнїм,
«Караң аттў Кāның ўлўбла јўлашкан,
«äкўдäң äкі тäң,
«äкі Кāның ўлў.

Digitized by Google

«Чäрӳ ончо тозылҕан;
«ӳlдӳбiлä чабышса,
«ӳlдӳ тыҕынышпас,
«jыдабыла саjышса,
«jыда тыҕынышпас,
«садакпыла адышса,
«оk тыҕынбас.
«Ол jäпсälін ончозы сурӯп таштады
«Караҥ аттӯ Кāның ӯлӯ
«kара jылан полып kубӯлды,
«Алтын Пöкöнӳҥ ӯлӯ
«аk jылан полып кубӯлды,
«äкі jылан полып соҕыштылар.
«Äмдĭ Öлöҥчӳ Паҕаі Ööҕöнӳҥ jаш ӯлчаk
«сäн палам ā парып туштап пāдың.
«Караҥ аттӯ Кāның ӯлӯн
«kара jыланды кäзä соҕып салдың,
«поjы пілбäдіҥ» тäдĭ,
«сäн мынīп jаkшы äткäнің,
«сäн палама полыштың,
«äмдĭ нäнĭ алаін тäп санаҕаҥ jäтсä
«äмдĭ мäн сā пäрäін!» тäдĭ.
Тоілоп турдӯлар,
jырҕап jаттылар,
аі парҕанын
пілбäі оттурдӯлар,
jыл äрткäнін
пілбäі оттурдӯлар,
пір jыл ползонын
jаҥыс kондыбіс тäп оттурдӯлар;
äкі jыл ползонын
äkі kондыбіс тäп оттурдӯлар;
ӳч jыл ползонын
ӳч kондыбіс тäп оттурдӯлар.

Digitized by Google

Ӧlӧңчӱ Паҕаі Ӧбӧҕӧнӱң ӱлӱ аітты:
«Јаҕан таңарі ајасты», тіт,
«кälҕäн аілчылар јанаp ӧјӱ полды» тіт.
«Äмдï јанаін, најы!» тіт.
Ӧlӧңчӱнӱң ӱлӱ тышkары чыkты.
Алтын пakанаңын пажындаҕы
алтын тӱктӱ kушkачak аітты:
«Аі Кāн јанаін тäп јӱрзӱңмä?
«сā најың малының kабортозын
«пäрäін тäп санап јадыры;
«сā најың älïнïң kабортозын
«пäрäін тäп санап јадыры.
«Албаҕын! ачынбас ползо
«алтын ајаҕын сураҕын!
«мā пäр тäп сураҕын!»
Аі Кāн аілына оітто кірдï.
Алтын Пӧкӧнӱң ӱлӱ аітты:
«Тышkары чыҕалы!» тіт.
Ӱч ат пäläн турат.
«Ӱчӱ ат мінïб-алā дыр! парā дыр!» тіт.
Тышkары аі kара јіштï кіжі турат,
тышkары kара ӧlӧңдï чӧптï мал турат.
Алтын Пӧкӧ малдың тан ортозыбыла
аі kара јіштï älдïң ортозыбыла
ӧткӱрä јортот,
äкі пашkа јарыб-ідï.
«Јä, палам, Аі Кāн!» тäдï
«оң јаның алазың ма?
«сол јаның алазың ма?
«kажы јаның алазың ма?
«санаҕаң јäткäнïн ал!» тäдï.
Аі Кāн «јоk» тäдï,
«астā ползо малым пар» тäдï,
«кӧп тā äмäс ползо älïм пар» тäдï,

«алтындӯ најым! ачынбас ползо,
«алтын ајаҕыҥды пäр!» тiт.
Аiлына оiтто јанын кäлдї ӱчiлäзї.
Алтын Пöкö
ары кöрӱп уiлады,
пäрi кöрӱп kаткырды,
алтын kајырчактыҥ iчїн ашты,
алтын арчӯрбыла ороп салҕан ајаҕын
алтын kајырчакпла најызына сiлап пäрдї.
Äмдї ӯл јанды,
најызы узадып кäлдї,
талаiды кäчäрiп салды.
Алтын Пöкöнӱҥ ӯлӯ аiтты:
«Паза кöрӱшкӱнчä äзäн полҕын!» тäдї,
пашkа парып јанды,
аiлына јанып кäлдї ӯлчаk.
Аiлына јанып кäлзä,
äнäзї адазы озоҕо тура kалҕан,
тiзä јäтрä јäр öзöп kалҕан,
äнäзї адазы äзäндäштї, сӱндӱ.
Јадып јуртап јатты,
аi алты полды,
јыл јäттi полды.
Ӯл оk јоныш оттурдӯ;
ӯл анiп оттурза,
kајырчак ташталып кäлiп јäрдä тӱштӱ,
kајырчактыҥ iчiндä кiжi äрмäктäдї.
«Ач, kарындаш!» тäдї.
Аi Кāн тӱlкӱрӱн алды,
ачыб-iдї,
тöчö сындӯ,
тöбöчö појылӯ
кiжi полып чыкты.
«Адым Алтын Аjаk!» тäдї,

Digitized by Google

«адам Ölöңчӱ Паҕаі Ӧбӧҕӧн!» тäдĭ,
«kарындажыма
«kаідаң кіжінĭ алып пäрäін тäп
«санап тӯрзӱң?» тäдĭ,
«мā аідып пäр!» тäдĭ.
Ölöңчӱ Паҕаі Ӧбӧҕӧн аітты:
«Мäн jоkтӯ кіжімĭн,
«кäм мā палазын пäрäр?» тäдĭ.
Алтын Аjаk аітты:
«Акыр! мäн сā аідаін!
«Сары Кāнҕа парҕын!
«Сары Кāнының jаңыс kыс пар,
«парып kудалаҕын!» тäдĭ.
Ӧбӧҕӧн аітты:
«Кāн-дā палазын пäрбäс!
«Канīп парарым, мäн kорkӱп jадым.»
Алтын Аjаk аітты:
«Сары Кāнҕа парарҕа kорӱkпа!
«Сары Кāнҕа парып äжіҕін ач!
«Кудала, ӧбӧҕӧн!» тäдĭ.
Алтын Аjаk тажӱр алды,
судаң сузӱб-алды,
ӧбӧҕӧн сураб-алды:
«Су аkkäлдĭңбä?» тäдĭ.
«Су аkkäлäрползом, Сары Кāн чуkулдаір!» тäдĭ
«пу су äмäс, пу араkы,
«пу kӱч араkы» Алтын Аjаk аітты.
Пӱтпäі jат ӧбӧҕӧн.
«Пӱтпäзäң мäн урӱп пäрäін!
«ӧбӧҕӧн ічіп кӧр! Алтын аjаk тäдĭ.
Ӧбӧҕӧн іштĭ, äзäрік пāды, салып kалды.
Сары Кāнҕа чāп jäттĭ,
Сары Кāның таіҕандар ӱрä дӱр;
Сары Кāн аітты:

Digitized by Google

«Сімäкчінäктäр чыгып кöрӱ̆ҕäр!»
«таіҕандар нäҕä ӱрäт?»
«äl кälдібä?
«jӱ кälдібä?»
Сімäкчінäk чыҕып кöрöт,
оітто кірĭп кälдĭ.
«Ölöңчӱ̆ Паҕаі Ööҕöн кälдĭ» тäдĭläр.
«Адын пӯлаҕар!» тäдĭ.
Адын алып пӯлап салды,
Ööҕöн тажӯрлӯ аракызын чäчĭб-алды,
ööҕöн кірĭп салды.
Сары Кāн сурады:
«Сäн нāрäк кälдĭң?» тäдĭ.
Паjа ööҕöн аітты:
«Паланды сурап jӱ̆рӱ̆м» тäдĭ.
Сары Кāн кычырды:
«Пу ööҕöндӱ̆ ал чыҕар!» тäдĭ,
«пажын кäзä соҕыҕар!» тäдĭ,
«пажын ітkä таштаі пäрĭҕäр!»
«адына кöксӱ̆нӱ̆ артып пäрĭҕäр!
«адын jандырып īҕäр!» тäдĭ.
Äмдĭ ады jана маңтады,
äмäҕäн аны кöрдӱ̆,
äмäҕäн уілады, сыктады, аітты:
«Алтын Аjаk, сäн ööҕöндӱ̆ jіп салдың!» тäдĭ.
Алтын Аjаk аітты:
«Нäҕä ачындың?» тäдĭ,
«таңда ööҕöн турар!» тіт.
Äртäн ööҕöнӱ̆ң пажы пӯдӱ̆б-алды,
äртäн ööҕöн тӱ̄рӱ̆ турӱ̆п кälдĭ,
Äмдĭҕідäң äкі артык полды,
озоҕыдыдаң он артык полды.
Алтын Аjаk: «Адам!» тäдĭ,
«пар!» тäдĭ, «Сары Канҕа пар!»

Digitized by Google

«палазын kудала!» тäдï.
Öбöǧöн аiдат:
«Кудаларǧа кÿ̆ч äмäс!» тäдï,
«kудаларǧа парарым!» тäдï,
«ölöрǧö кÿ̆ч!» тäдï.
Алтын Аjаk аiдат:
«Корыkпа, öбöǧöн!» тiт
«kудалап´пар!» тiт.
Äкi тажӯр Алтын Аjаk алды,
судаӊ сузӯ̆б-алды.
«Пу араkы сӯ̆рӯ̆кäi jаkшы», тiт,
«пу араkы кäчäǧiдäӊ артыk» тiт.
Öбöǧöн сурат:
«Су kанаiп араkы полоттон?» тäдï.
Алтын Аjаk аiдат:
«Пӯ̆тпäзäӊ iчïп кöр!» тäдï.
Äмдï öбöǧöнǧö урӯ̆п пäрдï,
äкi чöчӱ̆ араkы урӯ̆п пäрдï,
iштï öбöǧöн,
iштä сӱ̆ндӱ̆ öбöǧöн, аiтты:
«Араkы чындап jаkшы,» тäдï,
«араkы кäчäǧiдäӊ артыk!» тäдï.
Öбöǧöн äзäрiк полды, аттанды,
Сары Кāныӊ таiǧандар ӱ̆рä дӱ̆р.
Сары Кāн: «Мында нä кälдï?» тäдï,
«äl кälдïбä?
«jӯ кälдïбä?
«сiмäкчiнäктäр чыǧып кöрӱ̆ǧäр!»
Сiмäкчiнäктäр чыǧып кöрдӱ̆,
«Ölöӊчӱ̆ Пāǧаi Öбöǧöн кälдï» тäдï.
«Адын алып пӯлаǧар!» Сары Кāн аiтты.
Адын алып пӯладылар,
öбöǧöн äкi тажӯр араkы алды,
Сары Кāнǧа кiрдï.

Digitized by Google

Сары Кāн аітты:
«Ӧбӧҕӧн нāрäктӱ̄ јӱ̆рдӱ̆ң?» тäдï.
Ӧбӧҕӧн аітты:
«Палаңды kудалап јӱ̆рӱ̆м!» тäдï.
«Пу ӧбӧҕӧндӱ̆ ал чыҕыҕар!» Сары Кāн аітты.
«Пажын кäзiп соҕыҕар!
«ӱ̆јä ӱ̆јäзïнiң аірыҕар!
«адына артып пäрïҕäр!
«адының тiскiнïн, чылбырын
«адына пäктäп салыҕар!
«адын јандырып ïҕäр!
Ат јана пäрдï,
ат јанып кälдï,
аiлының ідï ӱ̆рäт,
Алтын Ајаk аідат:
«Адам јанып кälдï», тäдï,
«адам äзäрiк јанып кälдï.»
Äмäҕäн кӧрӧт, ӧбӧҕӧн ӧlӱ̆п kалҕан.
Äкi пудӱ̆н чамынып,
äмäҕäн сыктаіт, уілаіт,
Алтын Ајаkka аідат:
«Алтын Ајаk, ӧбӧҕӧнӱ̆мдӱ̆ јiдiң» тäдï.
Алтын Ајаk аідат:
«Сā нäнä кäрäк?» тiт,
«сäн тäнäксïң, äмäҕäн!» тiт,
«Ол адабïс äзäрiк» тiт,
«ол Сары Кāнбыла кӧп аракы iчïп
«äмдï äзäрiк кiжi» тiт,
«äртäн тӱ̆рӱ̆ полор!» тiт.
Алтын Ајаk тӱ̆ндä
адазын тiрҕiзiп салды.
Äртäн äмäҕäн тура кälзä,
äзäн полды ӧбӧҕӧн.
Äмäҕäн тујуk kaikaды,

BAYERISCHE
STAATS-
BIBLIOTHEK
MUENCHEN

Алтын Аjak аiдат:
«Адам!» тiт, «пар пӱ̆ҕӱ̆н!
«Сары Кāнҕа пар!» тiт,
«Сары Кāның kызын kудала!» тiт.
Ӧбӧҕӧн аiдат:
«Кудаларҕа кӱ̆ч ӓмӓс,
«ӧlӧрҕӧ кӱ̆ч» тiт,
«мӓнi паза ӧlтӱ̆рӓр» тiт.
Ӱ̆ч тажӯр алды Алтын Аjak,
ӱ̆ч тажӯрҕа су сузӯб-алды.
Адазы: «Су kандı̄ аракы полор?» тӓп аiтты.
«Адам, iчı̆п кӧр!» Алтын Аjak аiтты.
Ӱ̆ч чӧчӱ̆ урӯп пӓрдı̆,
ӱ̆ч чӧчӱ̆ адазы iштı̆,
Алтын Аjakkа аiдат:
«Аракыдаң кӱ̆ч аракы!» тӓдı̆.
Сары Кāнҕа пāды,
Сары Кāның таiҕандары ӱ̆рӓ дӱ̆р,
Сары Кāн аiдат:
«Таiҕандарым нӓҕӓ ӱ̆рӓт?»
«сiмӓкчiнӓктӓр чыҕып кӧрӱ̆ҕӓр!» тiт.
Сiмӓкчiнӓктӓр кӧрӧт,
«Кӓчӓ кӓlҕӓн ӧбӧҕӧн паза кӓlдı̆» тiт.
«Кӓчӓ сlӓрҕӓ мӓн аiткам,
«кӓзı̆п салыҕар тӓҕӓм,
«кӓсбӓҕӓн јазыҕар» тӓдı̆,
«кӓскӓн кiжi kанı̄п тӱ̆рӱ̆lӓттӓн?
«торчо тӧҕӱ̆н!» тӓдı̆,
«адын чыҕып алыҕар!»
«адын пӯлап алыҕар!» тӓдı̆.
Ӱ̆ч тажӯр аракызын
ӧбӧҕӧн тудӱ̆ныб-алды,
Сары Кāнҕа кiрӓ̄ бӓрдı̆.
Сары Кāн аiдат:

Digitized by Google

«Нā̆рä̆ктӱ̆ jӱ̆рдӱ̆ң?» тä̆дï̆.
«Паланды kудалап jӱ̆рӱ̆м» тiт.
Сары Kāн kычырды:
«Пу ö̆бö̆ӷö̆ндӱ̆ чыӷыӷар!» тä̆дï̆.
Пojы Kāн kожо чыkты.
«Пу ö̆бö̆ӷö̆ндӱ̆ кä̆зï̆ӷä̆р!» тä̆дï̆;
Каборто jара соkтылар,
пiр jанын Сары Kāн тудӱ̆ныб-алды,
таiӷанына таштап пä̆рдï̆,
таiӷаны jīп салды;
пiр jанын паза тудӱ̆ныб-алды,
таiӷанына паза таштап пä̆рдï̆,
таiӷаны паза jīп салды.
Сары Kāн пojы пä̆рī̆п салды,
адын jандырыб-ï̆дï̆.
Ат jана маңтап kä̆лдï̆,
аiлының iдï̆ ӱ̆рä̆т,
Алтын Аjаk чыӷып кö̆рö̆т,
Алтын Аjаk аiдат:
«Адамның ады jаңысkан jанып kä̆лдï̆.
Ä̆мä̆ӷä̆н чыӷып кö̆рö̆т,
адазы jok ады jаңысkан jанды.
Алтын аjаk аiдат:
«Палазын пä̆рӷä̆н полор» тiт,
«адам ä̆зä̆рiк jыӷылӷан полор» тiт.
«Анда тӱ̆ндä̆ парып,
«адамды тап аkkä̆лä̆рмiн.»
Ä̆мä̆ӷä̆н чачын jулӱ̆нып,
ä̆кi пудӱ̆н чамынып,
ä̆мä̆ӷä̆н сыkтаiт, уiлаiт.
«Ä̆нä̆м, сä̆н тä̆нä̆ксï̆ң» аiтты,
«ä̆зä̆рiк уiктап jада kалӷан полор.
«Ä̆мдï̆ сä̆н нä̆ уiлап jазың?» тiт,
«ä̆нä̆м, уiлаба!» тiт.

Digitized by Google

Тӱн кірді, Алтын Аjаk пāды,
Сары Кāның јуртӱна јäтті.
Анда äкі таіҕандың kустӱрӱб-алды,
адазын алып јанып кälді,
адазын тірҕізіб-алды.
Äмäҕäн äртäн турӱп кälзä,
öбöҕöнӱ kоінында уіктап јат.
Äмäҕäн сӱҕӱндӱ,
öбöҕöн сӱҕӱндӱ,
Алтын Аjаk аідат:
«Äнäм, сäн кäчā мā пӱтпäҕäн,
«äмді сäн нä кöрӱп јазың?»
«адамды кöрӱп јазың,
«озоҕыдаң он артык,
«äмдіҕідäң äкі артык.»
Пäш тажӱр Алтын Аjаk
су сузунӱб-алды
су аkkälді, öбöҕöнҕö аітты:
«Пар, öбöҕöн! пар!» тäді,
«пар, öбöҕöн! kудалаш!» тäді.
Öбöҕöн аідат:
«Кіжінің kудалажары кӱч äмäс,
«кіжінің ölöттöнӱ кӱч!»
Алтын Аjаk аідат:
«Äмді пар, адам!» тäді,
«äмді сäні ölтӱрбäс!» тäді,
«äмді палазын пäрäр,
«äмді сā Кāн појы уткӱп алар,
«äмді Кāн појы адыңды алып пӱлар,
«äмді Сары Кāн сäні појы kорkор» тіт.
Öбöҕöн пу араkызын алды,
Сары Кāнҕа сала-бäрді.
Сары Кāның таіҕандары ӱрäт,
Сары Кāн: «Нä кälді» тäді,

Digitized by Google

«Сiмäкчiнäктäр, чыҕып кöрӱҕäр!»
Сiмäкчiнäктäр кöрöт,
«Ölöңчӱ Паҕаі Ööбöҕöн кäläт» тäдĭ.
Сары Кāн аідат:
«Кöзӱмбiлä кäчä мäн кöрӱп турдӱм,
«колымбла äкi таiҕанҕа таштап пäрдiм,
«пу ööбöҕöндӱ таiҕандарым јiп салдылар.
«Пу нä мындi кӱштӱ нäмä?
«паламды ӱлӱна пäрäiн!» тäдi,
«пу ööбöҕöнӱң аракызын iчäiн!» тäдi.
Сары Кāн чыҕып кäldi,
аттаң ööбöҕöндӱ колтуктап тӱжӱрäт,
адын пӱлап салат,
аiлына оiтто кiрäт.
Сары Кāн пäш тажӱр аракы алды,
Сары Кāн «Кудам!» тäдi,
«Сäнiң ӱлӱңа палам пäрäiн!» тäдi,
«äжiҕiмдä ӱш тыт пар,
«äртäн таңда кälҕiн!
«Пӱрчӱҕӱ саiн мöңӱн козо пӱла!» тäдi,
«паламның калыңы ползын!
«Пiр токоiҕо аjу, пöрӱ
«толтра кäldiрт!
«паламның калыңы ползын!
«таңда äртäн кäl!
«аракызын јäттiр!
«паламды чыкарып пäрäiн» тiт,
«таңда äртäн кäl!
«анiда ажын тузӱн јäттiр!
«араjан чiкiр јäттiр!» тiт,
«паламды чыкарып пäрäiн!» тiт.
Äмдi оiтто јанды ööбöҕöн,
äзäрiп сӱҕӱнӱп оiтто јанды,
Алтын Аjак адазын кöрӱп,

Digitized by Google

адын алып пӯлап салды,
сӱ̄ҕӱ̄нӱ̄п оттурдӯ ӓмӓ̆ҕӓн.
«Сары Кāн нӓ тӓдї?» аідат.
Сӯнӱ̄п оттурдӯ ӧбӧ̆ҕӧн,
«Сары Кāн паламды пӓраін! тӓдї», аідат
«таҥда ӓртӓн кӓl! тӓдї,
«пір tokoіҕо толтра
«пӧрӱ̄, аjу аkkӓlіп суҕӯп пӓр?
«ӓжіҕїмдӓ ӱ̄ч тыт пар, тӓдї,
«ӓртӓн таҥда кӓlҕін! тӓдї,
«пудаҕы саін мӧҥӱ̄н kозо пӯла! тӓдї,
«jіҕӓн kалыҥым ол ползын! тӓдї.
«Аjу пӧрӱ̄нӱ̄ kапіп тудӯб-алар?
«kумыш kоҥорӯдӯ kаідаҥ алар?
«кӱ̄ч kаду ол!» ӧбӧ̆ҕӧн аідат.
Алтын Аjаk ӧбӧ̆ҕӧнӱ̄ҥ сӧзӱ̄ уkkан.
«Анда нӓ кӱ̄ч нӓмӓ ол?» тіт,
«аны табармін» тіт.
Пāды Алтын Аjаk тӯндӓ,
пāды Сары Кāнҕа,
пу ӱ̄ч тыттыҥ пӱ̄рчӱ̄ҕӱ̄ саін
kумыш kозолорды пӯлап салды,
kырыk кӧнӧктӱ̄ҥ су кірӓттӓн ӱ̄ч почkо алды,
kырыk кӧнӧктӱ̄ҥ почkолорҕо су сузӯб-алды,
аілына аkkӓlіп jанды, аітты:
«Адам, kарандажым!» тӓдї,
«саjыттарыҥбыла jаkшыларыҥбыла
«jӱ̄рӱ̄п оттурӱ̄ҕар!» тӓдї.
Ӱ̄ч почkо су сузӯп урӯп пӓрдї.
Саjыттар, jаkшылар аіттылар:
«Су кӓlіп kапіп аракы полоттон?» тӓдї.
«Пӱ̄тпӓзӓ̆ҕӓр, jāн ӓзірбӓ̆ҕӓр!
«пу арактаҥ ӓбӓш, ӓбӓш ічїҕӓр!»
Алтып Аjаk аідат,

Digitized by Google

аракы урўп алып ј̇ўрӓ бӓрдï, аітты:
«Мӓн калыңҕа ају пӧрў аідап пӓрӓін!
«сlӓр ўч почко аракы тартып
«Сары Кāның јуртўна парып ј̇адыҕар!»
Алтын Ајак сала-бӓрдï,
пір пудўн сыныб-ïдï,
пір колын сыныб-ïдï,
аі пўркӓҕӓн
аі кара јыштың тўбўн
кармаб-оттурдў.
Ају чыҕып пӓрдï,
Алтын Ајак «Парыҕар!» тіт,
«Сары Кāның токојына кірïҕӓр!» тіт,
«сlӓр уктўҕарба?» тіт,
пір колын сыныб-ïдï,
пір пудўн сыныб-ïдï.
Кускун учпас,
куба чӧlдў
ал таіканы јўп оттурдў.
Пӧрў чыҕып пӓрдï.
«Пӧрў, парыҕар!» Алтын Ајак аідат,
«Сары Кāның токојына кірïҕӓр!» тіт,
«сlӓр уктўҕарба!» тіт.
Ају паштап кірдï,
ају малы ӓlін јïп кірïп јат;
пӧрў Алтын Ајак аідап пāды,
пӧрў паза кірдï,
кіжізін ају тудўп јïп јат,
малын пӧрў тудўп јïп јат.
Кудалар кудалап пāды,
Сары Кāның јуртўна кудалап пāды,
Сары Кāның јуртўнда аракы іштï,
Сары Кāның јуртўнда тоілоды;
ӓкі чӧчў аракы ічкӓн кіжі

Digitized by Google

äс jok јыҕылып јадыр,
äзäрік кіжінї Алтын Аjak
äкі пудӱнаң тудӱб-алып,
kулаштаі таштап јат.
Сары Кāн палазын пäрдї,
тојын тоілоды,
пожотkончо аjу, пöрӱ
пу јуртӱн тӱ̄ҕäзǟ јīб-ідї.
Сары Кāн абаkајыбыла
äkӱблä јада kалды.
Сары Кāныҥ палазын алып
атланып kӱјӱ̄ јӱрдӱ.
Сары Кāнды абаkајыбыла
äkӱдӱ аjу, пöрӱ јīп салды.
Äмдї кäлдін алып öбöҕöн
јаkшыларыбла, сајыттарыбла
јанды öбöҕöн, сӱҕӱнӱп јанды,
аілына кäлдї öбöҕöн,
алтон паіттал сокты,
ар улузӱн јӱдӱ,
јäттон паіттал сокты,
јäр ӱстӱндä кіжізін јӱдӱ,
алты јыл тоілоды,
јäттінчї јылында пош полды.
Алтын Аjak аідат:
«Адам, äнäм, kарындажым,
«јаkшы јуртап јадыҕар!
«јä! тарынбаҕар! чуkулдабаҕар!
«мäн äмдї уіктаін!
«мäн тоҕус јыл уіктармін» тäдї.
Алтын Аjak јыҕылды,
аjak полып јада kалды.
Аі Кāн Алтын Аjaktыҥ kарындажы
ас јӱрҕäнмä,

Digitized by Google

кӧп јӱрҕäнмä,
аҥдап парып аттанды.
Јӱрҕäн јäріндä kујун кälді,
јада kалды, піlіҥбäі јада калды.
Ас полҕонба,
кӧп полҕонба,
Аі Кāн піlініп кälзä,
kускун учпас,
kуба чӧl полды,
пір јанын кӧрзӧ
пір кӧс јäтпäс кӧк талаі полды;
мыныҥ јаkазында
мінҕäн ады јok полды,
адаттан оҕы, јазы јok.
Аі Кāн: «Кажы параін?» тäп
анда сананып оттурдӱ.
Тäҥісті јаkалап пазā пäрді,
тäҥіскä пазып јӱрзä,
тäніп јӱрзä,
аштап јӱрдӱ,
сузап јӱрдӱ,
анісса јӱрäкчä ӱі,
јӱlӱнчä тӱдӱн чыҕып јат.
«Кудаіҕа паш!» Аі Кāн тäді,
«кіжі пар полор!» тäді.
Пāды, кірді Аі Кāн.
Пір јаҥыс kыс пала оттурдӱ.
Ары кӧрзӧ аіді,
пäрі кӧрзӧ кӱнді,
ару сылӱ пала подды.
Пала ӱлдаҥ сурап јат:
«Каідаҥ јӱрҕäн кіжі äдäҥ?» тäді.
«Каідаҥ кälҕäн пілбäі јадым» тäді,
«мäн појымды пілбäі јадым» тäді.

Digitized by Google

Ӯл паланаҥ сурап jат:
«Сäнïҥ адаҥ парба?
«сäнïҥ äнäҥ парба?
«сäн kандï кiжi полбоҕоiҥ?»
«Адам, äнäм jok», пала аiдат.
«Карындажыҥ парба?» ӯл сураiт.
Кыс аiдат:
«Пiр iт kарындаш пар», тiт,
«пiр kыcka kарындаш пар» тiт.
«Карындажыҥ kаiда?» ӯл сураiт.
«Кармактап парҕан» kыс аiдат.
Карындаштар kälдïläр,
kыcka, iт kälдïläр,
палык кöп аkkälдïläр,
kаiнатты, jiдï, тоjыды.
Кыcka ӯлдаҥ сурады:
«Каiдаҥ кiжi сäн?» тäдï.
«Мäн kаiдаҥ kаiдаҥ kälҕäнïмдï
«мäн поjым пiлбäi jадым» ӯл аiтты.
«Äм пiскä jӱр!» kыcka аiдат,
«äjäмдï мäн са̄ пäрäiн!» тäдï.
Ол палазын пäрiп салды.
Ас jӱрҕäнбä,
кöп jӱрҕäнбä,
абаkаjын соҕып салды.
Кыска аны кöрдӱ,
пала уiлаб-оттурҕан,
пала kыcka kарындажына аiдат:
«Мäнï jаман кiжа̄ пäрдïҥ,
«мäнï соҕып салды» тäдï.
Кыcka аiтты:
«Jаман кiжi сäн аны тäп jазыҥ,
«jаман кiжi ол äмäс,
«кiжiдäҥ jakшы кiжi полор.

Digitized by Google

«Сäн аны сура:
««Сäн мäнї нäҕä чукулдап соктың?
««санаркап кіжі jӱрҕäн jазыңба?
««пу санāңды мā аіт!
««пу jажырба!»» тäп аіткын!» тäдї.
Пала ӱлҕа аны аідат,
ӱл оттурӱб-аідат:
«Мäн полҕонмӥн Аі Кан», тіт,
«jурт туткан пї полҕом», тіт,
«äl пілҕäн kāн полҕом», тіт,
«пу jäрҕä кälҕäнімдї пілбäі jадым;
«мäн дā тӱрӱ кіжібä,
«мäн дā ölҕöн кіжібä.
«Мäн аның учӱн сäнї соктым,
«санāма ол тӱжӱп кälҕäн,
«сäнї чукулдап соҕып їп kалдым,
«сäн jаман сраі äтпäдїң тарынбаҕын!»
Ӱл jокто kыска äjäзінäң сурады:
«Ӱл нä тäп аідат?» тäдї.
Пала аітты:
««Пашkы тужӱнда
««jäр туткан пї полҕом,
««äl пілҕäн kāн полҕом,
««ады Аі Кāн полҕом» тäп аітты,
««тā пу jäрҕä ölӱп кälҕäн пӱдӱрмін,
««тā пу jäрҕä тӱрӱ кälҕäн пӱдӱрмін,
««пілбäі jадым»» тäп аітты» тіт.
««Карындажым Алтын Ajak äдä,
««Караң аттӯ Кāның jуртӱнаң кälҕäн;
««чымын ajakтӯ,
««чу jодолӯ,
««jäс тумчуктӯ,
««jäрäн шілілӯ
««äмäҕäн

««аілымђа käліп јӱрђäн äдä,
««ол Алтын Ајактын kарындажымды
««ол kубулткан;
««мäн аның учӱн
««пу јäрђä akkäліп таштађанмін»» тäп аідат» тіг.
Кыска kарындажына ітkä аітты:
«Параілы!» тäді,
«талаіда јӱзӱп käчірзіңбä?» тäді,
іт kарындажына аітты.
«Кäчірмін!» тäді,
«мäн сā јӱктäніб-алаін!»
«Караң аттӯ Каның јуртӯна јäдäілі!»
Іт јӱстӱ талаіђа,
іттің ӱстӱнä kыска оттурӱб-алды,
käчіп чыkkан іт аштады.
Кыска аідат:
«Канді kарындаш чађың парба?» тіт,
«сäн парып köјöн ӱркӱт!
«мäн јолына сакыб-алаін!»
Кöјöндӱ іт ӱркӱттӱ,
köјöн kыскā kälді,
köјöндӱ kыска тудӱб-алды,
köјöндӱ јажырып салды.
Паза köјöн kälді,
паза kыска köјöндӱ тудӱныб-алды,
паза köјöндӱ јажырып салды.
Кыска kарындажын сактаб-алды,
kарындажы käліп пір köјöндӱ јіб-салды,
kыскā пäрішпäді.
Кыска ітkä аідат:
«Ä kарындажым!» тіт,
«сäн аштађап полып,
«kурсађымды јіб-алдың» тіг,
«сäн мā нä пäрішпäссің?» тіт.

Digitized by Google

«Аштаiла пiлбäi kaлдым» iт аiдат.
Кысkа äкi јажырып салҕан кöјöндӱ
kарындажына алып пäрдi,
пiр кöјöнӱң кäзiҕiн
äбäш, äбäш kысkа јiдi,
аның артkаның ончозын iт јiдi.
Алар äмдi јӱрä пäрдi,
Караң аттӯ Каның јуртӯна јäттi.
Кысkа iт kарындажын аiдып јат:
«Сäнi кiжiдā сокор, тудар,
«сäн јажынып, кiжi парбас јäрҕä јат!
«мäн тӯндä параiн!
«мäнi iт köрбöс, кiжi пiлбäс» тäдi.
Пāды kысkа öрҕö,
парып сарјӯ, äт, kурут урлап аkкäлдi,
kарындажына пäрдi, аiтты:
«Карындажым, чäбäрläп јi!» тäдi.
Кысkа појы пāды,
Караң аттӯ Кāның öрҕöзӯнä кiрдi,
пiрдä кiжi кöрбöдӱ,
полдың алтына тӯштӯ,
анда чычkан кöп полҕон,
алары kысkа тудӯб-алды,
анда öлтӯрӯп јатты,
ончозын тӯҕäзiп öлтӯрдӱ,
обöлоп салды.
Чыkаның пiläрi, äкi чычkан,
äкiläзi аk чычkан аiтты:
«Мäниң äлi улузӯмды нä öлтӯрдӱң?» тäдi.
«Мäн öлтӯрбäҕäн», kысkа аiдат,
«алар öлҕöн äмäс,
«алар уiктап јадырлар.
«Алтын kајырчактың тӯбӯн кäмiрiҕäр!
«аның iчiндä алтып ајаk пар,

Digitized by Google

«апы мā алып пäрїҕäр!
«äлїҕäрдї уїҕузўп пäрäін!» тäдї.
Äкі ak чычкан кäмїрдї,
kајырчактаң алтын ајакты
kыскā akkäliп пäрдї.
«Пу јäрдїң алтынаң öткӯрä їн казып пäрїҕäр!»
Ӧткӯрä kазыб-їдї чычкандар,
äкі чычкан аідат:
«Äмдї алтын ајакты алып пäрдїн,
«äl улузўмды уїҕузўп пäр!» тіт.
«Äмдї појы турар!» kыска аідат.
«Мäкäläп јазың!» чычкан аідат.
«Мäн мäкäläбäссім!» kыска аідат.
«Äмдї ајакты оітто алаілы!» тäп
äкі чычкан kысканы туттў,
соҕыштылар äкі чычкан kыскабла,
ölтўрўп салды kыска äкі чычканды.
Kыска сўҕўнўп јўҕўрўп пäрдї,
kарындажына кälдї.
«Кудаіҕа паш, алдым!» тäдї,
«kарындажым, äмдї јанаілы!» тäдї.
Äкӯ јанып кälдї,
äкӯ талаіҕа кälдї.
«Ајакты мäн тіштäніб-алаін!» іт аітты.
«Ајакты сäн суҕа тўжўрўп їн kаларзың» kыска аітты.
«Јok мäн тўжўрмäн!» іт аітты.
Kыска аітты:
«Тўжäр салkын», тäдї,
«талаі сўрўкäі јāн», тäдї,
«тумчуҕуна су кірҕäжїн,
«ычkанып їн kаларзың!» тäдї.
Kысканы соҕып іт пылāб-алды,
суҕа кірā бäрдї, јўстў,
kыска ўстўндä отуруб-алды,

талаідың јаказына пäш кулат јäтпäі,
салкын тӯштӯ,
су кірді іттің тумчуђуна,
алтын ајакты ычканыб-іді.
«Мäн аітпађан підäм?» kыска аідат,
«мäн сäн тӯжӯрäрсің тäп аіттым,
«äм kаідаң ајакты алар?» тäді.
Іт унчукпады, јанып кäлді,
kыска äјäзінä аідадыр:
«Караң атту Кāннаң јуртуна јäдіп
«ајакты алђан äдäбіс», тäді,
«аны іт суђа тӯжӯрӯб-іді,
«мäн пурулӯ äмäн!» тäді,
«мäнің ађам іт ол јаман äтті.»
Аілында kыска уілаб-оттурдӯ.
Аі Кāн аны уктӯ,
ачынды, уілады,
аның уіђунары пу јыл äдä.
«Äмді мäн öлдӯм» тäді,
«äмді kарындажым Алтын Ајаk
«талаіђа тӯжӯп öлдӯ» тіт,
«тäніп јӯрӯп öлöттöн турӯм.»
Кыска іт kармактап пāды,
палыk кöп алып кäлді,
палыk äјäзінä пäрді,
äјäзі палыk арлады,
äјäзі пір палыктың ічін
äжік јāр таштап салды,
шаңдарап пāды,
«Пу нä полоттон?» пала тäп аітkан,
парыб-алды, алып кöрзö,
палыктың ічіндä алтын ајаk полђон,
сӯђӯнђäн, kудаіђа мӯрђӯђäн.
Уіктађан алар.

Digitized by Google

Уiǥўнып кälзä Аi Кāн,
мынāр kыпмактанаiн тäзä.
пу јаньында кiжi јатkан,
анāр kыпмактанаiн тäзä,
ол јанында паза кiжi јатkап.
Тујуkа тышkары чыkkан,
турдў појының озоǥы öрǥöзў.
Аi Кāн анīп турза,
Алтын Ајаk кälǥäп, аiтkан:
«Караң аттў Кāпың јуртўн
«кöчўрўп аkкälдiм», тäдi.
«Чымын ајактў,
«чу јодолў,
«јäс тумчуктў,
«јäрäн шililў
«äмäǥäндi чардактаң алып
«јäттi kат јäрiнiң алтына таштадым,
«Сары Кāның палазын
«пашkы алǥан абакајың kоiныңда,
«адаң, äнäң äзäн,
«соң алǥан абакајың kоiныңда,
«сäн нäнäмäдäң kорукпаǥын!
Äмдi тоi äттi,
алтон паiттал сокты,
ар улузўн јўдў,
јäттон паiттал öлтўрдў,
јäрдiң улузўн ончо јўдў,
алты јыл тоiлоп турдў,
јäттiнчi јылында пош полды.
Таш полып алар чыǥып пäрдi,
такбаi полып kаiǥалап мäн јанып кälдiм.

ЧÖБÖЛКÖПТӰҢ ЈӰРӰМӰ.

Јакшылык укту Пазілаі Пазілаібыч!

Сläр мäннäң сурап јазыңар, мäніҥ kаіда öскöн, тӯӷан јäрімді, каніда пала полып öзӱп äр тäңінä јäткінчä, ӱрӷӱlјі јажыма нä кöрӷöнӱмді, нä ykkанымды, нäдäң ары крäскä тӱшкäнімді, аімakka јӱрӱп нäні корӱп таныӷанымды сурап турзыңар.

Јä, äмді мäн сā нäні кöрдӱм тāп аідаін! Мäн тäңäрäніҥ піӷін пілбäдім, јäрдің кäңін кäмдäбäдім; äнäдäң тӯӷала тöртöн јыл äрттї, пу јылдардың äрткäні јаңыс кӱн äрткäнді полды; пу јылдар äрткінчä ачӯӷа-дā чыдадым, таттӯдӯ-дā јідім, ілап-тā јӱрдӱм, кубуксӱп-тā јӱрдӱм, алардыңончозы мäннäң субыла сал аkkанді äртіп, кöскö кöрӱнбäі kалды, јаңысла алардың ізі мäніҥ јӱрäӷімдā посконӷо пазылӷанді kалды.

Јä, äмді мäн сā карылардаң ykkан појымның уӷӯмды кучындап пäрäін! Озоӷыда алтон тӯмäн Тäläңäт, Алтын Арда, амыр äнчӱ јурттап турарда, тöрт аімактың пажын піlӷäн Тöрбöт-Оірот Кāны полӷон. Тöрт аімактың ортодоң пускалаң чыӷарда, kāн ырбап Кӱңкäр kāның јуртӯна кірӷäн, кіндäӷі kалӷан kаның ӯлдары Солтондор, пілäрдің ӯлдары Мурзалар, ӱзäрі јӯлажып јäрі саін тосkондор, kажылары кӱн öскӱзӱ јар парӷандар, kажылары кӱн тӱштӱӷӱ јар парӷандар, јармызы кӱн падыжы јар парӷандар. Алардаң арткан Тäläңäттäр Аk Умардың појында Äртішкä тӱшкäн сулардың пӱӷӱндä јурттап турӷандар. Јä алар аңда паза амрашпаі ӱзäрі поілоры јӯлажып, äl астаі-бäрäрдä пір јанынаң Моңул јӯлаӷан, пір јанынаң Кара Казаk јӯлаӷан. Аідарда Мамытпыла Палык Тäläңäттің äкі піјї појының јонын пашташанча кälіп, поілорының кӱнібіlä Аба Турā кірä-ӷälä, Аk Кāнӷа kара kалан пäріп турарӷа kолдорын пäрӷäндäр. Ол тужӯнда мäніҥ öбöӷöмнöң кірӷäн кіжініҥ ады Чöбölöк полӷон; аның кініндä Пајатkа кälіп јурттаӷандар. Мäніҥ адамның тӯӷан јäрі Пајат полӷон. Анаң адам он јаштӯнда Пі Туразынаң одус kыпӷырыжының

Digitized by Google

кäдäрї Кара Су тäђäн jäрђä кäliп турђан полђон; мäнiң тӯђан jäрїм анда полђон. Анаң мäн jäттi jаштӯда ада äнäмбїlä Улулӯ тäђäн jäрђä кäliп турђаныбїс. Аiдарда Улулӯђа пiсiнlä тöрт тӯнӱк полђон. Улулӯђа кälђäнiң äкiнчї jылда Пї Туразынаң пiр мäшäнiн kāды палдарыбыла ā кöчӱп кäliп jуртады. Ол мäшäнiнiң ӱч ӯл полђон, кӱчӱ ӯлӱның ады Јакоп полђон. Мäн ол Јакоппыла kожо оiноп jӱрӱп Орустӱң тiliнä ӱрäндїм. Ол ӱjӱндä kурсаk jїрдä пашkоjыб-алат, kурсаkты jiђäн kїндä тура-ђалыш, паза пашkоjот. Мäн аны солынзыныш Јаkоптың поjынаң сурадым: «Пу сäн kурсаk jїрдä нäрäk пашkоjозың? kурсаkты jiђäн kїндä нä пашkоjозың?» тäдїм. Ол аiтты: «Пiс kурсаk jїрдä kудаiдаң алkыш сурап пашkоjыш jадыбїс, kурсаk jiђäн kїндä kудаiђа алkыш пäрiп пашkоjып jадыбїс» тäдї. Мäн пу kудаiђа jарамыkтӯ kылынудӯ кöрӱп уђа-ђälä поjымның jаңды jамандап поjыма поjым jӱрäђїмдä аiдыныш jӱрдӱм: «Сäн kурсаk jїрдä kудаiдаң алkыш сурабаiзың, kурсаk jiђäн kїндä kудаiђа алkыш аiтпаiзың kурсаkты jї-ђälä iт ошkоп тура паза-бäрäзiң; ол ашты пäрђäн kудаiды кӱндӱläбäi jазың.» Пу мындї мäнiң jаңдађан jаңым jаман тäп сананып jӱрдӱм. Ол тужӱнда мäн тођус jаштӯ полђоным.

Паза пiр кӱн мäн Јаkоппыла kожо оiноп jӱрälä чалkоiтто jадып kоjоло тäңäрäнiң kоiнын кöрӱп jаттыбїс. Аiдарда мäн Јаkоптоң сурадым: «Ол тäңäрäдä нä пар?» тäдїм. Јаkоп аiтты: «Анда kудаi пар» тäдї. Мäн аiттым: «Ол kудаiдың ады кäм?» тäдїм. Јаkоп аiтты: «Iсус Крiстос», тäдї, «ол пу jäрдäђї нälä ончо пӱткäндї jаjађан, ончо кiжiläрдї, jӱзӱн тӱрlӱ малдарды, jӱзӱн тӱрlӱ аңды, kуштарды алты кӱн jаjађан» тäдї, «ол äмдї тäңäрäдä туруп jат» тäдї. Мäн аiттым: «Ол kудаi пiстї анаң кöрӱп jатпа?» тäдїм. Јаkоп аiтты: «Ол kудаi пiстї тäңäрäдäң тӱндä, тӱштä нä kылын-ђаныбїстї кöрӱп jат» тäдї, «ā пашkоiђон кiжiläрдї сӱп jат» тäдї, «ā пашkоiбођон кiжiläрдї сӱбäi jат» тäдї.

Мäн паза сурадым: «Ол сӱбäђäн кiжiläрiн kаiдар?» тäдїм. Ол аiтты: «Сӱбäђäн кiжiläрiн kарачkы jäрђä тӱжӱрäр тäп äнäмнäң уkkаным» тäдї.

Аның кїндä мäн поjымды поjым jаманданыш санарkап jӱр-

дӱм. Ада äнäм kам kамдатkанда, ä пуштаі Орус кіжі кälђäндä мäн појымның јаңымды јамандаі ол Орустаң ујалып јӱрдӱм.

Кажы пірдä адам мäні уілар кӱзäдäрђä іјä-бäрђäндä мäн Ӱттӱ-Каја тäђäн тӱдӱң појында таманалӱ ташkа чыђып кӱн чыђыжы јар kудаіђа пашkојып јӱрдӱм. Јä, мäн аніп пашkојып турђанымда kудаіђа мӱрђӱ сöс аідарђа пilälбäдім, јаңысла сöс аідып турдӱм: «Аі kудаі Ісус Крістос, мäні таштабађың мäні појыңа алђын!» мäн kаттап kаттап аідып мӱрђӱп турдӱм.

Паза пір кӱн појымның нöкöрӱм Јаkопkа парып ӱјӱндä оттурӱп јатсам аларђа пір kара кімдӱ кіжі кіріп kалды. Мäн аны кöрölö чыђа kачаін тäђäнім ол мäні тоkтозыб-алып јанына оттурзӱп kојоло мä kызылђаттӱ kалаш пäрді. Мäн аның пäрђäн kалажын јінбä јібäінбä тäп оттурдӱм. Аідарда ол мäнің пажым сімаіђälä: «Сäнің адың кäм?» тäп сурады; мäн аіттым: «Мäнің адым Кіппірјäн» тäдім; ол аітты: «Јä, мäн сä kучун kучундап пäрäін» тäді.

«Озо пір Кіппірјäн тäп улу kам полђон», тäді, «тӱларђа парып кöрмöстӱң тілінä аның kара kадына ӱрäнђäн;» тäді, «ол ӱрäнђäн кіндä нäні äдäін тäђäндä аны äдäттäн полђон» тäді. «Јä јаңысла пір Усмынја тäп крäстӱ kысты појың kамыбыла јäң älбäђäндä, аны kаіkузӱнып појының кöрмöс älчіläрінäң сурађан» тäді.» Аідарда аның älчіläрі аіtkандар, тäді: ««Піс аның kудаідаң kорkып јадыбіс тäђäндäр»» тäді. ««Аның појына јӱк парардаң äмтіріп, аның ӱјӱнä јӱк паралбаі јадыбіс»» тäп аіtkандар» тäді. Ол kам Усмынја тäђäн kыстың појынаң парып сурађан» тäді. ««Сäн kанді kудаіђа јаңдап јазың?»» тäп сурађан» тäді. «Усмынја Кіппірјäнђä Ісус Крістостың учурдӱ аідып пäрђäн» тäді. «Аідарда ол kам парып крäскä тӱшкäн» тäді, «ол крäскä тӱшкäн кіндä улу абыс полђон» тäді. «Kудаідың кӱчӱбіlä кöп kаіkалдар äткäн» тäді. «Ölђöн кіндä kудаідың јаkшылыkтӱ јарыђында ӱрђӱlјі полып јадыр» тäді.

Мäн пу сöстöрдӱ уђа-ђälä сурадым: «Сäн нä тäђäн кіжі полюттонзың сäнің адың кäм?» тäдім.

Ол кӱlӱмсірäніп мä аітты: «Мäн абыс кіжімін» тäді, «мäнің

Digitized by Google

адым Макарі» тäдї. «Сäн крäскä тӱшкӱн!» тäдї, «сäн кудаідың палазы ошкош полорзың» тäдї. «Крäскä тӱшпäђäн кіжіlар кудаідың кандыђына чыкпас» тäдї, «кöрмöспіlä кожо карачкы jäрдäђї отко ӱрђӱlјі оттурар» тäдї. Анīп аның ары кудаіђа јаңдађандарђа нä полоттонын, јаңдабађандардың кандī полоттонын учурлап кучундап пäрдї.

Мäн аның учурлап кучундађанын уђа-ђälä кöзӱмнїң јажын араідаң токтостым. Крäскä тӱжäін тäзäм äнäм адамнаң корыктым.

Мäн ол чакта он пір јаштӯ полђоным. Он äкі јажым тöђöзӱп он ӱч јашка кірђäндä ада äнäм алкыжыбыла колтӯ кудалажып коідылар; äнäм ол ок јылында ӱзӱ ӯрудаң ölö-бäрдї. Мäн сӯмдӯ јакшылык äнäмнїң ölђöн кīндä кӱlӱп јӱрäрīм ас полды, ılап јӱрäрīм кöп полды. Анīп мäн äкі кöстӱң јажыбыла äкі јылды арттырдым;. ӱчӱнчї јылында адам мäнїң колтӯмды алып парды. Ол тужӱнда Улулӯдађы кіжіlар ончозы крäскä тӱжä-бäрђäндäр; пісіlä äкі тӱпӱктың кіжіlарї крäскä тӱшпäс полордо, адаі Макарīја аітkан: «Слäр крäзї јок кіжіlар јаңы крäстӯlардїң аразында јадып кам камдашсађар, јаңы крäстӯ кіжіlарђä пулђану полор» тäдї. «Слäр крäскä тӱшпäіттäн ползођор појыңардың Аба-Тура јäрїнä кöчӱђäр!» тäдї. Аідарда мäн колтӯмды алђаның ӱчӱнчї кӱнӱндä адам мäнї kаіньмбыла Пајатка кöчӱріп ıјä-бäрдї. Мäн ол тужӱнда он алты јаштӯ полђоным. Андī појым кöчӱп пырāдып санандым: «Мäн тäңäрäдäђї ада кудаідаң корыкпаі, јäрдäђї адамнаң коркып; нäрäк крäскä тӱшпäі Пајатка кöчӱп парып јадым?» тäн санандым.

Пајатка кälђäн јылдың јазында пір кӱн мäн санаркап оттурӱп јатсам Каімак тäђäн кіжі мā аітты: «Шандīдаң он кыђырыжым кäдäрї турђан. Пајат тäђäн полосто кудаідың öрђöзӱндä ару ада Муклаі кӱндӱlӱ шӱттӱlђäн таңдађы кӱндä полор» тäдї.

Мäн ā äртäнђізї кӱн мӱрђӱжäрђä пардым. Анда кälä-ђälä öрђöнӱң äжіђі јар турдӯм. Анда мäн турӱп јатканымда кожоңчылар кудаідың сöзӱнäң кожоңдоі пäрäрlардä мäнїң јӱрäђїм кö-

Digitized by Google

ңӱ̄lіп турӷанді, санаӷам kубуксӱп турӷанді полды. Анаң чыӷып јанып кälӷäн кіндä појымның јäрім äзімä тӱ̄жӱп појыма појым аідыныш јӱ̄рдӱ̄м: «Сäн мынді kубат kожоңдӯ јаңӷа пакнаі, појыңның öскöн ӱ̄рäнӷäн јаріңді таштап, нäрäк пу јäрӷä кälдің?» тäп тамӷажының кöңӱ̄lіп ілап јӱ̄рдӱ̄м.

Улулӯда јада kалӷан адам мäнің кінімнäң пäш аі полып Паіатkа кälді; мäн адам кöрö-ӷälä ілаі-бäрдім. Адам сурады: «Нä іладың палам?» тäді. Мäн аіттым: «Сäн мында јадаін тäӷäн кöчӱ̄п јазың», тäдім, «мäн оітто Улулӯӷа парып крäскä тӱ̄шсäм анда јададым» тäдім. Адам мäнің іlаӷанымды кöрö-ӷälä кöзӱ̄нің јажы чыӷыб-оk кälді. Аніп іlашkанның кіндä пір нäдälä полып оітто Улулӯӷа кöчӱ̄п кälдібіс, пічäнді чäп турӷуза-ӷälä кӱ̄зӱ̄ндä крäскä тӱ̄жӱ̄б-ідібіс. Адамның адын Пазілаі тäп адады, мäнің адымды Мыkаілы тäп адады, мäнің ӱ̄дäӷäмнің адын Алаксандра тäп адады. Мäнің кӱ̄чӱ̄ карындажымның ады Андырјан тäп адалӷан полӷон. Адамның улу аӷазының палазы јоk полордо аны äкі аілӯнда адам улу аӷазына пала äдінзін тäп пäрӷäн полӷон. Ол мäнің озо азраӷан адазыбыла kожо крäскä тӱ̄шкäн полӷон.

Аны азраӷан адазы адаі Маkарі̄јā kатkа ӱ̄рäдäрӷä пäрібіӷäн. Мäн, мäні адам kатkа ӱ̄рäдäрӷä пäрбäді тäп, мäн ā санарkап јӱ̄рдӱ̄м: «Мäнің кӱ̄чӱ̄ kарындажым kатkа ӱ̄рäніп kудаідың сöзӱ̄н пілäр, нä öнчо јаманы, јаkшыны анаң пілі̄б-оттурар, äмді мäн кіжінің јаманы тујуk тӱ̄läі кіжі полып јӱ̄рäттäн äмінäм» тäп ā ачурkанып јӱ̄рдӱ̄м. Аніп ачуланып појымның јӱ̄рäӷімдä kудаіӷа аідыныш јӱ̄рдӱ̄м: «Ä kудајым мäнің Ісус Крістос, сäнің табың ползын, пу мäнің kатkа ӱ̄рäнäін тäӷäн санаӷам, сā јарамыктӯ ползо, сäн мäні појың оілондрып ӱ̄рäткін!» тäдім.

Пір кӱ̄н мäн кäчкідä малдарымды азрап салала адаі Маkарі̄јā аілдап пардым. Ол мā kудаідың сöзӱ̄н учурлап kучындап пäрді. Мäн адаі Маkарі̄јаның kучындап аітkан kудаідың сöстöрӱ̄н палдаң артыk таттӯзӱ̄ндым. Аның аідып пäрӷäні тäзä мäнің јӱ̄рäӷімä пазылӷанді полды, ол појынча мäн пäläн јäрдäң пал тапkан ару ошkоп, кӱ̄нӱ̄ң саін адаі Маkарі̄ја kаттачы полдым. Мäн аніп адаі Маkарі̄јā јӱ̄рӷäнімдä аның kачыларына аіттым: «Сіäр

мäнï kатkа ӯрäдïӻäр!» тäдïм. Алар аітты: «Сäн піскä тӯштä кäліп jӯр!» тäдï, «піс сäнï kарындажыңбілä kожо ӯрäдäрік» тäдï. Аідарда мäн äкі кӯн улары тӯштä кäліп ӯрäнäрӻä паштадым. Аідарда адам мäнäң сурады: «Сäн kанāр парып jӯрзӯң?» тäдï. Мäн аіттым: «Адаі Макарījā парып kатkа ӯрäніп jӯрӯм» тäдïм. Аідарда адам мā тарыныш аітты: «Сäнïң кӯчӯ kарындажыңдā ӯрäнзä, полӻоі», тäдï, «сäн појыңның іжïң піl!» тäдï, «kатkа jалkӯ кіжі ӯрäнäттäн», тäдï, «сäн іш іштäрӻä jалkӯрӯп jазың» тäдï, «кіжілäр сäнï äліктäп jат», тäдï, «мäнïң појыма пір äкï кіжі сäн ӯлӯңды абысkа kаттадып jалkӯӻа ӯрäдіп jазың, тäп аіттылар» тäдï. Аідарда мäн адамнаң, алӻан кіжімнäң jажыныш чуланӻа парып полӻынчā ïлаб-алдым.

Аның кïндä мäн Андырјан kарындажыма аіттым: «Сäн ӯрäніп jӯрӻäн ӯзӯӻӯңдï kурсаk jïрдä ӯjӯңä ала-ӻäліп jӯр!» тäдïм. Андырјан мäнïң аіtканымбыла ӯjӯнä алӻанча кäліп kурсаk jïӻäлä піскä кäліп оттурӯп kојып ӯрäнӻäндä мäн аның јанына оттурӯп ӯрäнäін тäӻäнімдä адам аітты: «Сäн іжïң іштäбäі кöзӯңдï алдырып нä оттурӯп jазың?» тäдï. Аідарда мäн ӯідäӻі ōктоk іштï іштäӻінчä jӯрӯп kарындажымның ӯнӯнäң уӻӯп сарынӻа ӯрäнӻäндï тыңдаі ӯрäніп jӯрдӯм. Кажы пірдä ӯзӯктäң кöрӯп ӯрäніп jӯрдӯм. Аніп сарынӻа ӯрäнӻäндï kулаӻымбыла тыңдап ӯч kошмоk сöстöрӯнä ӯрäніб-алдым. Jä андï ползо сöстöрӯнïң ончозын таныбас полдым.

Анïда jӯрӻӯнчä, адаі Макарījаны Маімā апшарарӻа, мäнäң тäсäтнік унā чыӻарарда, мäн äкі атты jäӻіб-алып адаі Макарījā кäläлä, кірзäм ол оттус крälӯ ӯзӯк пӯлап jадыр. Аідарда мäн адаі Макарījадаң сурадым: «Адаі Макарīја мā пу ӯзӯктäрдïң пірзін алkап пäр!» тäдïм. Аідарда адаі Макарīја кӯlӯмзіряніп мā jӯктаі пазып кäläлä аітты: «Сäн kадыттӯ, палалӯ кіжі ӯрäнäрӻä пожоіттоң пізïң?» тäдï. Аідарда мäн аіттым: «Кудаі оілондырза ӯрäнäрïм» тäдïм. Адаі Макарīја пір ӯзӯктӯ kолына тудӯныб-алып мäнïң алдыма jӯктаі пазып кäläлä кӯlӯмзіряніп аітты: «Пу ӯзӯктäң ӯч сöс танызаң мäн сā мыны алkап пäрäін;» тäдï, «таныбас ползоң äмдï сā пäрбäссïм» тäдï. Аідарда мäн ӯзӯктӯ kо-

лымā ала-ђäläсöстöрўн таныбастā ползом уђўмның піђäнінчä кычырып пäрдім.

Мыны уђа-ђälä адаі Макарīја сурады: «Сäні кäм ӯрäттī?» тäдī. Мäн аіттым: «Мäні кіжі ӯрäтпäдī», тäдім, «појым Андырјан ӯзӯђӯн кычырђанда мäн аның јанында іжім іштäђінчä јӯрӯп тыңдаі ӯрäндім» тäдім. Аідарда адаі Макарīја аітты: «Сäн појым ӯрäндім тäп аітпађын!» тäдī. Кіжі тäзä кудаі польшпаза нäні-дā појы äдälбäс, нäђä-дā ӯрäнälбäс» тäдī, «нäні-дā іштäін тäзäң аіткын: ««Äкä! Кудаі Ісус Крістос, сäнің табың ползын! пу іштī паштаірђа сā јарамыктӯ ползо, мā алкыжың пäрђін!»» тäп аіткын!» тäдī, «ол кылынаін тäђäн іжің, кудаіђа јарамыктӯ ползо, кудаі полыжар, полышпаічы калбас» тäдī. «Кудаідың алкыш сурађанда, пӯдӯп сурађын», тäдī, «сурађан кіндä іжäнђін» тäдī, «Кудаі пäрäр, пäрбäічī калбас» тäдī. Сурађанынды кудаі пујурза, појымнаң полды тäп јӯрäђіңдä аідынбађын!» тäдī. «Сäн појымнаң полды тäп сананар ползоң, кöрмöс јакшылык іштäріңнің ӯрäнін кушкачак пудаі тäрђäнді, тäріп алып сала-бäрђäнді полор» тäдī.

Анīп мäні ӯрäдіп äрмäктäі-ђälä мäнің пажыма колын салып којып, тым тура-бäрдī. Аның кіндä мā пā ӯзӯктӯ алкап пäрдī. Мäн ол ӯзӯктӯ ала-ђälä сӯђӯнӯп коіныма суђӯныб-алдым. Адаі Макарīја аітты: «Јä äмдī мäні Маімā аппарып сал!» тäдī. Мäн аның нäмäläрін тарађаіђа тажып сала-ђälä, појын оттурзӯп алып Маімā аккälіп салдым. Ол Маімā јäткінчä мäні ӯрäткäнчä парды. Мäн анаң јанып кälälä ӯзӯђӯмдī јажырып коідым.

Äның кіндä пічäнђä парарда ӯзӯђӯмдī кожо ала ·јӯрӯп јолоі сöстöрӯн танīрђа ӯрäніп јӯрдӯм. Јолдо кіжі удур кäліп јатканда мäн ол кіжідäң ујалып ӯзӯктӯ коіныма суђӯныб-алдым. Ол кіжі äртä-бäрђäндä мäн ӯзӯктӯ коінымнаң чађарыб-алып каттап паштаідым. Кажы пірдä карындажымђа кöрђӯстріб-алдым, кажы пір пош полђон кäчкідä адаі Макарīјаның ӯрäнчік тäрінä кöрђӯстріб-алып јӯрдӯм.

Пір кӯн кäчкідä мäн адаі Макарīјā кірдім. Мäн крäзімбіlä удур пазып кälіп адаі Макарīја мā алкыш пäрälä, сурады: «Јä,

jä ӱзӱккä ӱ̄рäндің̄бä?» тäді̆. Мäн аіттым: «Кудаіӄа паш, асмынчазын піліп jадым». тäді̆м. Аідарда ол ма̄ кäрäлті кініӄä аkкäліп kычыртты. Мäн пäш алты jол kычырарымда ол кöзӱ̆н öрö кöрöлö аітты: «Тäң̄äрäні̆, jäрді̆ jajaӄан кудаі Сіjондоң сäні̆ алказын тäп аіда-ӄäлä ма̄ ол кініӄäні̆ пäріп kоіды. Аның кі̄ндä мäні̆ jäдäктäніб-алып оттурӄушkа оттурзып kоjоло, поjы мäнің jаныма öттурӱ̆п kоjып kудаідың сöзӱ̆н äрмäктäі-бäрді. Мäн аның сöстöрӱ̆н kабаӊалӯ палдаң таттузӱ̆нып уктӯм. Ол тäзä äртäктäді̆: «Ачӯӄа чыдаӄан таттӯ табар» тäді̆, «і̄лаӄан kажы сӱ̆ӄӱ̆нäр» тäді̆, кіжі мäні̆ ачындрып jат тäп, кіжǟ öчöшпöӄӱ̆н, кіжі мäні ı̄латkынча, ма̄ jаман äтті̆ та̄п öчöшпöӄӱ̆н», тäді̆. «Кудаі пістің кілінчäктäрі̆біс учӯн тäң̄äрäдäң jäрӄä тӱ̆жӱ̆п, kарчі̄ аӄашkа кäрä тарттырӄанда, чыдаӄан» тäді̆. Jä ол аны kыінаӄан кіжілäрӄä ол öчöшпöӄöн», тäді̆. «Анı̄п пісті̆ң kудаі Ісус Крістос поjының ару äді̆н kарчі̄ аӄашkа кäрä тарттырып ару kанын тöӄӱ̆п пісті̆ мöң̄kӱ̆ öлӱ̆мнäң ӱ̆рӄӱ̆лjі оттоң толыб-алӄан» тäді̆. «Äмді̆ нä кіжі kудаідың учӯн ачӯӄа чыдаір ползо, ол kудаідың jолыбла аның jакшылык jарыӄына чыӄар» тäді̆. «Кудаі поjы аітkан» тäді̆: «Мäні̆ң kарчі̄мды алып мäні̆ äшкін! тäп аітkан», тäді̆. «Паза пір аітkан пар» тäді̆: «Нä кіжі мäні̆ң учӯн тынын jоӄолсто, ол аны оітто табар! тäӄäн» тäді̆.

Пу аның палдаң таттӯ сöстöрӱ̆н уӄа-ӄäлä таттӯ аш jіп тоіӄонді̄ ӱ̆jӱ̆мä алkыжын алып jандым. Анаң jанып кäлӄäндä адам сурады: «Каідаң кäлдäң?» тäді̆. Мäн kоінымдаӄы кініӄäмдä чыӄарыб-алала, кöрӄöзӱ̆п аіттым: «Мäн адаі Макарі̄jä аілдап парӄаным, ол ма̄ пу кініӄä ӱ̄рäн тäп пäрді̆» тäді̆м. Аідарда адам аітты: «Jä! kычырып кöрчі̄!» тäді̆. Мäн такылтып тукултӯп kычырабäрді̆м. Адам уӄа-ӄäлä аітты: «Анча піլӄäніндä пошто ӱ̄рäн!» тäді̆. Аідарда адам ӱ̄рäн тäп алkыжын пäрäрдä kарачкы тӱ̆ндä от jарыӄанді̄, пӱ̆ркӱ̆ кӱ̆ндä кӱ̆н ті̄ӄäнді̄ санаӄам jарып сӱ̆ӄӱ̆ндӱ̆м.

Анı̄п адамнаң сӱ̆ӄӱ̆нчі̄лӱ̆ алkышты алӄан кі̄ндä, мäн малымды кäчкідä азрап салала, адаі Макарı̄jаның ӱ̄рäнчіктäрі̆нä парып ӱ̄рäніп jӱ̆рдӱ̆м. Jä алар kажы пірдä пожо-боӄондо, мäн сактап оттурӱ̆п jанып кäлді̆м.

Ол чакта анда пір абыс пар полҕон. Ол мā кöп каттап аітты: «Сäнің ӱјӱңдä іжің јоk підір, сäн пō нäрäк kаттаізың?» тäп мā аітканда мäн ılамзырап ӱјӱмä јаньш прāдып појыма аідындым: «Пу мäн ырызы јоk тӯлҕан кіжі польш тырым. Аның учӱн пу мā мындī пудалҕāн полып јат!» тäп кöңӱlдӱм.

Паза пір кӱн мäн адаі Макарīја кірдім. Ол чакта ол чаі ічіботтурҕан полҕон. Мäн алдына пазып парып алкыжын алала, оітто äжік јар кälіп турӱп kоідым. Адаі Макарīја аітты: «Оттурҕушка оттур» тäді. Мäн пажырып салала оттурӱп kоідым. Ол мā чаі урӱп пäрді, мäн алып ічä-бäрдім. Аідарда мäнäң äкінчізін сурады: «Кандī јакшы јӱрзӱңбä?» тäді. Мäн аіттым: «Кудаіҕа паш јакшы јӱрӱм» тäдім. Паза сурады: «Äртäн кāн кудаіҕа мӱрҕӱп јазыңма?» тäді. Мäн аіттым: «Мӱрҕӱб-оk јадым» тäдім. «Сäн мӱрҕӱб-оk јазыңба?» тäді. «Сäн јалкӯрӱп мӱрҕӱп јаткан јазың» тäді. Сäн појыңның јӱрäҕіңбіlä äмäс, кіжідäң кöрӱжä мӱрҕӱб-оk јаткан јазың» тäді. Кіжіläр мӱрҕӱҕäндī мäн-дā мӱрҕӱб-оk јадым тäп!» тäді. «Сäн анīп мӱрҕӱбäҕін! Сäн мынīп мӱрҕӱҕӱн!» тäді. «Појыңның ӱјӱңä ічкäрі кіріп, пöктöнӱп мӱрҕӱҕӱн појыңның јӱрäҕіндä кöрӱнä äмäс мöңкӱ ада кудаіҕа!» тäді. Ā анīп мӱрҕӱзäң» тäді, «ада кудајың сā појыңа тäңäрäнің кāндыҕын кöрӱндрä-бäрäр» тäді. «Мӱрҕӱп турҕанда кудаідың појын кöрӱп турҕандī коркынӱңбыла мӱрҕӱп аідынҕын!» тäді. «Ä кудајым мäнің Ісус Крістос кіlінчäктӱ кіжінī мäнī арҕалаҕын сāнің јӱзӱңнӱң алдында кöп кіlінчäк äттім! арҕалаҕын мäнī! сäн кöрӱнбäі мäнī кöрӱп јазың, јӱрäҕімдäҕі санаҕамды-дā піlіп јазын тäп сананып турҕун!» тäді.

Аның кīніндä тура-ҕалып мā пір јаңы кäрälті кініҕä аккälіп, алдыма тура-ҕälä аітты: «Пу кініҕäдä кудаідың појының јӱрӱмӱ, појының ӱрäдӱ сöстöрӱ аның ӱрäнчіктäрінің нä кылынҕаны алардың ӱрäдӱ» тäді. «Сäн кӱнӱң саін мынаң пір паштамнаң äкіlāзінäң кычырып јӱрҕӱн!» тäді. «Сäн мыны пӱдӱп кычырар ползоң кудаідың појының ӯзӱнаң укkаңдī полорзың» тäді. Анīп аіда-ҕälä крäстäндріп ол кініҕäнī öптрä-ҕälä мā алкап пäрді.

Мäн алкыжын ала-ҕälä појы јаркынду таштапкандī сӱҕӱнӱң

Digitized by Google

ӱјӱмä јаныш кälälä, пā јаӊы кäрälті кініђäмдї адама кöрђӱстӱм. Адам аїтты: «Кудаідыӊ сöзӱн пілäрђä ојыӊ пар ползо пу кініђä-дäӊ кöрӱп кіжіläрдї ӱрäдäрзіӊ» тäдї. Ојыӊ јоk ползо пу кініђä тäђін јäрђä таштальш јадар» тäдї. «Јä, äмдї kудаідаӊ сура, kудаі сā полышсын!» тäдї.

Кудаіђа пaш, тäӊāрäнї јäрдї јајађан kāн kудаі адаі Макарїјā ӱч мактӯ јакшылык јарык пäрзін. Мäн тäзä kушкачак појыныӊ пођöђына пудаі тäрђäндї аныӊ алкыжыбыла kудаідыӊ сöстöрӱн јӱрäђімä јӱнӱп јӱрдӱм. Кажы пірдä kушкачактыӊ тäрђäн пудајы тöђӱlä-бäрђäндї, мäніӊ јӱрäђімä јӱлђан, kудаідаӊ сöстöрӱ ундӱла-бäрђäндä, мäн адаі Макарїјā кäläдім.

Ол мäнї kабађалӯ палбыла азрађандї kудаідыӊ сöстöрӱбїlä таттӱландрыш јандрыб-іјäт. Анїп мäн ӱч јылдыӊ туркунӱна пälāн јäрдä пал тапкан ару ошкоп адаі Макарїјā парыш јӱрдӱм. Кажы пірдä kудаіђа јарамыђы јоk kылынђаным учӱн īлаткынча мäнї тізälāндріп kојып kудаіђа мӱрђӱдäт. Кāн kудаі ā јакшылык јарык пäрзін, ол тäзä мäнї јаманђа ӱрäтпäђäн-äдä, ол óнчо мäніӊ сӱнäзäнімђä тузалӯ ӱрäдӱбїlä ӱрäткäн-äдä.

Пір кӱн адаі Макарїјā кіріп парзам, анда äкі кіжі оттурӱп јадыр; пірзініӊ ады Осїп, пірзініӊ ады Пабыл; адаі Макарїја мā удур пазыш кälіп мā алкыжын пäрäт, мäн оттурђӱшка оттурӱп kоідым. Алар ӱчӱ оттурӱп kојып, Осїптыӊ јӱрӱмін кöчӱрдӱläр. Мäн уђӱб-оттурдӱм, алар кöчӱрӱб-аідыб-оттурдӱлар «ибо» тäђäн сöстӱ пїlälбäдїläр. Аідарда адаі Макарїја мā пазыш кälälä сурады: «Ол «ибо» тäђäн сöс сläрдіӊ тilбїlä нä тäп аідар?» тäдї. Аідарда мäн аіттым: «Сläр мā учурӱн Орустӱӊ тilїбїlä аідыш пäріђäр!» тäдїм. Аідарда ол мā учурлаш аідыш пäрдї, аідарда мäн аіттым: «Тäзä» тäђäн сöс турӱ» тäдїм. Аідарда адаі Макарїја мā аітты: «Сäн мā пош кӱндä кälіп јӱр!» тäдї. «Піс äкӱ Осїптыӊ јӱрӱмін кöчӱрälї!» тäдї. «Сäніӊ појыӊа-да јакшы полор, kудаідыӊ ару чїмін ӱрäнäрзіӊ» тäдї. Аідарда мäн пош кӱндäрдä Осїптыӊ јӱрӱмї тӱђäнђінчä кälіп јӱрдӱм. Осїптыӊ јӱрӱмї тӱђäнђäн кіндä адаі Макарїја мā ару Мїтраппаныјаныӊ сӱрмäдін алkап пäрälä аітты: «Сäн äмдї мā kудаідыӊ сöстöрӱн кöчӱрäрђä

Digitized by Google

тілмäш полҕын!» тäдï. Мäн ол појынча адаі Макарïја пäш јыл тілмäш полып јӱрдӱм; піс äкӱ кудаіҕа мӱрҕӱ сöстöр кöчӱрдӱбіс паза јаңы кäрältініӊ ол мынчазын кöчӱрдӱбіс. Ол пäш јылдыӊ туркунӱна мäнï кöп јакшылыkка ӱрäттï.

Мäн аніп тілмäш полып јӱрҕäнімдä адам мäнï: «Сäн абыска каттап іш іштäбäі јазыӊ!» тäп мā чукӱлдап јӱрдӱ. Аніда јӱрҕӱнчä мäніӊ карындажым Андырјанныӊ азраҕан адазы öлӱп парарда піскä, тӱҕан адазына јӱрäрҕä оітто кäлдï. Аідарда мäніӊ адам кӱчӱ ӱлӱна іжäнä-ҕäлä мäнï пашка чаҕарыб-ïдï.

Пір кӱн мäн одун кäзäрҕä параін тäп äскі öрмöҕӱм кіп алып оттурӱп јатсам, адам сурады: «Сäн нäҕä парарҕа тäрҕäндіӊ?» тäдï. Мäн аіттым: «Одун кäзäрҕä» тäдïм. Аідарда адам аітты: «Одундӱ кäзäін тäзäӊ појыӊа кäс!» тäдï. Мäн аіттым: «Појыма кäспäі-ҕаідаін, кіжā кäзäт тäдïӊбä?» тäдïм. Адам аітты: «Мäн сäнï појыӊа кäс тäп јатпаі, кіжā кäс тäп јадымба? Сäн абыс тäп абыска каттап, іш јакшы іштäбäі јазыӊ. Äмдï пашка чыҕып појыӊ ӱс алдынаӊ јат!» тäдï. Аідарда мäн аіттым: «Мäн кірäр ӱјӱм јоk, ічäр ажым јоk, канāр параін?» тäдïм. Аідарда адам аітты: «Сäн јаш кіжі ашты појыӊ тап, ӱідï појыӊ äдіб-аларзыӊ. Појыӊ äдïб-албазаӊ, абызыӊ сā äдіп пäрäр» тäдï.

Аідарда мäніӊ ӱстӱмä ӱзӱ су урҕандï полып мäн адама пір-дä сöс аідалбаі ılаб-оттурдӱм. Аідарда адам аітты: «Сäн нäҕä ılаб-оттурзӱӊ? појыӊа кіріп јадаттан јäрïндï пӱҕӱн парып пäдрä!» тäдï. Аідарда мäн аіттым: «Сäн мā пір нäмä пäрбäҕä ніӊдä мäн каніп кіжі полорым?» тäдïм. Аідарда адам аітты: «Мäн сā калыӊдап кіжі алып пäрҕäнïм, паза сā нäні пäрäін. Ол оттурҕан кäбіӊбілä чык!» тäдï. Аідарда мäн аіттым: «Äш јоҕында мā ајаk, шабала пäр!» тäдïм. Адам аітты: «Сā пір нäмä пäрбäссім» тілä, «појыӊныӊ кыптӱ тоныӊды сā кышкыда кірҕä кäрäк полор» тäп мā таштаі-бäрдï. Мäн ол тонды колыма алала адама оітто пäріп аіттым: «Пу тон мā ӱі, аш полбос, мыны оітто ал! мыныӊ ордына мā алкыжыӊ пäр!» тäдïм. Аідарда адам ılаб-іјäлä, Ісус Крістостыӊ сӱрмäдïбілä мäнï алкаі-ҕäлä мā ол сӱрмäттï пäрдï. Мäн адам-

ның алkыжын ала-ђälä Алаксандра тäђäн пајама парып аның анбарын јаіђа јадарда сураб-алып кірдім.

Аідарда мäн тöрт кӱнӱң турkунӱна ıлап санађам тујуkтаныш äмді нäні іштäін тäп санарkап јӱрдӱм. Пäжінчі кӱндä адаі Макарıја мäні kычыртып парды. Мäн ā парђанымда адаі Макарıја аітты: «Сäнің јӱзӱң нäрäк тӱнäрік?» тäді. «Нä полдың?» тäді. Мäн адамнаң пашkа чыkkанымды аітпаі, аіттым: «Jok мā нäмä полђонын пілбäі-јадым» тäдім. Адаі Макарıја мäні анча мынча кöрӱп турала пазып парып кäрäлтіні аkkäліп остолђо салађälä аітты: «Äмді пу кäрäлтідäң кöчӱрӱп-кäлäлі!» тäді. Аідарда мäн пазып кäлäлä остолдың јанына оттурӱп kоідым. Адаі Макарıја кäрäлтідäң кöрӱп мäндäң сураб-оттурдӱ, мäн пољымның тілімä кöрӱрӱп аідыб-оттурдӱм. Анча мынча кöчӱрӱб-оттурђӱнча ол мäндäң паза сурады: «Сäн нä јаман äттің мäндäң јажырбаі аіт!» тäді, «сäнің тäзä чырајыңнаң танылӱ тäн нäнідā äткäн ошкошсың» тäді. Аідарда мäнің тамађым тӱлӱп јаkшы аідыналбаі ıлаб-ıјälä аіттым: «Адам мā пір нäмä пäрбäі пашkа чађарыб-ıді» тäдім. Ол чаkта адаі Макарıја оттурђан јäрінäң тура-ђалып аітты: «Кудаіђа паш, ıлабађын!» тäді «азрађан адаң сā нäмä пäрбäзä, тäңäрäдäђі адаң пäрäр!» тäді. «Ачӱђа тäзä чыдабаічы таттӱдӱ јібäс. Сӱkkа тоң бозо јулӱдӱ кібäс кäчкізіндä ıлаза äртäнінде сӱђӱнäр» тäді. Аніп аіда-ђälä мäннäң сурады: «Äмді kаіда јазың?» тäді. Аіттым: «Алаксандра пајамның анбарында јадым» тäп аіттым.

Аідарда ол мā тöрт пут талkан пäрді. Äкінчі кӱнӱндä ајаk, шабала садып ал тäп он јӱстӱң kызыл kађас аkча пäрді; мäн аны алала ајак, шабала садыб-алдым. Ӱчӱнчі кӱндä адаі Макарıја мäні kычыртып парып мā азынаттан кöп паза палта пäрді. Аның сӱнда мā пір пā садыб-алып пäрді, кірäттäн ӱі садыб-алып пäрді. Мäн ол пољынча іжім іштäніб-оk адаі Макарıја парып kудаідың сöзӱн пољымның тілђä кöчӱрӱп јӱрдӱм.

Пір кӱн адаі Макарıја мäні kырадаң kычыртыб-алды, мäн ā кälзäм анда кöп кіжілäр оттурдӱлар. Адаі Макарıја аітты: «Мäн äмді Рäссäђä парып јадым», тäді, «анаң оітто пō кälбäссім», тä-

Digitized by Google

ді, «сläр мында мäн кіlінчäктӳдӳң учӳн ончобісті сӳjäчі ада kудаі Ісус Крістоско мӳрђӳђäр!» тäді. «Мäн сläрді унутпассым», тäді «мäн-дä анда сläрдің учӳн мӳрђӳірӳм» тäді. Аніп аіда-ђälä кöзӳнің jажы тöђӳlіп кälді. Піс аның кöзӳнің jажын кöрölö токтодыналбаі ılажа-бäрдік. Аніп ılажып турђаныбістä адаі Макарıjа аітты: «Карындаштар ılабаңар!» тäді, «ончобістің адабіс Ісус Крістос» тäді. Анаң кіжіläр аірылбаілдар!» тäді. «Анаң аірылар болзоk ол jаман ачӯлӯ», тäді, «ол чактађы ачӯ андı ачӯ полор», тäді. Качандä ılап токтобос, кäмдä сöдондырбас. Ӯрђӳlјі тіштің kыјырты полор!» тäді. «Ол ачӯдаң кäмдä арђалабас» тäді. «Сläр мäні паза кöрӳшпäсђä парып јат тäп ılап jазыђар» тäді. «Мäн сläрбіlä тäңäрäдің kандыкта кöрӳжäін тäп санап jадым» тäді. «Ӯзäрі појыђар учӳн kудаіђа мӳрђӳђäр!» тäді. «Ӯзäрі појыђарды сӳжіђäр!» тäді. «Кудаі тäзä сӳм турӯ, ол ончозын сӳп jадыр», тäді, «аніп сläрдä ар кіжіні појыңарчылап сӳђäр!» тäді. «Мäн сläрбіlä тäңäрäдä kожо jӯрäін тäп санап jадым» тäді.

Аніп аіда-ђälä кöзӳнің jажы мölтрöп чыђып кälді. Аның кöзӳнің jажын кöрölö піс токтодыналбаі ılаі-ok пäрдік. Аідарда адаі Макарıjа піскä аітты: «Ämді сläрдің адаңар адаі Стапшан ползын!» тäді. «Мäн појымның ордыма оттурзӯп алкыжым пäріп-jадым» тäді. «Ол сläрді kудаідың адыбыла ар jakшылыkkа ӯрäтсін!» тäді. «Сläр аны мäнің сöзӯмді уkkалдı уђӯп jӯрӳђäр!» тäді. Аніп адаі Макарıjа Рäссäђä парардаң парђынча ада палдарына ölöрдö кäрäзін аітkандı пісті jakшылыkkа ӯрäткäнчä парды. Піс-ok ададаң аірылђан öскӳс kалђан палдар ошkоп ılажып jада-ђалдыk.

Адаі Макарıjа Рäссäђä сала-бäрђäндä мäн kыра сӳрäрђä кічäндім. Jä jäрıбістің тӳзӳ тӳђäнä-болђон полып, jандырманы кöп сӳрälбäі kыіналып ачурканып jӯрдӯм. Паі кіжіläр тäзä кöп аттардаң jäђіп алала сӳрӳп-турадылар. Мäнің аттарым ас полђон полып jандырманы сӳрälбäі jаінап jӯрдӯм.

Пір кӳн тӳндä уіктабаі пу jандырма jäрдің арђазын kаніда тäп сӳрзäм jakшы полђоі нä тäп сананып jаттым. Мының jöнӯн оідыk тöмöн аңдартарђа kандı салда äтсäм jakшы полђоі нä тäп

Digitized by Google

сананып јадып кӧзӯмä кӧрӯнђäнчілäп кӧксӯмä кіріжіп кäлді. Аідарда мäн саттабаі оk кыбыланђанымча арђылык пäрђілік јаңыс јолбыла оідык тӧмӧн јӧңӯн аңдараттан салда äдіб-алып, сӯрӯн кӧрзӧм атка јäңіl појыма-дā јäңіl кандідā јандырма јäрді сӯрђӯді полордо, ā сӯрӯкäі сӯђӯндім.

Аның кіндā мäн тāрмäн туттӯм, туткан тāрмäнім јаkшы полордо ā пір сӯђӯндім. Тäмір сођорђо мäн ӯрäндім, аның кіндā јарӯ āдäрђā мäн ӯрäндім, ађаш узӯна ӯрäндім, кірäбілā ађаш јарарђа мäн ӯрäндім, поспо саларђа мäн ӯрäндім. Јä јоkтӯ кіжілäрдің kанча kанчазына салып акча пäрбäс полордо токтоп kалдым. Пу ӯрäнђäнім ончозы мā тузалӯ полђыдī пōлђон, јä појының äкі санађам мäні пајытпады.

Пір кӯн мäні адаі Сташан kычыргып парып аітты: «Кудаідың сӧстӧрӯн кӧчӯрäлі, сäн мā тілмäш пол!» тäді, «мäн сā kырык јӯс сäрäбрӧм јылына пäркін» тäді. Мäн аіттым: «Мäн kадыттӯ палдарлӯ кіжімін, мā kырык јӯс ас полор» тäдім. Аідарда адаі Сташан аітты: «Сäн паштапkы јылында анідā јӯр!» тäді, «мäн сā јылдың саін kожып турарым» тäді. Аідарда мäн тілмäш полып тӧрт јыл јӯрдӯм. Јä тӧрт јылдың турkунӯна kошkоны он јӯс сäрäбрӧм полды.

Аніп тілмäш полып јӯрђäнімдā тӧрт јылдың турkунӯна kудаідың чімінäң Тäлäңäттің тілінä кӧчӯрӯп јӯрдӯбіс. Кажы пірдā красkā тӯжäрђā кіжілäр кäлђäндā, мäн аларды адаі Сташаның алkыжыбыла мӯрђӯ сӧстӧрђӧ Тäлäңäт тілібілā ӯрäдіп, kудаідың ару јаңының учурӯн аідып пäріп турадым. Кажы пірдā адаі Сташан појы kудаідың чімінäң аларђа аідып турђанда мäн тілмäштäп аідып пäріп турадып. Кажыларын пір нäдäлідäң ӯрäдіп турадык, kажыларын äкі нäдäлідäң ӯрäдіп турадык. Кажылары краскā тӯжäрђā кäлäлā оітто пулђаныш јана-бäрäділäр.

Мäн аніп тілмäш полып јӯрђäнімнің äкінчі јылында, Аба-Тураның појында јашkаң Ніколаі Ібанобыч Ананін тäђäн пір ні адаі Сташаның ӯјӯнä кäліп тӯштӯ. Ол кäліп тӯшкäн-оk кӯнӯндā мäні kычыртыб-алып мā аітты: «Мäн сілäрдің тілібілā оншkош тілдӯ аімаkтардың јаңдађан јаңының учурӯн, сарындарын,

ӱiҕӓрдӓрiн, кучындарын, алардың kамдарының нӓ тӓп kамдаiттандарын сурап чiп jӱрӱм» тӓдi. «Ӓмдi мӓнiң Аба-Тура аiмаҕынаң сурап чiп алҕандарым пар» тӓдi. Jӓ аларды Орус тiлiнӓ kӧчӱрӓрҕӓ анда кiжi чыкпады» тӓдi. «Мӓн сӓнi тiлмӓштӓiрҕӓ пiлӓттӓн тӓп уҕа-ҕӓлӓ аның учӱн мӓн сӓнi kычырткаиым» тӓдi. «Сӓн мӓ аларды кочӱрӱжӓ-бӓр!» тӓдi. Мӓн аiттым: «Мӓн адаi Стаппанҕа тiлмӓш полып jӱрӱп jадым, поjымды поjым пiлiнiп полбоссым, адаi Стаппанаң сураҕын!» тӓдiм. Аiдарда ол аiтты: «Мӓн анаң сӓнi сураҕаным, ол сӓнi мӓ пожодор полҕон» тӓдi. Анiда турҕунча адаi Стаппан пiр ӱiнӓң пiскӓ кiрiп kӓлӓлӓ мӓ аiтты: «Мӓн Пi-Туразына парып jадым, сӓн анынча ӓ кӧчӱрӱжӓ-бӓр!» тӓдi. Аiдарда мӓн ол Ананiнбыла пiр нӓдӓлi артыҕыбыла Орус тiлiнӓ kӧчӱрӱжӓ-бӓрдiм. Анiда jӱрҕӱнчӓ адаi Стаппан jаныш kӓлдi; ол пi мӓ аiтты: «Сӓн мындаҕы аiмактардың jаңының учурӱн, алардың kучындарын, сарындарын, нӓлӓ озоҕыдаң пӓрi пӓрiлҕӓн kучындарын, мӓ чiп iп-тур!» тӓдi, анiп аiда-ҕӓлӓ мӓ ӓкi тӓнкi акча пӓрӓлӓ поjы jана-бӓрдi. Аiдарда мӓн kанча jӱҕанымды адаi Стаппанҕа пӓрiп турдӱм, ол почтобыла Нiколаi Iбанобычkа iп турды.

Ӓкiнчi jылында ол пазоk kӓлдi. Аiдарда ол мӓнi Пi-Тӱразына алҕанча парып анда мӓнiңбiлӓ тоҕус kоно jадып кӧчӱрдӱ. Анаң jанарда мӓ ӱч тӓнкi акча пӓрiп парды. Аның сӱнда ӱч аi ӓрткӓн кiндӓ ол Нiколаi Iбанобычтаң адаi Стаппанҕа мӓнi kӓлзiн тӓп kат kӓлдi. Аiдарда мӓн пӓш kоныш Аба-Турадаҕы Ананiнҕа jӓттiм. Ӓкi аi jадып тӱҕӓзӓ кӧчӱрӓ-ҕӓлӓ jаныб-iдiм. Нiколаi Iбанобыч мӓн jанарда мӓ аiтты: «Сӓн мӓ полышkаның учӱн мӓн сӓнi kуру таштабассым» тӓдi. «Ӓмдi мӓн сӓ он тӓнкi акча пӓрӓiн» тӓбалып пӓрдi. Мӓн kанча пӓрҕӓнiн алып jана-бӓрдiм. Ол поjынча ӓмдiҕӓ jӓттрӓ аны кӧрбӧдӱм.

Аба-Тура парып jаныш kӓлҕӓнiң jазында пiр кӱн kудаiдың сарынына ӱрӓнӓрҕӓ мӓ jӱлҕан ӱландар, палдар пар полҕон. Ол кӱндӓ тӓзӓ kандi дӓ паiрам полҕон. Мӓн аларды kудаiдың сарынына ӱрӓдiн оттурҕӱнча мӓнiң ӱiчӓҕiм тызражып турдӱ. Аiдарда kажыбiс аiтты: «Кӧп кiжiлӓр кiрӓрдӓ, аның учӱн тызражып jат-

Digitized by Google

kан полорбо?» тäп kаткрыштылар, kажыларыбіс аітты: «Алдын су јузўп јаткан полорбо?» тäштібіс. Аідарда су ташkын јарыбыла тäң полђон. Мäнің ўічäђім тäзä судўң kујўна јўk полђон. Кажыбіс аітты: «Тышкартын чыђып кӧрӧр!» тäштіläр. Аідарда kажыларыбіс тышкары кӧрӧрђӧ чыkты. Äжiктäң кäзіђі чыђарыбыла кäзіђі чыkkалаkkа ўі kыйн полып суђа јада-барды. Аідарда kажыбіс kӧзнӧктӧң чыkты, kажыбіс äжiктäң чыkты, ўідўң ічіндäђі нäмäläрібісті кӧзнӧктӧң чыђара тажыб-алдыбіс; ўјўбістің ађажын кіжі кӧп полђон полып суђа ађыспаі кäдäрі тажыб-алдыбіс, андї ползо ађаштарын алыштырыб-їп kалдыбіс. Ол kўнўң äртäніндä сарнаб-оттурђаныбіс, кäчкäзіндä їлаб-оттурдўбіс. Ўјўм јоk јада-ђалала адаі Стаппанђа пардым. Ол мā тілмäш полып јўрђäн јалым учўн јäттрä äтпäђäн ўі садыб-алып пäрдї. Мäн аны тажыб-алып турђўзыб-алдым.

Пірзіндä адаі Стаппан мäнї, адаі Äрсїнтїбіlä Аба-Туранын Тäläңäттäрібіlä Шорлорђо парып кäliђäр тäдї. Аідарда піс ол Шорлорђо тӧрт kонып Аба-Тураның ўстўђї јанындађы јаткан Шорлордың аілына јäттїбіс. Ол аілдађы Шорлордың јадыштары Орустўң јадыштары ошkош тäп кӧрдўм, алардың тäзä кірђäн ўіläрїбіlä кіђäн кäптäрї Орустїндї оk тäп кӧрдўм, јаңызла kадыттарының кїмдäрї пашkа. Ўіläрїнің ічїндä kудаідың сўрмäдї турђанын кӧрдўм. Кажыларының ўјўндä kамның тўңўрў турђанын кӧрдўм. Мäн алардың ўјўндä тўңўр кӧрӧlӧ сурадым: «Сläр крäстў äмäс підäђäр? сläрдің ўјўђäрдä kамның тўңўрў турђан» тäдїм. Алар аіттылар: «Піс крäстў-дā ползоk kамыбісті kамдатпаі kанїп таштаілы?» тäдїläр. Мäн сурадым: «Сläр Орус јаңыбыла kудаіђа пашkојыб-оk јазыђарба?» тäдїм. Алар аіттылар: «Пашkојып-оk чадыбіс» тäдїläр. Мäн аіттым: «Кудаідың ады кäм?» тäдїм. Алар аіттылар: «Муколо абачаk, паза Ilіја Пророk» тäдїläр. Кажызы аітты: «Ісус Крістос kудаі» аітты. Мäн аіттым: «Кудаі јаңыс Ісус Крістос; анаң пашkа kандї-дā kудаі јоk» тäдїм. «Муколобыла Ilіја Пророk алар kудаі äмäс», тäдїм, «алāр kудаіђа јарамыктў кіжіläр полђон» тäдїм, «äмдї алар kудаідың јарkындў јаkшылыk kубаттў

jäрїндä турӯп jадылар» тäдїм. «Кäм кїжї аларды полыжуҕа кычырза алар полыжып jадылар» тäдїм. Аїдарда алардың кажылары аїтты: «Чын кудаї Ісус Крїстос тäп уkканыбыс, андї нолзо піс ä кöн пашkоїбїн чадыбїс» тäдїлäр. Аїдарда мäн аларҕа анча мынча кудаїдың ару jаңының учурӯн äрмäктäп пäрдїм. Сöс пламбаї тыңдаб-уктӯлар.

Мäн алардаң паза сурадым: «Сїлäрдїң пу jатkан аїлдаҕы кїжїлäрїңäр ончозы крäстӯбä?» тäдїм. Алар аїттылар: «Ончобїс крäстӯ» тäдїлäр. Мäн паза сурадым: «Абыстар сїлäрдї kудаїдың сöзӯнä ӯрäдäдїбä?» тäдїм. Алар аїттылар: Ӯрäдїб-оk jат» тäдїлäр. Мäн сурадым: «Абыс нä тäп ӯрäдäт?» тäдїм. Алар аїттылар: «Кудаїҕа пашkоjыҕар тäп ӯрäдäт» тäдїлäр. «Оллаба ӯрäткäнї?» тäдїм. Алар аїттылар: «Паза kаїдып пістї ӯрäтсїн? піс Орустӯң тїлїн тäкшї пїлбäстä» тäдїлäр. Кажылары аїттылар: «Пїстїң kадыт палдардың kажызы тулҕурт пїлбäс» тäдїлäр.

Піс ол кӯндä ол аїлда коныб-алдыбїс, äртäңҕїзї кӯн Мрас öрö парып jассаk; піскä пїр jаш ӯлан Шор кїжї сӯрäтмäбїлä тос сӯрäткїнчä туштады. Адаї Äрсїнтїдäң мїнїп прäткан ады ол тосту сӯрäтмäдäң ӯркӯї-ҕäлä мöкӯп jӯрä-бäрдї. Мäн унаҷыбыла аның адын тудалы тäп jӯктап полбадыk. Андä jӯрҕӯнчä адаї Äрсїнтї аңдарылып пäрдї, ӯзäңä ї1їнїп jӯрäлä тӯжӯп jада-ҕалды. Аїдарда піс аттаң тӯжä сäкрä-ҕäлä адаї Äрсїнтїдї турҕузалы тäҕäнїк; аїдарда ол аїтты: «Акыр, мäн тӯрчä jадаїн!» тäдї. Аїдарда піс сурадыk: «Kандї пӯдӯнзїңбä?» тäдїк. Ол аїтты: «Корыkбаҕар! пӯдӯнмїн» тäдї. Аїдарда піс пожонып парҕан адын тудӯп аkkäлїп мїндрїп алала jӯрä-бäрдїк.

Ол пojынча Шорлор jаткан Мыс тäҕäн аїлҕа jäттїк; ол Мыс тäҕäн аїлдаҕы Шорлордоң мäн сурадым: «Сїлäр крäстӯ кїжїлäрбä, крäзїjоk кїжїлäрбä?» тäдїм. Алар аїттылар: «Піс ончобїс крäстӯбїс» тäдїлäр. «Кудаїдың адын пїлїп jазыҕарба?» тäдїм. «Пїлїп jадыбїс» тäдїлäр. «Кудаїдың ады кäм?» тäдїм. «Ісус Крїстос» тäдїлäр. Пїрзї аїтты: «Мукоlо!» тäдї. Аїдарда мäн аларҕа анча мынча kудаїдың, Мукоlоның учурӯн äрмäктäп пäрäлä, аның ары Мрасты öрö турҕан пїр аїлҕа кäлдїбїс. Ол аїлдың адын унтуп салдым.

Digitized by Google

Аның турҕан јäрїнїң äкі јанына kара јыш пӱдӱп тїр. Ол аілдың појында јадып сабаттың почтозының уназын kачырып турҕан пір мöстöрööі пар äмтір. Піс аның аілына тӱжä-ҕälä оттуруп јассабїс ä äкі кіжі кäлдї. Мäн ол äкі кіжідäң сурадым: «Пу сlärдїң јатkан јäріҕäрдä kыра сӱрäттäп јäр јok äмїнä, сlär kурсаҕыҕарды нäбїlä азранып јазыҕар?» тäдїм. Алар аіттылар: «Піс јаjыбыла палыk аңдап käмäбїlä Аба-Тура аҕызып парып сада-ҕälä, аның акчазыбыла аш алып азранып јадыбїс. Кажыларыбїс јалаң äрӱн пäдрäп аның палын садып аш алып kурсаҕыбїстї азранып јадыбїс. Паі кіжіlär садубыла азранып јадыр» тäдїlär. Алар анїп мäнїңбїlä äрмäктäжä-ҕälä чыҕып јана-бäрäрдä. Адаі Äрсінтї аітты: «Сäн пу аілҕа аілда!» тäдї, «крäстӱ äмäс кіжі тапсаң аны појының пілҕäнїңчä крäскä тӱжäрҕä аітkын!» тäдї. Аідарда мäн аілдап јӱрӱп пäш алты ӱіҕä кірдїм. Кажыларының ӱіlärінä кірҕäнїмдä kудаідың сӱрмäдї турат, kажыларының ӱјӱндä тӱңӱр турат. Мäн тӱңӱрlärін кöрö-ҕälä, сурадым: «Пу сlärдїң ӱјӱҕäрдä kудаідың сӱрмäдї пар äмїнä, kамның тӱңӱрӱ нäрäк турат?» тäдїм. Алар аіттылар: «Піс kамы јok Орус підäк? чалык ӱру полҕондо, kам kамдатпаза кіжі kанїп јадар?» тäдїlär. Мäн аларҕа kудаідың он салымының, ару јаңының учурӱн анча мынча äрмäктäп пäрälä чыҕыб-алып оромбыла пазып klätсам, тöрт кіжі оромның kујӱнда јос тартып јадылар; мäн алардың јанына оттурӱп kоідым. Алар мäнїң јаныма кälїп оттрӱжӱн kојоло, мäнї kаідаң јӱрҕäн кіжізїң тäп сурадылар. Мäн аларҕа јäрї сӱмды, нä кäрäккä јӱрҕäнїмдї äрмäктäп пäрдїм. Анїдä äрмäктäжїб-оттурҕӱнча, пістїң јаныбїскä оромбыла пазып јӱрҕäн кіжіlärдäң јулҕаны јірмä крälӱ кіжі јулдӱ. Аідарда мäн ол јулҕан кіжіlärдäң сурадым: «Сlär ончоҕор крäстӱзїңäрбä?» тäдїм; алар аіттылар: «Пу турҕан кіжіlär ончозы крäстӱ» тäдїlär. Мäн аіттым: «Kудаідың адын пїlїп јазыҕарба?» тäдїм; алар аіттылар: «Пїlїп јадыбїс» тäдїlär. Аідарда мäн аіттым: «Kудаідың адын нä тäп адап мӱрҕӱп јазыҕар?» тäдїм. Алар аіттылар: «Муkоло падышkа тäп, паза Ілја пророk тäп мӱрҕӱп јадыбїс» тäдїlär. Аідарда мäн сурадым: «Ісус Крїстоско мӱрҕӱбäі јазыҕарба?» тäдїм. Алар аіттылар: «Піс Ісус

Digitized by Google

Крістос kудаі пар тäп уҕарын уkkаныбіс; анді ползо аны jаkшы пілбäі jадыбіс» тäдіläр. Аідарда мäн аіттым: «Сläрҕä абыс jӱрбäі-дірбä?» тäдім. Алар аіттылар: «Абыс пö кälіп jӱжын jӱбалала, тоkтобоі jана-бäрäт» тäдіläр. Мäн аіттым: «Абыс сläрді kудаідың сöзӱнä ӱрäтпäі-дірбä?» тäдім; алар аіттылар: «Абыс пісті Орус тіlін jäттрä пілбäс кіжіläрді kанlп ӱрäтсін?» тäдіläр. Аідарда мäн аларҕа Адамнаң ала Ісус Крістостың тӱлҕанына jäттрä äрмäктäі-ҕälä kалҕынчы чаkта Ісус Крістостың кälättäнінä jäттрä äрмäктäп пäрдім. Алар аіттылар: «Пістің озоҕы адаларыбісті kандідä абыс чäрӱбіlä kапсап крäстäі-ҕälä jана-бäрҕäн; äмді ол крäскä тӱшкäн кіжіläрдің kалдыктары піс пір нäмä пілбäі арҕылыk пäрҕіlік полып jадыбіс; äмді пісті kудаідың сöзӱнä ӱрäдäрҕä кіжі jоkто, кäмнäң ӱрäнälі?» тäдіläр. «Аның учӱн kамыбісті kамдадып jадыбіс» тäдіläр. Мäн аіттым: «Камның kамдап аітkан сöзӱнä пӱтпäҕäр, ол онччо тöҕӱп сöстöр, kамдар поілоры-дä чын kудаідың jаңын пілбäі, кӱрмöскö jаңдаі kамдап jадыр» тäдім. Алар аіттылар: «Озодоң пäрі jäрі субісті, тäңäрäбісті кöдрä турҕан, поjыбіс пäрӱ пäрбäі kанlп kорыkпаі jадарыk?» тäдіläр.

Аідарда мäн аларҕа паза анча мынча kудаідың ару jаңын, аның ӱрулӱ кіжіläрді jасkанын ölҕöн кіжіläрді тірҕіскäнін äрмäктäп пäрälä, пä тӱшкäн ӱjӱмä кälіп jассам Мрасты тöмöн оттус крälӱ кäмälӱ кіжіläр палык шӱп кälіп jадылар. Мäн аларды кöрölö алардың jанына парып турдӱм. Алар сöзӱрмäзін тартып чаҕарарда, ол сöзӱрмäнің кінінä ӱч kат сöзӱрмä тарттып ал чыkтылар. Алдындаҕы сöзӱрмäзіндä сäҕіс пäl, паза алабуҕалар, чабактар, чортондор чыkтылар, кіндäҕі ӱч сöзӱрмäläрінäң маkа чабäктар чыkтылар; анаң пашkа палык кöрбöдӱм.

Ā туруп анlн кöрölö анаң пäрі тӱшкäн ӱjӱмä кälälä, адаі Äрсінтібіlä äкӱ ол оk кӱндä оітто jана, Мрасты тöмöн кäмälӱ аҕып кälіп, Аба-Тураның ӱстӱҕӱ jанындаҕы аілҕа чыҕып, ары прäдып салып парҕанда абрабыска унадаң jäктрlб-алала Аба-Турä кälдік. Анда пір коныб-алала äртäнҕізі кӱн Паjаттаҕы Тäläңäттäрҕä пір коныш jäттібіс.

Digitized by Google

Ол Тäläңäттäрдiң аразынаң крäстӯ кiжiдäң тӯлђан кiжiläр таптыбic. Аларды тäзä адазы äнäзi крäстäтпäi азраб-алып kыс палдарын кiжä пäрђäндäр, äр палдарына кiжi алып пäрђäн äмтiрlär. Jä пiс аларды пilбäс äдäк ол Тäläңäттäрдiң jatkан Улу Аiл тäђäн аiлда адаi Сташанбыла крäстälђäн пiр пiläр кiжi пар полђон. Аның ады Алаксандра тäп полђон. Ол пiскä мыны учурлаб-аiтты: «Мында jatkан Тäläңäттäрдiң аразында крäстӯдäң тӯлђан кiжiläр пар» тäдi: «Äмдi кажызы kадыт алып палдарлӯ jадыр» тäдi. «Кыс кiжiläрi крäзi jok кiжiläрђä парып палдарлӯ jадыр» тäдi. Аiдарда пiс аiттыk: «Алардың адазы, äнäзi крäстӯ полђондо kанiп крäстälбäi kалђан-дыр? тäдiк. Аiдарда ол Алаксандра аiтты: «Пiстiң озођы крäстӯläрдiң палдарын крäстäiрђä абыс кälђäндä алар абыскa нäрäк-тä крäстäтпäi jада-ђалаттан полып тырлар» тäдi. «Алар тäзä kанiда крäскä тӯшкäн, анiда алар kудаiдың сöзӯнä ару jаңының учурӯна ӯрäдilбäђäн полып ä ӯзäрi крäзi jok jуртӯң ортозына jада-ђälä, kудаiдың jаңын пilбäi палдарын крäстäтпäђäн» тäдi. «Äмдi алардың адалары, äнäläрi ölӯп kалђан палдарынаң паза палдар пар» тäдi.

Аiдарда пiс ол кiжiläрдi ончозын jӯб-алып сурађаныkта алар аiттылар: «Пiс kаiдаң пiläлi крäстӯдäң тӯлђан пiдрiк, крäзä jokтоң тӯлђан пiдрiк? пojыбicтä пilбäi jадыk» тäдiläр. Кажызы аiтты: «Адабic, äнäбicтäң укаңыбic чын!» тäдiläр Аiдарда мäн аларђа kудаiдың сöстöрӯн, ару jаңының учурӯн äрмäктäп пäрдiм. Ӯчӯнчi кӯндä крäстäп салдыk, ончозы оттус äкi кiжi полђон, оттус пiрiн крäстäдiк, пiрзi крäскä тӯшпäi сала-бäрдi. Пiс ä анча мынча jадып аларды kудаiдың сöзӯнä ӯрäдä-ђälä jуртӯбicкä jаныц кälдiбic.

Ол jаныц кälђäн кiндä анча мынча тilмäш полып jӯрäрiмдä, jä kурсаkkа jiрђä пojыма кiрђä алђан jалым jылына jäтпäс полордо, мäн тilмäштäң чыђып садыжуђа jӯрдӯм. Äмдi, kудаiђа паш, садыжубыла kурсаңым азраныц jадым. Пош кӯндäрдä kудаiдың чiмäнäң кöчӯрӯп jадым, ол кöчӯрђäнiмдi Орус тiliн пilбäс кiжiläрђä kычырып пäрiп jадым, kудаiдың сöзӯн сӯjäчi кiжiläр кälin уђӯп jадылар.

Пірзіндä мäн äкі кіжі јалдаб-алып појымның кӳјӳмбілä ӳдäђäмбілä Алтын Кölђö палык тäп пардыбіс.

Аілдаң чыkkан кӳндä Ыжы тäђан öзöккö јäттібіс. Анда пір пі ӳч јаізаңының улузӳн јӳб-алып јарђылар äдіп јадыр. Јӳлђан кіжіläр ончозы ӳч тöрттöң ађаштың тöзӳ саін одуланып јадылар. Мäн аларђа кälä-бäрäрімдä пір Јапјык тäђäн Алтаі-кіжі мä аітты: «Сäнің кälђäніңä kудаіђа паш!» тäді. «Пу Тубалар појының урчызына полыжып јадылар. Алар тäзä пібілä најылашкан ошkош мäнің јарђымды äдіп пäрбäі јадыр» тäді, «мäнің тäзä јанымның мында пір-дä кіжі јоk» тäді, «мä kудаідың учӳн полыжабäр!» тäді. «Тілмäш пістің тілібісті јаkшы јäттрä пілбäі јат» тäді.

Аідарда мäн аның kомыдалының учурӳн піђä тілмäштäб-аідып пäрдім. Пі аның kомыдалын тölöдӳп пäрді. Тубалардың äкі тäмічі паштађан јоныбыла мäні Алтаі-кіжі учӳн тілмäштäдің тäп ончолоры чуңдаб-алып сођо јастадылар. Аідарда кäзäнні тілмäш анда полђон полып, алар мäні сођолбодылар.

Мына мынді алардың kылыђы, Пазілаі Пазілаібыч. Äмді сäн kачан јышkа парзаң алардын kылыђын појың кöрбрзӳң. Алар тäзä кӳдӳчізі јоk kоілор ошkош. Алардың кäмізі паі ползо, анызы аларђа пі ошkош полып јат, кäмізі јоkтӳ ползо анызы јарђыдаң, підäң kорkынчäk kул ошkош полып јат. Алардың јоkтӳларының кöбӳзі појының kомыдалын јарђыдаң сураlбаі таштап јадылар.

Сіlар нäрäк kомыдалыђар јарђыдаң сура баізыђар тäђäндä, алар аіттылар: «Колың аіђыр мал јоkто, kапта акча јоkто kаідып јарђыдаң сураір?» тäп аідадылар. «Піс кöјöнді kорkынчäk, палыkті аідыныб-албас, сакан пілбäс аімаk нäні піс пілäрік?» тäп аідадылар. «Кіштің kаразын ölтрӳп, кіктің сäмізін ölтрӳп турђан кіжінің тілі піђä јарамыkтӳ полор» тäп аідадылар.

Јä! Пазілаі Пазілаібыч, пу ӳlђäрді уk, мäн аідаін! Тöђӳнбілä чының ортозы тöрт ölӳ! Кулађыңбыла уkkаның ончозына пӳтпäђін, појың ол Тубаларды кöзӳңбілä кöрђӳн! мäн тäзä појымның ојыма пӳтпäі јадым. Јä äмді мäн анаң ары парђанымды аідаін.

Ол Ыжы тӓҕӓн öзöктöң пір коньш јаңы крӓстӱлӓрдің јаткан Ыңырҕы тӓҕӓн аілҕа јӓдіп кондыбіс. Андаҕы јаткан крӓстӱлӓрдің ӱілӓрінӓ кірӓін тӓзӓм онча ӓн турӱп јадылар. Алар тӓзӓ абыстың пӓрҕӓн ӱілӓрінӓ јатпаі, сӧлтӱ ӱілӓр ӓдіб-алып ортозына оттоң оттурӱп којып поілоры аіландра оттурӱп јадылар. Мӓн сурадым: «Сіӓр абыстың пӓрҕӓн ӱјӱнӓ нӓрӓк јатпаі, пу тӱдӱнҕӓ кöзӱҕӓрді артадып појыҕар тозунҕа уімалып јазыҕар» тӓдім.

Алар аіттылар: «Орус туразына јадарҕа піс пілбӓі јадыбіс», тӓділӓр, «аның ічін Орус ошкоп јазаірҕа пілӓлбӓҕӓніктӓ піс ӓ јатпаі јадык», тӓділӓр, «піскӓ тӓзӓ тамкылажыб-оттурарҕа, арба курӱп, талкан ӓдіп јірҕӓ мынді сӧлтӱ јакшы» тӓділӓр.

Мӓн паза сурадым: «Сіӓр Орус ошкоп атпыла кыра сӱрӱп јазыҕарба?» тӓдім. Алар аіттылар: «Јок, піс абылбыла јымжак јӓрдӓң чӓп, ашты салып јадыбіс», тӓділӓр. «Кажыбіс Оруска іштӓп пӓріп азулактаң салдырып јадыбіс» тӓділӓр. Аідарда мӓн аіттым: «Сіӓр појыҕар салда ӓдіп алып нӓрӓк сӱрбӓі јазыңар?» тӓдім. Алар аіттылар: «Пісті салда ӓдӓрҕӓ кіжі ӱрӓтпӓҕӓндӓ, піс каніп ӓдӓлі?» тӓділӓр. Аідарда мӓн аіттым: «Сіӓр јалкӱрӱп ӱрӓнбӓі јазыңар» тӓдім, «орусчылап кыра сӱрӓр ползоҕор, аш учӱн алымҕа тӱшпӓс ӓдӓҕӓр» тӓдім. Алар аіттылар: «Орус салдазын ӓдіб-алып сӱрзӓ, јакшы ок полор ӓдӓ, чындап појыбістің јалкӱбіс» тӓділӓр. Мӓн аіттым: «Сіӓр кыра кöп салбаізыңар, Орус іжін паза іштӓбӓізіңӓр, анді полҕондо нӓбілӓ улу підің каланын појыҕардың курсаҕыҕарды каідаң тӓп јазыҕар?» тӓдім. Алар аіттылар: «Јаі кӓлҕӓндӓ азулак малыбіс учӱн пічӓн чабадык» тӓділӓр, «кузук чыккан јылда кузук аладык, кӱс кӓлҕӓндӓ аң аңдаідык» тӓділӓр. Аідарда мӓн паза сурадым: «Кузук алҕаныҕарда, аң аңдаҕаныҕарда кöп табазыңарба?» тӓдім. Алар аіттылар: «Кузук чыккан јылда курсакка полҕынча табадык ок» тӓділӓр. «Кузук чыкпаҕан јылдарда јаңыс аңнаң тапканыбіс улу підің каланына араідаң јӓдӓт» тӓділӓр, «кажыбістің улу підің каланынада јӓтпӓіт» тӓділӓр, «аның учӱн кажыбіс Оруска парып јалҕа кірӓт» тӓділӓр.

Јӓ ӓмді мӓн алардың јаткан јӓрінің пӱдӱжӱн аідаін. Алар-

дың јаткан јäрї аіландра јыш тäп полор; аіл салҕан јäрї äкі судӱң пälтäрїндä тäп полор, пірзінің ады Ыңырҕы тäђäн су, пірзінің ады Кара Кöпшӱ тäђäн су. Ыңырҕы тäђäн су кӱн оттурҕӱш јанында Кара Каја тäђäн пік тӱдаң тӱшкäн. Аны аіландра јаткан Тубалар тäђäн аімаk тäп полор. Алар ā јылдың саін аш пäріп турадылар. Алардың тäзä мäн сураҕаным: «Сläр пу тӱҕа нäнің учӱн аш пäріп туразыңар?» тäп. Алар аіткандар: «Озо пістің уҕӱбісті Моңулдӱң јӱнаң алып калђан, јāн kаіраkан ол тӱбіс» тäп аіттылар. «Äмді-дā појының kузуҕӱбыла, ар албаҕазыбыла kурсаҕыбісті азрап улу підің kаланын пäріп турӱ. Мының учӱн піс äмді-дā ā аш пäріп турӱбіс» тäділäр. Аідарда мäн аітканым: «Ол Кара Каја тäђäн тӱ чäрӱ паштаҕан пІ полҕондо сläрдің уҕӱҕарды kорыб-алып kалҕанба?» тäдім. Аідарда алар аіткандар: «Јоk, Моңулдӱң чäрӱ нäкäп кäläрдä пістің улус ā чыҕып аны таkыҕанда, ол кіжі öтпöс тӱн kара јыш полып тура-барҕан; аідарда Моңулдӱң чäрӱ нäмä табалбаі јана-бäрђäндäр» тäділäр.

Јä äмді Кара Кöпшӱнӱң појын јоkтоілы. Кара Кöпшӱ тäђäн су кӱн тӱштӱк јанына тӱжӱп Пl сӱна кірђäн, аның пажы Кадынбыла Підің ортозындаҕы тӱдӱң пажындаҕы кölдöң тӱжӱп аkkан. Ол кölдӱң музӱ јасkыда аіландра kаілып кälђäндä, аның палыkтары кäчкідä таіҕызына чыҕып оіноп тура-дыр. Аідарда ајулар кälіп kолыбыла чаҕара чачыб-алып јіп тура-дыр, тäжäт, музӱ тäкпі kаілып парҕанда палыkтары тäрäңінä кіріп парадылар, тäжäт. Мā мыны пір äкі кіжі аітканын уkтӱм.

Ол Кара Кöпшӱнӱң пажындаҕы тӱлардың kарлары јаі ортозына јäттрä очно äріфäіттäн турӱ. Јыҕы аның тӱларының kабортозынаң ала пашталҕан Кара Кöпшӱнӱң појына тӱшкäн öзöктöрӱбilä пӱдӱп тӱр. Ол јыш Ыңырҕынаң кірђäн ӱзӱна араі јäтпäі тоkтоҕон. Ол Кара Кöпшӧ тӱшкäн сулар äкі öзöђöш пар, пірзінің ады Јāн Кöзӧ, пірзінің ады Кӱчӱ Кöзӧ; ол äкі Кöзӧнӱң пірзінä тӱшкäн Кӱlбӱш тäђäн öзöк пар; аның пажы Оңҕон тäђäн пік таікадаң тӱшкäн. Оңҕон тäђäн тӱдӱң појынаң аkkан öзöктöрӱнä пӱткäн аҕаштарының кöң сабызы kузуk аҕажы,

Digitized by Google

Кара Кӧпшӱнӱҥ појына тӱшкӓн ӧзӧктӧрӱбіlӓ пӱткӓн јыжыньің аҕаштары kаборто ӱlӓш кузуктӱҥ оk аҕаштары. Кузуҕӱ јаkшы чыkkан јылда талдама аҕажынаҥ пӱдӱн јарым путтаҥ тӱжӓт, ончодоҥ kомоіның пӓш кӱрӓнкӓ ползо полор, полбозо ол-дā јоk тӱжӓт.

Јӓ ӓмдї ол ӧзӧктӧрдӱҥ азалдыларын тӱктӓп аідаін. Ōk алдыларының ончодоҥ кӧбӱзӱ кӧрӱк, аны ӓштрӓ тїҥ, тїҥ ӓштрӓ сарӓс; кіш андї кӧп ӓмӓс. Улу алдыларда ончодоҥ кӧбӱзӱ ӓlік, аны ӓштрӓ аҥ, аҥды ӓштрӓ ају, ајудӱ ӓштрӓ тӱlкӱ, тӱlкӱ ӓштрӓ кӧјӧн; јӓкӓн табылсада ас табылар; анаҥ пашkа аҥды јоk.

Сӱндаҕы палыҕының кӧбӱзӱ чараҕан, чараҕан ӓштрӓ тулы, тульны ӓштрӓ јылмаі, аны ӓштрӓ пӓдӓр, пӓдӓрдї ӓштрӓ kорты, пӱдрӓ ас; алардың пашkа палыk јоk.

Піс Ыҥырҕыда ӱч kоныб-алала аттанҕан, појынча Кӧпшӱнӱҥ Пїҕӓ кірҕӓн пӓlтірїнӓ јӓдіп kондыбїс, ӓртӓнҕізї кӱн Пїдїҥ сӱн кӓчіб-алала Кӓбізӓн тӓҕӓн ӧзӧҕӧштӧ јаткан јаҥы kрӓстӱlӓрдїҥ аільына јӓттїбїс. Кӓбізӓн тӓҕӓн ӧзӧҕӧш Кӧпшӱнӱҥ Пїҕӓ кірҕӓн ӱзӱнаҥ ӧрӧ тӧрт пӓрістӓ полор. Ол Кӓбізӓн тӓҕӓн ӧзӧҕӧш Пїдїҥ оҥ јаныңдаҕы пїk тӱдаҥ тӱшкӓн. Ол тӱдаҥ тӱшкӓн сулардың појында Тірҕӓш јоны јурттап јадылар.

Піс јасkыда kыра сӱрӱп турҕанда кӓlҕӓн појыбїс, ол Кӓбізӓнҕӓ Ilјі паірамҕа јӓттрӓ арӱ пӓдрӓп јаттыбїс, ā јадып талканыбїс тоҕус аҕаш арӱ полды, ол тоҕус аҕаш арӱдаҥ чыkkан роілоры он пір полды; ончозы ол јаіда јїрмӓ полды.

Ilјі паірамның кїндӓ піс сӧзӱрмӓ бїстї јазаб-алала Кӓбізӓнїҥ јїрмӓ пӓрістӓ ӧрӧ Алтын Кӧlдӱҥ тӧмӧнҕї пӓlтірїнӓ кӓlіп kызыk палыk аҥдап јаттыбїс. Пїр аі крӓlӱ аҥдап алҕан палыҕыбїс kырыk пут полды. Андаҕы јаткан Тірҕӓш кіжіlӓр кӱнӱҥ саін тӱндӓ кӓlіп шӱп турадылар. Алардың шӱндӓрї ӧн kулаштаҥ ажыра полбоі-дыр. Алар андї kысkа шӱнӱбїlӓ шӱҕандӓ, пїстїҥ ӧlӱ kулаш шӱнӱбїстӓҥ кӧп алчыҕат. Алар тӓзӓ шӱҕандӓ, ӓкі кіжі шӱнӱнїҥ ӓкі пажынаҥ пӱбыла пӱлаб-алала, пӱдӱҥ учӱн ӓкі тујуkтаб-алып пудӱна кїб-аладылар. Анїп кїб-алала кӓмӓ турӱп kојып узун тајаkтыла тајанып кӧlдӱҥ kујӱнаҥ ічкӓрї јӱс kулаш крӓlӱ

Digitized by Google

jäрдiң пäрi тартып кäläдiläр. Шӯн чаӷараттан jäрiнä оттоң оттурӯп kојодылар; шӯнӯн чаӷарӷан саiн ол оттың јаньна оттурӯп kојып тамкылажыб-аладылар.

Анiп палыктап jӯрӷäндä алардың сарының пiр сарын уктӯм:

Ak туманы јаjылӷан
алтын кölдӯң јаражын,
албатызын азраӷан
аның палыӷы татӯн.

———

Тујуk кара јыш пӯткäн
тӯларының јаражын,
турӷан улузӯн азраӷан
турулӯ аңы сäмiзiн.

———

Азыӷыбiс тӯӷӯнä-бäрäрдä мäн ӯдäӷäмбiлä äкi атты äртäб-алып Кäбiзäндäӷi аiлӷа кälдiбiс; анда äкi коно јадып азык äдiб-алдыбiс. Анаң ӯчӯнчi кӯндä чыӷып Öнӯң јаказында турӷан Тäдӯжäк тäӷäн кiжiнiң аiлына јолоi кiрдiбiс. Анда пiр пажы kалтрак ak паштӯ öбööн оттурдӯ. Мäн ол öбööндӯ: «Сäн kанча јаштӯзiң?» тäп сурадым. Öбööн аiтты: «Мäн тоӷузон јäттi јаштӯмiн» тäдi. Аiдарда мäн сурадым: «Äм kанча јыл jӯрäрзiң, öрöкöн?» тäдiм. Öбööн аiтты: «Ä, палам, мäн äмдi kанча јäн jӯрäрiм, аiсса пӯӷӯн ölбöзöм, таңда ölӯп парарым. Сäн мäнi кöрбöi јазыңба мäн оронын кööзӯндä оттурӯп јадым, палам!» тäдi, «конок саiн ölӯм сакыб-оттурӯм!» тäдi.

Аiдарда мäн аiттым: «Сäн äмдi ölӯм сакыб-оттурзӯң, ölӷöн кiндä kаiда jӯрäрзiң? мä kучындап пäр, öрöкöн!» тäдiм. Öбööн аiтты: «Ä, палам! мäн kаiдаң пiläiн? пiс тäää јалаңның аңы ошкоп öскöнӯбiс! kарыш сiäр пilӷiдi äдäӷäр; кудаiдың судурӯн кöрӯп, кудаiбыла äрмäктäжiп парӷан појыӷар» тäдi. Аiдарда мäн аiттым: «Кудаiдың судурӯнаң мäн сä kучындап пäрäiм, сäн пӯдäрзiңбä?» тäдiм. Аiдарда öбööн аiтты: «Кудаiдың сöзӯнä пӯтпäӷäндä кäмӷä пӯдäiн?» тäдi.

Мäн аiттым: «Тäңäрäнi jäрдi јаjаӷан, учар куштарды јаjаӷан,

јӱ̄ӷӱ̄рӓр алдыларды јајаӷан, тынар тындӯ ончо кіжілӓрдї јајаӷан јаӊыс kудаі Ісус Крістос, анаӊ пашка kандıдā kудаі јok!» тӓдїм. «Кӓм ā јаӊдабаза, ол аныӊ kубаттӯ, јарkындӯ ӱ̄ч маktӯлӯ јарыӷына чыӷалбаі!» тӓдїм. «Кудаі тӓзӓ јарыktаӊ јарык, ар јakшылыktаӊ јakшылык, аныӊ јарыӷы kачанда тӱ̄нӓрбӓс, kубады аныӊ kачандā kудубас, мӧӊкӱ̄дӓӊ мӧӊкӱ̄ ӱ̄рӷӱ̄ліјї полор. Ā јаӊдабаӷан кіжілӓр ол kубаттӯ јakшылыkkа јӱ̄рӓлбӓс» тӓдїм.

Аідарда ӧбӧӷӧн аітты: «Піс kудаі ok тӓп јаӊдап јадыбїс, піс Аза паза јаӊдап јадыбїс» тӓдї. Мӓн аіттым: «Сlӓр kандї kудаіӷа јаӊдап јазыӷар, аныӊ ады кӓм? мā аідып пӓр!» тӓдї. Ӧбӧӷӧн аітты: «Кāн Алаі тӓп, Кāн Тӓӊӓрӓ тӓп, мал таіјып мӱ̄рӷӱ̄п турадыбїс» тӓдї, «паза ā̈с тӯларӷа, ӓ̄нӓ полып азраӷан суларӷа аш пӓ̄ріп турадыбїс» тӓдї.

Мӓн аіттым: «Алардыӊ ончозын јāн нӓ kудаі?» тӓдїм. Ӧбӧӷӧн аітты: «Ончозыныӊ јāн парчаныӊ адазы Паі Ӱ̄lӷӓн» тӓдї, «аны ā̈штрӓ Ӓрlік» тӓдї. Мӓн аіттым: «Андї полӷондо ӧlӷӧндӧ сlӓрдїӊ сӱ̄нӓзїнїӷӓр kажызына јӓдӓттӓн-дїр?» тӓдїм. Аідарда ӧбӧӷӧн аітты: «Ончозыныӊ адазы, ада ӧбӧӷӧн Ӓрlіkkӓ парарыбїс» тӓдї. Мӓн аіттым: «Ӧскӧlӧрӱ̄ kуру јада-ӷаларба?» тӓдїм.

Ӧбӧӷӧн kӱ̄lӱ̄б-іјӓlӓ аітты: «Пу албаты ончозы ада Ӓрlїkтӓӊ тараӷан, ā парбаі-ӷаіссын?» тӓдї, «анаӊ тӓзӓ ончо кіжілӓр тараӷан; піс аныӊ kалдыkтары, ол ӓ̄мдї kаіда ползо, піс анда полорыk» тӓдї.

Мӓн аіттым: «Ӓрlік kудаі ӓ̄мӓс, Ӱ̄lӷӓндā kудаі ӓ̄мӓс, ончо нӓ кӧрӱ̄нӓ, нӓ кӧрӱ̄нӓ ӓ̄мӓстї јајаӷан јаӊыс kудаі Ісус Крістос kудаі!» тӓдїм, «анаӊ ӧскӧlӧрӱ̄ kудаі ӓ̄мӓс!» тӓдїм. «Сlӓр тӯӷа, суӷа мӱ̄рӷӱ̄п јазыӷар, алар kудаі ӓ̄мӓс, чын kудаідын јајаӷан іштӓрї!» тӓдїм, «сlӓр ол тӯларӷа, суларӷа мӱ̄рӷӱ̄ӷӱ̄нчӓ, ол тӯларды, суларды јајаӷан kāн kудаі Ісус Крістостыӊ појына ол тӯлар сулар учӱ̄н алkыш пӓріп мӱ̄рӷӱ̄ӷӓр!» тӓдїм.

Ӧбӧӷӧн сурады: «Кандїдā ā мӱ̄рӷӱ̄р, піскӓ аідап пӓр!» тӓдї. Мӓн аіттым: «Ӓ kудајым мӓнїӊ Ісус Крістос, сӓн ар суларды јајадыӊ, ā̈с тӯларды јајадыӊ, тӓӊӓрӓнї јӓрдї нӓ ончо аларды нӓ парын јајадыӊ, сā алkыш јӓтсїн! мӱ̄рӷӱ̄ӷӱ̄н!» тӓдїм. Ол унтуkпады,

мӓн паза аіттым: «Кіжӓ тӓзӓ пір кіжі ічіндӓ толтура јӧжӧлӱ тура ӓдіп пӓрзӓ, аны алҕан кіжі турабыла пӓрӱчініҥ кажызына алкыш пӓрӓр?» тӓдім. Ӧбӧҕӧн аітты: «Аттазын! јӧжӧлӱ тура ӓдіп пӓрҕӓн кіжініҥ појына алкыш пӓрбӓі, турӓ алкыш пӓрӓттӓн підір?» тӓді. Аідарда мӓн аіттым: «Тӓҥӓрӓбілӓ јӓрдіҥ појында нӓ кӓрӓҕін кіжӓ јајаҕан кудаідыҥ појына алкыш пӓрбӓі, аныҥ јајап пӓрҕӓн тӓҥӓрӓбілӓ јӓрінӓ нӓрӓк алкып пӓріп ӓ јаҥдап јазыҕар?» тӓдім.

Ӧбӧҕӧн аітты: «Піс јалаҥда јада ӧскӧн мал ошкош нӓні пілӓрік?» тӓді. «Кудаідыҥ судурӱн колына тудӱнып којып, кудаібыла ӓрмӓктӓжіб-оттурҕан сілӓр пілӓріҕӓр» тӓді. Мӓн аіттым: «Сӓн крӓскӓ тӱшкӱн! Кудаідыҥ палазынді полорзыҥ; кудаі сӓ јакшылык јарык пӓрӓр!» тӓдім. Ол аітты: «Мӓні крӓстӓб-алаін тӓзӓҥ, сӓн мӓ мӓніҥ учӱн крӓскӓ тӱжӓттӓн учурӱн аідып пӓрҕін!» тӓді. «Мӓн тӓзӓ крӓскӓ-дӓ тӱшпӓзӓм, сӓніҥ ӱрӓткӓніҥбілӓ Крістос тӓп аіткан кудаіҕа мӱрҕӱзӓм, јарамыктӱ полорым тӓп сананыб-оттурум!» тӓді. Мӓн аіттым: «Кудаі појы аіткан: Кӓм кіжі судаҥ, кудаідыҥ ару јыдынаҥ каттап каттап тӱлбаза, ол кудаідыҥ јарыҕына кірӓлбӓс тӓп-аіткан» тӓдім.

Ӧбӧҕӧн аітты: «Судаҥ кіжі каніп тӱлаттаҥ-дыр? аныҥ учурӱн мӓ аідып пӓр, палам!» тӓді. Мӓн аіттым: «Чын кудаі Ісус Крістосончо аімактардыҥ кілінчӓктӓрі учӱн тӓҥӓрӓдӓҥ јӓрҕӓ тӱжӱп ару кыстыҥ ічінӓ кіріп кіжініҥ кілінчӓктӱ ӓдін појына алып карчі аҕашка кыінадып ӧлӧ-ҕӓлӓ, ӱчӱнчі кӱндӓ тіріліп турҕан, кырыҕынчы кӱндӓ ӧрӧ тӓҥӓрӓ чыккан. Аныҥ појынча кіжіні крӓстӓҕӓндӓ Ісус Крістос ӱч кӱнҕӱ ӧлӱ јадып тіріліп турҕанында јозоктоі, кіжіні ӱч каттап суҕа кудаідыҥ адыбыла тӱжӱріб-алҕанда, ол судаҥ, кудаідыҥ ару јыдынаҥ каттап тӱлуп јадыр. Аніп каттап тӱлҕан кіжініҥ сӱнӓзі кудаідыҥ јаркыныбыла јаркындалып, ӓ јаркындаш полып јадыр. Ол крӓскӓ тӱшкӓн кіжі тӓзӓ Крістосты кініп јадыр. Мыныҥ учӱн ол кіжі кудаідыҥ палазы ошкош полор.»

Ӧбӧҕӧн сурады: «Крӓскӓ тӱшпӓҕӓн кіжілӓр нӓні учӱн пурулӱ полып кудаідыҥ јарыкка кірбӓс?» тӓді. Аідарда мӓн ӓ Адӓмбыла

Jäбäнің кіінчäккä тӯшкäнäң ала Ісус Крістостың тӯлҕанын, аның kанідā kыпатканын, öлӯп ӯчӯнчі кӯндä тірііп тура-ҕäлä kырыҕынчы кӯндä öрö чыkканын, kалҕынчы чакта öлҕöндöрдӯ тӯрӯлäрді jарҕылаірҕа кäлäттäнін kучындап пäрдім. Öбöҕöн ончо мыны тыңдап уҕуб-ала-ҕäлä аітты: «Мäн аісса пӯҕӯн, таңда öлӯп парарым, палам! мäні абыс jокто кäм крäстäір?» тäді. Мäн аіттым: «Jӯрӯш кіжідäң мäн абыска пічік іjäін! сäн мында kудаіҕа мӯрҕӯ сöстöрҕö ӯрäніп jӯр!» тäдім. Аідарда öбöҕöн аітты: «Аісса сäн мā kудаідың тäмдäҕі äдіп, пojынын крäзінді пäр!» тäді. Мäн kудаіҕа мӯрҕӯ сöскö ӯрäдä-ҕäлä пojымның крäзімді моіньмнаң алып моіньна салып пäрдім.

Аніп Ӯлӯштäі тäҕäн ол öбöҕöндӯ крäскä тӯжäрҕä пäлäндäп салала ӯдäҕäмбілä пā äдіп алҕан азыҕыбісті артыныб-алып, Алтын Кöлдöҕі одубіскä jäдä кäлдібіс. Анда одӯма кäлäлä палыктап jассам, тöртӯнчі кӯндä мäні адаі Стаппан Кäбізäннäң кіжі іп kычыртып парала аітты: «Пу сäнің крäстäірҕä пäлäндäҕäн öбöҕöндӯ крäстäін тäзäм, мā крäс пäрҕäн кіжі пojы кäлбäічі крäскä тӯшпäссім тірдä, мäн сā аның учӯн кіжі іҕäнім» тäді. Мäн пā öбöҕöннöң сурадым: «Сäн нäрäк пу абыстаң крäскä тӯшпäі jазың?» тäдім. Öбöҕöн аітты: «Мäн пу абысты мынаң озо кöрбöҕöн, мäні kӯрмаk абыс мäкäлäп крäстäірҕä jаткан пюлор тäп, тӯшпäі jадым» тäді.

Мäн аіттым: «Пу абыс пістің Улулӯда jатkан адаі Стаппан тäҕäн jäн абыс» тäдім. Аідарда пā öбöҕöн аітты: «Jа аісса крäстäläр» тäді. Аідарда адаі Стаппан аның адын Пäттір тäп адаіҕäлä крäстäп салды.

Äкінчі кӯнӯндä адаі Стаппан мäніңбілä кожо мäнің одӯма кäлді. Піс ол кäлҕäн кӯндä мäнің jалчыларым одӯмдӯң jанынаң одундап jӯрӯп арӯлӯ пір аҕаш тапкан. Піс аны jыҕыб-алып палын jідібіс. Адаі Стаппан äртäнҕізі кӯн мā алты крäс пäрäлä аітты: «Алкыжымбыла мäн сā крäстäр пäріп jадым, паза крäскä тӯжäін тäҕäн кіжілäрҕä пäр!» тäді. Аніп адаі Стаппан алкыжын пäрäлä Улулӯҕа jаныб-іді; мäн аны кöлдöң jірмä пäрістä тöмöн

турган Кäбізäн аiлынының jанындагы Пі судуң кäчÿгä jäттрä узадып кäліп, кäчіріб-іjäлä одума оiтто jана-бардім.

Пір кÿн тÿштä одумда оттуруп jассам мäнің одума äкі кіжі кäлді. «Äзäнбä?» тäділäр. «Мäн äзäн» тäдім. «Нä табыш пар?» тäділäр. «Табыш jok; сілäрді нä угар табыш пар?» тäдім. «Jok, анділа кіжі угар сōлын собыр табыш jok» тäділäр. Тамкы азыбалып мā kаңза пäрділäр. Мäн пірзінің алып пірзінä пäрдім, анін алып kаңза пäргäн кіжā пäрдім.

«Палык kōп тāп jазыңба?» тäділäр. «Тāб-ok jадыбіс» тäдім. «Сілäр kанāр парып jазыгар, kарындаштар?» тäдім. Алар аiттылар: «Пō jäттрäлä jÿрдÿбіс» тäділäр. «Аштап jÿрÿбіс, суkары парба?» тäділäр. «Мäн пар» тäдім, «акыр, мäн сілäргä палык пыжыртып пäрäiн, мака суkары тоk полбос» тäдім. «Jä» тäділäр. Палыктаң пыжыртып kоiдым. Алар пајаgызынаң мäніңбілä kōлонып äрмäктäштілäр. Мäн паза сурадым: «Мынаң ары kанāр паразыңар?» тäдім. Алар аiттылар: «Піс мынаң ары кäмäбілä Чолышманга парарыk» тäділäр. Мäн сурадым: «Чолышманда нä андī кäрäгігäр пар, kузуктабаі мäңдäп парып jатkаныгар?» тäдім. Алар аiттылар: «Арга jokто парып jадыбіс» тäділäр. Мäн сурадым: «Нä андī аргазы jok полды?» тäдім. Пірзі аiтты: «Пу äрткäн kышта мäнің адам öлгöн, пу нöкöрÿмнің катты öлгöн. Анын учÿн піс Чолышманга парып jадыбіс. Анда тäзä Ніjас тäгäн kам пар, аны алып кäліп ÿi kаразын сÿрдрäлі тāп парып jадыбіс» тäділäр. Мäн сурадым: «Ол ÿi kаразы тäгäн нä тāп полоттон-дыр?» тäдім. Алар аiттылар: «Пістің кіжінің jаңында кäм кіжінің ÿjÿнäң кіжі öлзö, ол öлгöн кіжінің kаразы, алдачызы ол ÿідä jада-галар. Аны kамбыла kачыртып ÿjÿн арулатпаза ол кіжā паза jаман äдäр» тäділäр.

Мäн аiттым: «Пу Тіргäштің jонынаң kам чыkпадыба аны сыбырарга?» тäдім. Алар аiттылар: «Пу аба jыштың ічіндä ол Тöлöстöгі Ніjасті кÿч kам jok» тäділäр.

Аiдарда мäн аларга kучындадым: «Тäңäрäні jäрді jаjаiрга чыдаган kудаі Ісус Крістос, jаңыс олла кіжінің піjарын арулаiрга, ÿідÿң кöрмöзÿн сыбырарга чыдаiр» тäдім. «Анаң пашkа kандідā

кам, кандыда кіжі кудаідаң пашка аруланрҕа полбос» тӓдім. Алар тӓдіӓр: «Пістің улу камдар кудаіды ок кычырыб-алып сыбырып турбаі» тӓдіӓр. Мӓн аіттым: «Сӓрдің камдарыңар канды кудаіды кычырат?» тӓдім. Пірзі аітты: «Парчаның адазы Паі-Ӱлҕӓнді ā кожо јӓрдің судың āзін кычырат» тӓді. Мӓн аіттым: «Јӓрді суларды нӓ кӧрӱнӓні нӓ кӧрӱнӓ āмӓсті ар тынар тындӱдӱ, тӓңӓрӓбіӓ јӓрді, пу јарыкты, ончозын јаңыс кудаі Ісус Крістос пӓш кӱн јајап пӱдрӓ-ҕӓӓ, алтынчы кӱндā ар аімактың адазы Адāм тӓҕӓн кіжіні јајаҕан» тӓдім. Анаң пашка кандыда кудаі јок; пу сӓрдің кудаі тӓп јаңдап јаткаңыңар кудаі āмӓс» тӓдім. Кудаі јӓр āмӓс, тӓңӓрӓ āмӓс, аі кӱн āмӓс, āс тӱ āмӓс, талаі, сулар āмӓс, кандыда нӓмӓ āмӓс, чын кудаі Ісус Крістос качандā пар полҕон, качандā пар полор, ол ончо ончоны пӓш кӱн јајап, алтынчы кӱндā ончо кіжіӓрдің адазы Адāмды јајаҕан» тӓдім.

Аідарда пір јаш ӱланы аітты: «Сӓн мā ол ончо кіжінің адазы тӓҕӓн Адāмның јајалҕан учурӱн кучындап пӓр!» тӓді, «мӓн сā пӱн тӱндā палык шӱжӓін!» тӓді. Аідарда мӓн аіттым: «Мӓн сураҕан кіжā кудаідың сӧзӱн аідарҕа јалкурзам, мā кіінчӓк» тӓдім. «Кудаі тӓзā аіткан: ««Мā кӓӓчіні чаҕара качырбас!»» тӓп; мының учӱн мӓн кудаідың сӧзӱн сураҕан кіжā кучындап пӓрӓрҕӓ јалкурзам мā кіінчӓк полор» тӓдім. «Кудаідың сӧзӱн уҕа-ҕӓӓ ā јаңдабаҕан кіжі ā кіінчӓк полор» тӓдім. Аідарда ол аітты: «Кудаідың судурӱн кӧрӱп ӱрӓнҕӓн кіжі кучындаҕанда нӓрӓк пӱдӱп јаңдабаіттан?» тӓді.

Ол чакта мӓн ā Адāмнаң ала паштап Ісус Крістостың тӱлҕанына јӓттрӓ аідып пӓрӓӓ, калҕанчы чакта ӧлҕӧндӧрдӱң тӱрӱӓрдің јарҕызы ӓдӓрҕӓ кӓӓттӓнҕӓ јӓттрӓ аідып пӓрдім.

Кӓч кірӓ-бӓрді, пā ӱлан ӱл мӓнің одӱмда јада-ҕалды, пірзі пашка аілҕа парып коноштом тӓп сала-бӓрді. Тӱн кіріп кӓӓрдā піс шӱјӓчі палыҕыбісті шӱјӓ пӓрдік. Ол Јібан тӓҕӓн ӱлан ӱл кожо јӱрдӱ.

Ӓртӓнҕізі кӱн пā Јібан аітты: «Пір ӓкі кӱнӱң пажында појымның кіжіӓрімді пӧ алып кӓӓін; сӓн аларҕа кудаідың сӧзӱн

Digitized by Google

kучындап пäрäзiңбä?» тäдi. Мäн аiттым: «Нäрäк kучындап пäрбäiттäн? akkäl!» тäдiм.

Jiбан пā Чолышмандаḡы kамына парбаi аiлына оiтто jанабäрдi. Аныңбыла кожо кälḡäн пā нöкöрӯ Чолышмандаḡы kамḡа сала-бäрдi. Пā jанып парḡан Jiбан ӯч коныш тöртӯнчi кӯндä äнäзiбiлä сiнiзiн, пojыныӊ кӯчӯ kарындажын алḡанча кäldiläр.

Мäн алар кäläрiбiлä палык пыжыртып koiдым. Пojым аларḡа kудаiдың ару чiмiпäң учурлаб-аiдып пäрдiм. Алар пу kудаiдың чiмiнäң аiткан сöстöрдӯ jарадып уктӯлар. Кäч кiрдi, kоныб-алдылар; äртäнḡiзi кӯн Jiбан аiтты: «Пӯн Орожоk jаiзаңның момочы полып jат; пiс аның момочына парадык, kором мäнi кiжiläр красkä тӯжäрḡä jат тäп мäнi сокпозындар, сäн Мыkаiлы Пазilаiбыч мäнi парып кöрӯп оттур!» тäдi. Анiп аiдала поiлоры сала-бäрдiläр.

Мäн алардың аш кäзiп jаткан kыразына мылтыḡымды jӯктäнiб-алып сымдалаḡанча парзам одус крälӯ кiжiläр арба кäзiп jадылар. Кажызы сäрiппiлä, kажызы jулӯб-алып, пудубыла тазылына пазып kojып пычакпыла кäзiп jадылар. Мäн аiттым: «Сläр онӵоḡор сäрiппiлä кäспäi нäрäк мынiп муḡаныл jазыḡар?» тäдiм. Алар аiттылар: «Пiстiң kажыбiс äнäзiнäң тӯḡала kолына сäрiп тутпаḡан кiжiläр пар. Аның учӯн озо jаңбыла jулӯб-алып пычакпыла кäзiп турӯбiс» тäдiläр. Мäн аiттым: «Сäрiппiлä кäзiп ӯрäнбäспä?» тäдiм. Алар аiттылар: «Сäрiптi пō Кумандылар akkälin сатпаḡан ползо, пу-дā сäрiптäр jok полор äдä; пiс озоḡы jаңбыла ӯрäнiп калḡан полып, kазаkkа jӯрḡäндä аны садыб-аларын äзäбäi-дiр.»

Анаң мäн оiтто одӯма jаныл кäldiм. Кӯн тӯ пажына jабызап кäläрдä пā момочы äткäн Орожоk jаiзаңнаң кäмälӯ кiжi мā кälälä аiтты: «Сäнi jаiзаң пojына kычырып jат; паралы!» тäдi. Мäн ӯдäḡäмбiлä ол kычырып кälḡäн кiжiнiң кäмäзiнä пiс оттурӯб-алып jаiзаңның аiлына пардыбiс.

Кälзäбiс тöртöн крälӯ кiжiläр äзiрiк оттурӯлар; орто тужӯна от оттуруп kojып jäн kазанḡа малдың сöḡӯн сындырбаi тujуk пыжырып koi-тырлар. Пiстiң кälḡäнiбiстi jаiзаң кöрölö, пiстi kолы-

бістäң jäдініп алып појының оттурӯп jаткан шірдäӄінä оттурзӯп koідьі. Пір тажӯр аракы алды, пісті сіlады. Мäн ічіб-оттурдум, ӯдäӄäм ічпäді. Пā пыжырӄан äттäрін казаннаң чаӄарыб-алып jiділäр. Мäн кöрӯб-оттурзам, пірзідā колын jунбаі, аш кäскäн палӄашту колыбыла äтті тудӯныб-алып jiп оттурдылар; äттің маібыла колының кірі аӄып клāтканда табажын jалаіlы сабарларын сорыб-іjäділäр. Аракыны ічіп-турдӯлар. Тӯн kojулӄан саін табаштары анīп ok kojула-барды. Кажылары сарнажа-бäрді, кажылары уружа-бäрді, jармызы тышkары чыӄып jылаңаштаныш салып уружӯн турдӯлар; кäзіктäрінің кäjäӄäзі ӯзӯlді, кажылары турунбыла каӄыштылар. Анīп соӄыжа-ӄälä оінда урушkан палдар ошkоп кожо оттурӯп öчöжӯшпäі аракызын ічä-бäрділäр. Анідā оттурӄунча паза табыш чыӄарда кöрӯб-ізäм пā Jiбанды сäн крäскā тӯжäрӄä jазың тäп чуңдаб-алып соӄорӄо jадылар; ол чакта мäндā пут пажына турдӯм.

Jiбан мäні кöрölö аітты: «Мäн öрö kудаі тāп тöмöн улу пім тäп крäскä тӯжäін тäп санап jадым, алар мäні аның учӯн соӄорӄо jадылар. Кудаідың учӯн мäні пулардаң аралаб-ал!» тäді. Мäн аіттым: «Сіlар ā тібäӄäр, сіlар аны соӄор ползоӄор, мäн сутка кат пäрäрім» тäдім. Jаізаң аітты: «Jакшыбыла аідыӄар, аны сокпоӄор!» тäді. Аідарда алардың кажылары оттурӯп koідылар, кажылары Jiбанды кучактап öкшöнӯп турдӯлар. Анідā оттурӄӯнча Jiбан анаң чыӄып сала-бäрді; мäн сактап сактап ā кälбäс полордо, одӯма оітто jаныш кälзäм пā Jiбан мäнің одӯмда оттурдӯ.

Піс одуӄа кälӄäн кіндā jарым саман полбоды пістің кінібісчā сäӄіс кіжі кälді. Ол чакта Jiбан öдӯктäрін чäчіп салып jадын jатkан полӄон. Сäӄіс кіжінің пірзі Таніlа тäӄäн кіжі полӄон ол Jiбанды аітты: «Сäні jаізаң кычырып jат ылтам öдӯӄӯн кіб-ал! парады!» тäді. Jiбан аітты: «Мäні jаізаң тӯндä нäні äтрäттäн? мäн парбассым» тäді. Алар аіттылар: «Сäні jаізаң аданның ордына тäмäчі äдäрӄä кычыртып jат» тäділäр. Jiбан аітты: «Jаізаң мäні тäмäчі äдäрӄä, мā чäрӯ нäрäк іӄäн, сіlар мäні крäскā тӯжäт тäп мäкäläб-алып парып jаізаңӄа jäмäläдäрӄä jазыӄар; мäн парбас-

сым» тäдï. Алар Јïбаның ӧдӱҕӱн кӱчпӱлä пудӯна кïдïрдïлäр, Јïбан аны алып таштаб-ïдï. Пā Танïла аітты: «Піс алыны пӯбыла пӯлаб-алып паралык» тäдï.

Піс kaiтkai āмішнā тäп кӧрӱп јаттыбïс, алар пір пӯ kaiдаңдā алып Јïбанды пӯладылар. Јïбан kыҕыра-бардï: «Кудаідың учӱн мäні пулардаң арҕалаб-алыҕар!» тäдï. Мäн кӱјӱмдӱ, јалчыларымды аіттым: «Сïäр пу кіжілäрді kамчыбыла сабыҕар!» тäдïм. Кӱјӱм Јаkоп јалчыларымбыла јаткан јäрïнäң тура јӱҕӱрдӱлäр, алар ӱркӱнчäк мал ошкоп оілоі-бäрдïлäр; kажызы кäмā кірдï, kажызы kырбыла оілодылар. Алар јана-бäрдïлäр, піс јадып уіктаі-бāрдïк.

Äртäнҕізі кӱн јаізаңнаң паза кіжілäр кäлдïлäр, сäҕізï äр кіжілäр, тӧртӱзï ӱ кіжілäр. Алар Јïбанҕа аіттылар: «Сäн Јïбан јонҕо кäрäктӱ кіжі полҕыдï äдäң піс сäні адаңның ордына тäмічі тудалы тäҕäнік; сäн пістäң раі-бäрдïң ошкош, äмдï сäн крäскä тӱшсäң піс сā тӧрӧҕӧн полбос турӱk, сäніңдā пӱрӱң пістäң пашkаланар полбоі-ҕаіссын» тäдïлäр. Јïбан аітты: «Мäн сïäрдäң рап пӱрӱм пашkаланарҕа мäн ӧлӱп јадымба? Мäн крäскä-дā тӱшсäм сïäрдï унудӱп kуш полып учӱн, аң полып маңтаі-бäрäрïмбä? мā нäзïн ïладыҕар?» тäдï. Кадыттардың kажызы ïлаб-оттурдӱ, kажызы Јïбанды kарҕаб-оттурдӱ, kажылары аітты: «Сäн kарындаш нäдäң ары мынïп крäскä тӱжäін тäп санандың? сā ічäрҕä аш јäтпäі јадырба? сā кіјäрҕä кäп јäтпäі јадырба? тӧрӧҕӧндӧрӱң сäні ӧрkӧттӱбä? нäҕä мынïп чуkулданып пістï таштап крäскä тӱжäрҕä јазың? појың јäдïңбäі-јаткаңың пар ползо, јажырбаі піскä аідып пäрҕін, піс сäнïң нä јоҕыңа полыжа-бäрäлï! Пу турҕан кіжілäр ончозы сäнïң тӧрӧҕӧндäрïң äмінä, аларды кӧрҕӧнïңдä ачынбаізыңба?» тäдïлäр, «ä kарындаш, пу санаҕаңды ташта!» тäдïлäр.

Јïбан аітты: «Мäн пірлä ӧрӧ kудаі тäп, тӧмӧн улу пïм тäп санаҕаным, мäні оітто пактырып полбоссыңар; аның ордына аілыҕарҕа јаныҕар, мā кäläбāҕäр!» тäдï Аідарда kадыттары äрлäрïбïлä ончоло ïлажып тура-бäрдïлäр. Јïбаның äнäзï сïнïзï аларның ïлашkаның кӧрӧлӧ тоkтодыналбаі ïлажыб-оk алдылар.

Digitized by Google

Jīбан аітты: «Jä äмдї сäн абыскa пічік ї!» тäдї, «пістї кälїп крäстäзін!» тäдї.

Мäн äкінчї кӯндä пā адаі Стаппаның пäріп парҕан крäстäрін ол тöртӯдӯң моіндарына салып пäрдїм. Аның кїндä äкі ӯч кӯн полдыба полбодыба пістїң Улулӯдаң jäтті пäрістä тöмöн Маіма тäҕäн аілда jаткан Міроп тäҕäн кіжі мäнїң одӯма кäläрдä мäн адаі Стаппанҕа кат чіп Улулӯҕа аныңбыла іjä-бäрдїм. Ол кат парҕан кїндä пір аі артык полып адаі Пазїлаібыла адаі Смаракты кälїп аларды крäстäдї. Jīбаның адын Joҕан тäп адады, äнäзїнїң адын Анна тäп адады, сінїнїң адын Öптöтjö тäп адады, кӯчӯ карындажын Сäмäн тäп адады.

Аңдаб-алҕан палыҕыбїстї тустаі-ҕälä, анбар кäзіп ā тажып салала, äкі кап одус jӯскä табар алып Алтын Кölдӯң поjыбыла äкі кäмälӯ ӯдäҕäмбїlä jалчыларымды алҕанча Чолышмандаҕы Тölöстöрҕö садулап пардым.

Піс парарда Алтын Кölдӯң пälтірїнäң ала оң jаңдаҕы jаказын jакалап парып Камҕы тäҕäн öзöктӯң пälтірїнä jäдїп кондыбїс. Ол Камҕының алтыҕы jанында jäтті пäрістä полор, Алтын Кölҕö тӯшкäн Jаілӯ Ажы тäҕäн аіры пар; аның jäрїнїң пӯткäн пӯдӯжї jабыс кырлаңдӯ jаіттыш jäр äмтїр; ā пӯткäн аҕажы чал каіңбыла караҕаі паза тытпыла азулак апсак äмтїр. «Пō нäнїң учӯн мындї коjӯ чäл пӯткäн?» тäп сураҕанымда Арту Аштың кіжіläрї аітты: «Озо Тірҕäштїң jоны анда турӯп öскöн» тäдїläр. «Ā тура кöп кіжі ӯзӯ ӯрудаң кырыларда, анаң качып Алтын Кölдӯ тöмöн кälїп·Арту Ажыдаң ала Пїдїң поjына пӯткäн аірыларда jадыбїс» тäдїläр. «Ол öк аҕаштар пістїң кыралардың ордына öскöн» тäдїläр.

Камҕы Алтын Кölҕö кӯн чыҕыжының сӯк талазынаң тӯшкäн, аның сол jаны аҕаштӯ, таштӯ пїк таікалар äмтїр; таіказының паштары таштӯ, аҕаш jок; кажы jäрї корумду äмтїр. Карлары jаі ортозына jäттрä тӯҕäзä äрїбäіттäн äмтїр; оң jаны паза аламык jыштӯ пїк тӯлар äмтїр. Ол Камҕы тäҕäн öзöктӯң äкі jанында кöк малдың ізїндї істäр кöрдӯм. Кажы істäрїн таныдым, кажызын таныбадым. «Ол нäнїң андї кöп істäрї?» тäп Тölöстöр-

Digitized by Google

дӱӊ сураҕанымда алар аіттылар: «Анда пулан, ak кiк, ajу кӧп» тäдiлäр.» Ол Камҕыныӊ пӱҕӱндä пулан, ak кiк кiрäттäн кӧlдӧр пар, аныӊ пуланын сактап адарҕа kоркуштӯ» тäдiлäр, «ajу тäзä кӧlӱнä кiжi ошкоп ӧӊӱп кälат» тäдiлäр. «Jаскыда Камҕыныӊ äкi jанында мäстäрi äрiп кӧк чыҕып кälҕäндä ajулары ӱрlажiб-алып ол мäстäрiндä оттоп jӱрäт» тäдiлäр. «Алтын Кӧlдӱӊ поjыныӊ мäстäрiндä андi оk кӧп» тäдiлäр. «Аныӊ ajуларын адаiн тäҕäндä кäмälӱ кӧlдӱӊ поjыныӊ iчiнчä jӱрӱп кӧрӱп салала, парып адып jадыбiс» тäдiлäр. «Камҕыныӊ поjында kамду, палыk кӧп» тäдiлäр. «Чыkkан аiрыларындаҕы jыжында чол ару кӧп» тäдiлäр.

Пiс ол Камҕыныӊ пälтрiнä äкi kоныб-алала анаӊ ары парып jассак, кӧlдӱӊ kуjӱзына jӯk судаӊ чыҕып турҕан таш турӱп jадыр; пiс аныӊ ортозынаӊ кäмälӱ ӧдӱп пардыk. Тӧlӧстӧр ол ташты Аiры Таш тäп аiдадылар. «Озо ол аiры таштыӊ jанына Моӊулдыӊ пiр чäрӱ кiжiлäрi салбыла Алтын Кӧlдӱ тӧмӧн парып jадып тӱжӱп парҕан» тäдiлäр. Пiс анаӊ ӧдӱп чыҕа-ҕälä, jakалаi äжiп парып jадыk. Пiр jäрдä kajадаӊ кӧlҕӧ су тӱжӱп турӱ; аныӊ тӱжӱп турҕан пiҕi оттус kулаш полор тäп пододым. Пiс аныӊ jанынча äртiп прäдып пiр кäмäдä оттурӱп äрмäктäшкäнiктä, ол судӱӊ табыжынаӊ кiжiнiӊ ӱнӱ уҕӱлбаiт, аныӊ jälбӱ пiскä салkын ошkоп, анаӊ äрткiнчä äптiҕä-бäрдi. Анаӊ ары парып jассак, кӱн чыҕыш jанынаӊ тӱшкäн äкi jаны kajалӱ ӧзӧк тӱжӱп тiр. Ол ӧзӧктӱӊ сӱныӊ iчi кӧрӱнä турҕан kojӱ jäн таштар äмтiр; ол таштарына jajӱ кiжi пазып кäчä-бäрҕiдi таштарыныӊ аразындаҕы сӱнӱӊ тӱбӱ kажы jäрi кӧрӱнбаiт. Мäн Тӧlӧстӧрдäӊ ол нä тäҕäн су тäп сураҕанымда, алар аiттылар. «Ол Кӧпшӱ тäҕäн су» тäдiлäр, «äныӊ пажында сыҕын, пулан, ajу, ak кiк кӧп!» тäдiлäр; «ол Кӧпшӱнӱӊ паштарыныӊ тӯлары Алтын Кӧlдӱӊ kажыда тӯларынаӊ пiк» тäдiлäр, «ол тӯлардыӊ тäзä пажындаҕы kарлары кӱскä jäттрä ончозы äрiбäс» тäдiлäр. Мäн поjымныӊ кӧзӱмбilä кӧрдӱм тӯларыныӊ паштарында аҕаш jok аламыk kарлар кӧрӱнӱп jадыр.

Пiс ол Кӧпшӱнӱӊ узынаӊ ыраk парбаi kоныб-алала äртäнҕiзi кӱн Чӧlӱштäҕi jатkан Тӧlӧстӧрҕӧ jäдiп kондыбiс. Аныӊ äр-

Digitized by Google

тäнӷізі кӱн аларбыла саду äттібіс, мäн алардың он äкі пут kузуk садыб-алдым, пуду̃ он пäш акча сäрäбрöмнöң турду̃. Ол ортодо јаtкан Тöлöстöр он äкі крälу̃ аіл пододым. Чäң турӷан kыралары kоју̃ тöңöштӱң аразында äмтір. Мäн алардаң сурадым: «Сіäр аk јäрӷä kыраӷарды салбаі мынді тöңöшту̃ јäрӷä нäрäк салып јазыӷар?» тäдім. Алар аіттылар: «Аk јäрӷä kыра салалы тäзäк, јäрі kаду абылбыла чабарӷа кӱч» тäділäр; «піс тäзä kыра чабаттан јäрібісті, ӱч јыл озо, kоју̃ аӷашту̃ јäрдің аӷажын јыӷындап саладыбіс» тäділäр. «Ол јыӷын ӱч јылӷа јäттрä јасса аның пӱрлäрінің алдындаӷы öлöңӱнің тазылдары јыдып парар. А ӱзäрі чычkандар, номондор а јӱлӱжӱн аны kасkандарында јымжаk полот» тäділар. «Мының учӱн пістің kыраларыбіс тöңöшту̃» тäділäр.

Мäн паза сурадым: «Пу јäрӷä kар kалың тӱжäдібä?» тäдім. Алар аіттылар: «Пу јäрдің тӱларының kабортозынаң тöмöн Алтын Кölдӱң појына јäттрä kар тӱшпäіттäн», тäділäр. «Каја kар тӱшсä-дā пір äкі кӱн јадала јоӷолып парат;» тäділäр, «аның учӱн піс kоі, äчкі kыштадып азрап турӱбіс» тäділäр.

Піс анаң ары Алтын Кölдӱ јаkалап парып јассабіс, Алтын Кölдӱң öрöӷі пажына јӱk, кölдӱң појының јаkазынаң ыраk äмäс он крälу̃ таштар туру̃; алардың ортолоры ӱзäрі поіlорынаң ыраk äмäс турӱжып јадылар; мäн аларӷа пакаттī-ӷälä öнöттін ā тоkтоп кöрдӱм; пірзінің пажында аӷаштаң äткäн крäс туру̃; ол таштардың пӱткäн пӱдӱжі паштары ушту̃ пік öрӷöді; алардың öңӱнің пір kады kаразыман, пір kады аkсыман сары, kажызы kызылзыман, јä ол ӱч kаттың појында јік пildірбäі-дір. Мäн аны појымның тäнäк санаӷамда пододым, озо јäрдің ӱстӱнä јајыk чыkkанда, судӱң толkӱбыла јӱлӷан kумаk аніда таш полып kадып kалӷан полор-тäп пододым. Анін піс аны сōлыпзынып кöрö-ӷälä анаң ары парарыkта Чолышманың ӱзӱна јäткälаккä тӱн кірäбäрді. Јä піс Чолышманың узӱна тӱнӱбіlä јäдіп коноlы тäп мäңдäн парып јассабіс, Чолышманың Алтын Кölӷö кірӷäн ӱзӱнда орто тӱндä äкі јäрдä от кöрӱнді, піс ā јäдälі тäп тӱнӱбіlä äжіндібіс. Јä ол кöрӱнӱп јаtкан отко јäдälі тäп, чікäзінä паралбаі таіӷызына тура-бардыk. Оттың кöрӱнӱп јаtканы пістäң јарым

пäрістä полђыдї. Анїп піс ол отко судың таіђызынаң чікä паралбађанықта Алтын Кölдӳң ортозы јар оітто äжäнїп кälїп Чолышманың кіріп јаткан ӯзӳн пäдрäдїк. Аідарда Алтын Кölдӳң сӯ толкӯланып турђан полђон. Мäнїң ӯдäђäм ол толкӯдаң коркып кырђа чыккынча їлађанча јӳрдӳ. Мäн арђазын таппађанда таіђызын јакалап äжїп јӳрӳп суђа ађаш салып кöрдӳм. Пір јäрђä салђан ађажым акканді пїдрäрдä, піс Чолышманың кіріп јаткан ӯзӳ пу полбоі-ђаідат äміш тäп подонып äжїп кälзäбіс, Чолышманың чадының пір ӯзӳ äмтїр. Піс аның појынча äжініп пā кöрӳнїп јаткан отко кälзäбіс кіжі јок äмтїр Піс ол оттың јанына кäмäдäђї нäмäläрїбістї тажыныб-алала, корыккан појыбіс сӳђӳнӳп, їлађан појыбіс кӳlӳнӳб-оттурдӯбіс. Ол тӯндä піс ā копып јадып Чолышманың пälтрїнä јартмалап äкі пäl сајыб-алып пыжырып јїдїк.

Äртäнђїзї кӳн Чолышманды öрö кäмälӳ тајанып парып јассабіс кожођоның ічїндä äкі кäрäђä аіл турӳ. Піс ол аілђа саду äдäрђä аның тужӳндађы саіђа чыктыбіс, казан астык. Аідарда ол аілдаң піскä äкі кіжі кälдї, пірзї öбöђöн кіжі, пірзї äмäђäн кіжі. Кälдї, оттурдӯ; «нä табыш пар» тäдї. «Піс табыш јок. Сläрђä нä табыш пар?» тäдїк. «Табыш јок» тäдїläр. «Нä саду пар?» тäдїläр. Піс аіттык: «Табылар, пöстöр, тус јӳрӳ» тäдїбіс. Алар аіттылар: «Садӯңды алђанча мäнїң аілыма кälїђäр! анда садыжарык!» тäдїläр. Аідарда піс садӯбістї алђанча кälїп аның аілына садыштыбіс. Ол äкі тондык кіс аккälїп пістїң јаныбіскä салып којоло мäнїң табарымнаң äкі кол пöс алып унчукпаі, појының јанына салып коіды. Аідарда мäн алардың јаңын мынаң озо пїlбäђäндä сурадым: «Сläр ол äкі пöскö нäнї пäрїп јазыђар?« тäдїм. Алар аіттылар: «Сäн пу јäрђä садылап јӳрбäђäн кіжі полорзыңба? пістїң кіжінїң садӯның јаңын пїlälбäі-турђаның, ол сäнїң јанына салып коіђон äкі тондык кіскä подоб-алып турђан калыңы пу äкі кол пöс» тäдїläр, «пістїң кіжінїң тäзä саду паштаірда анїда унчуђӯшпаі, пāзын аідышпаі тујукка подоп орноштрыб-алыжаттан» тäдїläр. Мäн äкі тондык кісті подоныб-оттурзам, оңоіђодō сатсам, пір тäңкідäң äкі тäңкі полђыдї; äкі кол пöс појыма пір

тäнкā турђан полђон. Анīп алыжа-ђälä мäн одӯма оітто кälä кäмäläрїбїскä кіріб-алып Чолышманды öрö тајанып јӯрä-бäрдїк.

Чолышнаныӊ ӯзӯнаӊ ала јäтті пäрістä крälӯ јäрђä кäлдїк, анда пäш аіл турӯ. Піс ол аілдардыӊ тужундађы саіђа чыђађälä, ол аілдардађы кіжіläрбїlä пā пашкы садыжудыӊ јаӊыбыла ok садыштыбїс. Пір мунта полор тусты пір коідыӊ тäрäзінäӊ пäрдїк, пір кол пöстӯ пір тондык кїстäӊ пäрдїк. Анīп садӯлап јӯрälä, пір Тölöс кіжініӊ аільна кіріп парзабїс, äкі тӯӊӯр турӯ, äкі кадыт оттурӯ, пір äр кіжі оттурӯ. Мäн äзäн салам суражып äрмäктäжä оттурђунча сурадым: «Аілађардыӊ ічїндä äкі кадыт äмїнä, палдар нāрäк јok полђондор? äр кіжідā јаӊыс äмїнä, тӯӊӯр нāрäк äкӯ полђондор?» тäдїм.

Аідарда ол äр кіжі аітты: «Äкі кіжі алдым, пала јok полды, тā кудаідыӊ пäрбäзї полоттон підїр, тā појымныӊ ӯрäнїм јok полоттон підїр. Улу каттымбыла појы кам польш, äкі тӯӊӯр јађынђан äдäк, алмабыла камдазаk піскä тузазы јok полот» тäдї.

Аідарда мäн сурадым: «Сläр камдађанда нä кудаіды кычырып јазыђар?» тäдїм. Алар аіттылар: «Піс камдађанда јäттон тӯбїс тäп, јäрї сӯбїс тäп, парчаныӊ адаза Паі Ӯlђäн тäп, паза Äрlікті кычырадык» тäдїläр. Аідарда мäн аларђа, јäр пӯдāрдäӊ пäрї калђынчы чакка јäттрä äрмäктäп пäрдїм. Алар пу ару јаӊныӊ учурӯн јарадып уктӯлар. Піс ол чыккан јäрїбїскä алты коно јадып кäмä јазаірыкта ол кам кадыт кӯнӯӊ саін пістїӊ одӯбїскä кälіп, кудаідыӊ јаӊыныӊ учурӯн сурап јӯрдӯ. Мäн ā кälђäн саін äрмäктäп пäріп јӯрдӯм. Ол тужӯнда анда абыс пар ползо, алар крäскä тӯшкӯдї полђондор. Јä абыс јokто, анīда јада-ђалдылар.

Піс ā алты коно јадып, кäмäбїстї пӯдӯрӯб-алала Чолышманыӊ појын кäмälӯ кӯп Паш Кöбӯскä араі јäтпäі кырђа чыђађälä андађы аілдардађы Тölöстöрбїlä садулаштык. Анда пір коныб-ала-ђälä, äртäнђїзї кӯн Пырыӊ тäђäн Тölöс кіжідäӊ äкі ат сураб-алып, ӯдäђäмбїlä äкӯ Паш Кöбӯстӯӊ Чолышманђа кіріп јаткан узундађы аілдарђа пардык. Ā кälзäбїс, оттус крälӯ кäрäђä аілдар турӯ. Аларђа кіріп калђынчы табарыбїстї садыб-їдїбїс.

Мäн Пырыӊ тäђäн Тölöс кіжідäӊ сурадым: «Ол Кäмчік тä-

ӷӓн jӓрдӓӷі Сојоң кіжіlӓрӷӓ парып саду ӓдӓрӷӓ jакшыба?» тӓдім. Ол аітты: «Сојоң jӓрінӓ парып, Орус кāның табарын сатса аларӷа кыіматка парар» тӓдї, «алардың табарын орножыб-алӷанда сӯрӯкӓі оңоі кӓlӓт» тӓдї; «Орус кāның табарының jӯс акча турӷудін орноіпса алардың пӓш jӯскӓ турӷудін алар» тӓдї. Пір кӯрӓңкӓ крӓlӯ тамкы пӓрӷӓн кіжі пір тондык кіс алар» тӓдї. «Пір тондык кіс jыш кіжіlӓрінӓ парӷанда пӓш jӯскӓ jӓдӓт» тӓдї, «пір кӯрӓңкӓ крӓlӯ тӓмір Кӓмчіктӓ ӓкі коідың тӓрӓзінӓ jӓдӓр» тӓдї. «Орус табарының кандіндā алардіна толызаң jӯс акчаніна алардың пӓш jӯсті кӓlӓр» тӓдї. «Jӓ анді садӯ jакшы-дā ползо, аларӷа парып садыжарӷа коркыштӯ» тӓдї. «Піс тӓзӓ парӷанықта jірмӓ оттус кіжідӓң jӯлӯжыб-алып парып jадыбіс; азла тӓӷӓндӓ он, он пӓш кіжі парадык» тӓдї, «андадā карӯлдап пололбоі урладыб-іп каладык» тӓдї. «Кöп кіжі парӷанықта, табарды пір jӓрӷӓ чокчолоі сала-ӷӓlӓ ӯстӯнӓ кістӓң jāп којоло, кістің кујузӯн пастра jармыбіс аіландра оттурзӯп којот, пӯрӯбіс анаң удур алып садып турат» тӓдї. «Кажы пірдӓ урлаін тӓӷӓндӓ, колыңдаӷы тудӯнып турӷаныңды сура тартыб-алып jӯӷӯрӓ-бӓрӓт, сӓн аны jӓдіжіп тудаін тӓзӓң, ол чакта кініңдӓ калӷан табарыңды сура тарткылажыб-алын сала-бӓрӓрlӓр. «Аның ордына ордыңнаң кыімыктаба!» тӓдї. «Jаізаңдарына нӓмӓ сіlап пӓрзӓң, аідарда jаізаң сā карӯн jандра сіlап пӓрӓlӓ, садӯң тӯӷӓнӷінчӓ шаңдā чаӷарып пӓрӓр. Ол шаңдā кылыш ӓзӓбі тајак тудӯныб-алып, сӓнің jаныңда карӯлдап туруп jадар, ā ӓбӓш сі пӓрзӓң ол jакшы карӯлдап турар, ā сі пӓрбӓзӓң, ол урлап jаткан кіжіні кöрзö-дā аітпас» тӓдї. Анаң садулап jаңӷынча аттарыңды пір ӓкі кіжі тӯштӓ тӓмір тужакпыла тужаі-ӷӓlӓ карӯлдап jӯрӓр, тӯн кірӷӓндӓ аккӓlіп одӯдӯң jаныңа пӯлап којып, уіктабаі карӯлдаб-оттурар. Урлаін тӓӷӓндӓ кіжіlӓр jылаңаштаныб-алала jӓрбіlӓ öjöктöп кӓlін тымыксын чӓчіб-алып кӓнӓттін сӓкріп мініб-алала чаба-бӓрӓр. Сӓн адымды алып пāды тӓп, кінінчӓ качырыжа пӓрзӓң анда паза jылаңаштанып салып сактап jаткан кіжіlӓр паза пар; алар сӓнің парӷаныңды кöрölö арткан аттарыңды алып сала-бӓрӓр. Одӯдаӷы кіжі нöкöрӯм кіжі сыбырышты тіlӓ, нӓмӓlӓрін таштаб-іп ат-

Digitized by Google

тар јар јўђўрзä, ол чакта нäмälӓрін урлап парарлар. Мының учўн Кäмчікка садулап парарђа кöп кіжіlӓр кäрäк» тäді.

«Урлада-ђäläjaiзаңның јарђы суразаң, јaiзаңы аідар: ««Урлађан кіжі колыңбыла тудўп аккälіп пäр! јарђызын äдіп пäрäiн!»» тäп аідар, ««колыңбыла јўзўн кіжізін тутпађаныңда, kажы кіжінің урлађанын пilіп јарђын äдіп пäрäiн?»» тäп аідар» тäді.

«Пір кіжі Сојоңдорђо äкі аттў садулап парђан; пара-ђälä äкі адын тäмір тужакпыла тужап коіђон; тужактың пір учўбыла пір адының пудўнаң тужађан, пір учўбыла äкінчі адының пудўнаң тужађан. Аніп тужап салала појы одўнда kазан азыб-оттурат. Пā колбоштра тужађан аттары kобы тöмöн тўжўрä пазып, кöрўнбäi-ђалат. Пā садучы kазанын kaiнадыб-оттурђўнча, јўзў кölў јылаңаш, ыштанының сырkанчађын тўрўп салђ н кіжі кäläт. Ā оттурат: «Нä саду пар? мā кöрђўс!» тäп аідат. Пā садучы kабын кодорып јаткан саманда пā кіжі kылылў kазанын äңдäрä тāб-іјälä kылызынаң тудўныб-алып јўрä-бäрäт. Аідарда пā кіжі kабын таштаб-іјälä, ол кіжінің кінінчä сыбырышkан. Јä kабалтында јäдінсä-дā јылаңаш кіжіні тударђа јäрі јоk полып. Сыбырышkан кіжі kалың кімдў полђон полып ўзўђä кöжўп јäдälбäi јада-ђалђан. Анаң оітто одўна кälзä, kаптў табарын öскölöрў кälіп алып парып тыр. Пā садучы ачулана-ђälä јaiзаңынаң парып кіжіlӓр алып пäдрäірђä, аттарына парза, пір адын ölтрўп, пудўн ўзä кäзä-ђälä, пірзін алып пар тыр. Аідарда пā кіжі ілађанча тäмічізінä парып уђўскан. Тäмічізі аітkан: «Пажы тўктў іт, пу јäрђä пäрäк садулап кälдің?» тäђäн. «Сäнің табарыңды адыңды мыңдађы кіжіlӓр алып салђа, кäм пäкäiр? Аның ордына јолың kўп јап!» тäђäн. Ол кіжі ілађанча јајў јана-бäрђäн.

Сојоң кіжі äкі пашkа аімаk тäп полор; пірзі kара Сојоң тäп полор, пірзі сары Сојоң тäп полор kара Сојоң пäрі јўk јадып јадылар, сары Сојоңдор ічкäрі јадып јадылар. Kара Сојоңдордың сарызы ас, kаразы кöп тäп полор. Пiђіблä Алтаі кіжіlӓрінің пiђінäң пiк тäп полор, јäктары алардың узўн тäп полор.

Сары Сојоңдордың сарызы kаборго ўläшгäп полор; пўткäн

пӱдӱштäрі андı ok kара Соjоңдордı пік тäп полор. Алардың jармызы Орус уктӱ тäжä-дір. Озо качан-дā пір чакта кöп Орустар качып кірҕäн тäжä-дір; алар äмдı Соjоңноң кіжі алыжып арлажа-ҕäлä аларҕа сабылып парҕан тäжä-дір.

Кäзіктäрі kучындаіт kара Соjоңның jармызы Кырҕыс уктӱ полҕон тäжäт, озо Соjоңдорбыла аілдаш jатkан полып анıда арлажып Соjоңдорҕо сабылып парҕан тäжäт.

Jä äмдı Тölöс кіжілäрдı kучындажып кöрöli!

Тölöс кіжілäрдің kандıдā паіның jöжöзӱн ӱjӱндä кöрбöссӱң, алардың jöжöзӱ тäзäончо кäдäрı кіжі jӱрбäс kаjалу тӱдӱң kуjӱнда тäп полор. Алар тäзä сäнıңбılä саду äткäндä аідадылар: «Аільмда саду jok тäп, пір äкі кӱнӱң пажында саду полор» тäп аідадылар. Аідарда: «Садӱҕар kаідаң кäläр?» тäп сураҕанда алар аідат: «Пістің кіжі jakшы jöжöзӱн ӱідä салбаіттан, кäдäрı кіжі jӱрбäс kаjадаҕы kуіҕа суҕа-ҕälä kорумдап салаттан» тäп аідадылар. «Кäдäрı kуіҕа нäрäк суҕазыҕар?» тäҕäндä алар аідат: «Озо öбöҕöбістің jаңы андı полҕон, озоҕыда тäзä jӱ кіріп турҕанда ончо кіжілäр jöжöзӱн kуіҕа суҕа-ҕälä kорумдап салаттан полҕондор. Äмдı піс анıб-ok jӱдаң kоркып jöжöбістı ӱіҕä салбаі jадыбıс» тäп аіттылар.

Алардың ӱч ӱläштің пір ӱläжі jokтӱ тäп полор, äкі ӱläжı паі тäп полор. Аларда тöрт jӱзӱн мал пар: jылкы, уі, kоі, äчкі.

Тölöстöрдӱң kара чаштӱлар, сарымзаk чаштӱларын ас кöрдӱм. Алардың kылыktары jардаk, улу кӱндӱläр; аш тусkа сıчылдар, кіжі кöрзö äliкчılдäр. Аракы ічкäндä маkтанчыk, урушчāндар.

Паі кіжілäрі äкі kадытӱлар. Улу kатты ӱі ічін пашkарар, кӱчӱ kатты мал пашkарып одун алар. Алардың jаңдаҕан jаңы, тӱларҕа, суларҕа, Ӱlҕäнҕä, Äрlікkä, озоҕы öбöҕölöрінä.

Чолышман тäҕäн öзöктӱң пажы Jылдыс-Кölдöң тӱшкäн. Аның äкі jаньнаң тӱшкäн сулары пıк таіkалардаң тӱшкäн, öзöктöрӱнің äкі jаны kапчал kаjалу тäп полор. Чолышманың поjының паltрінä jäтра äкі jаны пıк kаjалу kапчал тӱлу тäп полор. Öзöҕӱндäҕі аілдың ічінäң оттурӱп тӱнӱктäң öткӱрä кöрҕöндö,

тӯның паштары кӧрӱнӱп турар. Тӯларының кӧп сабазы таштӯ kајалӯ тäп полор; kажы тӯларының пажындаҕы kарлары јаі ортозына јäттрä äрібäіттäн турӯ. Кышkыда Чолышманың пӱҕӱнä kар kалың тӱшпäс турӯ, аның учӱн јылkы, kоі, äчкі, уі јалаңда kыштап чыҕа-бäрäдіläр.

Äмді мäн ол јäрдің јӱзӱн тӱрlӱ тындӯларын, анда пӱткäн аҕаштарын сā аідаін:

1) Сӯнӱң палыkтары:

Чараҕан, пäl, kорты, тӯлы, пӱдӱрä, сары палык, kызык. Алтын Кӧlҕӧ кірҕäн узында: чабаk, чортон, алабуҕа. Алардың пашkа палык пілбäдім.

2) Јäрінің алдылары:

Ају, чō пӧрӱ, пӧрӱ, јäкäн, шӱlӱзӱн, kоі шӱlӱзӱн, тӱlкӱ, тōрҕы, јумҕа, kочkор, аk кīк, сӯн, пулан, älік, кіш, тīң, сарас, аҕас, кӱзäн, кіштің сузары, јыдӯ ас, кӧрӱк, тäрсāк, номон, äрlāн, kамду, кӧјӧн, порсуk, чычkан.

3) Јäрінің аҕаштары:

Јӱрӱк, kараҕаі, kаің, апсаk, чібī, тіҕäн, тыт, тäрäк, јӱдäрäк, ала kāk, сары тал, kуба тал, äчкі тал, kара тал, аk тал, kараҕан, парал, табылҕы, сӧсkӧн, kара kат, kазыр kат, kызыл kат, јіра, тӯ артыжы, таш арчыны, јымырыт, палан, āнä, ӱзӱт аҕаш, тäҕäнäк, сарҕат, пälä, äмäҕäн сōҕӱ. Алардаң пашkа аҕаш кӧрбӧдӱм.

Піс садыб-алҕан кīстäрібісті, kоідың тäрäläрін, kурусkаларыбісті ончо пälä таңkаныбісті ӱч кāмä салыб-алала, піс Чолышманды тӧмӧн аҕыб-ідібіс. Ол аkkан кӱндä Алтын Кӧlдӱң појына јäдіп kондыбіс. Äртäнҕізі кӱн Алтын Кӧlдӱң сол јанын јаkалап кälіп јассаk, кӱн оттурҕуш јанынаң тӱшкäн Чырыш тäҕäн ӧзӧктӱң пälтрі орто, кӧlдӧ јāн пälдäр оінап јадылар; піс ā јӱkтаі äжіпін кälälä кӧрӱп турзабіс, оттус крälӱ пар ошkош; судӱң ӱстӱнä чыҕа-ҕälä ōlӱп пратkан ошkоп туілап турадылар. Кажызы узун

кіжі крälӱ пар ошкош. Піс аны кöрӱп турӷунча кölдӱң куjунда-ӷы ташка пір камду чыӷыб-оттурӷанын кöрӱп адаін тäӷäнім, jалчым камду тäп кыіӷыра-бäрäрдä, суӷа кірä-бäрді. Ол тушка тӱшкäн Чырыш тäӷäн öзöктӱ äкі jанына пӱшкäні кузук аӷажы. Jä аның кузуӷӱн кіжі албаі, тäӷін jäрӷä тӱжӱп jада-ӷалат. Аның алтыӷы jанында паза öзöк пар, аның кузуӷӱ анlб-ок кіжі албаі jада-ӷалат. Анаң тöмöн Колдор тäӷäн öзöктӱң ӱзӱна jäттібіс, ол Колдор тäӷäн öзöктӱң äкі jаны коjӱ кузук аӷаштӱ, тіӷілмä тӱлӱ капчал jäр äмтір. Сӱнӱң jаказындаӷы кумакта камдудӱң jолдоры кöп jадыр, аны кöрдӱбіс. Ол Колдордың пажындаӷы тӱда кöl пар тäп уктӱм, ā пулан, аjу, сӱн кöп кірäт тäжäт. Піс ол Колдордың пälтрінä оттурӱп курсактаныб-алала, Самыш тäӷäн öзöктӱң ӱстӱӷі jанына коныб-алып, äртäнӷізі кӱн пā Алтын Кölдӱң пälтріндäӷі палыктаӷан jäрібіскä jäттібіс. Ол одӱбіскä коныб-алала öнӱң поjына кіріб-алып, кäмälӱ Кäбізäндäӷі аілӷа jäттібіс.

Äмді Jыштаӷы jаткан кіжілäрдің кылыӷы jаңын сā аідаін.

Андаӷы jаткан кіжілäр Тірӷäш jоны тäп полор. Алар Толоі тäӷäн, Пілäчäк тäӷäн, Кäбізäн тäӷäн, Öртöк тäӷäн, Арту ажы тäӷäн, Піжä тäӷäн öзöктöрдӱң поjында jуртап jадылар.

Алардаң ічіп jаткан ажы арба, пудаі, jäрісä. Пудаібыла jäрісäні кöп салбаідылар, кöбӱзӱн арба саладылар. Арбадаң талкан äдіп jідіläр, пудаібыла jäрісäдäң тäртмäк äдіп jідіläр. Арбаны курӷушка куруб-алала сокō салып соӷыб-іjälä пасмакка пазыб-алып суӷа ол äмäзä сӱткä чäjіп jідіläр. Пудаіды jäрісäні курудӱб-алала, пасмакка пазыб-алып, субыла jурап тäртмäк äдіп, оттың кӱlӱнä кöм(п) пыжыныш jідіläр. Jаі кӱндä уіларын саjаӷälä, сӱт казанӷа каінадыб-алып уідӱң тäрäзінäң äткäн аркытка урӱп коjодылар. Ол ā турӱп ачып парза, аны пажына тос каттаӷан саптӱ пышкыбыла пышканда, ӱстӱнä сары маі чыӷып кälар. Ол сары маjын алыб-іjälä аркытта чäӷäн калар. Чäӷäнің аракы азып ічäрlар. Аракыдаң арткан казандаӷы іріӷäнін алып тäртмäктäб-алала учукка тізіп курудӱб-алар, анызы курут тäп полор. Кажызын тäрā jаjып курудӱб-алар, анызын āрчы тäп аідар. Ол

арчызын уідӱң kӱӈӱна ура-ӈäлä ā сарју kожо урӱп тоңурӱб-алып аңдап јӱрäрдä азык äдiп јӱрäдiлäр.

Пӱдӱштäрi алардың ончо kара чаштӯлар, сары кiжi јӱс кiжiдäң пiр äкi кiжi полорбо јоkпо. Кылыӈы алардың јобош, kорkунчāk, араkы iчкäндä урӱшчāн, урӱжӱб-алзалар нäкäшпäс; урчы кiжiлäрi ас. Kурсаk пыжырӈанда, kурсаk јiрдä kолдорын јунбас. Köчöзӱн јāн kазанӈа kаiнада-ӈäлä, чыӈарыб-алып ӱстӱн, јаппаi турӈӱзып kојор анызы сӯп парӈанда iттäрi анаң iчä-бäрäт; поiлоры iттäрiн kачырыб-iјäлä анаң оk iчä-бäрäдiлäр.

Араkы iчäрдä сабарының учӯбыла тöр-јар, äжiк-јар чачыб-алала Kаiраkан тiлä iчäдiлäр. «Аны нāрäк чачып iчäзiңäр?» тäӈäндä, алар аiдадылар: «Појыбiстiң јаңыбiспiлä äжiк саkчā, јäр судӱң äзiнä, Ӱлӈäнӈä чачпаӈынчы iчпäiттäнiк» тäп аiдадылар.

Кiӈäн тондоры кöп сабазы кiс тон; кiӈäн öдӱктäрi кöп сабазы кäдäн kоныштӯ; iчiнä ороп кiӈäнi ојоңот тäӈäн öлöң. Јоkтӯларының kышkыда јамынарӈа тон јäдiшпäӈäндä, алдына кöп ојоңоттоң тöжöi-ӈäлä, аның ӱстӱнä чöӈö јадып kојоло самтар сумтар тонноң јамынып kојып уiктаi-бäрäдiлäр. Kажылары оттың јанына јадып kојып, отјарӈы јанын јамынбаi уiктап јада-дыр; ӱјӱндä оттурӈанда kурӱн чäчiнiп салып, тöжӱн отkо iзiдiп оттурӱжыб-оттурадылар. Iш iштäiрӈä јаlkӯлар, мäн алардың äр кiжiлäрi iш iштäӈäнiн ас кöрдӱм; одундӯ, пiчäндi kадыттары алат. Јасkыда абылбыла kыра чапkанда кöп сабазын kадыттары, палдары чабадылар. Kажы паi кiжiлäрi iш iштäдäрӈä полып äкi kадыттаң аладылар.

Алардың мылтыkтӯлары kӱскӱдä тiңдап јӱрäдiлäр; кöп тiңдӯ јылда пiр кiжi кӱнӱнä оттус, kырыk тiңнаң адып јадыр, тiң јоk јылдарда äкiдäң, ӱчтäң адып јадыр. Мылтыӈы јоk кiжiлäр чäрӈiбiлä аңдап јадыр; јӱс крälӱ чäрӈi турӈӱсkанда тiңдӯ јылда пäжоноң, алтоноң тiңнаң пiр кӱндä аладылар. Сарасты, кiштi iтпiлä аңдап јадылар. Ајудӯ, пуланды, сыӈынды, kочkорды, јумӈаны, äлiктi мылыkпыла адып јадылар. Kышkыда пуланды, сыӈынды, äлiктi чаналӯ kачырып öлтрӱп јадылар; јаiӈыда kölӈö саkтап адып јадылар. Kамдудӯ аңдаӈанда kажы суда kамду јӱрзä, аны

нўа-ҕӓlӓ ā kабу суҕуп аңдап јадылар. Кішті аңдаҕанда ітпіlӓ істӓп кӓlӓlӓ кірҕӓн јӓрін оттус, kырык кулаш ўбыла аіландра тартыш kојоло, кірҕӓн јӓрін ыштаҕанда чыҕа јўҕўрҕӓн појынча, ўҕа капканда карўлдап турҕан кіжі тајакпыла kаҕыш ӧlтрўп јадыр.

Кузуктўң кӧп чыҕаттан јӓрі: Сары Кӧшў, Кара Кӧшў, Ўімӓн, Піжӓ, паза Алтын Кӧlдўң појына тўшкӓн суларының појында. Пӓ сулары очо Піҕӓ кӓlіп кірҕӓн сулар. Ол сулардың појында тӧрт јаізаңның улузў јадыр: 1) Тірҕӓш, 2) Јўс, 3) Кӧмдӧш, 4) Кўзӓн. Пу тӧрт јаізаңның улузў јаңдаҕан јаңы, kылынҕан kылыктары, кіҕӓн кімдӓрі, кірҕӓн ўіlӓрі, очо јаңызлык.

Підің оң јанынаң тўшкӓн Ку тӓҕӓн ӧзӧктўң појында Чалҕандў кіжіlӓрі јурттап турў. Алар јобош kылыктў, kорkунчӓk аімаk; алардың јаңдаҕан јаңы, ічкӓн ажы, кірҕӓн ўіlӓрі Тірҕӓштінді оk.

Куманды тӓҕӓн аімаk ӓкі јаізаңның јоны турў; алар ол Ку тӓҕӓн ӧзӧктўң пӓlтрінӓң ала, Піді тӧмӧн Чӓпчӓ јӓттрӓ јадылар. Јармызы Кадынҕа тўшкӓн Ыжы тӓҕӓн судўң појыбыла, ā тўшкӓн аірыларында јурттап јадылар. Алар Казаk ошkоп салдыбыла kыра сўрўп турўлар; кірҕӓн ўіlӓрі пастап кӓскӓн кўчў ўчӓктӓр, kажыларының ўіlӓрі ӧрмӧlӧп ӓткӓн јӓр ўіlӓр. Кӓдӓнді поілоры соҕып јадылар; ӓр кіжіlӓрінің кімдӓрі Орустўң оk кіміндІ. Кадыттарының кімдӓрі, кӧксў пўрмӓlў, јаkазы саімалў полот; тулундары тӧзўнӓң ала учўна јӓттрӓ таралҕалў полот. Јаңдаҕан јаңдары ӧрӧчіlҕӓн аімаkтардың оk јаңындІ. Пўткӓн пўдўштӓрі kара чаштўлар, сары чаштўлары ас, пік кіжіlӓрі ас, јабыстары кӧп, чічкӓ сындўлары ас, туралҕыштары кӧп. Іш іштӓрҕӓ, аң аңдаірҕа кічӓмӓlдўlӓр. Кылыҕы алардың kыраkаі, андІ ползо kорkынчӓктар.

Јӓ ӓмді мӓн Кӓбізӓннӓң Улулўҕа јанаіп. Мӓн Алтын Кӧlдўң пӓlтріндӓ сал јазаб-алып шўб-алҕан палыктарымды садыб-алҕан kузуктарымды салҕа салыб-алып кіжі јалдап Кӓбізӓнҕӓ аҕыстрып кӓlдім. Анда анбарҕа тажып салала појыбіс јаныб ІдІбіс.

Анаң јаныб klӓдып Ўјӓчӓкпіlӓ Ыжы тӓҕӓн ӓкі ӧзӧктўң ор-

Digitized by Google

тодо пік поҕочыбыла аштыбіс. Ол поҕочының ажуда јыш аімактың салҕан обозын кӧрдӱбіс. Аның јаны јан пул кралӱ полор тäп кӧрдӱм. Мäн аны јыш кіжіläрінäң сурадым: «Ол поҕочының ажуда обоны нä учурлу салҕан?» тäдім. Алар аіттылар: «Пістің улустуң јаңы андı» тäділäр. «Пік поҕочы ашканда ады, појыбіс äзäн чыктыбіс тäп, äм анаң ары тӱжäрінäдā чäбäрläзін тäп ā аттың кылынаң аҕаштың пӱрӱнäң äбäш сала-ҕälä, ол поҕочының äзінä пажырып парадык» тäділäр. Паза аіттылар: «Піс улу су кäчäрдä мӱрҕӱідӱбіс, кäчкäн кіндä паза мӱрҕӱідӱбіс» тäділäр.

Кудаіҕа паш піс ол поҕочодоң пäрі Улулудаҕы ӱјӱбіскä пір коныш јäдä-ҕälдік.

Анın Алтын Кӧlҕӧ јӱрӱп кälҕäнäң пäрі пıлҕа тӧртӱнчі јылы полды. Кудаіҕа паш, äмді амыр äнчӱ ӱіlӱ, аштӯ, ӱч кыстӯ Улулӯ тäҕäн аілда јуртап јадым. Ӱч кысты азраб-алып ӱчӱбіlä, катка ӱрäттріп улӱн кіжä пäрдім. Äмді кудаі колында курсаҕыбіс азраныш јадыбіс; äм алдындаҕы конокты кудаі појы пiläр.

Пıлҕы јылда мäн Сäдäчӧп тäҕäн пıбіlä Алтаіҕа парып тіlмäш полып, ӱч нäдälі јӱрӱп ӱјӱмä кälälä, мäн пір нäдälі полдым полбодым, сläр пістің аілҕа кälälä мäні тӱшкäн ӱјӱнä кычыртып мä кіжі ıдіҕäр. Сläр мäні пістің тіlбіlä аіттыҕар: «Мäн сäні тіlмäштаірҕä ӱрäнҕäн тäп кіжіläрдäң уҕа-ҕälä ӧнӧттін кычырҕаным» тäдің. «Мäн тäзä Алтаібыла Кыдаідың обо јäттрä јӱрӱп ончо пу аімактың тіlін, кылыҕын, јаңын чıб-алдым» тäдіҕäр. «Äмді мäн алардың јакшылыкка алардың тіlінä кälіштрä ӱзӱк пӱдрäрҕä санап јадым. Аның учӱн сäн мäніңбіlä кожо Парнаулҕа кäl!» тäдіҕäр.

Аідарда мäндā пістің каіш курлу, кара алманду аімакка тузалӯдӯ пӱдрäрҕä, äкі паламды, алҕан кіжімді ıладып, сläрбіlä кожо Парнаулҕа кälіп, ӱч аідың туркӱнӱна јадып, Тäläңäттің сӧстӧр јӱп, ӱзӱк пӱдӱрдібіс. Јä äмді пу пӱдӱрҕäн іштäрібіс, ӧрӧ кäн кудаіҕа, тӧмӧн улу пı пачā јарамыктӯ полҕыдı ползо; сläр, Пазıлаі Пазıлаібыч, ада палазын äзäҕäндı мäні äзäб-алыҕар! «Сулӯ кіжі сӱна! — јäрlӱ кіжі јäрінä!» тäҕäн. Мäн äмді јанаін.

Digitized by Google

Сläр мäнї нä уkканымды, нäнї кöрђöнÿмдї појыңның јажыңа нä полђонын мā чїп пäр тäп сураірыђарда, мäн чїбäін тäђäнїм.

Jä сlар мā чїп пäр тäп кÿнÿң саін äрäп аідарыђарда, мäн пу појымның јÿрÿмїмдї сläрђä чїп пäрдїм. Jä пу чїlђäн кінїђä kаіш курлӯ, kара алмандӯ, kара äттÿ аімактардың пїрзї аk Тäläңäт тäђäн аімактаң мäн паштап чїдїм. Пу мäнїң чїђäнїм јарамыктȳ äмäс, јаңылчы пар ползо, сläр мäнї ол пурȳмдȳ таштађар, јakшылык уkтȳ Пазїлаі Пазїлаібыч! мā тäзä пу кінїђäдä чїlђäн аімактардың, јäрдїң учурÿн Тäläңäттїң тіlїнä мадактап чїјäрђä мā кÿч полды. Jä андї мā кÿч-тā полђон ползо, сläрдїң кічäђäнїђäрдїң појынча мäн нä нäмäнїң учурÿн чїјäрђä танïрђа паштадым.

Мыkаілы Чöбölкöп.

КУЧУН.

I. Jäрдїң пÿткäнї.

Jäр пÿшкäläктä ончо су полды, јäрдā јоk, тäңäрідā јоk, аі кÿндā јоk. Кудаі учÿп турђан, пір кіжі паза учÿп турђан, äкіläзї kара kас полып учÿп турђан. Кудаі äш нäмä сананмаі јат. Ол кіжі салкын тÿжÿрö-ђälä су тÿрÿlтÿп кудаідың јÿзÿнö су чачkан. Ол кіжі öрö кудаідаң пїк чыђарђа сāнађан, тöмöн суђа јÿкτап тÿжö-бäрђäн. Ол тÿжölö тумаланып јаткан аітты: «Ä kудаі, мäнї арђалађын!» тäдї. Кудаі аіткан: «Ä кіжі, öрö судаң пїк чык!» тäђäн. Äмдї ол кіжі öрö судаң пїк чыђып парђан. Кудаі аітkан: «Пäк таш пÿтсÿн!» тäдї. Тäңїстїң тÿбÿнöң пäк таш чыђып kälђäн, аның сыртына kудаібыла kожо јÿрђäн кіжі оттурђан.

Кудаі аітkан: «Сäн судÿң тÿбÿнö тÿжÿп тоброк алып чык!»

тäдï, ол тӯжӧлö тоброкты kолыбыла тудӯб-алып кäлђäн ол тоброкты алала kудаiђа пäрђäн. Кудаi ол тоброкты судӯң сыртына таштађан, аiткан: «Јäр пӯтсӯн!» тäђäн. Јäр оның кiнiндä пӯдӯп парђан. Оның кiнiндä kудаi паза аiткан: «Тӯш!» тäдï, «паза тоброк алып кäл!» тäдï. Кiжi појы санађан: «Мäн анāр тӯжӯп паза појыма тоброк аладым!» тäдï. Судӯң тӯбӯнö тӯшкöн, појының сађыжыбыла äкi kолына тоброк алђан, пiр kолбыла kудаiђа äккäлiп пäрђäн, пiр kолбыла ӯзуна тоброкты суkкан, јажырып kудаiдаң појым јäр äдäдiм тäп чыђып кäлђäн. Јаңыс kолындађы тоброкты kудаiђа пäрђäн, оны kудаi алђан, чачыб-iђäн оның сöзӯбiлä јäр kалың полђон. Паја кiжiнiң ӯзуна тобракты суkкан аныэы öзӯп пäрђäн, кiжi тумаланђан, kарлыђып араiла öлӯп парђан. Äмдï кäдäрiп парып kудаiдаң kача-бäрђäн. «Рāk пāдым» тäп санађан, kаја пађып кöрзö, kудаi јанында турӯп јаткан. Ол кiжi тумаланып парарда kудаiђа аiткан: «Ä kудаi, чын kудаi, мäнï арђалађын!» тäдï. Кудаi аiткан: «Сäн kаiттың? сäнiң ӯзӯңа тоброкты јажырып алаiн тäп санадыңба? нäђäрäк сäн тоброкты јажырђаның?» тäдï. Ол кiжi аiткан: «Тоброкты ӯзӯна сукканым, јäр äдiб-алаiн тäп санадым» тäдï. Кудаi аiтты: «Пӯркӯрӯб-ï!» тäдï. Кiжi пӯркӯрӯб-iзä јäрдäђi кiчiнäк тöңöжöк пӯдӯп парђан. Оның кiнiндä kудаi аiтты: «Äмдï сäн кiлiнчäктä! сäн мā јаман санадың сā пакkан алматтының iчïндäђï санāзы андï јаман полор!» тäдï. «Мā пакkан алматтының санāзы ару полор! алар кӯн кöрöр, алар јарыk кöрöр! чын Курбыстан тäп адалђан полоттоным; сäнiң адың Äрlік ползын! Мäннäң кiлiнчäђiн јажырђан кiжi сäнiң Äрlіктiң кiжiзï ползын!» тäдï. «Сäнiң кiлiнчäђiңдï јажырђан кiжi мäнiң кiжiм ползын!» тäдï.

Јаңыс пудађы јоk ађаш öзӯп кäлђäн, оны kудаi кöрдӯ. «Пудађы јоk јаңыс ађашка кöрöрђö äбï јоk!» тäп аiткан. «Пō тођус пудаk ползын!» тäдï. Тођус пудаk öстӯ. «Тођус пудактың тöзӯнä тођус кiжi ползын! ол тођус кiжiдäң тођус пашка аiмак öссӯн!» тäдï.

Äмдï Äрlік кäлзä, кöп нäмäлäрдiң табыжы уђулуп турђан. Äмдï Äрlік kудаiђа аiткан: «Пу нäнiң табыжы?» тäдï. Кудаi

аітkан: «Сāндā kāн! мāндā kāн, ол мāнīң алматтым» тāдї. Оның кінīндā Äрlік аітkан: «Алматтыңды мā пāрїшкін!» тāдї. Кудаі аітты: «Jok, мāн сā пāрбāссім!» тāдї «сāн сакыбыла jўр!» тāдї. Äмдї Äрlік пojына аітты: «Акыр! акыр! мāн kудаідың алматтызын кöрбрўм!» тāдї. Äрlік парды, парды, jāттї, кöрзö kандї кіжі, kандї аң, kандї kуш, нāдā тындў оңчо кöрдў. Äрlік аітты: «Мыны кудаі kанаіп āдіб-алды? мāн оны аларым тāђāнім; kанаіп мāнің аітkан сöзўмбілā пўдўп jат? пу улус нāні jіп јадыры?» тāдї.

Äрlік пір ађаштың пір jанынаң jіп турђанын, пір jанынаң jібāі турђанын кöрбlö аітты: «Сlāр jаңыс мынаң нāђāрāк jіп турўђар?» тāп сурады.

Анда пір кіжі аітkан: «Пістің kудаідың аітkан ажыбыс ол!» тāдї. «Кудаі кіжілāрђā аітkан: ««Пу тöрт пудакты ажын jібāђāр!»» тāђāн, ««kўн чыђаткан jанында пāш пудаk пар, мының ажынаң jіђāр!»» тāђāн; анаіп аідала пojы тāңāрā чыкты; ађаштың тöзўнā іт салды; kўрмöс kālзā тут! тāп салды; анаң пашkа пір jылан салды; kўрмöс kālзā чак! тāп салды. Оның кінīндā kудаі ітkā, jыланђа аітkан: ««Кўн чыђар jанында пāш пудактађы ашты jін тāђāн кіжіні jут!»» тāђāн, «ол тöрт пудактађы ашты jін тāђāн кіжі jутпа!» тāђāн. Оның учўн пістің ажыбыс ол!» тāдї.

Кўрмöс Äрlік оны уђа-ђālā ађашка парђан, Тöрöңöі тāђāн кіжіні анда тапkан, ā аітkан: «Кудаі сlāрђā пу пāш пудактађы ашты jі! тāп аітkан, ол тöрт пудактађы ашты jібā! тāп аітkан, ол тöђўн, ол чын āмāс, пу пāш пудактађы ашты jібāђін, ол тöрт пудактађы ашты jіђін!» тāдї.

Анаіп kўрмöс аідала пајађы jылан ујуктаі пāрђāн; kўрмöс jыланың ічінā кірā-бāрђāн; jыланың ічіндā kўрмöс аітkан. «Ол ађашkа öрö чык!» тāдї, ађашkа пајађы jылан чыђа-бāрђāн. Пајађы kудаідың кіжіні jібā тāђāн ажын jылан jіђāн. Тöрöңöі тāђāн кіжібілā kыс кіжі kожо jўрђöн, ол kыстың ады Äjї полђон, аларђа jылан аітты: «Тöрöңöі, Äjї, мынаң jіђāр!» тāдї. Тöрöңöі аітты: «Jok, kанаіп мынаң jірђā, kудаі пojы jібā тāђāн, мāн jібāссім» тāдї. Оның кіндā jылан kыска аш пāрдї, Äjї оны jідї,

Digitized by Google

jiб-iзä аш сӯрӯкöi таттӯ чак полды, Тöрöӊöi jiб-äдi. Оныӊ сöндо Äjï ашты сыдыра тартыб-алды, Тöрöӊöiдӱӊ ӯзӯна сӯртӱб-iдi. Äмдi алардыӊ тӯӻӱ тӱжö-бäрӻäн, уjалыжа-бäрдiлäр, пiрӱзi пiр аӻашка jажына-бāды, пiрӱзi пашка аӻашка jажына-бāды.

Оныӊ кiнiндä kудаi кäлдi, kудаi кäлзä улус онча kудаiдыӊ jажына-бäрӻäн. Кудаi kычырӻан: «Тöрöӊöi! Тöрöӊöi! Äjï! Äjï! kаiдазыӊар?» тäдi. Кудаi kычырарда алар аiттылар: «Аӻашта турӯп jадыбыс, пiс сiäрӻä парбассыбыс» тäдiлäр. Кудаi аiтты: «Тöрöӊöi, сäн kаiттыӊ?» тäдi. Тöрöӊöi аiтты: «Мäнiӊ ӯзӯна Äjï сäнiӊ jiбä тäӻäн ашты сӯртӱб-iдi» тäдi. Кудаi аiтты: «Äjï, сäн kаiттыӊ?» тäдi. Äjï аiтты: «Мäнi jылан ji! тäп аiтты» тäдi. Кудаi аiтты: «Jылан, сäн kаiттыӊ?» тäдi. Jылан аiтты: «Мäнiӊ iчiндä кӯрмöс кiрӻäн, мäн аiткан äмäссiм, кӯрмöс аiткан» тäдi. Кудаi аiтты: «Кӯрмöс iчiӊä kанаiп кiрдi?» тäдi. Jылан аiтты: «Мäн уjуктап kалдым, уjуктаӻанымда мäнiӊ iчiмä кӯрмöс кiрдi. Кудаi аiткан: «Iт, сäн kаiттыӊ? сäн кӯрмöстӱ нä тутпадыӊ?» Iт аiдат: «Мäнiӊ кöзӱмö кöрӱнмöдӱ» тäдi.

Äмдi kудаi jыланды аiдып jат: «Ä jылан сäн äмдi кӯрмöс полдыӊ, сäнi кiжi öштöзӱн! соксын! öттӱрзӱн!» тäдi. Оныӊ кiндä Äjiдi аiдып jат: «Мäнiӊ jiбä тäӻäн ашты jiдiӊ, кӯрмöстӱӊ сöзӱнö кiрдiӊ, кӯрмöстӱӊ ажын jiдiӊ, äмдi сäн пала тап! пала тапсаӊ jаман ӯру ӯрурзӯӊ, сā äмдi оiӱм табылар» тäдi. Оныӊ сöндо kудаi Тöрöӊöiӻö аiтты: «Кӯрмöстӱӊ ажын jiдiӊ, мäнiӊ сöзӱм укпадыӊ, кӯрмöстӱӊ сöзӱн уктӯӊ; äмдi кӯрмöстӱӊ сöзӱн укkан кiжi кöрмöстӱӊ jäрiндä полды. Мäнiӊ сöзӱмдӱ укпаӻап кiжi мäнiӊ jарыӻымды кöрбöс, мäнiӊ jаkшымды албас, карычkы jäрдä ползын! äмдi кӯрмöс мā öштӱ полды, кӯрмöспiлä Тöрöӊöi сäн паза öштӱ полдыӊ. Äмдi кӯрмöстӱӊ ажын jiбäзäӊ, мäнiӊ алӻыжымды алзаӊ, мäнiӊ сöзӱмдӱ уксаӊ kачандā ползо мäн ошkош jӱрöр äдäӊ, тоӻус ӯл, тоӻус kыс сā табылзын. Кӯрмöстӱӊ алӻыжын сäн алдыӊ, кӯрмöстӱӊ ажын сäн jiдiӊ, мäн äмдi кiжi jajабаiн пöjынаӊ кiжi чыксын!» тäдi.

Äмдi kудаi кӯрмöстӱ аiтты: «Сäн мäнiӊ кiжiмдi нä мäкäлäдiӊ?» тäдi. Äрliк аiтты: «Мäн алаiн тäп, сäн пäрбäдiӊ» тäдi;

«Мäн урлаб-аладым, мäн мäкäläб-аладым, мäн атка чапса, аттаң јыҕылтып аладым, аракы ішсä соҕыштырарым, кӧрӱштӱрӧрӱм, пудакпыла сајыштырарым, суҕа кірзä суҕа тӱжӱрӱб-аладым, аҕашка чыкса, аҕаштаң јыҕылтыб-аладым, kaја чыкса kajадаң ажырыб-аладым.»

Äмдї kудаі аітты: «Јäрдїң ӱч kадыныц алтында аі кӱн јоk карачкы јäр пар, мäн сäнї анда тӱжӱрӧдӱм! äмдї мäн појым ажы äдіп пäрбäдім, сlӓр појыҕардың кӱчӱҕäрбіlä kурсаҕарды азраныҕар! äмдї мäн äрмäктäжіп полбоссым, мäн äмдї Маі Тäранї ıјäін» тäдї, «ол сlӓрҕä нäнäмä äдäрҕä ӱрӧтсӱн!» тäдї.

Маі Тäрä кälдї аларҕа нäмä ӱрӧттӱ. Маі Тäранің äткäнї kара јаңыс арба, чалкан аш, kандыk, сарҕаі, соҕоно полды. Оның кїнїндä кӱрмӧс аіткан: «Јä, Маі Тäрä, сäн мäнің учӱн kудаіҕа пажыр! мäн ӧрӧ kудаідың јанына чыҕып јӱрӧін!» тäдї. Маі Тäрä kудаіҕа алтан äкі јыл пажырҕан. Кудаі аіткан: «Јä, мäнї ӧштӧбӧс, кіжä јаман äтпäс ползоң, кälҕін!» тäдї. Äмдї Äрlік тäңäрä чыkкан; Äрlік парала kудаіҕа појы пажырҕан: «Мä алҕыш пäр, мä тäңäрі äдїб-аларҕа алҕыш пäр, kудаі!» тäдї. Кудаі алҕыш пäрҕäн, тäңäрінї äдїб-ал тäдї. Äмдї Äрlік тäңäрінї kудаідың алҕыжыбыла äткäн, äрlіктїң кӱрмӧзӱ ол тäңäрізїндä ӧскӧн, сӱрӱкӧі кӧп ӧскӧн.

Манды Шірä паза kудаідың појының кіжізї јӱрӧlӧ сананҕан: «Пістїң кіжіlӓрібіс јäрдä, Äрlіктїң кіжізї тäңäрідä полҕон, пу сӱрӱкӧі јаман!» тäп санап јӱрдӱ, kудаіҕа тарыныш Манды Шірä Äрlіктї јӱлап парҕан. Äрlік Манды Шірä удур кälдї, Манды Шірäнї отпыла соkkон, kачырҕан. Манды Шірä kачып јанды. Кудаі сурады: «Сäн kаідаң парып кälдің?» тäдї. Манды Шірä kудаіҕа аіткан: «Äрlіктїң албаттызы ӧрӧ тäңäрідä турӱп јадылар, пістїң албаттыбыс јäрдä турӱп јадылар. Ол сӱрӱкӧі јаман!» тäдї. «Мäн Äрlіктїң албаттызын појым јäрҕä тӱжӱрӧрҕӧ санаҕан, кӱч јоk полды тӱжӱрӧрҕӧ полбодым.» Кудаі аіткан: «Мäндäң ӧскӧ кіжі чыдабас; Äрlік äмдї сäндäң кӱч артыk, оның чаҕы јäткäläк, оның чаҕы јäссä, мäн сä: Пӱҕӱн пар! тäп аідадым, ол кӱндä пассаң сäн артыk полорзың» тäдї.

Digitized by Google

Ол jаткан, тым jаткан; удāн jаткан сōндо Манды Шірä паза сананҕан: «Кудаідың пӯҕӯн пар! тäп аідаттан кӯн jäткäн» тäп сананҕан. Кудаі Манды Шірäні кōрҕōн аіткан: «Jä, Манды Шірä, пӯҕӯн пар! оны сӯрōрӯң санаҕаңа jäдäріӊ, сäн пäк полорың, сäн тың кӯч полорың. Мäніӊ тың кӯч алҕыжым сā jäссін!» тäҕäн. Манды Шірä сӯҕӯнӯп katкырыб-іҕäн, аіткан: «Мā мултуk jok, садаk jok, jыда jok, ӯлдӯ jok, jаңысла kызыл kол; kанаін мäн парарым?» тäді. Кудаі аіткан: «Сäн нäнäбілä парарзың?» тäп, Манды Шірä аітты: «Мā нäмä jok турӯ, путпыла тäбäдім, kолбыла таштаб-іjäдім» тäді. Кудаі аітты: «Сäн мыны ал! jыда ал!» тäді. Манды Шірā jыда алды, тāнäрā парды, Äрlікті jäңді kачырды. Äрlіктің тäңäрізін jыдабыла одып салды. Опчо андаҕы jäрҕä тӯжӯрҕōн. Ол чактың озо таш jok полды, kаjа jok полды, таіҕа jok полды. Äмді Äрlіктің тäңäрізініӊ одылҕаны jäрҕä тӯшкäн, опчо kаjа полҕон, таш полҕон, таіҕа полҕон, kанді пік тӯ, kыр опчо полҕон, jаkшы kудаідың тӯп тӯс äткäн jäрді опчо jаман пӯдӯп парҕан. Оның кіндä Манды Шірä Äрlіктің албатты кіжіläрі тäңäрідäң тōмōн jäрҕä ташта-ҕылап; пір кіжі суҕа тӯжӯб-ōlдӯ, пір кіжі малҕа табарыжыб-ōlдӯ, пір кіжі турҕан аҕашkа табарыжыб-ōlдӯ, пір кіжі пазып jӯрҕōн кіжä табарыжыб-ōlдӯ, пір кіжі ташkа табарыжыб-ōlдӯ, опчо ōlдӯ.

Äмді Äрlік kудаідаң jäр сураҕан: «Мäніӊ тäңäрімді оттың, мäндä äмді jäр jok», тäді, «мā äбäш jäр пäр!» тäді. Кудаі аітты: «Jok, мäн сā jäр пäрбäссім» тäді. Äрlік аітты: «Мā пір jаңыс kыра кpälӯ jäр пäр!» тäді. Кудаі аітты: «Jok, сраі пäрбäссім.» Äрlік аітты: «Пäш kулаш jäр пäр!» тäді. Пäш kулаш jäр kудаі паза пäрбäҕäн. Äмді Äрlік kолын тудӯнӯп jӯрҕōн таjаkпыла jäрдä саjып аітты: «Ä, kудаjым! пу таjаkтың учӯ кpälӯ jäр пäр!» тäді. Кудаі kаткырыб-аіткан: «Ол таjаkтың алтындаҕы кічінäk кpälӯ jäр алҕын!» тäді.

Äмді Äрlік пу кічінäk jäрдä паза тäңäрі äдäрҕä jазаб-іді. Äрlік jазаб-іді, kудаі аітты: «Тӯш!» тäп, «jäрдің алтына тōмōн тӯжӯрō äт! оның ары пäктälіб-ал! тамының тӯбӯнō тӯш! kаттап, kаттап чōjылал! kаттап kаттап пäктäl! ӯстӯнҕі ӯчпōс от kӯізӯн!

kачаның kачан аідың kӳндӳң jарыҕын kӧрбӧссӳң! kачаның kачан kалҕынчы чакта jарҕыңды мӓн kаттап ӓдӓін, jakшылӯ jассаң jарыҕыма алаін, jамандӯ jассаң ол пір анча pāk пӓктӓін, андӏ ползын!» тӓдӏ. Ӓрlік аітkан: «Ӧlҕӧн° кіжіні олчо мӓн аларҕа санап jадым.» Кудаі аітkан: «Jok, мӓн jӓрдӓ пӓрбӓс» тӓдӏ. Кӳрмӧс аітты: «Ӓ, kудаі, аісса мā сраі албатты jok полор? мӓн jӓрдің алдына тӳжӧ-бӓрдім, мӓн jаңысkан kаідаін?» тӓдӏ. Кудаі аідып jат: «Нӓ kӓрӓk сӓн мӓнӏ сураізың? сӓн пojың санӓңбыла ӓдӏб-алачы кіжі пojың ӓдіп алҕаізың!» тӓдӏ. Ӓрlік kудаіҕа пажырҕан: «Алҕыш пӓрзӓң мӓн ӓдӏб-аларым» Кудаі алҕыш пӓрҕӓн, Ӓрlік ӓттӏ. Кӧрӳk, kысkашты тӧжӧі салала маскабыла пір сокты, маскабыла пір пака сӓкіріп чыкты; паза пір сокты, jылан чыҕып jылды; паза оның кїндӓ сокты, ajу чыҕып маңтаі-бӓрдӏ; паза пір сокты, kakai чыҕып пады; пір сокты, алмыс чыҕып jӳрӧ-бӓрдӏ; соң сокты, шулумыс чыкты; аның кїндӓ сокты, тӧ̄ чыкты.

Кудаі ӓмдӏ кӓlдӏ, Ӓрlіктің кӧрӳҕӳн, kысkажын, масказын алып отkо таштаб-ӏдӏ. Отkо таштаҕан кӧрӳk kадыт кіжі полды, kысkаш, маска ӓр кіжі полды. Кудаі ол kадыт кіжіні тудӳбалала, тӳкӳрӧ-бӓрҕӓн. Кадыт кіжі kуш полды; kанадының алып садаk jумдабас, ӓдін іт jібӓс, састы сазытkан kордоі тӓҕӓн kуш полҕон. Кудаі ӓр кіжіні тӳкӳрдӳ, ӓр кіжі ӓмдӏ ӓкі пудӯ узун, ӓкі kолы jok, ӱідӳң поҕын jіп jӳрӧр, кіжінің ӧдӳктӳң ӓскі ултанын jіп jӳрӧр jалбан тӓҕӓн аң пар полҕон.

Анаң сōндо kудаі кіжіlӓрҕӓ аітkан: «Мӓн мал ӓдіп пӓрдім, мӓн аш ӓдіп пӓрдім, мӓн jӓрдің ӱстӳнӓ іш тӓп jakшынаk ару су аҕызып пӓрдім, мӓн сlӓрҕӓ полыш ӓттім, мā ӓмдӏ сlӓр jakшы ӓдіҕӓр! мӓн ӓмдӏ jанаін, ултам кӓlбӓссім» тӓдӏ. «Сӓн мӓнің кіжім Шал Jімӓ, сӓн аракы ічкӓн кіжіні, jаш палазын, малдың палазын, уідуң позӯн, kоідың kураҕанын сӓн чӓбӓрlӓ, Шал Jімӓ. Jakшы ӧlҕӧн кіжіні ал! мултуkпыла адыныш, пojын адыныб-ӧlҕӧн кіжіні алба! таштаб-ї! кіжібіlӓ соҕыжыб-ӧlҕӧн кіжіні мӓнің jӓрімӓ алып пар! Паі кіжінӓң нӓмӓзін аларҕа кіжіні, ӧштӧп салҕан кіжіні алба! таштаб-ї! мӓнің учӯн, kāның учӯн jӯлажыб-ӧlҕӧн кіжіні мӓнің jӓрімҕӓ алып пар! Мӓн полыштым, кӳрмӧстӳ pāттым

кӯрмӧстӯ аірдым. Кӯрмӧс сіäрђä äмдї јӯктап кälзä кӯрмӧскӧ аш јідїріб-іђäр! кӯрмӧстӯң ажын јібäђäр! кӯрмӧстӯң ажын јізäђäр, кӯрмӧстӯң албатты полорзыңар. Мäнің сӧзӯмдӯ таштабађар, мäнің адымды адазађар äдäђімдің алдында оттурђаныђар. Мäн äмдї ударым, удазадā кäläрім, kачандā мäнї унутпађар! мäнї кälбäс тäп санабађар! лаптӯ кäläр тäп санађар! Мäн äмдї рāk парарым, јаныш кälзäм сіäрдің јаkшыђарды јамаңыђарды ол чакта кӧрӧрӯм. Мäнің ордына äмдї Јапkара, Манды Шірā, Шал Јімā полыжар. Јапkара, сäн јаkшы кӧр! Äрlік сäнäң ӧlђӧн кіжінї пläшса сäн Манды Шірā аіт! Манды Шірä пӧкӧ, ол Äрlіктї јäңзін. Шал Јімä, сäн јаkшы кӧр! алмас, шулумус јäрдің алтында ползын, јäр ӯстӯнä чыкса Маі Тäрā аіт! Маі Тäрā пӧкӧ, ол аларды јäңзін! Подо Сӯңкӯ аіды кӯндӯ пäктазін! Манды Шірä јäрдї тäңäрінї сакызын! Маі Тäрā јаkшыдаң јаманды рāдар. Манды Шірä сäн јӯлашkын! сā кӯч кälзä мäнің адымды адађын! Пірӯзӯн јаман тäп таштаба! ӧlђӧн ӯбӯнä артkан ончозы тäң ползын. Пір kāнды јаман тäп, пір kāның албаттызын јаман тäп таштаба! пір kāнды јаkшы тäп пір kāның албатызын јаkшы тäп појыңа ончозын алба! kандїда јаkшā кіжінї ӯрӧткӯн! палыk кармактарђа ӯрӧткӯн! палыk шӯрђä ӯрӧткӯн! тің адарђа ӯрӧткӯн? мал kабрарђа ӯрӧткӯн! kандїдā јаkшā мäнчіläб-оk паштађын!» тäдї.

Äмдї kудаі сала-бäрдї.

Манды Шірä јада kалды, kармаk äдіп kармактап јӯрӯп јат. Кäндір іріп, шӯн äдіп јазап, кäмä äдіп палыk шӯп јат; мултыk äдіп, тары äдіп, тің адыш јат; андї нäмä андї јаkшā kудаідың сӧзӯбіlä ончозын паштады, ончозына ӯрӧттӯ. Манды Шірä пір кӯн аідып јат: «Мäнї пӯђӯн салkын учурӯп парар» тäдї. Äбірlђäн салkын тӯштӯ, Манды Шірäнї салkыб-алып, сала пäрдї

Äмдї Јапkара аідып јат: «Манды Шірäнї kудаі појы алды, пäдрäбäђäр, таппассыђар. Мäн kудаідың älчізї äмдї паза јанарым, kудаідың тур тäђäн јäрінä парадым. Сіäр ӯрӧнђӧнӯђӧрдӯ таштабађар! унутпађар! Кудаідың пäрђäн пäђі пу туру!» тäп сала-бäрдї.

II. Калҕанчы Чаk.

1) Тäläңäт кiжiläрдiң сöзÿбilä.

Калҕанчы чаk кäläрдä
тäңäрi тäмiр полыш kалар,
jäр jäс полыш kалар,
kāн kāнҕа kапчыҕар,
kалыk kалыkkа kара санажар,
kаду таш одылар,
kаду аҕаш kаkшалар,
кiжi kарыча полор,
äрҕäкчä äр полор,
äр тiскiнi kыскa полор,
аjактың пашkа пi полор.
Аба палазын таныбас,
пала абазын таныбас,
паҕыр пашkа чыҕар,
ат пажынча алтын
аjактÿ ашkа турбас,
аjаk алдынаң алтын чыҕар,
аны алар кiжi jok полор.

2) Алтаi кiжiläрдiң сöзÿбilä.

Калҕанчы чаk кäläрдä
kара jäр отkо kаларда,
Каiракан ада kудаi
kулаҕын jаба тудÿнар.
Ол чакта орöн пузÿлÿп
орöн, ÿрöн ÿзÿlÿп kалар.
Куруңдаiдың kÿ салkын
кiжiнi kубуксÿдар,

Digitized by Google

тӧӊӧзӧк чаiкалар,
тäмiр ӳзäӊä тӳбӳ тäжiläр,
тäмäнä ӳдӳ jыртылар.
Калыk jон пузӯлар,
kара kурт kанат таҕынар,
kара кӧзӳнӧ kан чабылар,
kара су kанбыла аҕар,
jäр тiҕiрäр, тӯ тäскiнäр,
jäмiрт jäмiрäläр,
тäӊäрi тiрläр,
тäӊiс чаiкалар,
jäр аӊданып kыртыжы тӧмӧн полор,
jäӊäс kодорылып kоҕы kалар,
тäӊäрi тāрмäнiп, jiҕi ачылар,
тäӊiс чаiбалып тӳбӳ кӧрӳнӧр;
тäӊiс тӳбӳндӧ
тоҕус аiры kара таш
тоҕус jäрдäӊ ӳзӳläр,
тоҕус jäрдäӊ ӳзӳlзä,
тоҕус kурчулӯ kаiрчаk чыҕар,
тоҕус тäмiр аттӯ кiжi анаӊ чыҕар.
Аныӊ äкӳзӳ пашчы полор,
алардыӊ мiнҕäн аттары
урушkан улу сары,
алдынҕы kолдоры kылыштӯ полор,
арт куiруҕӳ ӳlдӳlӳ полор,
аҕашkа табāрза
аҕашты äндäр,
тындӯҕа табāрза
тындӯдӳ äндäр.
Албатты jонҕо амыр jоk полор,
Аiҕа, кӳнҕä jаркын jоk полор,
аҕаш тазылынаӊ kодорылар.
Адазы палазынаӊ аiрылар,

ӧlӧң ӳзӳlӧр,
ӳрӧнӳ тӳҕӧнӧр.
Äнä äркäзiнäң аiрылар,
äрï jok kалар.
Jäрдä кӧнҕӳl тäҕäн ӧlӧң ӧзӧр,
ӧlӧңнӧң сары манҕыс чыҕар,
малҕа табāрза
малды сорор,
кiжā табāрза
кiжiнi сорор.
Ол чакта Шал Jiмä kыi салар:
«Пäрi кӧрҕӳн Маңды Шiрä
«пiр полыжың äткïн!» тïр,
«кӧнҕӳl тäҕäн ӧlӧңҕӧ
«kолым jäтпäдï» тïр,
«кӧнҕӳl тäҕäн ӧlӧңнӳң тазылы
«kоңыр jылан» тïр.
Маңды Шiрä унчукпас.
Анаïп полбазы Шал Jiмä kыi салар:
«Jāн kāн албаттызын таштады,
«jakшы аiҕыр ӳрӳн таштады,
«jар jäмiрilïп, су сōлды,
«jakалӯ тон äläп,
«jakазы jартылды,
«jakāрулӯ jурт,
«jakāны jok kалды,
«jарыkтӯҕа jӳрӳм jok полды,
«ујалӯ kуш
«ујазын таштады,
«турулӯ кïк
«турӯн таштады,
«палалӯ kадыт
«палазын таштады.»
Маi Тäрä унчукпас.

Оныҥ кiнiндä Äрiктiҥ пäттырлары
Карашпыла Кäрäi
jäр ӱстӱнö чыҕарлар,
jäр ӱстӱнö чыkканда
Ӱлҕäнiҥ пäттырлары
Маҥды Шiрäбiлä Маi Тäрä
аларбыла jӯлажарҕа
тäҥäрiдäҥ тӯжöрlöр.
Маi Тäрäнiҥ kанынаҥ
jäр отkо kалар.
Калҕанчы чаk андi полор.

III. Сартактаi кäзäр.

Сартактаi Кадыныҥ сӯн ташпыла kур äттi, äдiп jазала, «äртäн пу kур пӯдöр», тäп «сäн kаттыҥбыла kожо уjуkтаба!» ӯлӯн аiтты. Äмдi kурдӯ äдiп jазарҕа köп таш äккäliп салды, jапшынмады, пӯтпöдӯ, ончо одӯлуп пäды, ӯл абаkаiбыла уjуkтап салды. Äмдi ташты äдäктäнiб-алды, тäҥäрä öрö чачыб-iдi, ол парыш Jалаттанныҥ ӱстӱҕi jанында jалаҥҕа тӯштӯ, äмдi ол kур пӯтпöi kалды. Сартактаi улӯна тарынды, таштыҥ ӱстӱнä тӯжӯрдӯ jалаҥаш пудӯнӯҥ орды ончо ташkа позылып kалҕан, ончо äмдiдä пӯlдӯрӯп jадыр. Кäldiнä чӯлдады, тарынды, Кадын сӯнӯҥ пу jанында аk kаjа таш польп тура kалды. Ӯлӯна тарынды, тӯкӯрдӯ, ӯлан Кадыныҥ ол jанына Тäldäkпäн тӯ полып kалды.

Поjы Чӯiдӯ öрö пäды, Чӯiдӯҥ Уiттӯ Каjа пöмды kаiчызыбыла кäзiп öткрö саiды, оныҥ öдӯп пäды. Онуҥ öткöн сöҥдо Чӯi пажына пäды, Сöктуҥ обоҕозына пäды; Сöктӯҥ пäрi jанында Кöкö Каjуда атkа мiнiп jäldi; адыныҥ тыiҕаҕы jäрдä оjо пасkан.

IV. Сары арт.

Чӯi пажыныҥ ары jанында Сары Арт тäҕäн jäр пар, Ноҕон Пыратты, Улан Пыратты тäҕäн судӯҥ ортозында. Пу jäрҕä kудаi поjы тäҥäрiдäҥ аттӯ тӯшкöн. «Аттыҥ тыiҕактыҥ ордыны

köрӱп jӱрӱӷöр!» тäдï. «Мäнïң адымның ізï jaкшы пар ползо, kалӷанчы чак рāk полор, мäнïң адымның ізï jылыjа пäрзä kалӷанчы чак полды тäп санаӷар!» тäп аітты.

V. Алтын Чöчӱ.

Сōktың ары jаңында Оршулаң тäӷäн тӯ пар. Оның kырында Алтын Чöчӱ тäӷäн kуттуk су пар. Ол су jаіӷыда jылыбас, сōk kышkыда тоңмос.

Кудаі ол пīк тӯӷа чыӷып кäлдï, мында ічäр су äдäрӷä; кіжі ішсін, мал ішсін! тäп. Одунарӷа анда аӷаш jok полӷон. «Аӷаш пӱттӱрöін!» тäдï, аӷаш пӱттӱ. Оның кīндä kамчының сабың оjо саіӷан jäрӷä, су чыkсын! тäп, су чыkkан, су kазанда ошkош kаінап турӷан. Ол су kаттап kаттап kаінап öрö чыӷып jарынаң ажып чыkты. Äмдï kудаі оны палӷашпыла тудӱп салӷан. «Jä, су сäн тöмöндō сōлбо! öрöдō чыӷып jарындā ашпа!» тäдï.

VI. Абӱм Пōм.

Караң аттӯ kāн полды, ол kāн kызын кіжā пäрдï. Кыстың äнäзï Караң аттӯ kāндаң сурады: «Нäнï kыскa kīдïрäр?» тäдï. Кāн аітты: «Нäнï kīдïрäр? тоӷус kат торkо kīдïрäр» тäдï. Äмдï анаң тоӷус kат торkо kīдïрдï. Кіжі äмдï kыс алды, алӷан kīндä парды, аппарӷан сōндо kӱч, kӱч сōk полды. Сōk полӷондо kыс аітты: «Абӱм» тäдï. Анīп аіда-ӷäлä аттаң jыӷылып парды, öлӱп парды. Оның сōӷӱн jäрдä kазып салып kоіды. Мāттырлар таштығ köдӱрӱп äkkäліп, ӱстӱнä салып kоідылар. Äмдï оның кäрäӷïндä kучын полып kалды,ончо кіжі Абӱм-Пōм тäп адап kоідылар.

VII. Jанар Куш.

Jанар Куш kāттыбыла äkӱ тоіӷо пāды, тоіӷо парып оітто jанды, jаныл прадып Jанар Куш сананды ічïндä: «Акыр! Акыр!»

тäп, «мäнің käттым мäні сӳäрбä?» тäп. Пулан туштады, аны сыбырды, чäп оттурӳп аттаң јыђылды тöђӳнбілä öлöчі полып јатты.

Käтты кäліп аны кöрдӳ. Јанар Куш öлӳп kалтыр. Käтты сыктады, kожоңдады:

Јанар Куштаң јанмаідым,
јанып äрђä парбаідым;
адам пäрђäн аш кäстік;
аш кäспäідім!
таш кäзäдім!
ач пӳрӳмнаң öдӳп чыксын!

Пычаk алды пӳрӳнӳ кäсті, тың полып kалды. Јанар Куш сöзӳн уђӳп јатты, унчукпаста kапшађаі тура kалала, кöрдӳ пычађыбыла пӳрӳна сајынып kоі-дыр, öлӳп kал-тыр. Ол äмді кучын полып kоіды.

VIII. Пі кіжінің ӯлӳ.

Kāнђа тарі-пі пі-кіжі полђон, аны kāн пурӳлап салды. Аның јаңыс ӯлӳ сађыш јäтпäс тäнäк полђон. Ол пі öлöрдö аітты: «Ä палам!» тäді «мäнің кöксӳмдä кöп äрмäк пар» тіт, «аітkаі äдäм сā, сäн пілбäссің, андідā ползо, äкі, ӯч сöс аідаін» тіт: «Нä сöс сäн уксаң kāттыңа аітпа! äрмäк суразаң тујуk kара сāлдӳ кіжідäң сӳмöнӳ анаң сура! ол сā јакшы сӳмö пäрäр. Паза сāлы јоk сары кіжі полор, äрдің јакшызы ол, äрмäк ползо ā аіт! сӳмö ползо андī кіжідäң сура! тујуk kара сāлдӳ сāлы јоk сары кіжідäң сӳмö ползо, анаң уђӳп јӳр!» Адазы öлдӳ, ӯлӳ јада-ђалды. Ӯл сананды: «Адамның сöзӳ чынба? тöђӳнбä? кöрöрђö кäрäк!» тäді. Андī сананып јӳрӳп тäнäк ӯл kāның адын урлаб-алды. Јäрдäң kазып чулан äтті аның ічіндä урлаб-алђан адын суђӳп салды, анда азрап јатты. Ӯч kонђон сӳнда пазарђа пāды. Анда јӳрђöн кіжілäрі кöрдӳ, тујуk kара сāлдӳ кіжі анда јӳрђöн. Тäнäк ӯл ол

Digitized by Google

кіжіні туjукkа тартыб-алды. Ол кіжі тäнäк ӯлдаҥ сурады: «Сäн нäні аідāзыҥ мā, мäндäҥ нäні сураізыҥ?» тäдї. Тäнäк ӯл аітты: «Мäн сäндäҥ kāныҥ ады јоҕолды тäҕäн, чынба, тӧҕӯнбӧ, сäн уктуҥма? сураҥ турӯм. Кара сāлдӯ кіжі: «Мäн уктӯм, чын полор» тäдї. Тäнäк ӯл анаҥ сураі-дыр: «Кäм урлады сäн пілбіҥбä, уктӯҥба?» тäдї. Туjук kара сāлдӯ кіжі аітты: «Кäмніҥ алҕанын мäн kанаіп пілäін? мäн пілбäссім» тäдї. Аныҥ сӯнда туjук kара сāлдӯ кіжі тäнäк улдӯҥ сураіт: «Сäн нä кäрäктӯ сураізыҥ?» тäдї. Тäнäк ӯл аідып јат: «Мäн урлаб-алҕам, аныҥ пäрї ӯч kондым» тäдї. Туjук kара сāлдӯ кіжі сурады: «Сäн атты kаіда азрап јазыҥ?» тäдї. Тäнäк ӯл аітты: «Јäрдäҥ kазып, чулан äдіп јäр алтында аны азрап јадым» тäдї.

Олло полып јада kалды. Ӯл аныҥ кіндä јäтті kонды, јäтті kоноктыҥ пажында тäнäк ӯл паза пазарҕа пāды. Андаҕы кіжі кӧрӯп јӯрдӯ. Сāлы јоk сары кіжі анда јӯрҕӧн. Тäнäк ул ол кіжіні туjукkа тартып кäдäрä алып чыкты.

Сāлы јоk кіжі сурады: «Нä äрмäктї сураізыҥ?» тіт. Тäнäк ӯл: «Kāныҥ ады јоҕолҕоны сäн уктӯҥма?» тіт. Сāлы јоk кіжі: «Уктӯм» тіт, «чын!» тіт. Ӯл аідат: «Kандї кіжі урлаб-алды, тäп санаізыҥ?» тіт. Ол кіжі аідат: «Мäн kанаіп пілäін?» тіт. Тäнäк ӯл аідат: «Атты мäн урлаб-алҕам» тіт. Сāлы јоk кіжі сураіт: «Ол атты сäн kаіда тудӯп јазыҥ?» тіт. Тäнäк ӯл аітты: «Јäрдіҥ алтында чулан äдіп, анда атты суҕӯп азрап јадым» тіт.

Олло полып јада kалды. Аныҥ сӯнда јäтті јыл полды, тäнäк ӯл абаkајыбыла ујуктап јатты. Јäтті јыл полҕонда абаkајынаҥ сурады: «Пістїҥ kāныҥ јакшы ады јоҕолды ол чынба? тӧҕӯнбӧ?» тäдї. Абаkајы аітты: «Чын полор; уктӯм» тäдї. Абаkајынаҥ сурады: «Сäн кäмніҥ урлаб-алҕанын тäп санаізыҥ?» тäдї. Абаkаі аітты: «Мäн пілмäн. Сäн атнаkы пілäрїҥ; пілäр ползоҥ мā аіт!» тäдї. Ӯл аідып јат: «Мäн урлаб-алҕам» тäдї. Абаkаі сурады: «Сäн аны kанāр äттїҥ?» — «Јäр алтында чулан äдіп, атты суҕӯп азрап јадым» тäдї, «ä абаkајым сäн ук! пашkа кіжä аітпаҕын!»

Јäтті јылдыҥ пажында таҥатты, кӯн чыкты, тäнäк ӯл абаkајын таппаі-ҕалды. Таппаі оттурза kāннаҥ äлчі кäлдї, підїҥ тäнäк

ӯлӯн kāн кälзін тäп алдырып пäды. Кāнҕа кірді, kāн сурады: «Мäнің адымды сäн урладыңба?» тäді. Тäнäк ул: «Мäн урлаб-алҕам» тäп аітты. «Нäнің учӯн сäн урлаб-алҕан?» kāн сурады. Тäнäк ӯл аітты: «Мäн адам ölöрдö кäрā сöс аітkан: Кöксӯмдä кöп äрмäк, аны аіссам сäн пілбäізің, тäнäксің, јаңыс мäн аідаін. Нä сöс уксаң kāттыңа аітпа! тāҕäн, äрмäк уҕаін тäзäң тујук kара сāлдӯ кіжідäң сурап јӯр! аның сӯмöзӯнäң уҕӯп јӯр! Паза сāлы јоk сары кіжідäң äрмäк сура! аның äрмäктäң уҕӯп јӯр! äрмäк ползо андї кіжā аідып јӯр! анаіп аідала адам ölҕöн. Аның сӯнда адамның аітkан сöзӯ чынба, тöҕӯнбö тäп, мының учӯн сäнің адыңды урлаб-алҕам» тäді. Кāн аітты: «Ол адым тӯрӯбö? јоkпо? тäді. Тäнäк ӯл аітkан: «Адың äзäн!» тäді, «мäн аны сраі мінмäдім» тäді, «мäн аны јакшы азрап јадым» тäді. Кāн сурады: «Сäн аны kаіда азрап јазың?» тäді. Тäнäк ӯл аітты: «Јäр алтында чулан äдіп, анда азрадым» тäді. «Урлаб-алҕала сäн кіжā аіттыңма?» kāн аітты. Тäнäк ӯл аітты: «Ӯч kонҕондо тујук kара сāлдӯ кіжā аітkам» тäді. «Аның пäрі kанчы јыл полҕон?» тіт. «Јäтті јыл полҕон» ӯл аітkан. Кāн паза сурады: «Паза пашkа кіжā аітkаңма?» тäді. Ӯл аітты: «Јäтті kонҕондо мäн сāлы јоk сары кіжā аітkам» тіт. Кāн сурады: «Анаң пашkа кіжā аіттыңма?» тäді. Ӯл аітты: «Јоk» тäді «јäтті јылдың пажында абаkајыма аіттым, кäчä аітkам, тӯндä аітkам» тäді. Кāн сурады: «Тујук kара сāлдӯ кіжіні таныпрзыңма?» Ӯл аітты: «Аітkан кіжілäрімді таныпрмын» тіт. Кāн ол äкі кіжіні алдырып кälді. Тујук kара сāлдӯ кіжідäң kан сурады: «Підің тäнäк ӯлӯ kāның адын урлаб-алдым тäп сā аіттыба?» тäді. Ол: «Ӯл аітkан» тіт. Кāн сурады: «Канчы kондым тäп аітты?» тäді. «Ӯч kондым тäп аітkан» тäді. Сāлы јоk сары кіжідäң kāн сурады: «Пу тäнäк ӯл kāның адын мäн урлаб-алдым тäп аіттыба?» тäді. Ол кіжі: «Аітты» тäді. Кāн сурады: «Урлаб-алҕала kанчы kонды тäп аітты?» Ол кіжі аітты: «Јäтті kондым тäп аітты» тäді. Кāн ӯлдаң сурады: «Сäн анаң пашkа паза кіжā kāның адын урлаб-алҕанын аіттыңма?» Ӯл аітты: «Јаңыс kāттыма аіттым, пашkа кіжā аітпадым.» Кāн абаkаіды алдырды, сурады: «Äрің сā kачан kāның адын урлаб-алҕаны тäп

аітты?» тäдї. Абаkаі аітты: «Кäчä аіtкан» тäдї. Кāн «м» тäдї «абакаідыь аппарыңар! моінын кäзїп салыңар!»

Тујуk кара сāлдў кіжіні пї äттї, сāлы јоk сары кіжіні паза пї äттї. Тäнäк ўлдў адазының ордына kāнђа тарї пї äдіб-алды, појының палазын пäріп салды, аітты: «Сäн тäнäк ползоң, kудаі салђан сäндäң чыkkан пала кäрсў полор, äмдї kудаібыла јурттап јаткын!» тäдї.

IX. Тäмір таіkа.

Оіроттың піјї чäрў атkарып чаңарды, анїп атkара-ђäлä аітты: «Пір таіkа полор, аның ады тäмір таіkа. Тäмір таіkаның ары јанында талаі полор, талаідың ол јанында äl полор, ā парып јўлап кäлїђäр» тäдї.

Парђан чäрў тäмір таіkā јäтkäн, пїђінäң чыkалбаі пір, јыл јаткан, оітто kаньша пічік пäрђäн: «Пу тўдаң чыђып ажалбаі јадым мыны kаідар?» тäп. Кāн оітто пічік пäрђäн: «Кудаіђа шўттў!» тäђäн, «таіkаның пір јäрї јабызаір» тäђäн. «Äм äкі јыл јада сакыђар!» тäђäн.

Äмдї äкі јыл јаткан,ончозы ўч јыл полды; пір јäрї јабызаңанынча таіkаның ўстўнä чыkkан. Ары јаны кöс јäтпäс кöк талаі полды. Талаідың ол јанында мäжälік kаk таш јадып јадыры, аның папkа нäмä кöрбöдўläр.

Ол талаіђа тўжўп кäзїђї кäрäппїлä талаіды кäчїп чыkты. Пош мäжälік kыпмыkтап јўрдў, кälзä, kыс пала äмтїр. Ол kыс кіжі аітты: «Каідаң јўрђöн, палачаkтарзыңар?» тäдї, «корыкпаі пу јäрђä нä кäрäк кälђäнзїңäр?» Чäрў кіжіläр аіттылар: «Піс јўлаілы тäп кälдїбіс» тäдіläр. Кыс аітты: «Андї ползо, мäн парып јäныма аідаін!» тäдї, «сläр мында сакыб-алыңар!» тäдї. Кыс пäды таңдаңы кўндä пäжäн кіжі кälдї, садактў, јыдалў, kылыштў, ончо kыстаң јäн полђон. Ол кіжіläр сурадылар: «Слäр нä кäрäк кälдїђäр?» тäдіläр. Чäрў кіжіläр аіткан: «Пу јуртў јўлаілы тäп

кäldiбic» тäдiлäр. «Кудаiдың јајаҕан јӯ тäп пiлбäдiбic, пiс јӯҕа парбаiттаныбыс, јӯ пiскä кäлбäiттäн, тäңäрi јäр пӯттӯрдӯ пiскä јӯ кiрбäҕäн. Пу чäрӯдӯ паштаҕан пiјiҕäр кäм полор? мында ба?» Чäрӯ кiжiлäр аiткан: «Jok, ол јанында» тäдi. «Аны kычырып кäl! пiс äрмäктäжäiлi!» ол улус тäдi. «Акыр! акыр! кäчäрҕä кäрäк jok, пiс сiäрдi кäчiрäiлi.» Садактаң јаңыс ok суруб-алды, «пу okko кiрiҕäр! kанчы кiжi кiрäзiңäр?» тäдi. Сäҕiс кiжi кiрдi, талаiды кäчiрä адыб-iдi. Шаңрап ok кäлiп тӯштӯ, октың iчiнäң кiжi чыкты, сäҕiс кiжi чыкты.

Пi кiжi кӧрдӯ, аiтты: «Сiäр kанаiп ол октың iчiнä кiрдiҕäр?» тäдi. Чäрӯ кiжiлäр аiттылар: «Кäрäппiлä кäчäiлi тäзäк, андаҕы кiжi акыр! токто! тäдi лтам кäчiп кäлälбäссiңäр, сāт полор, тäдiлäр, пiс аның ордына кäчiр адыб-iјäiлi, тäдiлäр» тäдi.

Пi кäштi, пāды, āзäндäштi. Кӧlдӯң кiжiлäрi аiттылар: «Нā кäрäк пō кälҕäң?» тäп. Пi кiжi аiтты: «Пу јурттӯ јӯлаiлы тäп кälҕäн äдäк.» Ол кiжiлäрi аiттылар: «Пiстiң јуртkа јäр пӯткäнiң пäрi јӯ кiрбäҕäн. Ӯч јылдың пäрi тäмiр таiка пiр јäрi јабызаҕан: «пу нä полоттон?» тäдiлäр. «Пу сiäрдiң мiнҕäн адыҕар äккäлiҕäр! пiс кӧрӧiлӯ!» тäдiлäр.

Чäрӯ паштаҕан пi аттары алдыртып кälдi. Алар аiттылар, kӧрӧ-дӯр, кӧрӧ-дӯр, сiмап кӧрӧдӯр. «Таш туiҕактӯ äмтiр», тäдi, «kамыш kулактӯ äмтiр. Пу мiнҕäн кiжi омоk полбоi-ҕаiссын! јӯчы полбоi-ҕаiссын!» тäдiлäр.

Алтын пäрдiлäр, мӧңӯн пäрдiлäр, јакшы торkо, алтын ајаk, алтын kаңза пäрдiлäр. Кыс аiтты: «Пу мäнiң пäрҕäн сiмдi јäттiрiп пäрiҕäр! мäнiңбiлä јӯлажаiн тäп санабазын; пу јаткан јаkа јурттӯң паштаҕаны мäн äдäм äзäн!» тäдi. Анаiп аiдала појының тонның кälтäҕäi ӧмӯрӯн пäрдi, аiтты: «Мыны kāнырҕарҕа јäттiрiп пäрiҕäр! kанчы кiжā тон полҕоi?» тäп āзäндäштi, узатты, јанды. Чäрӯ кiжiлäр kāнына јäттiлäр. Кан аiтты: «Јäдäр јäрiҕäрҕä јäттiҕäрбä?» тäп. Чäрӯдӯң пiјi аiтты: «Јäттiк» тäдi. Кāн сурады: «Нäнi кӧрдӯҕӧр, нäнi уктуҕар?» Чäрӯдӯң пiјi аiтты: «Кāн kыс сā сi пäрҕäн, алтын, мӧңӯн, алтын ајаk, мӧңӯн ајаk, алтын kаңза, торkо пäрдi, аiтты: «Тäңäрi јäр пӯткäн пäрi јӯҕа

піс парбаіттаныбыс, jӯ піскä кäлбаіттäн; пу мäнің кіђäн тонымның кäлтäђаі öмӯрӯн аппар! канчы кіжінің тон полђоі?» тäп пі аітты. Кäн пä кäлтäђаі öмӯрдӯ алала канчы кіжä тон полђоі тäп кöктӯчілäрђä пäрді. Јаңыс кäлтäђаі öмӯрдöң сäђіс кіжä тон чыкты.

Аның кӯндä Оірот Кäн аітты: «Аларбыла јӯлажарђа полбос, пір кіжі сäђіс кіжіні okko суђала талаіды кäчірä адыб-іђäн; öмӯрдӯң кäлтäђаінäң сäђіс кіжä тон полып турђан; анді нäмäлäрђä канді нäмäлäр јӯлап парар? Аныңбыла корукпаі канді нäмä јӯлажар? токтођор! јаңыс Оіроттың корукkан ол» тäді.

XI. Äкі käн.

Јäрäн Чäчäн тäђäн пір käн полђон; ол јаңыс ӯлдӯ полђон, ӯлӯның саңыжы јäдікпäс, тäнäк полђон. «Ӯлӯм, кандізың, аңдаілы, палам!» адазы тäді. Аңдап пардылар, аңдады, кäч кірді. Адазы палазын аітты: «Турђан ађашты толђоб-ı! öзöнӯн алып кäліп от сал!» тäді. Ӯлӯ тура јӯђӯрдӯ, ађашка парып, кучактаі тудӯп толђоб-ıді, äккäліп от салды. Појы Јäрäн Чäчäн парып, куру ађаш äккäлді, отты öттӯрӯб-ıді. Карачкы кіріп кäлді. Адазы аітты: «Ä палам, ары пäрі ok адыб-ı!» тäді. Äмді адазы Јäрäн Чäчäн аттарын армакчылап коіды. Таңдаңызында јанды, јанып кäліп äмäђäні абакаjы сурады: «Палаңның ічінä саңыш кірдібä?» тäді. Öбöђöн аітты: «Паламның саңыжы јок турӯ» тіт. Äмäђäн аідат: «Саназы јäдікпäс, äмді нä полоттон?» тіт «käн јуртӯ äн јада-ђалар» тіт. Кäн појы аідат: «Кудалап јакшы кіжі кöрӯп пäдраідім» тіт.

Адын äртäді, јӯрö-бäрді. Ол пір јуртка парып јасса, köп кыстар одундап јӯрӯ. Јäрäн Чäчäн тäңäріні јадалаб-ıді; мöндӯрлӯ јаңмур јады. Тäңäріні ајастарыб-ıді. Пајаңы мöндӯрлӯ јаңмурђа кыстардың чамчазы су полђон полып, кӯн ајастап кäлäрдä алар чамчаларын чäчіп, курудӯп коіђондор, поіjоры јылаңаш одундап јӯрђöндöр. Аідарда Јäрäн Чäчäн кäнäттін ä јортып кäлäт, аідат:

«Нäнї äдїп јазыҕар, палдар?» тäдї. «Одундап јадык» тäдїлäр. Ӧскӧ kыстар kӧдӧн јажырат, пір пала äмчäҕїн јаба тудӯныш оттурӯп јадыры, тонын сӯруб-алыш, тоныбыла одунӯн јāп салыш оттурӯп јадыры.

Јäрäн Чäчäн аітты: «Ӧскӧ kыстар kӧдӧн нä јажырат, сäн, палам, kӧдӧнӯңдї јажырбаізың, äмчäҕїңдї нä јаба тудӯныш нä јажыразың, палам?» тäдї. Кыс аітты: «Сїлäр адајыҕар!» тїт, «kӧдӧнӯмдї јаңыс мäндä пӯткӧн äмäс, äнäм адам кӧрҕӧн, kӧдӧн älбїлä јондо-дā пар. Кудаідың салҕан äкі äмчäҕїмдї äнäм адам кӧрбӧҕӧн, älбїлä јон кӧрбӧҕӧн. Аның учӯн јажырып ујалыб-оттурӯм.

Јäрäн Чäчäн: «Јӧп сӧс!» тäп аітты; «појың kалтрап оттуразың, тоныңбыла одундӯ нä јаптың?» тäдї. Кыс аітты: «Äнäм адам kарҕан; одун kуруп јасса аны апшарыш, от оттурӯб-ıјäрїм, äнäм адам јылынар, сулаза појы тонымды-дā kурҕадар» тäп аітты. Јäрäн Чäчäн сурады: «Канчы kарандажың пар?» тäдї. «Јok» тäдї «ададаң сыскан äнäдäң чыkkан јаңыс мäн» тäдї.

Јäрäн Чäчäн сӯндӯ, јанды. Јаныш käläлä Јäрäн Чäчäн пір пї кіжінї јӧн чар пäрїп чыкарды, аітты: «Пу чарды пā kыстың адазы ӧбӧҕӧнҕӧ алыш парыш пäр!» тäдї, «мäнї äкі kоныш ӯчӯнчї kӯнӯндä појы парар тäҕїн!» тäп аіtkын «чардаң позу тӧрӧдӯп салҕын тäҕїн! ӯчӯнчї kӯндä мäн käläрїм, чардың сӯдӯн сāп kоізо мäн ічäрмїн тäп аіtkын!» тäдї. «Анаң позу тӧрӧтпӧі сӯдӯн сāбаза ӧбӧҕӧнӯң моінын käзїп салармын тäп аіtkын!» тäдї. «Јäрäн Чäчäн мäнї сā їҕäн, тäп аіtkын!» тäдї. Пї кіжі апшāды, ӧбӧҕӧнҕӧ јäдäлä: «Јäрäн Чäчäн мäнї сā їҕäн» тäдї» «сā пір тажӯр арајан їҕäн» тäдї, «ічіб-оттурҕӯн!» тäдї, «сā шікір паза їҕäн, сäн јїб-оттурҕӯн! тäдї. Äмдї kāның нä аіtkан сӧстӧрӯн аідып пäрїп, чарын пäрäлä аітты: «Ӯчӯнчї konokто ончо пäläн ползын!» тäп аідала јана пäрдї.

Пї кіжінің кӧзӯнчӧ äмäҕäн ӧбӧҕӧн уілаі-бäрдї, ол јанҕан сӧндо паза уілады, сыктады.» Кудаідың салҕан салымы јokто чардаң позу kанїп тӧрӧдӧттӧн.» Паза уілады, палазы: «Уілабаҕар!» тäдї, арајандаң урдӯ, адазына пäрдї, äнäзїнä пäрдї, ічїҕäр!» тäдї, «сїлäр пала полдыҕарба? уілабаҕар» тäдї; пычаk алды, палта ал-

ды, тäпші алды, чыкты. Чарды јыҕа чапты, тамаҕын чалыды, тäппiä kанын аҕызыб-алды, öбöҕöн äмäҕäнҕä äккäлдi. Каны äдiн kазанҕа пыжырып kоiды, пыжып кäлҕäндä чыkарыб-алды адазына äнäзiнä äдiн kанын äккäлiп салып пäрдi. «Јiҕäр!» тäдi. Адазы äнäзi аiтты: «Палам!» тäдi, «адаңның äнäңнiң пажын јiбäi kаiттың?» тäдiлäр; «пу пуҕадаң позу тöрöдӱп, сӱдӱн сäп салзын тäп iлҕäн полҕон, сäн палам öлтӱрӱп, äдiн äккäлiп пiскä салып јiҕäр тäдiң; äдiң јiрҕä таттӯ полып јат; таңдаҕызында нä полбоҕоi?» тäп аiда-ҕäлä уiлаi-бäрдiлäр. Палазы аiтты: «Адам, äнäм, öлҕӱнчö јiб-ал! koрукпа!» тäдi.

Ӱчӱнчi кӱндä пä пала Јäран Чäчäн кäлäттäн јолына уттур парып, öлöң јӱп јӱрдӱ. Јäрäн Чäчäн јолбыла јäлiп кäлдi. Јäрäн Чäчäн kысты кöрӱп, сурады: «Ä, палам, öлöңдӱ нä кäрäктӱ јӱлдӱң?» тäдi. Кыс аiтты: «Адамның äнчi ӯру кiрiп јадыры, оның алтында öлöң салаiн!» тäдi. Јäрäн Чäчäн аiтты: «Ä, палам! äр кiжi пала тӯаттан јаңы јok!» тäдi, «äр кiжi kанiп пала тӯаiн?» тäдi. Кыс аiтты: «Äр кiжi пала тубаста, kанiп чар позу тöрöiттöн.» Јäрäн Чäчäн тујуктанды, сӱҕӱндӱ, јанды. Јанып-кäлäлä пу пiҕä ӱч ташты kапkа суҕуп пäрдi, пiр тажӯр арајан суҕуп пäрдi, шiкiр пäрдi, аiтты: «Öбöҕöнҕö пу ташты алып парып пäр! пу таштаң öдӱк јазап кöктöзӱн; пу паiтталды јäдiнiб-алып парып пäр! Ӱч konokko пу таш öдӱктӱ пӱттӱрӱп салзын! ӱч konokто парармын, пӱтпöзö пажын кäзäрiм, тäп аiт!» тäдi. Пi кiжi аппäды, käның пäрҕäнi алып кäлäлä, käның аiдып пäрҕäп сöстöрӱн аiдып пäрiп аiтты: «Ӱч кäзäк kара таштаң öдӱк кöктöҕӱн! öдӱк кöктöб-оттурҕанда пу паiтталды јiб-оттурҕун. Ӱчӱнчi кӱнӱндä käн појы кäläттäн, тäҕäн; уктӱңма? пӱдӱрӱп салҕын!» тäп пi кiжi јана-бäрдi.

Öбöҕöн äмäҕäн паза уiлады, палазы аiтты: «Нäдäң korkoттон? нä уiладыҕар? корукпаҕар! уiлабаҕар! арҕазын мäн тапkаiм» тäдi. Пä паiтталды öлтӱрдӱ, пыжырды, адазына, äнäзiнä пäрiп салды «јiҕäр!» тäдi «таттӯ полор!» тäдi.

Ӱчӱнчi кӱнӱндä Јäрäн Чäчäн кäлiп јадыр, сајыттарыбыла, јakшыларыбыла кäлiп јадыр; кäläттäн јолында пала саҕып јӱрдӱ.

Digitized by Google

Jäрäн Чäчäн салып jатканын кöрölö пала kумаk jӱн kапka урӱп jадыр. Jäрäн Чäчäн кäldi, пала kумаk jуп jатканын кöрölö аітты: «Нäні іштäп jазың, палам?» тäді. Пала аітты: «Кумаk jӱп jӱрӱм» тäді. Jäрäн Чäчäн сурады; «Кумакпыла нäні äдäзің?» тäді. Кыс аітты: «Учуk äдäін!» тäді. Кäн сурады: «Кумактаң учуктӱ кäм äдіп jӱрҕöн?» тäді. Пала аітты: «Таштаң öдӱктӱ кäм кöктöп jӱрҕöн?» тäді. Jäрäн Чäчäн уктӱ, појында капкырды, сӱндä, jана-бäрді. Äмді Jäрäн Чäчäн арајан асты, аш тус jазады, kаптап kалындап пі кіжіні іді. Пі кіжі парып јанып кälді. Jäрäн Чäчäн аітты: «Jäттіріп пäрдіңмä?» тäді. «Пäрдім» тäді. Jäрäн Чäчäн аітты: «Алтон кіжіні jӱҕӱн!» тäді. «Öбöҕöнӱң аілына парып кöчӱрӱб-алып кäl!» тäді. Алтон кіжібilä jаңыс пі öбöҕöнҕö пäды, кöчӱрӱб-алып кälді. Алтон паіттал öлтӱрӱп Jäрäн Чäчäн тоі jазады, тäнäк улуна палазын алып пäрді.

Аның сöндо Алтын Чäчäн käн Jäрäн Чäчäнҕä пічік іді: «Jӱлажып öлтӱрӱшпäili! табышкаk табыжалы!» тäп. «Сäн тӱҕöзö тапkыді ползоң мäн сä jуртӱм äliмбilä параін! сäн таппаҕыді ползоң сäнің jуртӱң äliңді мäн алаін!» тäн аітты. Пу пічік кälді. Jäрäн Чäчäн «jöн» тäді, сајыттарыбыла jаkшыларыбыла аттанды. Алтын Чäчäнҕä jäтті. Алтын Чäчäн алтон паіттал öлтӱрдӱ. Алтын Чäчäн сајыттарын jӱдӱ, jаkшыларын jӱдӱ, Jäрäн Чäчäнді сілады. Аі алты полып jыл jäдіп турдӱ, тоілоп турдӱлар. Äмді табышкаk табышты:

Тäңäрінің jылтызын тöлоды,
тäңістің палыҕын тöлоды,
jäрдің чäчäҕін тöлоды,
jäр ӱстӱндä албатыны тöлоды,
аі тіп турҕан аҕашты тöлоды,
кӱн тіп турҕан ташты тöлоды.

Алтын Чäчäн ӱч сöс артык пілді, Jäрäн Чäчäн jäңдірді, таппады. Алтын Чäчäн Jäрäн Чäчäнді jäттäн kулаш кӱрӱнкö салыбіді. Jäрäн Чäчäн уілап jатты, ачынып jатты. Jанындаҕы jäс комырҕаі чокурлап jатты, учар kуш аны кälіп уҕӱб-оттурдӱ, jӱрöр

аң кäіін тыңдап турдӯ, Јäрäн Чäчäнің чоkурлап јатkанын уҕӯп турдӯлар. Јäтті kас уҕӯп турала тоҕолоӊып јäр кӯрӯпkö тӯштӯ. Јäрäн Чäчäн kасты кöрдӯ, пäжі палазы, пірӯзі äнäзі, пірӯзі адазы. Јäрäн Чäчäн адазыныӊ äнäзінің коркунӯң алтына пічік пасты:

Парал, парал, парал kас,
паркыраі кölҕö тӯжöр kас,
паркыраі кölҕö тӯшпöҕӯн!
адучы, мäрҕäн анда полор.

Орол, орол, орол kас,
орkороі кölҕö тӯжöр kас,
орkороі кölҕö тӯшпöҕӯн!
ороkтоҕон мäрҕäн анда полор!

Kаңыл, kаңыл kара kас,
kајалӯ тӯдӯ ажар kас,
kајалӯ тӯдӯ ашпаҕын!»
kарачkы тӯндä ажып јӯр!

Тоҕус најымныӊ ічіндä
Торсулаі Мäрҕäн најым äдä,
ä äзäн аідып пар!

Јастыҕыныӊ алтында
јараш Кäрсӯ Пілӯ пар,
ä äзäн аідып пар!

Јäтті кіндіктӯ јäläм пар,
Јäрäн Чäчäнің јäläзі пар,
јäтті ірііім анда пар.

Алтызын ölтӯрзӯн!
азыk јазавын!
алардыӊ моінын кäсcін!

Jäттінчізініҥ саҥар кöзӯн оізын, саҥар пудӯн сындырзын, саҥар kолын сындырзын, jол паштадып кälзін.

Тöжöнҕöнӯм тоҕус kат тоҥ торkо, jамынҕаным алты kат аk торkо; äртäн іҥірдä тӧлоҕоным тäҥäрініҥ аk шатразын; kӯнӯҥ саін ічкäнім араjан, kороjон, jіҕäнім алаіман шікір.

Орол, орол, орол kас!
kаҥыл, kаҥыл kара kас!
уҥ kанадыҥды jаjып уч!
сол kанадыҥды kымып уч!

Jäттi kас учӯп чыkты, jäттi кiндiктӯ jälä тӯштӯ. Jäрäн Чäчäніҥ ӯлӯ, оk jа тудӯнып адарҕа чыkты, абаkаі тоkтодып салды. Піp пӯдöпkö тару алдырды, jäттi kасkа тöҕӯп пäрді. Кас jіді, абаkаі аiландра пазып jӯрдӯ, ада kас тудӯб-алды, сол kанадыныҥ алтында пічік jӯрдӯ. Абаkаі пічік чäчіб-алып äрінä пäріп салды, аiтты: «Сäн ма пу пічікті kыҥырып jатkын!» тäді.

Jäрäн Чäчäніҥ тäнäк ӯлӯ пічік алды, kыҥырып кöрдӯ. «Адамныҥ ічкäні араjан, kороjон», тäді, «jіҕäні шікір», тäді, «äртäн іҥір тӧлоҕоны тäҥäріҥ аk шатра турӯ» тäді, «тöжöнҕöнӯ тоҕус kат тоҥ торkо, jамынҕаны алты kат аk торkо» тäді. Тäнäк ӯлӯ парар тäп, абаkаі «тоkто!» тäді. «Пічікті мäн кöрбöін!» тäді, «Jäрäн Чäчäніҥ äртäн іҥірдä тӧлоҕоны тäҥäрініҥ аk шатра тäҕäні, тäҥäрініҥ jылтызы пашkа нäмä кöрбöі jатkан äмінä» тäді. «Тоҕус kат тоҥ торkо тäҕäні jäр jадыры», тäді; «алты kат аk торkо kар jадыры», тäді; «араjан, kороjон ічкäнін тäҕäні, äкі кöстӯҥ jажы jадыры; тоҕус наjым ічiндä Торсулаі Мäрҕäн кälзін тäҕäн, jастыҕыныҥ алтында Кäрсӯ Пілӯ тäҕäні мäн турӯм» тäді. Алты jäттi ірік тäҕäні Алтын Чäчäніҥ пу jурттӯ кöчӯрӯб-алып кälзін тäп іҕäн jäттi сарт кіжі турбаі. Jäттi сарттыҥ алтӯзыныҥ моінын кäзіп салзын, jäттінчізініҥ саҥар кöзӯн оjып, саҥар kолын сындырып, саҥар пӯдӯн сындырып, jол паштадып кälзін тäҕäн турбаі!» тäп аiтты.

Ол Jäрäн Чäчäніҥ сöзӯбілä кälді Торсулаі Мäрҕäн jазанды, алты сарттыҥ моіндарын кäзіп салды, пірӯзініҥ саҥар кöзӯн

Digitized by Google

ојып, саңар kолын сындырды, саңар пудӯн сындырды, Алтын Чӓчӓнiн јуртӯна пантадып јӯрӧ-бӓрдi. Алтын Чӓчӓнҕӓ јӓттi, алтон паiттаiды ӧlтӯрдӯ, тоi јазады, Јӓрӓн Чӓчӓнiң кӓlдiн сiiады. Сiiап токтоды «ӓрмӓк табыжалы!» тӓдi.

Тӓңӓрiнiң јылдызын тōлоб-оттурдӯ,
тӓңiстiң палыҕын тōлоб-оттурдӯ,
тӓңӓрӓ учӯп јӯрҕӧн kуш тōлоды,
јӓрдiң чӓчӓҕiн тōлоб-оттурдӯ,
јӓрдiң ӯстӯндӓ kурдӯн тōлоды,
јӓрдiң ӯстӯндӓ албаттын тōлоды,
аiдың тiп турҕан аҕашты тōлоды,
kӯнӯң тiп турҕан ташты тōлоды.

Јӓрӓн Чӓчӓнiң кӓlдi јӓттi сӧс артыk пiлдi, Алтын Чӓчӓндi јӓңiп салды. Каiнын Јӓрӓн Чӓчӓндi јӓттӓн kулаш јӓр kӯрӯптӧң чыkарыб-алып кӓlдi. Алтын Чӓчӓндi јӓттӓн kулаш јӓр kӯрӯпкӧ салыб-iдi. Алтын Чӓчӓнiң јуртӯн, ӓliн, малын, јӧжӯн ончозын аiдаб-алды, јанды. Јуртӯна кӓlдi, алтон паiттал ӧlтӯрдӯ, арајан асты, ӓlin, улузӯн, саjыттарын, јакшыларын јӯдӯ, сiiады, јырҕады.

XII. Тōlӧс, Мундус, Кочkор Мундус.

Озо пiр чакта јӯ полҕондо, јӯдаң kачып јада kалҕан пiр kыс полҕон. Ол kыс ӓlі jok ӓн јӓрҕӓ тӓнiп јӯрӓlӓ kалың јуртkа туштаҕан. Андаҕы јурттаң поiдоң ӯл аны алат, ол kыс ӓ кӓlӓрдӓ мојында парlӯ полҕон. Аны алҕан ӓрi андаҕы јатkан кiжiлӓр анаң сураҕанда, ол kыс аiдат: «Мӓн адам ӓнӓмнӓң арылып kалала јӓрҕӓ kурсаk таптаi тӓнiп јӯрҕӧнӯмдӓ улу kозыр јамҕыр јаҕан; ол јамҕыр ӓрткӓн кiндӓ оттурҕан јӓрiмдi кӧрӯб-iзӓм пiр полчоk мус јамҕырбыла kожо тӯшкӓн јадат, аны алып јара kаҕыб-iзӓм, iчiндӓ ӓкi кӧс пудаi јадыр; мӓн аны алып јiҕӓнiмнӓң кiндӓ сӓттабаi мӓ ӓкi пала iчiмдӓ пiлдiрҕӓндi полды» тӓдi.

Анын̡ сӱнда ол kыстын̡ аі кӱнӱ jäткäнда, äkjic пала тапты; äкіläзі ӱлчаk полђон, анын̡ кінда парђан äрінäн̡ пір ӱлчактӱ пол-ды. Ӱч ӱлдӱ азрап äр тäміна jäттірді. Алар äнчізін ӱläшкäнда тӧlӧрдӧн̡ пір тӧ артып kалды, kоілордын̡ пір kочkор артып kалды.

Кӱчӱ kарындаш аітkан: «Тӧlӧрдӱ мäн кӱткäнім, артkан тӧ-нӱ мäн аладым!» тäді. Адазы аітты: «Тӧнӱн̡ артыђын алђан Тӧ-lӧс полђын!» тäді. Ортон kарындажы аітkан: «Мäн kоі кӱткäнім, kочkордын̡ артыђын мäн аладым!» тäп, kарындаштарымынан̡ плäжып, kочkордын̡ мӱзӱн kодоро тартты. Адазы аітkан: «Коч-kор мӱзӱн kодоро тартkан Кочkор Мундус ползын!» тäп ортон ӱлун адады. Улу ӱлӱн мус пырчактан̡ jарылђан Мус Кāнын̡ jāні Мундус ползын тäп адады. Мундустан̡ äl ӧзӱп мун̡ђа jäдäр äl полды, Кӧчkордон̡ äl ӧзӱп кӧбӱ тӧлобос äl полды, Тӧlӧстӧн̡ äl ӧзӱп кӧп тӧчӱн äl полды.

XIII. Шӱнӱ.

Кон̡одоі Оірӧттӱн̡ kāны полђон; ол kāн äкі абаkаі алды; пі-рінчі ӱдäђäзінäн̡ пір ӱл тӱђан, ол ӱлдӱн̡ ады Шӱнӱ полђон. Аба-kајы ӧlђӧн кінді Кон̡одоі пашkа абаkаі алды, ол äкінчі абаkајы-нан̡ тӱђан пір kыс, ӱч ӱл полђон, Амыр Сана, Тäмір Сана, Кал-дан Чäрӱ ӱлдардын̡ ады полђон. Шӱнӱ jан̡ыскан алды адарђа парђан. Абазына kызыл тӱlкӱ адып аkkälіп алды. Анын̡ кінда Амыр Сана, Тäмір Сана, Калдан Чäрӱ ӱчӱ паза алды адарђа па-рып, нäні атпађан kуру jаныП кälђäн. Шӱнӱ анан̡ ары пазоk парс тäђäн алды адарђа парђан. Шӱнӱ парс атты, атkан алды пір ађашkа пӱлап kојып, jаныП кälді. Ӱч kарындажы анын̡ кінда паза парс адарђа парып jатkан. Ађашkа пӱлађан парсты кӧрдӱ, аны атты, адар ползо jыђылбаі jат. Ā парып пӱлап kоіђон парс полђон. Амыр Сана аітkан: «Ол Шӱнӱнӱн̡ пӱлап kоіђон парс по-лор! піс аны албаk, Шӱнӱ тын̡ тарынар!» тäді.

Анан̡ алар jаныП кäліп абазына аідат! «Ä абам! сäн jаkшы кӧр! сäн jāн ӱлӱн̡дӱ алды ан̡даттыра пäрбäі jаткын! Шӱнӱ jа-

ман кіжі! Шӯнӯ сäні ӧлтӯрäр!» тäдї. Абазы ӯч ӯлӯмынаӊ јӧптӧжӯб-алып, аны ӧлтӯрäрҕä санады. Шӯнӯнӯ äзіртіб-алдылар; äзірік кіжіні äкі јардын сӯрӯб-алып алтон кулаш јäрдä оро казып, Шӯнӯнӯ ол орō тӯжӯрӯб-ідїлäр.

Аспа кӧппӧ јӯрҕäндä ӯч кіжі кäлдї, ӯч тäмір јамынаӊ кäлдї. Ол ӯч кіжі Коӊодоіҕо аіттылар: «Пу ја асса», тіт, «а алман тударык, Коӊодоі адалбасса піскä кäлїп алман туссӯн!» тäдїлäр.

Амыр Санā, Тäмір Санā, Калдан Чäрӯ пу тäмір јаны кӧдрӧлбӧс алды, адалбады, корыкты, аітты: «Шӯнӯдӯ парып кӧрӧрҕӧ кäрäк полор» тäдїлäр. Шӯнӯ парып, ородоӊ алып кäлїп, Шӯнӯ тӯрӯ полды. Äмдї алар сӯндӯлäр, паіттал соҕот, аракы ічїрäт, äт јідїрäт. Аныӊ сӯнда Шӯнӯ аідат: «Појымныӊ јамды аккäлäрїм!» тіт. Аккäлїп пäрäт. Шӯнӯ јазын адып јат, абазыныӊ тäмір позоҕозын кäс атты. Äмдї аітты: «Пајаҕы јаларын аккäлäр!» тäдї. Јаны аккäлїп пäрдї, Шӯнӯ ӯчӯлäзїн пӧктӧб-ідї, атты, аітты: «Сілäр пу кӯлкӯдӯ алып парып јандрарзыӊар!» тäдї. Ол ӯч кіжі äмдї алмандӯ полып јанды.

Амыр Санā, Тäмір Санā, Калдан Чäрӯ јӧптӧжӧт, алман кӯб-алаін тäп парып јаткан. Алар капшаҕаі јӯрӧ-бäрдїлäр. Каборто јолҕо јäдä-бäрїп Шӯнӯ аларҕа äжä парып јаткан. Јолдо аларды туштады. Шӯнӯ äмдї сӯк äттї, алар сӯкка тоӊырды, алар јолдо јада калдылар. Шӯнӯ озо јäдäт, јäткäндä алманды јӯлаі-бäрäт. Јанып кäлїп јасса јолдо уттура ӯч кіжі парат. Алардыӊ пір кіжі аідат: «Абаӊнаӊ аракы аккäлдїм; сäн аны іч!» тіт. Äкінчі кіжі аідып јат: «Сäн Шӯнӯ пу аракыны ічпä!» тіт, «іткä ол аракыны ташта!» тіт. Шӯнӯ ол аракыны іткä ташта-бäрдї. Іт јіб-іҕäн кїндä ӧлӧ-бäрдї.

Анаӊ кїндä Шӯнӯ јанбады Ајыкку тäҕäн тајыныӊ јуртӯна кірä-бäрїп, тајы Шӯнӯҕä палазын пäрдї. Шӯнӯ кіжіні алып анд' ок јадып пāды. Ајыкку карї-бäрҕäн чакта Шӯнӯҕä аітты: «Сäн мäнїӊ äлїмдї піl!» тіт, «мäн појым карї-бäрдїм äлїмдї пілäрҕä полбоссым» тіт. Шӯнӯ äмдї äл пілїп јӯрҕäндä äлїнїӊ кіжілäрї аітты: «Пу Шӯнӯ кулҕур! пу пістїӊ пажыбысты пілбäзїн!» тäдїлäр.

Шӯнӯ аны уђӯб-алђынча kача-бäрäт, Орус пiђä кiрiп аның jäрiндä jадып jатты.

Пiр кӯндä Аk Кäның алтон jäттi адының пажын оkмынаң кäзiб-атты. Орус кiжiлäр аiттылар: «Сäн kандi кiжi азрап jазың, ол аттардың моiнын кäзiб-атты.» Улу пi аттардың пäзын тöлöп пäрдi, аiтты: «Ол кiжiнi тiбäђäр! аның ады Красно Шокоп ползын!» тäдi.

XIV. Пiчiк пiлäчi ӯлчаk.

Озођы чаkта пiр äмäђäн пiр öбöђöн полђон, äkiлäзi апшыjаk полђон. Äмäђäн пiр ӯлчаk тӯат. Ол öбöђöн ӯлчађын пашkа jäрђä kатkа ӯрäдäрђä пäрäт.

Ол ӯлчаk анда, köп ползо, ас ползо, ӯч jыл jӯрäт, kатkа jakшы ӯрäнäт. Кађазын алат абазына kат чiп ijä-бäрäт: «Мäн kатkа jakшы ӯрäндiм! сäн пojың köр! мä кäлђiн! мäнi аппар!» тäђäн.

Абазы ä парат, аiдат: «Jä, палам, сäн äмдi kатkа jakшы ӯрäндiңбä?» тiт. Ӯлчаk: «Jakшы ӯрäндiм» тiт. «Jä ӯрäнђäн кiндä jаналыk!» абазы аiдат. Jана-бäр-тiр. Jана-бäрђäндä орто jолђо jäтkäндä օнчо kуш kачаk пojыrап jат. Абазы ӯлӯна аiдат: «Ä палам!» тiт «kушkачаkтар нäнi пojыраiт? сäн kатkа ӯрäпђäн, сäн алардың тiлiн пiлäрзiң. Алардың äрмäђiн мä аiдып пäр!» тiт. Ӯлчаk kушkачаkтарђа пäды, уђуп турала абазына jанды. «Jok!» тäдi, «сä аiтпам» тäдi. «Сäн тарынарзың» тäдi. Абазы аiтты: «Пiлäр ползоң аiтkын! аiтпазаң мäн тарынарым, пажыңды кäзäрiм!» тäдi. Ӯлчаk аiдат: «Аiсса аiдаiн!» тäдi, «сäн тарынбађын!» тäдi. «Кушkачаkтардың аiтkаны ол» тäдi, «Качандä ползо мäнi пачä турар аiдып jадылар, мäн пачä турзам jäн jakшы палат jазадарым; анда полор мäн аш тузӯн jазап jап тоi äдäрiм, паiттал öлтӯрäрiм, араkы азарым. Анда kалыkты jӯзам, сäн абам мäнiң сiдiђiмдi iчäрзiң! kуштардың аiтkаны ол» тäдi. Абазы тарынды,

Digitized by Google

ўлўн тудўб-алды ўлўның пажын кäзiб-алды. Анынң кiндä анының адынының пажын паза кäзiб-алды; ўлўн пўлап kоiды; адынының тäрäзiн сојыб-алды; тäрäнi тўрўб-алды ўлўн ā суђўб-iдi, анiп тäңiс суђа салыб-iдi. Абазы äмдi јаjў јана-бäрдi. Јаныл кälђäндä öбöђöндöң äмäђäн сураiт: «Ўлўм kаiда?» тiт. Öбöђöн аiдат: «Ўлўм ўру полып ölўп калды» тiт. Äнäзi уiлаi-бäрäт, сыктаi-бäрäт.

Тäңiскä салђан ўлдў су пiр аiлђа ађызып парат. Анда пiр öскўс äмäђäн полды, ол äмäђäн тўрўп салђан тäрäнi тапкан. Тäрäнi тудўб-алды, чäчiб-iзä пајађы ўл анаң тўрў чыђып кäläт. Пајађы äмäђäн пу ўлдў ўјўнä алып кälдi, анда азраi-бäрдi. Ол тужўнда ол јäрiндä kāн полђолоk. Kāн ölђöн ўлў јоk полђон. Албатты äкi алтын остолмо алды анының пажында äкi сiбäчi салђан. Ол äкi остолмоны аiлдың ортозында салдылар. Ончо kалыk ол äкi сiбäчilў остолмо öткўрö јўрўп јат. Kāн полоттон кiжā ол äкi сiбäчi тўжäр; kалыk аiдыжып јат. Ончо kалыk öткўрö јўрдў äкi сiбäчi тўшпäдi. Äмдi пајађы ўлчаk остолмō парат, парђанда ол äкi сiбäчiн јардына тўжўп кўјä-бäрäт.

Анының учўн ўлчаk äмдi kāн турдў; kāн турђанда палат јазатты, аш тус јазатты, тоi äттi, паiттал ölтўрдў, аракы асты, ончо kалыk јўб-алды. Кälђäн кiжiläр äт јiдi, тоју полды, аракы iштi, äзiрiк полдылар. Kāн пајађы абазын аракы iчiп турђан кöрдў. Тўндä kāн ўјўндä сiђäн јäрђä абазы äзiрiк полып јыђылып kалђан, анда ўлўның сiдiђiн iштi.

Äртäн kāн абазын kычырды, абазына аiтты: «Ä öбöђöн, сā пала парба?» тäдi. Абазы аiдат: «Ўл пар полђон, äмдi јоk» тäдi. Kāн сурады: «Сäнiң ўлўң kаiда?» тiт. Абазы аiдат: «Ölђöн» тäдi. Kāн äмдi äнäзiн алдыртыб-алат, äнäзiнäң сурады: «Сäнiң ўлўң kаiда?» тiт. Äнäзi аiдат: «Палам ölўп kалды абазы аiткан» тiт. Kāн äмдi аiдат: «Јоk» тäдi, «сiläр тöђўн аiдып јазыңар, палаңар тўрў полор» тiт. Äнäзi kāның ўнў уђа-ђälä аiтты: «Ä kāн, сäнiң ўнўң мäнiң паламның ўнў ошkош» тäдi. Kāн аiтты: «Сäнiң палаң ползом полорым» тiт; äмдi азрађан äнäзiнäң сураiт: «Ä äмäђäн, сäн мäнi kаiдаң тапkаң?» Äмäђäн аiткан: «Ä палам, мäн сäнi тäңiстiң јаkазында тäрäмiнäң пўлађан анаң тапkаным» тiт.

Digitized by Google

Абазы ӓмдı̆ ӱлӱн паза таныды. Ӯл аны аітkан: «Мӓнı̆ң аітkаным чын полот», тіт, «мӓн kāн турдӯм, палат јазаттым, тоі јазаттым, сӓн пӯн тӯндӓ сідіҕı̆мдı̆ іштı̆ң. Абазы аідат: «Чын полор! мӓн ӓзірік kалҕам, сідіҕı̆ңдı̆ іштı̆м.

Ӯл kāн полып ӓмдı̆ абазын ӓнӓзı̆мı̆нӓң азрап салды.

XV. Шыдар Убаң.

Шыдар Убаң піспı̆лӓ kожо кӓліп Оңор kāнҕа пакkан. Оңор кіжіlӓр аның көп акча сураҕан, мал сураҕан, kоі, уі сураҕан. Шыдар Убаң аітты: «Оңор кіжіlӓрı̆ пістı̆ң кіжідӓң пір кӯн пӓжӓн акча, пір кӯн јӯс акча, пір кӯн ӓкі јӯс акча сурап јадылар. Пу амыр јакшы јатпас kāн пу» тӓдı̆. «Мында кіжінı̆ тӯҕӧзӧ јı̄ттӓн кіжіlӓр јадылар. Кіжінı̆ң малын, акчазын пӧрӯ јібӓс, іт јібӓс, Оңор кіжіlӓр тӯҕӧзӧ јı̄ттӓн. Піс kачып чыҕып Кыдат kāнҕа кірӓілı̆!» тӓдı̆.

Малын, ујӯн, kојы̆н, турҕанын kандı̄дā ползо јӓс акчā сатты, јӓт акчаны ӱ̄ч јӯс тȫҕӧ јӯктӧдӯ. Ӓртіштӓң сӯн кӓштı̆, пу јанда kумаkkа ӱ̄ч јӯс тȫҕӧ јӯктӧҕӧн јӓс акчаны öнчо тӧҕӯп чачыб-ідı̆. Аk Кāндың ӱ̄ч пı̄ паштаҕан ӱ̄ч јӯс чӓрӯ азыҕын тартkанча одус абра ол јӓс акчаны тӓрı̆б-алып одус абрā салыб-алтыр. Шыдар Убаң аітты: «Пу kумаkkа чачып тӧҕӯп салҕан акчаны алзын, мӓнı̆ нӓкӓбӓзı̆н!» тӓдı̆. Ол анı̄п акчабыла мӓкӓlӓп салды, ӓмдı̆ ол Кыдатkа кірı̆п, јанып сала-бӓрдı̆. Ӓмдı̆ талаідың јанында јурттап јат.

ЧÄБÄLКÖП РАДЛОПКА IĞÄН КАТ.

I.

Ā̄зäн jaкшылык уктȳ Пазілаі Пазілаібыч!

Сäнің пудȳңа jыğылып jадым, мäнің пурȳмдȳ таттағын! мäн сā кат чібäğäнің пäрі узак полды. Мäн Парнаулдаң тöрт коныш Улулȳğа jäдä-ğäлä сā кат чіğäнім, ол сā jäдäлбäді ошкош; паза сläрğä кат чіjäрğä сраі пожободым. Мäн аільма jаныш кälзäм, ончо іш іштälбäğäн, jалчы jok полğон. Мäн сраі ӳiğä оттурбадым, кіжідäң алаттан алымды аlалбадым, кіжä пäрäттäн алым учӯн тӯндä уікудā jok полды. Коjоіндор мäннäң алым сурап мā амыр пäрбäі jадылар, мā сраі арğа jok полды.

Кудаідың учӯн сактағар! мäн сläрдің сураған кäрäкті ончо ташыла пӱдӱрäрім, äмді мäн ӳідä полорым, сläрğä почто саін чіjäрім. Мäн сläрдің пічікті jäкäбірдің jірмä jäттінчі кӱнӱндä алдым. Кудаі сläрğä jaкшылык конок пäрзін, сlär мäні унутпас jазығар, мäн уіктап jаткан кіжіді полдым, äмді сlärдің сöспілä уікудаң уіğускандı полды, алкыш jäтсін сlärğä, анді jaкшы санаға учӯн.

Jä äмді мäн сlärğä нä jaңы укканымды аідаін: «Пістің jäрдä кöп тӯлар пар, ол тӯлардаң пірзінің ады Ä̈рӱ тäп полор; ол тӯдаң октабыр аіда пір кäмä ошкош кара нäмä учӯп чыккан. Ол анаң учӯп чыğа-ğäлä кӱн тӱштӱğӱ jанында Сарарт тäğäн тӯğа парып тӱшкäн. Ол äкі тӯдӯң ортозы алты чакрым полор. Ол ā jäткінчä канча канча jӱзӱн кубулğан, пірдä аттың куіруğу ошкош jälбрäп прāдат, пірдä кäмä ошкош узап прāдат, пірдä кара шадыр салкынğа jälбрäğäнді jälбрäп прāдат, кажы пірдä кöп таіğандар оіноğон ошкош куjулӯп прāдат; кажы пірдä кара тон ошкоп jаjылып прāдат. Ол аніп кälälä Сарарт тäğäн тӯğа тӱжӱрдä

пажыбыла тӧмӧн, kуірудубыла ӧрӧ узак турҕан. Анīп турала jäрҕä тўжäінбä тўшпäінбä тäп турҕанчылап jäрҕä jäткінчä тӧрт пäш kаттап токтоп jўрälä jäрҕä тўжä-бäрҕäн, анīп jäрҕä тўжälä joҕолып парды.

Аны jанынаң jўk кӧрҕӧн кіжі äкі кіжі, пірзї Мыkаілы, пірзї Jїбан. Мыkаілы jäрдäң чыkканын кӧрҕӧн, Jїбан jäрҕä тўшкäнін кӧрҕӧн, анаң пашка kіжіläр ыраkтаң кӧрҕӧн.

Піс мыны нä полоттон-дыр тäп піlälбäі jадыбїс. Кажы кіжіläр аідып jат: «Ол кўрмӧс полор;» тäп, kажы кіжіläр аідып jат: «Ол шіläмір полор» тäп, малҕа jаман полор» тäп. Анаң пашка табыш jok.

Мäн Осіптың jўрўмін сарынҕа кідірҕäнім, пашталкы сӧстӧр пу турў:

Jаkоп тäҕäн кіжі полҕон,
jаtкан jäрї Канаҕан полҕон.

Аның ўлдары он äкі полҕон,
артык сўҕäнї Осіп полҕон.

Ылҕаіҕан чактаҕы ўлўм, тäдї,
ылҕаі чоkур кїм пäрдї.

Ада Осїпты артык сўн jат тäп
аҕа kарындаштары kўінä-бäрдї.

Осіп тўжäҕäн тўжўн аітты,
oнчо kарындаштар уҕўҕар! тäдї.

Карындаштары уҕа-ҕälä
kадāнду kара санажа-бäрдї.

Чындап сäн піскä пажырkаір-бізїң,
чындап сäн піскä kапырkаір-бізїң.

Ӧскўс kалҕан äнäдäң Осіп
ӧі ўлдарҕа пазынчык полды.

Digitized by Google

Ӧркӧп jӱрҕӓн карындаштары
ӱрlӱ малын кӱзӓтпӓдiлӓр.

Адазы Jакоп Осiпка аiтты:
Аларҕа сӓнi ijӓiн! тӓдi.

Карындаштарың ӓзӓнiн кӧрҕӱн!
каiттарҕан малын ӓзӓнiн кӧрҕӱн!

Кудаiҕа паш ӓзӓн jадым, сӓ андi ок ползын! Сӓ алкыш ползын?

Мыкаiлы Чӧбӧlкӧп.

II.

Ӓзӓн Пазiлаi Пазiлаiбыч!

Тӓңӓрiнi jӓрдi jаjаҕан кӓн кудаi сlӓрҕӓ Сijоноң алказын!

Сlӓрдiң ӓкiнчi пiчiҕiҕӓрдi jанбардың jiрмӓ ӱчӱнчi кӱндӓ алдым. Сlӓр Jакоп Тоңжӧңдоң нӓнi уктӱң тӓп сурап jазыҕар, мӓн сраi аны кӧрбӧдӱм. Пiстiң Улулӱда ражастпаның паштапкы тӱндӓ он ӓкi часта тӓңӓрiдӓ jарык кӧрӱндi, ол нӓ полор, пiс аны пiлӓlбӓi jадык.

Мӓндӓ ӓмдi пiр пала пiчiк ӱрӓнiп jат, анаң пашка ӓкi пашка аiлдаң алып кӓlҕӓн, мӓн албадым, аны тӓзӓ азраiрҕа курсак jок, ӓмдi поjымныңдӓ аш садып аларҕа кӱч полды.

Мӓн сlӓрдiң абакаiҕа аттың кылынаң тӱҕӓн паштык Малкоп кӧjӧiмбiлӓ iҕӓнiм. Мултыкпыла салданы сӱнда ijӓрiм. Сlӓрҕӓ Осiптың сарынын ончо пiчi-ҕӓlӓ ijӓрiм, сактаҕын! Ӓмдi пiчiрҕӓ сраi пош jок полын jат. Пу jыл мында кар тоҕус карыш полды, jаман аттыла пiчӓн тартарҕа полбоi jадыбiс. Мында пудаi аш кынмат полды алтон акча сiрӧбрӧм, jадыҕан аш кырык акча сiрӧбрӧм, ӓт тоҕузон акча сiрӧбрӧм.

Кудаiҕа паш jакшы амыр ӓнчӱ jадып jадым, сlӓрҕӓдӓ андi ок кудаi амыр пӓрзiн. Ӓзӓн полҕын.

Мыкаiлы Чӧбӧlкӧп.

Кāн кудаідың он салымдары.

Кāн кудаі појының ару номында піскä аідып јадыр:

Паштапкы салымы.

Мäн сäнің кāн кудаідыңмын јӱзӱмä чікä, сäндä öскö кудаілар јоk ползындар.

Äкінчі салымы.

Појына чалу турбуспаӷын! нä öрö тäңäрідä, нä тöмöн јäрдä, нä јäрдäң тöмöн суда туру канді-дā нäмäнің кäбірінä пашкоібоӷын.

Ӱчӱнчі салымы.

Кāн кудаідыңның адын тöӷӱннäң тäӷін аітпаӷын! Кāн кудаі тäзä аның адын тöӷӱннäң тäӷін аітканды kајалдабаічы таштабас.

Тöртӱнчі салымы.

Амыр кӱндӱ полӷоныт санаірӷа äзäнӷін! алты кӱн іштäӷін! ар kылыӷынды kылынӷын! јäттінчі амыр кӱн kāн кудајыңның ползын! Алты кӱнӷä тäзä kāн кудаі тäңäріні, јäрді, тäңісті, паза аларда нä парын јајаӷан; јäттінчі кӱндä амырланӷан. Мының учӱн kāн кудаі јäттінчі кӱндӱ алкаӷан аруӷа салӷан.

Пäжінчі салымы.

Адаң äнäңді кӱндӱлäӷін! сā јакшы ползын тäп, јäрдä аі кӱнӱңді узазын тäп.

Алтынчы салымы.

Öлтӱрбäӷін!

Јäттінчі салымы.

Чаіӷактанбаӷын!

Сäӷізінчі салымы.

Урлабаӷын!

Digitized by Google

Тоҕузунчы салымы.

Ар кäмді саіҕактабаҕын!

Оньшчы салымы.

Ар кäмнің ӱjӱнä кычаланбаҕын! ӱдäҕäзінä, кулуна, малҕа ар кäмнің нäмäзінä кычаланбаҕын!

Кäн кудаі Ісус Крістоспылаң пäрілҕäн мӱрҕӱ сöс.

Äі тäңäрідäҕі адабыс! адың сäнің алкалзын! кäндыҕың сäнің кälзін! капіп тäңäрідä апіп јäрдä-дä табың сäнің ползын! Кӱндäҕі ажыбысты пӱҕӱн піскä пäрҕін! Піс капіп алымдуларыбысты пожодоп јадыбыс, апіп сäн пістің алымдарыбысты таштаҕын! јäткäрҕä пісті кідірбäҕін! јаманнаң пісті аралаҕын! Амін!

Пäжонынчы арӯ сарын.

3. Ä кудаі, улу пыјаның појынча мäні каірылаҕын, улу пӱрсаҕың појынча јазыктарымды арулаҕын!
4. Јазыҕымнаң мäні каттап каттап јунӱб-іҕін, кілінчäҕімді арулаҕын!
5. Мäн тäзä јазыктарымды пілініп турӱм, кілінчäҕім ӱрҕӱljӱ алдымда турӱ.
6. Сäнің јаңыс сäнің алдыңда кілінчäк äттім, сäнің кöзӱңчä кара кылындым. Äм сöзӱңдä сäн чындыксың јарҕыда сäн актӯзӱң.
7. Муна мäн јазыктӯ тӯлдӯм, äнäмнің ічіндä кілінчäктӯ пашталдым.
8. Муна сäн јӱрäктäҕі чындыкты сӯп јазың ічімдä мäні оіҕортып јазың.
9. Ысоп ölöңбilä мā чачкын! мäні јунӱб-іҕін! кардаң апак полоін!

Digitized by Google

10. Кулаҕыма кубатпыла сӱҕӱнчӱнi уҕускын! сā kактырҕан сōҕӱм сӱҕӱнзӱн!
11. Јӱзӱңдӱ кiiiнчäҕiмнäң пура туткӱн! јазыктарымның ончозын јоk äткiн!
12. Ä kудаi, арӯ јӱрäк мā јајаҕын, iчiмдäҕi саҕыжымды ak äдiп јаңырткын.
13. Јӱзӱңнäң мäнi кäдäрiäтпä! ak саҕыжыңды мäнäң алыбiбäҕiн!
14. Сäнi арҕалаiр тäп сӱҕӱнäiн сӱҕӱнӱштӱ мā оiттолоткын, паш пашкарар саҕыш мäнi тыныттсын!
15. Јамандарды јолыңа ӯрäдäiн! кiiiнчäктӯлäр сā паҕарлар.
16. Кудаi, мäнi арҕалаiр, kудаi! kандаң мäнi пожоткын! тiiiм чындыҕыңды аiдар.
17. Ä kāн, узӯмдӱ ачылткын ол маҕыңды аiдар.
18. Сäн тäзä пäрӱдӱ јаратпаiттансың мäн аны пäрäр äдäм, отко пäрҕäнiбiiä таттӯланбаi-зың.
19. Кудаiҕа јараiр пäрӱ јажурҕан санаҕа, ä kудаi, јажурҕан kунуkkан јӱрäктi алымзынбаi-салбаi-зың.
20. Јakшылыҕыңның појынча Сыјонҕа јakшы јäттiрiп турҕӱн! Јäрузалымның шiбäзiн пӱдӱрҕӱн!
21. Ол чакта ak пäрӱдӱ кöдӱрäрдi отко салып пäрӱдӱ јарадарзың, ол чакта шiрäңä позуларды саларлар.

Тоҕузонынчы арӯ сарын.

1. Ӱстӱңӱ kудаiдаң kорулалып турҕан кiжi чыдабазы јоkтың кöлöткӱзӱндä äнчӱiäнä-дiр.
2. Ол kāн kудаiҕа аiда-дыр: Сäн мäнiң kорyланар јäрiмзiң, мäнi kорулаiр мäнiң iжäнäр kудајымзың.
3. Ол тäзä сäнi kуш тузаҕынаң öчӱдäр кäзiмнäң аралаiр.
4. Јымыбыла сäнi кöлöлöiр kанадының алдында јажынарзың, чындыҕы аның шiбā kурчӯ турӯ.
5. Тӱндäҕi kорkудаң, тӱштäҕi адылҕан садактаң.

Digitized by Google

6. Тӯнӓріктӓ табар кырҕын ӯрӯдаӊ коруклаізыӊ.
7. Јаньӊа муӊбыла оӊ јаныма тӯмӓн тӯшсӓ сӓ тібӓс.
8. Ӓкі кӧзӯӊбіlӓ кӧрӯп турарзыӊ јамандарҕа јандра тӧlӧткӧнӯн.
9. Ӓ кӓн, сӓн мӓніӊ іжӓнӓрім ӓдӓӊ сӓніӊ талдап алҕан коруланарыӊ ӯстӯӊӯдӓ.
10. Шоk шодор сӓ јӓттірбӓс, јуртӯӊа кыјал јӓтпӓс.
11. Аф јолыӊда сӓні чӓбӓрlӓір пoјыныӊ аӊјалдарына јакыпр.
12. Пудӯӊ таска аптыкпазын тӓп колына салып сӓні ал парарлар.
13. Арысланҕа јыланҕа пазарзыӊ драконды тӓпсӓірзыӊ.
14. Ол мӓні сӯҕӓн учӯн аралаірым, мӓніӊ адымды піlҕӓн учӯн корулаірым.
15. Мӓні кычырза, аны уҕарым, ачӯнда мӓн аныӊбыла, аны аралаірым, мактӯлӯ ӓдӓрім.
16. Јажын узунӯбыла тоідырарым, арҕамды ӓ кӧрҕӯзӓрім.

ТАПКЫР.

I. Турнабыла тӯlкӯчӓк.

Турнабыла тӯlкӯчӓк ӓкӯ најы полҕон; ӓкі најы парып јатса кініӊӓӊ аӊчы кіжіlӓр нӓкӓп кӓlіп јадылар; алардыӊ кlӓтканын кӧрӧ-ҕӓlӓ тӯlкӯчӓккӓ турна аітты: «Пісті кіжіlӓр нӓкӓп јат, піс канар кірӓlі?» тӓді. Тӯlкӯчӓк аітты: «Мӓніӊ сӯмӓ он ӓкі сӯмӓ, мӓн арҕазын табарым» тӓді; «ӓкӯ парып чӓӊҕӓ кірӓlі!» тӓді. Турна најызыныӊ јӧбӯнӓӊ чыкпаі тӯlкӯбіlӓ чӓӊҕӓ кірді. Кіжіlӓр ізінчӓ кӓlӓlӓ казып тура пӓрдіlӓр. Тӯlкӯчӓк арҕазын таппаҕанда турнадаӊ сурады: «Сӓндӓ канча сӯмӓ?» Турна аітты: «Мӓніӊ кара

јаӊыс сӯмä, тäдї. Аідарда турна тӯlкӯдäӊ сурады: «Сäнїӊ канча сӯмä најым» тäдї. Тӯlкӯчäк аітты: «Мäнїӊ алты сӯмä kалђан» тäдї. Пā кіжiläр kабортолоі kазып јäдіп kылāдарда, тӯlкӯчäк арђазын таппађанда турнадаӊ сурады: «Сā сӯмä kожылдыб ?» тäдї. Турна аітты: «Мäнїӊ пајађыла јаӊыс сӯмä» тäдї. Тӯlкӯчäк аітты: «Мäнїӊ ӯчӯlä kалды» тäдї. Кіжiläр kазып јӯктап kылāдарда тӯlкӯчäк тујукӯна тулђанда турнадаӊ сурады: «Ā најы. сā сӯмä kожылдыба?» тäдї. Турна аітты: «Мäнїӊ пајађы јаӊыс сӯмä» тäдї. Турна анїп аіда-ђälä ölђöн полып јада-бäрђäн. Кіжiläр kазып јäдіп käläla аітkандар: «Тӯlkӯ турна тудӯп сал тыр, тäп аны алып кäдäрї таштап kојыђар!» тäдїläр. Турнаны алып таштап ijäрдä, јаӊыс сӯмälӯ турна талп äдіп уча-бäрђäн, он äкі сӯмälӯ тӯlкӯнӯ ölтӯрӯп, тäрäзїн сојыб-алдылар.

Кöп полып, чöп полђынча
ас полып ус ползын!

II. Паkа.

Паkа кölдöӊ пажып чыkарып kојып кöрӯп јасса, пір пуђа ölöӊ оттоп јӯрђäн. Паkа аныӊ јäнып кöрö-ђälä ā тäӊдäжäрђä кӯјӯрäнїп кöп јіђäн. Паkа kанча-дā јізä пуђā тäӊ полбођон, ічї јарылып ölӯп kалђан.

III. Тāкпыла сускас.

Тāкпыла суcкас пір нöкöр полып аӊдап чыkтылар. Тāк аітты: «Нäнä аӊдаілы?» тäдї. Сускас аітты: «Палык аӊдаілы» тäдї. Тāк уђа таппаі: «Јä» тäдї. Сускас паштаб-алып учӯб-ідї, тāк кінäӊ äжä учуп оk ідї. Сускас паптађанча парып ађын суђа тӯжälä чом-ідї; тāк анїп оk сӯдӯӊ ортозына тӯжä-ђālä чомоін тäђäн тöмöн ађа-бäрђäн. Тāк kанча-дā kанадын kађынза, kанча-дā kађылдаза, сускастаӊ туза полбоды. Канады су полђон полып

Digitized by Google

учуп-тā чыkалбаі, табажы jok полђон полып, jӱзӱптā чыkалбаі ölö-бäрдī.

Тāктың jолын kӯбађын, пу ӱlђäрдӱ уkkӱн!

Су köрбöiчi ӧдӱк чäчпä!
сурабаічы jолђо чыkпа!
Ас кiжiдä jöп jakшы,
ађын суда сал jakшы.
Аңдарбађан jар jаман,
аідышпађан jöп jаман.

IV. Ач köстӱ iт.

Пiр iт ӯзӯна äт тiштäнiб-алып ађаін поiлоп судӯ кäчiп jасса, суда äт тiштäнiб-алђан појындī ok iт парып jаткaнын köрђöн. Пā iт äкi kӧзӱ тојынбаі аның äдiн пыläб-алаін тäп суђа kалыб-iјälä, ӯзӯн ачыныб-iјäрдä ӯзӯндађы äдī тӱжӱп ађа-бäрђäн, појы судаң jӯдäп чыkkан.

Kӧзӱ тојынбазаң појындīн јођолтор.

V. Тӱlkӱчäkпilä kарђа.

Тӱlkӱ алып jīрђä jäм jok, аңдап jīрђä чычkан jok, аштаң аштап арђазын таппаі jӯрзä, ађаштың пудађында пiр kурут тiштäнђäн kарђа оттурђанын köрöт. Тӱlkӱчäk kуiруђӯбыла jалђанчып, kулађашын kымынып, ађаштың тöзӱнö кäliп оттуруп kојоло аідат: «Аі kарђа kарындаш», тäдī, «kанатkа пӱткāн јумӱң jakшы, kāктаб-iзä ӱнӱ jakшы, kарkылдаб-iзäң kӱң jakшы тäп уkkаным. Уkālӯ kожоң тäзä уђарђа kулаkkа jakшы тäђäн мā kожоңдоп пäрчī!» тäдī.

Kарђа тӱlkӱнӱң маkтађанына сӱђӱнӱп пöкчöјӱб-iјälä, kожоңдоп пäрäін! «тäп ӯзӯн ачыныб-iјäрiбilä ӯзӯндађы kурудӯ тӱжäбäрђäн.» Аштап jӱрђäн тӱlkӱчäk алып jiб-iјälä аітkан: «Сäнiң

karлыkkaнына мäнiӊ kaрдым тоiды» тäдi, «ажы тузӱнӱӊ учӱн äмдi мäн сā ӱlҕäр аiдып пäрäiн!» тäдi, сäн äмдi уҕӱб-ал!

Jалакаiдыӊ сӧзӱн укпа!
jаманыӊ jӧбӱнä кiрбä!
аптап аiткан сӧзӱнä пӱтпä!
аiмаҕы пашkаныӊ jонына кiрбä!

КОЖОӉ.

I. Каӊза Пi.

1. Каӊзаныӊ мiнҕäн jäрäн ат
камыш тӯда паш алды;
камыш тӯдаӊ чыkканда
Казактыӊ ады паш алды.
2. Кажат jäрдäӊ аҕытсам
Каӊзаныӊ ады паш алды;
тыттӯ аiрā jäткäндä
Орус ады паш алды.
3. Пiк kырдыӊ аҕытсам
Каӊзаныӊ ады паш алды;
тäрäӊ аiрā jäткäндä
Орус ады паш алды.
4. Аk карчыҕам пар ползо
акшыҕаi пiдä кiнiмнäӊ;
ада туҕаным пар ползо
нäкäҕäi пiдä кiнiмнäӊ.
5. Кӧк карчыҕам пар ползо
акшыҕаi пiдä кiнiмнäӊ;

Digitized by Google

кӧкшӱ̃н туҕаным пар ползо,
нӓкӓҕаі підӓ кініимнӓӊ.

6. Орустӱӊ ӓткӓн кӓмӓзї
одурма паштӯ тӓжӓ-дїр;
Орустӯ пілҕӓн Каӊза Пї
Орус кольнда јаінаі-дїр.

7. Казак ӓткӓн кӓмӓзї
кадырма паштӯ тӓжӓ-дїр;
Казакты пілҕӓн Каӊза Пї
Казак кольнда јаінаі-дїр.

8. Орустӱӊ аіткан сӧстӧрӱ̃
омурткадаӊ ӧдӧ-дїр,
ончо улустӯ јунаткан
Орус пї кӱ̃ч ӓмтїр.

9. Казактыӊ аіткан тілдӓрї
кабырҕадаӊ ӧдӧ-дїр,
канча улузӱ̃н јунаткан
Казак пї кӱ̃ч ӓмтїр.

10. Алты ӱ̃јӓлӱ̃ комырҕаі
тарталык, тӓдїм, кӓl, Абыс!
Орус ӓткӓн тӓрӓзӓ
оттурбаілык, кӓl, Абыс!

11. Јӓттi ӱ̃јӓlӱ̃ комырҕаі
тарталык, тӓдїм, кӓl, Абыс!
Казак ӓткӓн тӓрӓзӓ
каідалык, тӓдїм, кӓl, Абыс!

12. Карҕа јаман куш полып
касты тӓптїм! тӓҕӓilӓ,
Казак кулҕур кӱ̃ч полып
Каӊзаны туттӯм! тӓҕӓilӓ.

13. Кускун јаман куш полып
кӯдӯ тӓптїм тӓҕӓilӓ,
Казак кулҕур кӱ̃ч полып
Каӊзаны туттӯм тӓҕӓilӓ.

Digitized by Google

14. Тöрт толуктап ӯі каскäн
тöбölӯ палта kурч äмтір;
тӯмäн тöчӯнӯн пäк тутkан
Орус пі кӯч äмтір.

15. Алты толуктап ӯі кäскäн
аімалӯ палта kурч äмтір;
аімаḡы јуртӯн пäк тутkан
Казаk Пі кӯч äмтір.

16. Орто тӯндä kат чіḡäн
Орус kатчы кӯч äмтір,
ончо улузӯн пір тутkан
Орус Пі кӯч äмтір.

17. Карачkы тӯндä kат чіḡäн
Казаk kатчы кӯч äмтір,
käн улузӯн пір тутkан
Казаk пі кӯч äмтір.

18. Кумдусчылап kум чälіп
kудулӯп чыḡар кӯн kаіда?
kамдучылап kар чälіп
kазыныш чыḡар кӯн kаіда?

19. Пälімдäḡі пäк јарḡаk
пäш оролор ползочы,
пäш kарындаш ползо
кінімнäӊ нäкäп кälзäчі.

20. Арkымдаḡы аk јарḡаk
алты оролор ползочы,
алты kарындаш пар ползо,
артымнаӊ нäкäп кälзäчі.

II. Мырат Пі.

Äнä: 1. Аjі, Мырадым! Мырадым!
Äдil тäḡäн су кäläр,
аны kаніп кäчäрзіӊ?

Digitized by Google

ӓдӓӻіндӓ ӓl полор,
аны kаніп ӧдӧрзіӊ?

2\. Аjі, Мырадым! Мырадым!
jajык тӓӻӓн су кӓlӓр,
аны kаніп кӓчӓрзіӊ?
jаказында ӓl полор,
аны kаніп ӧдӧрзӱӊ.

Мырат: 3. Аjі, ӓнӓкӓм! ӓнӓкӓм!
ӓдіl тӓӻӓн су ӓмтір;
ӓкі чомзом кӓчӓрім;
ӓдӓӻіндӓ ӓl ӓмтір,
мӓн кӓlӻӓмдӓ jӓӊіlӻӓн.

4\. Аjі, ӓнӓкӓм! ӓнӓкӓм!
Јаjык тӓӻӓн су ӓмтір;
jаӊыс чомзом кӓчӓрім.
Јаказында ӓl ӓмтір;
мӓн кӓlӻӓмдӓ jӓӊіlӻӓн.

Ӓнӓ: 5. Аjі, Мырадым! Мырадым!
пір аӻашта муӊ пудаk,
пу кӓзӓін тӓдіӊбӓ?
пір пojыӊа муӊ кіжі
адыжаін тӓдіӊбӓ?

6\. Аjі, Мырадым! Мырадым!
пір аӻашта jӱс пудаk,
пу кӓзӓін тӓдіӊбӓ?
пір пojыӊа jӱс кіжі
jӱлажаін тӓдіӊбӓ?

Мырат: 7. Аjі, ӓнӓкӓм! ӓнӓкӓм!
пір аӻашта муӊ пудаk,
пір пудактаӊ нӓзі артык?
пір пojыма муӊ кіжі,
пір кіжідӓӊ нӓзі артык?

8\. Аjі, ӓнӓкӓм! ӓнӓкӓм!
пір аӻашта jӱс пудаk,

Digitized by Google

пір пудактаҥ нäзї артык?
пір појыма јӱс кіжі,
пір кіжідäҥ нäзї артык?

Äнä: 9. Ајї, Мырадым! Мырадым!
kара суђа kан уруп
су kаідаҥ ічäрзїҥ?
kалыkпылаҥ чäртäжїп
јаkшы kаідаҥ табарзыҥ?

10. Ајї, Мырадым! Мырадым!
kуру јäрђä öрт салып
öлöҥ kаідаҥ табарзыҥ?
kалыkпылаҥ чäртäжїп
јаkшы kаідаҥ кöрöрзӱҥ?

Мырат: 11. Ајї, äнäкäм! äнäкäм!
kара суђа kан урӱп
сузађанда ічäрмїн;
kалыkпылаҥ чäрткiлзäм
äl јаkшызын табарым.

12. Ајї, äнäкäм! äнäкäм!
kуру јäрђä öрт салып
öлöҥ јаkшызын табарым;
kалыkпылаҥ јӱлашсам
јурт јаkшызын табарым.

Äнä: 13. Ајї, Мырадым! Мырадым!
kас тӱжӱрбäс кölђö
kас тӱжӱрдӱҥ, Мырадым;
kастї пажын ађарkан
адаҥды нäђä уiлаттыҥ?

14. Ајї, Мырадым! Мырадым!
kу kондырбас кölђö
kу kондырдыҥ, Мырадым,
kудї пажын ађарkан
äнäҥдї нäђä уiлаттыҥ?

Мырат: 15. Ајї, äнäкäм! äнäкäм!

Digitized by Google

äртäн турдӯм поспылаң
äбрä jаным kарандым;
jӯӷа чыктым тäмбіläң
jаңыс адам санандым.

16. Ajī, äнäкäм! äнäкäм!
äртäн турдӯм поспылаң
äбрä jаным kарандым;
jӯӷа чыктым тäмбіläң
jаңыс äнäм санандым.

Äнä: 17. Ajī, Мырадым! Мырадым!
kара арӷымаk таштадың,
арӷымакты kаідаң аларзің?
kарачы чана таштадың,
чананы kаідаң аларзің?

Мырат: 18. Ajī, äнäкäм! äнäкäм!
kаіңнаң моірыk чыkkанмін,
kажатkа салза тӯжӯlбäс;
kалjымаk тäнäк тӯӷанмін,
kарӷаның созӯнä kälішпäс.

19. Ajī, äнäкäм! äнäкäм!
пудактың моірыk чыkkанмін,
тӧңдӧ салза тӯжӯlбäс,
поромоі тäнäк тӯӷанмін,
jаkшының сӧзӯнä kälішпäс.

Мырат jӯдаң jаныл kälіп äнäзінä сарнап jат:

20. Ajī, äнäкäм! äнäкäм!
Äкі ташты kолтыктап
äдäl кäчкäн Мырат мäн;
äкідäң jӯӷа тӯжӯп
äзäн чыkкам Мырат мäн.

21. Ajī, äнäкäм! äнäкäм!
jаңыс ташты kолтыктап
jаjыk кäчкäм Мырат мäн;

Digitized by Google

јаңысkан јӯҕа кірдім,
јакшы јандым Мырат мӓн.

III. Ak Кӧбӧк.

1. Ak Кӧбӧктӱң аідар сӧс,
алып јанчыkkа салар сӧс,
уҕарларҕа уҕар сӧс,
уkпас јаманҕа улуk сӧс.
2. Кӧбӧк Підің аідар сӧс,
кӧрӱп јанчыkkа салар сӧс,
піläрläрҕä піläр сӧс,
пілбäс јаманҕа улуk сӧс.
3. Кӧбӧк, Кӧбӧк кӧl кäчäр,
кӧмӱр тӯда јол äдäр,
Кӧбӧктӱң артыk äр туза
тäңіс кäчірä kур äдäр.

Ak Кӧбӧк äнäзінің ічіндä сарнап јат:

4. Јардың алдымынаң јол äттің,
јажырып Кӧбӧктӱ пӱдӱрдің,
судӱң алдымынаң јол äттің,
сурастап Кӧбӧктӱ пӱдӱрдің.
5. Äндӱ торkоны ӱч јыртып
чӯчаk äдіп јазаҕын!
äмäl аҕаш ӱч пӱҕӱп
пӱбäјім äдіп јазаҕын!
6. Калың торkоны ӱч јыртып
чӯчаk äдіп јазаҕын!
kаің аҕаш ӱч пӱҕӱп
пӱбäјім äдіп јазаҕын!

Äнäзі сарнап јат:

7. Äндӱ торkоны ӱч јыртып

Digitized by Google

чӯчаҕың äдіп сактаін!
äмäl аҕаш ӯч пӯҕӯп
пубäјің äдіп сактаін!

8. Калың торконы ӯч јыртып
чӯчаҕың äдіп сактаін!
kaің аҕаш ӯч пӯҕӯп
пубäјің äдіп сактаін!

Ak Кӧбӧк сарнап јат:

9. Кыл торкодоң чӯ јырт!
kырыk пабышkа јӯ!
тоң торkодоң чӯ јырт!
тоҕус пабышkа јӯ!

Äнäзі пабышkа јӯб-алды, торkодоң чӯ јыртып салды. Ӯл тудӯ, адын Ak Кӧбӧк тäп адады. Ӯлчаk пӯбäідä пір kонды, äкінчі кӯндä пӯбäјін ōдып салып турӯп кälді. «Палыk аңдаін!» тäді. Палыk аңдаірҕа парып јолында Кӧдӧн Піді туштады. Кӧдӧн Пі аітты: «Kaні парып јазың, палам? тäді. Ӯлчаk аітты: ««Kaні параін? палыk аңдаірҕа парып јадым»» тäді. «Адың сäнің кäм?» Кӧдӧн Пі тäді. «Адым кäм ползом? Ak Кӧбӧк адым!» тäді. Кӧдӧн Пі аітты: «Мäн сäні сӯттӯң кӧбӯҕӯн урӯп ічäін тäп санаҕан» тіт. Ӯл сурады: «Сäн адың кäм?» тäді. «Кӧдӧн Пі» тäді. Ak Кӧбӧк аітты: «Мäн мал кӧдӧнӯн кäзіп јін тäҕäнмін. Сäні кіжі кӧдӧнӯн јібäссім!» тäді.

Анаң парып Ak Кӧбӧк палыk аңдаіт, алып кälіп јанып кälді. Кӧдӧн Пі паза јанып пäды. Аілында озо тӯҕан Маңыт тäҕäн ӯлӯ пӯбäідä јадып јат. Кӧдӧн Пі јаныш кälälä ӯлӯн чукулдаб-аітты: «Сä ујат јоkпо? сäн јадып ok јаның, Ak Кӧбӧк пӯбäідäң аңдарат тäп тӯжӯп пасты.

Ak Кӧбӧк аілында сарнаіт:

10. Јірмä пäш ус јунадып
јыдамның пажын јазаҕын!

jiрмä пäш aђaш кäзiп
jыдамныҥ сабы jазађын!

11. Кырык пäш ус jунадып
kылыжымныҥ мiзi jазађын!
kырык пäш мӯс кäзiп
kылыжымныҥ сабы jазађын!

Jыдазы kылыжымынаҥ jазађан кiндä Ak Кööкkö ат jok полды. Ak Кööк аныҥ учӯн таjына пäды, таjынаҥ ат сурап турдӯ. Таjы ат пäрђäн, Ak Кööк таjын алkађан.

12. Jастап, кӯстäп мал kыркып
jабађа таjыҥ кöп ползын!
кӯстäп, jастап мал kыркып
kунан таjыҥ кöп ползын.

Алkађан кiндä Ak Кööк пäрђäн атkа мiндi, парды. Jалаҥда аттаҥ тӯжӯп kуiрукмынаҥ тäрäзiн тартып jат. Тартты, тартты, тäрäзiн kолында туттӯ, ат поjы тäрäзi jok сала-бäрдi. Jалаҥда аныҥ äдi kуш jiђäн. Аныҥ кiндä Ak Кööк паза таjына парып, паз'ok ады сураiт. Таjы ат пäрбäiт, пäрбäђäндä Ak Кööк таjын kарђап jат:

13. Уруђажын тудӯнып
уру кiрзiн малыҥа,
kуiруђажын тудӯнып
пöрӯ кiрзiҥ малыҥа.

Таjыныҥ малын Кööктӯҥ kарђажымынаҥ пöрӯ, уру тудӯп öлтӯрӯп jат. Ӱчӱнчi кälђäндä таi Ak Кööкkö паза ат пäрäт; ол ат чуланаҥ чыђып jадып kоiды, парбаi jат, аныҥ учӯн Ak Кööк адын маkтаiт.

14. Олмон jалман от пажын
оттоп тӯђан, Кызыл Ӱр,
оттус пäш пäрi турлуда
тапшып тӯђан, Кызыл Ӱр.

15. Älмäн jалман от пажын
jалап тӯђан, Кызыл Ӱр,
älӯ пäш пäрi турлуда

Digitized by Google

тапшып тӯҕан, Кызыл Ӱр.

16. Кызыл Ӱр kылыk пар,
kыiҕан kамыш kулаk пар,
от ордынча тыiҕаk пар,
оiҕон kамыш kулаk пар.

17. Кулаҕында kудуk пар,
kулдар iчïп тӯҕ̈атпäс,
kуiруҕ̈ӯнда тана пар,
kыстар алып тӯҕ̈атпäс.

Ады ӓмдï јӯрä-бäрдï. Кӧбӧк анын̡ кïндӓ кӧп парды. Өнчо јӓрдӓ јӯрҕ̈ӓн. Кӧп јылдын̡ кïндӓ аiлына јанды, јанып кäлïп kужӯн јӓпсӓлiн маkтап сарнап јат:

18. Пулан пажы мус тӓмiр
пуза тäпкäн пудаiчыk,
пуруп соkkон сом тӓмiр
ӯзӧ тӓпкäн пудаiчыk.

19. Аk јалан̡дын̡ kоiнына
kарсманын јаiҕан пудаiчыk,
аk пулуттӯн̡ алтына
ујазын тартkан пудаiчыk.

20. Кӧк јалан̡нын̡ kоiнында
kарсманын јаiҕан пудаiчыk,
кӧк пулуттӯн̡ ӯстӯнӓ
ујазын паскан пудаiчыk.

21. Оттус пäш аҕаш ортодон̡
ојып кäскäн јыдам сабы,
оттус пäш ус јунадып
тартып соkkон јыдам пажы.

22. Кырыk пäш аҕаш ортодон̡
kыјып кäскäн kылыш сабы,
kырыk пäш ус јунадып
тартып соkkон kылыш мiзï.

23. Кӯн кӧрӯнбäс тӯн kара јыш
кӯзӧп кäскäн kамчым сабы,

Digitized by Google

кӱмӱшчінi јунадып
чімä äткäн камчым сабы.
24. Аі кöрӱнбäс аі кара јыш
кӱзöп кäскäн камчым сабы,
алтынчыны јунадып
чімä äткäн камчым сабы.
25. Акта чардың тäрäзін
алтыдаң тарткан камчым пажы,
тöнöн чардың тäрäзін
тöрттöң тарткан камчым пажы.

Ak Кöбöккö карындаш полҕон; карындашка Ak Кöбöк аітkан: «Јӱҕа кірäлік!» тäп. Äкілäзі јӱҕа парып јаткан. Јолдо карындаш коркып јаткан, сарнаҕан:

26. Јалбактап кар тӱшсä
кöп јаірба, Кöбöҕӱм?
јаңы кäлҕäн äлчідä
öлӱм парба, Кöбöҕӱм?
27. Пурмактап кар тӱшсä
кöп јаірба, Кöбöҕӱм?
пӱҕӱнҕі кäлҕäн äлчідä
öлӱм парба, Кöбöҕӱм?
28. Јалтык јултук соҕылҕан
ол нäмäзі, Кöбöҕӱм?
јалбрактап оіноҕон
ол нäмäзі, Кöбöҕӱм?
29. Кӱлтӱр калтыр соҕылҕан
ол нäмäзі, Кöбöҕӱм?
кӱлмäнäктäп оіноҕон
ол нäмäзі, Кöбöҕӱм?

Кöбöк карындажына аідып јат:

30. Јалтык јултук соҕылҕан
јалтыңдӱ кылыш полбоспо?

Digitized by Google

јалбрактап оіноҕон
аттың јалы полбоспо?
31. Кӱ̈lтӱ̈р kалтыр соҕылҕан
кӱ̈рмӧ kујаk полбоспо?
кӱ̈lмӓнӓктӓп оіноҕон
ат kуіруҕӱ̈ полбоспо?

Паз'оk пардылар, Аk Кӧбӧктӱ̈ң kарындажы паза kорыkты, паза kорkып сарнаҕан:

32. Ја̄н јазы кӱ̈ч парар,
кӓм паштаі-дыр, Кӧбӧҕӱ̈м?
ја̄ндап ајаk кӧп кӓlӓр,
кӓм ічӓ-дї̄р, Кӧбӧҕӱ̈м?
33. Улу кӓчӱ̈ кӱ̈ч кӓчӓр,
кӓм паштаі-дыр, Кӧбӧҕӱ̈м?
улулап ајаk кӧп кӓlӓр,
кӓм ічӓ-дї̄р, Кӧбӧҕӱ̈м?

Аk Кӧбӧк сарнап јат:

34. Јӯрӱ̈к, јӯрӱ̈ктӓ нӓ јӯрӱ̈к?
јӓрӓндӓң јӯрӱ̈к аң парба?
јӓрӓн талып тура kалза
анаң озынар Кызыл Ӱ̄р.
35. Учkур учkурда нӓ учkур?
kусkундаң учkур kуш парба?
kусkун талып јада kалза
анаң озынар Кызыл Ӱ̄р.

Ӓмдї kарындаш Кӧбӧктӧң сурап јат:

36. Кош kаіңның тӧзӱ̈нӓ
kожың пӯла, Кӧбӧҕӱ̈м!
kожың пӯлаҕан кlндӓ
мӓнї пожотkын, Кӧбӧҕӱ̈м!
37. Аіры kаіңның тӧзӱ̈нӓ

Digitized by Google

адыҥ пӯла, Кӧбӧҕӯм!
адыҥ пӯлаҕан кӥндӓ
мӓнї пожоткын, Кӧбӧҕӯм.

Кӧбӧк kарындажын пожотподы; kарындажы kача-бӓрӓрдӓ Кӧбӧк аныҥ адыныҥ ӯҕӓнїн сурат, адына сарнаїт:

38. Ары парар јолыҥа
алтон кїжї јыҕылзын!
пӓрї кӓlӓр јолыҥа
пӓжон кїжї јыҕылзын!

Ат Аk Кӧбӧктӯҥ ӯнӯн уҕа-ҕӓlӓ јӯҕа кїдїрӓ чӓп парат. Карындажы ӓмдї ӓкї јӓн аҕаштыҥ ортозыбыла, ӓкї аҕаш ӓкї kолбыла тудӯнып јада kаларҕа санаҕан, ӓкї аҕашты тазылыбыла кӧдӧрӧ тартты, ат јӯҕа кїрӓ-бӓрдї:

39. Ары парҕан јолында
алтон кїжї јыҕылҕан,
пӓрї кӓlҕӓн јолында
пӓжон кїжї јыҕылҕан.

Кӧбӧк ӓмдї појы јӯҕа кїрӓ-бӓрдї, kалҕан чӓрӯ ӧттӯрӓ-бӓрдї. Кӧбӧк јаныпјатты; аныҥ ады аk пос ат полҕон; јӯдаҥ јаныпат kырыk палулӯ полҕон; Кӧбӧк појы оттус палулӯ полҕон. Јолында аїл туштады, пу аїлдыҥ kыстары Кӧбӧккӧ мактап сарнадылар:

40. Аk пос аттыҥ пазыҕы,
пазыҕы пїскӓ кӓlїп јат.
Аk Кӧбӧктӯҥ аҕылы,
аҕылы пїскӓ кӓlїп јат.

41. Кӧк пос аттыҥ пазыҕы,
пазыҕы пїскӓ кӓlїп јат.
Кӧк Кӧбӧктӯҥ аҕылы,
аҕылы пїскӓ кӓlїп јат.

42. Аk пос атты, Аk Кӧбӧк,
алтын остолмō пӯлап сал!
Аk Кӧбӧк, сӓн кӓlҕїн,
kоныппарҕын, Аk Кӧбӧк.

43. Кӧк пос атты, Кӧк Кӧбӧк,

Digitized by Google

кӱмӱш остолмӧ пӱлап сал!
Кӧк Кӧбӧк, сäн кälђін,
kоныш парђын, Кӧк Кӧбӧк!

Аk Кӧбӧк анда kонды, kонђон кіндä äртäн турӱп kälді, адына мінді, јаныш парыш сарнады:

44. Аттың kазыђы kakkан
kазыk орды анда јат,
äрдің тіскіні тіђäн
тіскін орды анда јат.

Парыш, парыш ӱјӱнä јаныш кälді; аілында јаңыс сінізі јоk полђон, Кӧдӧн Підің јаңыс ӱлӱна Маңытkа пађђан полђон. Кӧбӧк Пі тарынды, Маңыттың аілына пäды, сінім äккäläін тäп пäды. Сінізі Кӧбӧктӱ кӧрдӱ сарнады:

45. Аk постың пазыђы,
пазыђы піскä кälіп јат.
Ађылдӱ Кӧбӧктӱң ађылы,
ађылы äмäс кälіп јат.

46. Кӧк постың пазыђы,
пазыђы піскä кälіп јат.
Кӧркӱlӱ Кӧбӧктӱң ађылы,
ађылы äмäс кälіп јат.

47. Алтын табаk аш кӱі
сактап алђын Кӧбӧктӱ!
кӱмӱш табаk аш кӱі
сактап алђын Кӧбӧктӱ!

Маңыт äмді Кӧбӧккӧ удӱра кälді, Кӧбӧктӱң адын сајыб-ідi. Кӧбӧк: «Сајың јаkшы äмтір! тäп Маңыттың пажын кäзіб-іді. Аның сӱнда Кӧбӧк сінізін алып јанды. Ӱјӱнä јаныш кälђäн, kубулӱп kазанчы полыш јӱрä-бäрђäн. Кӧдӧн Пі äмді Кӧбӧктӱ пäдрäп аны јолдо туштаған, анаң сурады: «Кӧбӧктӱ кӧрдӱңбä?» тäді. Кӧбӧк аітты: «Кӧрђӧм, сäн аны kанiп ӧттӱрӧттӧнзӱң? Кӧбӧктӱң мäкäзі кӱч!» тäді. Кӧдӧн Пі сурады: «Аның мäкäзі kанді?» тäді. Кӧбӧк аітты: «Кӧбӧктӱң мäкäзінä мäн сäні ӱрäдäін!» Кӧдӧн Пі: «Јä, ӱрäт мäні!» тäді. Äмді Кӧбӧк аідыш јат: «Сäн пар! тӱдӱң

пажына чык! мäн адаiн, сäн оӊымды тiжiӊмiнäӊ тiшгäб-ал!» тäдi. Кöдöн Пi тӯӊа чыкты, Кöбöк атты, Кöдöнӱӊ тiжiн сындырды. Кöбöк сурады: «Ӱрäндiӊбä?» тäдi. Кöдöн: «Ӱрäндiм!» тäдi.

Кöдöн Пi Кöбöктӱ паза пäдрäдi, паз'ok äкiläзi тушташты. Кöдöн Пi сурады: «Кöбöктӱ кöрдӱӊбä?» тäдi. Кöбöк аiтты: «Кöрӊöм, кölӊö кiрӊäн, сäн паза кiр!» Кöдöн кiрä-бäрдi. Кiрä-бäрӊäн кiндä Кöбöк сӯк äттi, кölдӱ тоӊырыб-iдi, ӱч кӱн тоӊырыб-iдi. Кöдöн Пi кölдö јадып јат. «Äмдi чык!» Кöбöк аiтты, «Кöбöктӱӊ мäкäзiнä ӱрäндiӊбä?» тäдi. «Мäн Кöбöкмiн!» тiт, «мäкäм кӱч!» тiт. Андi аiдып Кöдöн Пiдiӊ пажын кäзiб-iдi.

IV. Саксы Баi.

1. Äкi kајыӊ, тöӊ kајыӊ
äндäп сӱрӊäн kырам пар;
äкi салдамды тудӱнып
äрӱӊä kалдым Саксы Баi

2. Јаӊыс kајыӊ, тöӊ kајыӊ
јаја сӱрӊäн kырам пар;
јаӊыс салдамды тудӱнып
јажӱӊа kалдым Саксы Баi.

3. Кадыныӊ сӯ таiӊыс тäп
kалыб-iјä јастадым,
kалјымаk Казаk kыс учӱн
крäскä тӱжä јастадым.

4. Калтаiдыӊ сӯ таiӊыс тäп
kолыб-iјä јастадым,
kалјымаk Казаk kыс учӱн
крäскä тӱжä јастадым.

5. Сӱlämä сӯ таiӊыс тäп
сäкрiб-iјä јастадым,
сäкiрмä Казаk kыс учӱн
крäскä тӱжä јастадым.

Digitized by Google

6. Макра ӯстӯң караңајы
пала карчыҕа уjазы,
Макра ӯста тӯҕандар
паза сылӯдӯң палазы.
7. Сыдарӯдӯң караңајы
сылӯ карчыҕа уjазы,
Сыдарӯдӯң тӯҕандар
паза сылӯдӯң палазы.
8. Öзöктöрдӱ̄ң öлöңӱ̄н
öрттöң кудаі сактазын!
öстöрӱ̄н öскöн јаштарды
öлӱ̄мнäң кудаі сактазын!
9. Каратоның караҕајын
палтадаң кудаі сактазын!
паштаі öскöн јаштарды
öлӱ̄мнäң кудаі сактазын!

V. Пäш kазаk!

Пір ӯл малын пäдрäп парҕан, малын пäдрäп парып јолдо пäш Кырҕыс туштаҕан. Ол пäш Кырҕыс ӯлдӯ öттӱ̄рäрҕä санаҕан. Аның кіндä ӯл пäш Кырҕыс кіжä пу сарынды сарнаҕан:

1. Каін адам пäрҕäн аk малын
аны пäдрäп туш полдым,
kаін адам пäрҕäн јäрäн тӧ̄м
аны пäдрäп туш полдым.
2. Аі пäш Казаk! пäш Казаk!
пäжіläзі тäң Казаk,
пäш Казактың ічіндä
тыныма јäткäн Чал Казаk.
3. Адамның кӱ̄ткäн аk малын
аны пäрäін, пäш Казаk,
аны пäріп албазаң

пір пололыk, пäш Казаk.

4. Алkылап jӯҕан аk малым
аны пäрäін, пäш Казаk,
аны пäріп албазаң
пір пололыk, пäш Казаk.

5. Аіры саҕалы салынҕан
адам пäрäін, пäш Казаk,
адам пäріп албазаң
пір пололыk, пäш Казаk.

6. Äкі äмчäҕін äміскäн
äнäм пäрäін, пäш Казаk,
äнäм пäріп албазаң
пір пололыk, пäш Казаk.

7. Арkа чачын салынҕан
сінім пäрäін, пäш Казаk,
сінім пäріп албазаң
пір пололыk, пäш Казаk.

8. Колоң полҕон чаштӯ
kолком пäрäін, пäш Казаk,
kолком пäріп албазаң
пір пололыk, пäш Казаk.

9. Ӱстӱңҕі jаным kара jар,
алдынҕы jаным kызыл jар,
kызыл jарым jok ползо
аілдаң чыkпас äдäм, пäш Казаk.

10. Оідыk jäрдä öттӱрзäң
kажат jäрҕä тартып сал!
kажат jäрҕä сäн тарссаң
kāкмынаң jабазың!

11. Кыр jäрдä öттӱрзäң
öiзöм jäрҕä тартып koi!
öiзöм jäрҕä сäн тарссаң
ölöңмінäң jабазың.

12. Кудаң аб-аk пojымды

Digitized by Google

kyckyн jaман kakпазын!
kардаң аб-аk ӓдӏмдӏ
kарҕа jaман тартпазын.

VI. Пӏ Таш.

Пӏ Таш, Карылык, Тӓмінӓ ӱч kарындаш полҕон. Алар jӱҕа парарҕа санап турдӱлар. Jӱҕа парарда ӓнӓзӏ аларҕа санарды:

1. Тӱндӓ, тӱндӓ тӱш кӧрдӱм;
пу jopyk токтоҕор!
ӱзӱ kандӱ ач kyckyн
тӱнӱк пӱркӧп учӱп jат.
2. Караңуіда тӱш кӧрдӱм,
пу jopyk токтоҕор!
ӱзӱ jӓlдӱ ал пӧрӱ
ӓжік ороі jӱрӱп jат.

Ӱлдар ӓнӓзӏнің сӧзӱн укпаста, ӓнӓзӏ ілап ӓмчӓҕӏнің сӱдӱн сајыт, аларҕа пыштаk азыkkа jазап jат. Пӏ Таш ӓнӓзӏнің ӓмчӓҕӏн ташмынаң пыркаіт.

Ӓнӓзӏ kаркап сарнап jат:

3. Пӏ Таш мінҕӓн пурул ат
пура тартарда jыҕылзын!
пу kалыктың ӱланы
kазыр ползын Пӏ Ташkа!
kандӱ jӓбӓ, сыр jӓбӓ
ӧткӱр ползын Пӏ Ташkа!
4. Карылык мінҕӓн kара ат
kаіра тартарда jыҕылзын!
Тӓlӓңӓттің ӱланы
kазыр ползын Карылыkkа!
тӓliҕӓн jымдӱ, сыр jӓбӓ
ӧткӱр ползын Карылыkkа.
5. Тӓмінӓ мінҕӓн Тӓlзӓрӱ

Digitized by Google

тäмдäнäрдä јыӈылзын!
Тäläӊäттiӊ ӯланы
казыр ползын Тäмiнā!
тäliӈäн јымдӯ, сыр јäбä
öткӱ̄р ползын Тäмiнā!

Алар јӯӈа пāды, чäрӱ̄ аларды качырды, алар јаныn кача-бäрдiläр. Јолдо Пī Таш сарнап јат:

6. Саi кäчӱ̄, саi кäчӱ̄,
Саjын талажып кöрӱ̄ӈäр!
Саjын талажып полбозок
Саi сōк пiрӈä салалдар.
7. Кум кäчӱ̄, кум кäчӱ̄,
кумын талажып кöрӱ̄ӈäр,
кумын талажып полбозок
кум сōк пiрӈä салалдар.

Ӱ̄чӱ̄läзi анда ölö-бäрдi; äнäзi аiлда сактап јат, ӯлдары кäl-бäӈäндä äнäзi iлап сарнап јат:

8. Пурул аiӈыр ӱ̄рӱ̄ тölдöдӱ̄
Пī Таш кälбäс нä полды?
пудаiчык куш уја тартты,
Пī Таш кälбäс нä полды?
9. Кара аiӈыр ӱ̄рӱ̄ тölдöдӱ̄
Карылык кälбäс нä полды?
кара куш уја тартты,
Карылык кälбäс нä полды?
10. Тälзäрӱ̄ ӱ̄рӱ̄ тölдöдӱ̄
Тäмiнä кälбäс нä полды?
тäliӈäн куш уја тартты,
Тäмiнä кälбäс нä полды?
11. Пу Пī Таш кöрӈöн кiжā
пурул аiӈыр ӱ̄рӱ̄ пäрäдiм;
пурул аiӈыр малын албаза
мӱ̄стӱ̄ малын пäрäдiм;
мӱ̄стӱ̄ малын албаза

Digitized by Google

сӓміс kојын пӓрӓдім,
сӓміс kојын албаза
појым kулҕа пӓрӓдім.
12. Карылык кӧрҕӧн кіжӓ
kара аіҕыр ӱрӱ пӓрӓдім,
kара аіҕыр ӱрӱ албаза
мӱстӱ малын пӓрӓдім,
мӱстӱ малын албаза
сӓміс kојын пӓрӓдім,
сӓміс kојын албаза
појым kулҕа пӓрӓдім.
13. Тӓмінӓ кӧрҕӧн кіжӓ
Тӓlзӓрӱ ӱрӱ пӓрӓдім,
Тӓlзӓрӱ ӱрӱ албаза
мӱстӱ малын пӓрӓдім,
мӱстӱ малын албаза
сӓміс kојын пӓрӓдім,
сӓміс kојын албаза
појым kулҕа пӓрӓдім.

VII. Камдың мӱрҕӱ сӧс.

Ӧрӧҕӱ Абыјаш kӓн тӓңӓрӓ
јӓрҕӓ кӧк чыҕарҕан,
аҕашка пӱр чыҕарҕан,
палдырҕа ӓт ӧрҕӱскӓн,
пажына чач чыҕарҕан,
јајаҕанды јајучы!
јазаҕаның тӓңӓрӓ!
јылдыс чыҕарҕан тӓңӓрӓ!
ада кӧдӱрҕӓн алтон пі!
ӓнӓ кӧдӱрҕӓн Ӱlҕӓн пі!
јајаҕанды јајучы!

јазаҕаның тäңäрä!
јылдыс чыҕарҕан тäңäрä!
малы кудаі пäрзін!
аш кудаі пäрзін!
паш кудаі пäрзін ӱіҕä!
јајаҕанды јајучы!
јазаҕаның тäңäрä!
адамнаң сурадым,
алкыжын пäрзін, адам!
полышсын, адам,
ӱідä пажыма,
ӱрӱдä малыма!
сā пашкојып јадым.
Кудаі алкыш пäрзін!
јајаҕанды јајучы,
јазаҕаның тäңäрä!

VIII. Алкыш сöс.

Кāн кудаідың кöзӱ тізін!
кары кіжінің алкыжы јäтзін!
улу кудаідың кöзӱ тізін!
улу кіжінің алкыжы јäтзін!
конҕон јäрің коктӯ ползын!
козылӯ коідоң кöп ползын!
паскан јäрің паірамдӯ ползын!
палалӯ чаідаң кöп ползын!
талчылап корболоп турзӯн!
таручылап кулҕалап турзӯн!
алдыңнаң аі чалызын!
аркаңнаң кӱн чалызын!
тöң јäрҕä ӱјӱң салҕын!
тöбö јäрҕä малың кӱткӱн!

алдыңы äдäҕін пала пассын!
арт кініңнäң мал пассын!
kунаjын малың
kулундап турзӱн!
тöнöjӱн малың
тölдöп турзӱн!
кіҕäн кäбің
кірlänбäзін!
адың ползо арыбазын!
аркаң ползо jыдабазын!
jажың ползо узун ползын!
jажың ползо мöңкӱ ползын!
албастаң ползо
алыш jӱрҕӱн!
тутпастаң ползо
тудӱп jӱрҕӱн!
саҕыжың сäнің тäдӱ ползын!
санаҕаң сäнің омоk ползын!
jāктӯҕа аіттырбазын!
jарынтӯҕа пастырбазын!
тäпкäн jäрің тäмірді ползын!
тäпкäн кіжā тäмірді ползын!
таш очоҕың пäк ползын!
талkан кӱlӱң обō ползын!
ордың ӱзӱ ползын!
одың чоктӯ ползын!
ічкäн ажың аш ползын!
ічäр jірің кöп ползын!
кіjäр кäбің кöп ползын!
кірҕäн ӱjӱң öңдӱ ползын!
kудаjың сäні пäктäзін!
kолың ӯрубазын!
kолтыҕың сыстабазын!
kōзына jajап пäрҕін!

Digitized by Google

kōдына пäрін јассын!
јӱс јаш јажаҕын!
јӱҕӱрӱк ат мінҕін!

IX. Чолышбаның Тöлöстöрдӱң алkыш сöс.

Kајаді парā јӯ!
kарāнді мāл азра!
тöбö јäрҕä ӱі тут!
тöш јäрҕä мал јап!
алын äдäҕіңä пала пас!
кін äдäҕіңä мал пас!
ak сāk пöрӱктӯ,
алтын садаk kурлӯ,
от äнäзі Оімон Кадын,
орсыл парсыл тіштӯ,
чіді пыжырҕан ползын!
тоңды äрiскäн ползын!
kалың äт öрҕӱскöн ползын!
kалkа чач öскӱрҕöн ползын!
Інізінäң ажыk јӱр!
аҕазынаң аkа јӱр!
тäбā толы малдӯ јӱр!
тäпшā толтра äттӯ јӱр!

X. Тöлöстöрдӱң јада сöс.

Kаiраkан! Kаiраkан!
алас! алас! алас!
алаkанча ачыk пäр!
тäмäнäчä тäжік пäр!
уктӯ кіжі ӱрöнмін!

урлӯ аңыш тазылы.
Абу Тобы kыiҕырҕан,
Оңостоi Кулдурак kыiҕырҕан,
тäңiрäнiң кiндiҕi jäрдä!
jäрдiң кiндiҕi тäңiрiдä!
Паштыҕаш таiды аiдып jадым,
тäңiрäнiң jолын ач!
алаканча ачык пäр!
тäмäнäчä тäжiк пäр!
пiк тӯдӯң кiнiбiлä öт!
Абаканың пажыбыла öт!
Каiракан! Каiракан!
алас! алас! алас!

XI. Саңысkаның сыҕыды.

1. Чīk, чīk, чīкынаk!
кöзӱ jäн кöк чортон,
кöрдӱң мiнä паламды?
2. Чīk, чīk, чīкынаk!
kоҕобылаң сал äтсäм
kожылҕаi мiнäм палама?
3. Чīk, чīk, чīкынаk!
кӱчӱлäр сöзӱн мäн уҕуп,
kӱчӱ аҕашка уjа тарттым.
4. Чīk, чīk, чīкынаk!
köчкӱн суҕа алдырыш,
кöрӱlбäi kалдым паламды.
5. Чīk, чīk, чīкынаk!
ӱзӱ jäн аk чортон,
уктӱң мiнä паламды?
6. Чīk, чīk, чīкынаk!
jäкäнбiläң сал äтсäм

jäдïшkäi мінäм палама?
7. Чїk, чїk, чїkынak!
jäндар jöбÿн мäн укпаі
jaбыс аҕашка уja тарттым.
8. Чїk, чїk, чїkынak!
jäн суҕа алдырып
jaда kалдым паламнаң.
9. Чїk, чїk, чїkынak!
паза jаңы уja тартсам
палдар андї полорбо?
10. Чїk, чїk, чїkынak!
пашчылардаң мäн уксам
паза jаман полбозын.
11. Чїk, чїk, чїkынak
jäндардаң укзамчы
jäн аҕашkа äтсäмчї.
Чїk, чїk, чїkынak!

XII. Köjöнöктÿң мактанҕаны.

1. Мäн, мäн köjöнöк!
jap пажында оіным пар,
jажыл kырчын kыjылÿм пар.
2. Мäн, мäн köjöнöк!
jаман кіжінің нäзї пар?
jаңыс jарҕаk тоны пар.
3. Мäн, мäн köjöнöк!
kыр пажында оіным пар,
kызыл kырчын kыjылÿм пар.
4. Мäн, мäн köjöнöк!
kыс кÿткäнің нäзї пар?
kызыл пырчын jÿзÿ пар!
5. Мäн, мäн köjöнöк!

тостоk кöзӱм мäнiӊ пар,
тӱндäӷi јолым јаӊылман.
6. Мäн, мäн кöјöнöк!
тон јаманыӊ нäзi пар?
толыжарӷа пiдi пар.
7. Мäн, мäн кöјöнöк!
азу тiжiм мäнiӊ пар,
арынбассым мäн кöјöн.
8. Мäн, мäн кöјöнöк!
алу кiжiнiӊ нäзi пар?
аiлдаiрӷа јолы пар.
9. Мäн, мäн кöјöнöк!
ороkтоӷон јолым пар,
орныӷып јадар јäрiм пар.
10. Мäн, мäн кöјöнöк!
одуk кiжiнiӊ нäзi пар?
орныӷа kалбас ојы пар.
11. Мäн, мäн кöјöнöк!
јалаӊ јäрдä јолым пар,
јадар мäнiӊ јäрiм пар.
12. Мäн, мäн кöјöнöк!
јалkӯ кiжiнiӊ нäзi пар!
јадын јаман уikузӱ пар.
13. Мäн, мäн кöјöнöк!
арал јäрдä паiрым пар,
анда мäнiӊ јолым пар.
14. Мäн, мäн кöјöнöк!
аӷышма кiжiнiӊ нäзi пар,
артадып аiдар сöзӱ пар.
15. Мäн, мäн кöјöнöк!
äртä турбас käттарды,
тӱнӱӷӱнäӊ пiлäрiм.
16. Мäн, мäн кöјöнöк!
äрдiӊ јаман јалkӯн

Digitized by Google

чäдäнінäң пiläpiм.
17. Мäн, мäн кöjöнöк!
äрдї сӯбäс kадытты
інäӈінäң пiläpїм.

XIII. Салkын јалkуӈа мактанӈаны.

1. Тазылы kомоі аӈашты
табарарым мäн салkын,
шӯлаірым, kӯläipїм!
2. Пӯнӈї салӈан пӯлдӯ
пурладарым мäн салkын,
шӯлаірым, kӯläipїм!
3. Комоі ӯӈäн ӯндӯ
kодорорым мäн салkын,
шӯлаірым, kӯläipїм!
4. Пазыру jok kлāтты
палјырадарым мäн салkын!
шӯлаірым, kӯläipїм!
5. Јäтрä јаппаӈан ӯіläрдї
јäміpäpїм мäн салkын,
шӯлаірым, kӯläipїм!
6. Сараіӈа салӈан пічäндї
самтрадарым мäн салkын,
шӯлаірым, kӯläipїм!
7. Оромӈо оттурӈан отты
оінодорым мäн салkын,
шӯлаірым, kӯläipїм!
8. Тӯнӯӈӯ јаман ӯіläрдї
тӯläдäpїм мäн салkын,
шӯлаірым, kӯläipїм!
9. Сананбаӈан салчыны
санандрарым мäн салkын,

Digitized by Google

шӯлаірым, кӯlӓірім!
10. Уікучы јаман кіжіні
уіђузарым мӓн салкын,
шӯлаірым, кӯlӓірім!

XIV. Јыланың сарыны појының палазын ӓркӓlӓткӓні.

1. Кас палазы kacka ӓркӓ,
kаірыђажы мā ӓркӓ.
Кіжі палазы кіжӓ ӓркӓ,
кӓіріђӓжі мā ӓркӓ.
2. Мал палазы малђа ӓркӓ,
маірыђажы мā ӓркӓ.
Мыі палазы мыіђа ӓркӓ,
мыірыђажы мā ӓркӓ.
3. Кої палазы koіђо ӓркӓ,
koірыђажы мā ӓркӓ.
4. Тӯlкӯ палазы тӯlкӓ ӓркӓ,
тӯрlӓђӓні мā ӓркӓ.

XV. Кожоңдор.

1.

Јаkазы алтын маңдыk тон
јаkалашса јыртылбас;
јаттың ічіндӓ kудалар
јаман аідышса аірылбас.

Ӓдӓђі алтын тӓмір тон
ӓдӓктӓң тусса јыртылбас;
ӓlдің ічіндӓ kудалар
ӓрмӓктӓшсӓ аірылбас.

Digitized by Google

2.

Алтынді пӱрӱ тӧ̈ҕӱ̈lҕäн
ak kaiң пiдiр? пу пiдiр?
аркадаҕы чачын jajынҕан
алҕаным пiдiр? пу пiдiр?

Кӱмӱштi пӱрӱ тӧ̈ҕӱ̈lҕäн
кӧк kaiң пiдiр? пу пiдiр?
кӧксӱндäҕi чачын jajынҕан
кӧрҕӧнӱм пiдiр? пу пiдiр?

3.

Јаскыда kakkaн салкынҕа
jарҕактӱ турӱп чыдабас,
jаттың iчiндä jӱрҕӧндӧ
jаман аiттырза чыдабас.

Кӱскӱдä kakkaн салкынҕа
кӱнäкчäн турӱп чыдабас,
кӧптӱң iчiндä jӱрҕӧндӧ
кӧп jаман аiттырза чыдабас.

4.

Пурма jалдӱ пурул ат
пӱдабассым, пӱдазын!
пӱры пашkа пу jурtka
пудалбассым, пудалзын!

Јармы jалдӱ jаман ат
jаратбассым, jаратсын!
jаңы пашkа пу jурtka
jалынбассым, jалынзын!

5.

Äкi аҕаш jымырыт
äliм кäспäзiн тӧзӱнӧң,
äлдiң iчiндä jӱрҕӧндӧ
äliм аiтпазын кiнiмнäң.

Digitized by Google

Јаңыс аҕаш јымырыт
јадым кäспäзiн тöзӱнöң,
јаттың iчiндä јӱрҕöндö
јадым аiтпазын кiнiмнäң.

6.

Ak таш поiлодым, поiлодым,
ak таштаң сызык таппадым,
аiмаk ылҕадым, ылҕадым,
äi сäндäң сылӯ таппадым.

Кöк таш поiлодым, поiлодым,
кöк таштаң сызык таппадым,
кöптӱ ылҕадым, ылҕадым,
кöҕӱстӱ сäндäң таппадым.

7.

Кабырчактӯ kара кöl
kажынаң кäчӱ пäрäрбä?
kалыҕы јонҕо јалынзам
kарындаш полор пармiнä?

тумҕајактӯ тујуk кöl
тужӱнаң кäчӱ пäрäрбä?
тушманынаң суразам
туҕанаk полор пармiнä?

8.

Торkоның јурдӱн kурап
тон äткäн усталар,
томукчäн кiжi äткäн
торынбаҕан äнäiläр.

Камканың јурдӱн kурап
kаптал äткäн усталар,
kажыкчäн кiжi äткäн
kаiран арынбаҕан адалар.

Digitized by Google

9.

Кӧк інäктің сӯдӯнäң
kороjон аскан äнäiläр,
кӧк інäктің тäрäзінäң
кӧкӧр äткäн äнäiläр.

Ak інäктің сӯдӯнäң
араjан аскан äнäiläр,
ak інäктің тäрäзінäң
аркыт äткäн äнäiläр.

10.

Кызыл торко jaiђанді
кырчыны сылӯ Паjадым!
кӯчӯläрін jырђаткан
кӧкшіндäрдің алкыжы.

Јажыл торко jaiђанді
jakазы сылӯ Паjадым,
jаш палдарын кіжі äткäн
jāндардың алкыжы.

11.

Јаңыдаң тіккäн пу тоным
jамђырлӯ кӯндä нä туза?
jaінап тапкан малымнаң
jäдäр кӯндä нä туза?

Äскідäң тіккäн пу тоным
äріђäн кӯндä нä туза?
äнälін тапкан малымнаң
äртäр кӯндä нä туза?

12.

Аркада тоным jӯkачак,
ajacka тоңып калбаін;
ада тӯђаным аскынчак,
аідышпаі ӧlӯп калбаін.

Digitized by Google

Кӧксӯмдӓ тоным јӯкачаk,
kуруђа тоңып kалбаін!
кӧкшӯн тӯђаным асkынчаk,
кӧрӯшпӓі ӧлӯп kалбаін!

13.

Аk ӧлӧңбілӓң пірђӓ ӧскӧн
аk сырђӓk ачӯ ӓмӓспӓ?
арђышпыла пірђӓ тӓң ӧскӧн
арђыжым ачӯ ӓмӓспӓ?

Кӧк ӧлӧңбілӓң пірђӓ ӧскӧн
кӧбӯрђӧн ачӯ ӓмӓспӓ?
кӧрӯшпілӓ пірђӓ тӓң ӧскӧн
кӧрӯжӯм ачӯ ӓмӓспӓ?

14.

Аk ӧлӧң пажын kурч kапkан
аk пором, kаіда јӯрӧзӯң?
арkада чачы сарђарып
алђаным, kаіда јӯрӧзӯң?

Кӧк ӧлӧң пажын кӧп kапkан
кӧк пором, kаіда јӯрӧзӯң?
кӧксӯндӓ чачы сарђарып
кӧрђӧнӯм, kаіда јӯрӧзӯң?

15.

Орузаk підің kыразы
узунђа чыkсын kылђазы,
ӯлан јаштар оіноілдор
узаkkа ползын јырђалы.

Казађаш підің kыразы
kарышkа чыkсын kылђазы,
kарандаштар оіноілдор,
kадāрђа ползын јырђалы.

Digitized by Google

16.

Карылдының kырларын
kаңаібыла чыҕаін!
kаңаібыла мал тапсам
kалың паіҕа садаін!

Тубалардың kырларын
томул ajak чыҕаін!
томул ajak мал тапсам
тушман паіҕа садаін!

17.

Адаң ak чäчäк, ak чäчäк,
аңарбас jäрҕä чыҕып-сың,
ада палазы пір тӳҕан
аідышпас jäрҕä парып-сың.

Кӧрӳмзӳlӳ кӧк чäчäк
кӧlӧңӧ jäрҕä чыҕып-сың,
кӧкшӳн палазы пір тӳҕан
кӧрӳшпӧс jäрҕä парып-сың.

18.

Jазым, кälзіӈ jарланып
jаш аҕаш пажы пӳрlаніп
jаш ӳландар оіноілдор!
jаман аідыжып кäрäк jok.

Кӳзӳм, кälзіӈ тӳрlаніп
кӧп аҕаш пажы шужалып
кӳчӳ ӳландар оіноілдор!
кӧп аідыжын кäрäк jok.

19.

Саіҕа чабак jӳнап-тыр,
саібыр чортоны kаіда-дыр?
саідӳт улус jӳнап-тыр,
сарынчызы kаіда-дыр?

Digitized by Google

Кумҕа чабаk jӯнап-тыр,
kуiбур чортоны kаiда-дыр?
kубуiлӯ улус jӯнап-тыр,
kубуiлӯ сарынчы kаiда-дыр?

20.

Аi чыҕар jаны пос полор,
алтынды тутkан ус полор,
аданың jуртӯн пӓк тутkан
аiмаҕы jонҕо маk полор.

Кӱн чыҕар jаны пос полор,
кӱмӱштӱ тутkан ус полор,
кöкшӱнӱң jуртӯн пӓк тутkан
кöп kалыkkа маk полор.

21.

Кулунчаk таjым ат öскöi,
kуiруҕӯ jалы тӓң öскöi;
кöкшӱнӓң kалҕан пiс кӱчӱ
kунуҕа jӱрӓ кiжi öскöi.

Jабаҕа таjым ат öскöi,
jалы kуiруҕӯ тӓң öскöi;
jаkшынаң kалҕан пiс jаштар
jаiнаi iлаi кiжi öскöi.

22.

Аiҕа тiккӓн кöжöҕöң
алтын кöрӱнзiн кöзӱңӓ;
алkап пӓрҕӓн ардабыс
ада jуртӯнда ӓш ползын.

Кӱнҕӓ тiккӓн кöжöҕöң
кӱмӱш кöрӱнзiн кöзӱңӓ;
кӱзӓп пӓрҕӓн ардабыс
кöкшӱн jуртӯн ӓш ползын.

Digitized by Google

23.

Аідың алдында чолмонды
аіҕа салдым јаркынын;
ада палазы кудамды
алтынҕа салдым аҕылын.

Кӱннӱң алдында чолмонды
кӱнҕä салдым јаркынын,
кöкшӱн палазы кудамды
кӱмӱшкä салдым аҕылын.

24.

Тäрсінäң салкын каkканда
тāрмäнäт камыш паштары,
тäкші тӯҕаным саназам
тäжілҕäн кöстöң јаш кäläт.

Оңынаң салкын каkканда
ојыжат камыш паштары,
ончо тӯҕаным саназам
ојылҕан кöстöң јаш кäläт.

25.

Казым, кажы талбізің
канадың тöзӱн талдырып?
каіраным кажы паразың,
калаҕан јӱрäкті каладып?

Кӯм, кажы талбізің
куркуннӱң тöзӱн талдырып?
кубуілӯ кажы паразың
кӱјӱк јӱрäкті кӱідӱрӱп?

26.

Јаскыда кӱіҕäн öрт ошкоп
јалып-дыр мäнің јӱрöҕӱм,
јаскыда кälҕäн куш ошкоп
јаінаі-дыр мäнің пу кöзӱм.

Digitized by Google

Кӱскӱдä кӱiђäн от ошкоп
кӱjä-дïр мäнïң jӱрöђӱм,
кӱскӱдä кälђäн куш ошкоп
кӱнä-дïр мäнïң пу кöзӱм.

27.

Алды палазын табалбаі,
арынып jӱрä кӱн алђаі;
ардазын jуртка тӱжӱрӱп
адазы ïлаі кӱн алђаі.

Äliк палазын табалбаі,
äнäliп jӱрä кӱн алђаі;
äркäзïн jуртка тӱжӱрӱп
äнäзï ïлаі кӱн алђаі.

28.

Карчыђа куштӱң уjазы
капчалда тäжäт палазы;
качылаң салкын какажын
кāктаі-дыр аның палазы.

Кара парчыктың уjазы
какшïдā тäжäт палазы,
карī салкын какажын
кāктаі-дыр аның палазы.

29.

Карчыђа куштӱң нäзï артык?
канатка пӱткäн jымы артык.
Карындаштың нäзï артык?
какшыб-аіткан сöс артык.

Постороі куштӱң нäзï артык?
поjына пӱткäн jымы артык.
Поjым тӱђаным нäзï артык?
постоп аіткан сöс артык.

30.

Тоiђо кijäр тоныңа

Digitized by Google

торkо мандыk јарашсын!
тозыб-адар äлікkä
тоҕолоk тäмір јарашсын!

Кäнҕä кіјäр тоныңа
кäскäн kамду јарашсын!
кäттäб-адар äлікkä
кäскäн тäмір јарашсын.

31.

Толоно тäрдім тозоkkо,
тор'ат пӯладым kазыkkа,
толоі аітса kаідаін?
тоскo чіп пäрҕäн јоk.

Караңат тäрдім kаштаkkа,
kар'ат пӯладым kазыkkа,
kалыk аітса kаідаін?
kаҕаскa чіп пäрҕäн јоk.

32.

Казаk јалаңына kаразам
kара тал пажы кöрӱнäт;
kарындажым саназам
kабырҕам тöзӱ kаіжат.

Орус јалаңына kаразам
ончо аҕаш пажы кöрӱнäт;
ончо тӯҕаным äзäзäм
омыртkам тöзӱ оіжот.

33.

Тумандӯ кӱндä кіштäзä
тулбарым ӱнӱ таныlӯ,
тушман јäріндä јӱрҕöндö,
тӯҕаным ӱнӱ таныlӯ.
Карачkы тӱндä кіштäзä
kалтарым ӱнӱ таныlӯ,

kалык jäріндä jӱрӄӧндӧ
kарындаш ӱнӱ танылӯ.

34.

Сандыӄаш учат сазы саін,
саскa пӱткäн талы саін,
санаӄан тӱӄан кäлäт тäп
сактап кӧрдӱм jолы саін.

Кӱнкäнäк учат кӧlӱ саін,
кӧlӄӧ пӱткäн талы саін,
кӧрӄӧн тӱӄан кäläт тäп,
кӧрӧрӄӧ чыктым jолы саін.

35.

Ада Алтаі такырчāk,
ak пором jiзä таттӱчаk,
ада тӱӄаным аскынчаk,
аідыжып кälзäк jaкынчаk.

Кӱн Алтаі такырчāk,
кӧк пором jiзä таттӱчаk,
кӧрӄӧн тӱӄаным аскынчаk,
кӧрӱжӱп кälзäк jaкынчаk.

36.

Тоболдың jолы толӄош jол,
тозо-дыр kомыт kулаӄы,
Тобол парӄан паі ӯлӱм,
томуk маілары jоӄонот.

Ӱркӱттӱң jолы ӱч аілаш,
ӱзӱläт kомыт kулаӄы,
Ӱркӱт парӄан паі ӯлӱм,
ӱзӱläт jӱрäк маілары.

37.

Јартычаk чабаk кäмірчäк

Digitized by Google

jaiканза тäңiс тӱбӱндä,
jаттаң кäлђäн пу jаман
jaiназа мäнiң колымда.

Тулкучак чабак кäмiрчäк
тӱлäзä тäңiс тӱбӱндä,
тушмандаң пу jаман
тӱлäзä мäнiң колымда.

38.

Jajыkka кабу мäн суктӱм,
jаңыс чӱрäкäi палазы;
jаттаң ылђап тапканым
jäђы тартык iт äм-тiр.

Äдiлђä кабу мäн суктӱм,
äкi чӱрäкäi палазы;
äлдäң ылђап тапканым
äђi тартык iт äм-тiр.

39.

Куданың кожоңы.

Аi кара jышта нä кыiмат?
аiбыстан тäђäн кiш кыiмат.
Аiмак улуста нä кыiмат?
алты чӱрмöштӱ кыс кыiмат.

Тӱн кара jышта нä кыiмат?
тöрт каiђактӱ кiш кыiмат.
Тӱмäн тöчӱндä нä кыiмат?
тöрт чӱрмöштӱ кыс кыiмат.

40.

Ак Алтаiдың ак сында
алтын чäчäк пар мiнä,
алтын тӱлӱ jäрiндä
аiдың jарыђы пар мiнä.

Digitized by Google

2. Кӧк Алтаідың кӧк сында
кӱмӱш чӓчӓк пар мінӓ,
кӱмӱш тӯлӯ јӓріндӓ
кӱн јаркыны пар мінӓ.
3. Караҕаі саптӯ јыданы
кӓзініп кӓlзӓ kаідазын?
kалың јурттӯ Сандыр Пі
јӯлап кӓlзӓ kаідазын?
4. Ырҕаі саптӯ јыданы
кӓзініп кӓlзӓ kаідазын?
ыраk јурттӯ Сандыр Пі
јӯлап кӓlзӓ kаідазын?
5. Аралдаҕы ајуҕа
алдырбаҕан, Аја Пі,
алтан тӯмӓн чӓрӱҕӓ
пастырбаҕан, Аја Пі.
6. Пӧlӧктӧҕі пӧрӧ
јӓдірбӓҕӓн, Аја Пі,
пӓжӓн тӯмӓн чӓрӱҕӓ
алдырбаҕан, Аја Пі.
7. Алты толуктӯ, аk Алтаі,
алтан kуштӱң турлуҕӯ,
албаты јонды јырҕатkан
артыk кӓжіктӯ, аk Алтаі.
8. Тӧрт толуктӯ, аk Алтаі,
тӱмӓн кіктің турлуҕӯ,
тӱмӓн јонды јырҕатkан
артыk кӓжіктӯ, аk Алтаі.

41.

Јӓтті јаштӯ јӓрӓнім
јӓрін санап кіштӓді,
јӓттӓн јаштӯ ӧңмӧҕӧн
јырҕалын санап kунуктӯ.

Алты јаштӯ аk пором

Алтаjын санап оkронды,
алтан jаштӯ ӧңмӧҕӧн
jырҕалын санап kунуктӯ.

42.

Куськун jӓтпӓс кул' адым
kулаҕында таңмалӯ,
kубуiлашкан палдардың
kулаҕында сырҕалӯ.

Саңыскан jӓтпӓс сар' адым
саңадында таңмалӯ,
сабаiлашkан палдардың
сабарында jӱстӱктӱ.

43.

Jӓрҕӓ пӱткӧн kаiңның
кӧlӧткӧзӱ суда турат;
аданың улӯ полҕожын
сӱнӧзӱ пiдӓ турат.

Курҕала пӱткӧн kаjыңаштың
кӧlӧткӧзӱ jӓрдӓ турат;
ӓнӓдӓң чыkkан ӯлдуң
саназы ӓldӓ турат.

44.

Кара kамду пар ползо
kабра тутkаi-бiдӓм,
kат kолоңдӯ ат пар ползо
kаныв чачып jӱрҕӧi-бiдӓм.

Тӱрӱ тӱlкӱ пар ползо
тӱрӓ тутkаi-бiдӓм,
тӱңдӱ пором пар ползо
тӱңӓilӓжiп jӱрҕӧi-бiдӓм.

Digitized by Google

TÖLÖC.

1. Тыңдачыныҥ сыртына сары јаба турў. — Сырҕа.
2. Пос пäдіҥ кölöтÿзі јäн. — Аштыҥ орозы.
3. Ÿідä тізÿлÿ пыштак турў. — Кіжініҥ тіжі.
4. Кірä kалбаҥ, чыҕа kалбаҥ. — Äжік.
5. Кіндä адаҥ јудруҕун тÿнÿп турў. — Канадыҥ (кäрäҕäдіҥ) кöзÿ.
6. Пöкö kајыҥ kар јубас. — Інäктіҥ мÿзÿ.
7. Адамныҥ алтын чöчÿзÿҥ тöрдöҕі очоҕына кöп салдым. — Сарҕаі.
8. Кöҥдöідÿҥ ічіндä кöк пöрÿ јадыры. — Мултыктыҥ оҕы.
9. Узун армаҥјі тÿрÿп мокоп турум. — Јол.
10. Јантык koi јаттыра сäмірҕäн. — Кÿl.
11. Тÿларҕа парып јаныш кälдіҥ. — Кам кÿрмöскö парып јаныш јат.
12. Калтыр kултÿр kара јорҕо таштаб-оттур. — Кöчкöн аіл.
13. Кырды кірбäläн kар јäды. — Кістіҥ јäбі.
14. Муҥ koi пір kуттуkkа тÿжÿп ölÿп kалды. — Казандаҕы кöчö.
15. Тäҥäрідäҥ тäмäнä kалаҥдап турў. — Тöдÿҥ kуіруҕу.
16. Мäніҥ äткäн саҥыр тäҥäрідіҥ äткäн тöі тäҥ. — Аттыҥ кіжäні.
17. Шаҥыр шуҥур пажында, саҥыр ајаk кöдöнÿндä. — Аттыҥ ÿҕöнÿ, kушkаны.
18. Тäкпäнім тäрäк, оттурҕаным оідуk. — Аттыҥ ÿзöҥÿ, äрі.
19. Тошто пудаі тÿҕÿlÿп kалтыр. — Тäҥäрініҥ јылтыс.

ЈЫШ КІЖІ.

Тіргäш (Алтын Кölдÿҥ јанында).

1.

Кара аттыг Кäн, Ak Кäн
äкі аҥнап парҕан,

Digitized by Google

Кара аттыг Кāн тӯжӧп салҕан:
«Ä, Ak Кāн,
«сäнің kаттыңнаң ōл тӧрīр,
«мäнің kаттымнаң kыс тӧрīр.»
Аідып јанып кälгäн,
аілына кіргäн,
пала тӧрӧп чыҕып парҕан;
Кара аттыг Кāнҕа kыс пар,
Ak Кāнҕа ōл пар.
Äмдї ол äкі Кāн
сураштырып салҕан.
Кара Кāның ōлы
Ak Кāның kызын
алып салҕан.
Тоі полды,
äт јäдїläр,
араkы іштїläр.
Ak Кан адазы ӯ äттї,
алар ā kонып парды,
äкі kонҕон
ӱ̆чӱ̆нцї kонордо
јäтті паштыг Јälбäгäнің ōлы,
Тäдäкäі тäгäн макаттыр
Ak Кāның ōлына кälгäн,
Ak Кāның ōлыбыла тудӯшkан,
чабышkан, урӯшkан.
Ak Кāның ōлы кӱ̆ч полҕон,
Ak Кāның ōлы
Тäдäкäідї kацырҕан.
Тäдäкäі kацып чыҕала
Ak Кāның ōлы чыkты,
таңäрā чыҕып кälдї,
Кудаідың ōлын äккälгäн,
макаттырды äккälгäн,

паза jäргä тӳшкäн,
мöкö маkаттырды äккälгäн.
Jälбäгäнің jуртӳна кälдiläр,
Jälбäгäнi ölтӳрӳп салдылар,
ōлын паза ölтӳрӳп салдылар,
jандылар, jаттылар.

2.

Äкi kадыт кiжi полҕон,
пiр äрliг полҕон,
ол ӳтпöк äткäнi.
Ӳтпöк ташkын чыҕып
судӳң тошkо парҕан,
тошты аiтkан ол ӳтпöк:
«Kӳссӳңмö?» тäп.
Тош аiтkан:
«Мā кӳч jok!» тäдi,
«кӳн мäннäң кӳч» тäдi,
«мäнi кӳн kаiлтып jат» тäдi.
Ӳтпöк кӳннӳ аiтkан:
«Сäн кӳссӳңмö?» тäп.»
Кӳн аiтkан:
«Мäн кӳч äмäс!» тäдi,
«тау мäннäң кӳч!» тäдi,
«мäн тауның кiнiнä кiрiп пардым.»
Ӳтпöк таудӳ аiтkан:
«Сäн кӳссӳңмö?» тäп.
Тау аiтkан:
«Тарбаҕан мäннäң кӳч», тäдi,
«мäнiң iчiмä тарбаҕан kазып jат.»
Ӳтпöк тарбаҕаны аiтkан:
«Сäн кӳссӳңмö?» тäп.
Тарбаҕан аiтkан:
«Jok, мā кӳч jok» тäдi,

«кіжі мäннäң кӳч!» тäдï,
«аның ідï мäнï тудӳп јат,
«кіжі појы мäнï мултуктап јат.»
Ӳтпӧк кіжінï аітkан:
«Сäн кӳссӳңмӧ?» тäдï.
Кіжі аітkан:
«Мäн кӳч турӳм!» тäдï,
«мäн сäнï јäп јадым» тäдï.

Кӧмнӧш. (Підің јанында.)

1.

Јӳс абакаілыг Пäжітті Кāн.

Јӳс абакаілыг Пäжітті Кāн јатты,
Кан Кäрäдä kуш kāның јуртӳна кälдï,
анда kонды.
Пäжітті Кāн сурады:
«Ју кäрäк сäн мā кälïп kондың?
«сäн аның учурӳн мā аіт пар!» тäдï.
Сурïрда Кан Кäрäдä kуш аітты:
«Тäңäрï тӧзӳндä Пāттыр Кāн,
«Пāттыр Кāнда kыс ӧскӧн,
«кӳнбïlä тäң kыс ӧскӧн,
«аібыла тäң kыс ӧскӧн.
«Пāттыр Кāнҕа пар!» тäдï,
«аның kызын ал!» тäдï.
Јӳс абакаілыг Пäжітті Кāн
појы парбаҕан,
уҕлӳнӳ ïгäн,
kыс аларҕа ïгäн.
Уҕлӳ парды,
kыс алаін тäп парды,
тäңäрï тӧзӳнä чыкты,

Digitized by Google

Пāттыр Кāның јуртӯна јӓттї.
Пāттыр Кāн аітты:
«Ју кӓрӓк кӓlдїң, палам?»
Уӻлӯ аітkан:
«Кызыңды мā пӓр!» тӓдї,
«аны сурїрӻа кӓlдїм!» тӓдї.
Пāттыр Кан аітты:
«Пӓрбїн kaідаін?
«пӓрӓрїм!» тӓдї.
«Тӓңӓрїнїң тӧзӯндӓ
«јāн кӧl пар,
«анда алтын kубаk пар,
«аны мā kaіныңа ӓккӓl!
«ӓккӓlӓр ползоң
«kызымды ал!
«ӓккӓlбӓс ползоң
«kызымды пӓрбїн јадым» тӓдї.
Уӻлӯ тӓңӓрїнїң тӧзӯнӓ парды,
кӧlгӧ јӓттї,
алтын kубакты алды.
Алтын kубакты kāб-алып
kaінызы јāр пāды,
ӓккӓlїп пӓрдї kaінызына.
Kaінызы: «Јаkшы!» тӓдї,
алтын кубакты алды,
kызын чāрып пӓрдї.
Уӻлӯ kызын алып јанды,
парды, парды.
Јуртӯна јӓдїп кӓlӓlӓ
пӓрїстӓlӓ јӓдїп кӓlбїт;
адазы уӻлӯн кӧрдӯ,
уӻлӯн кӧрӯп удра чыкты.
Пӓжїттї Кāн kысты кӧрӯп
јуӻӯлдӯ,

сӱ̄рӧ̄ тäп јуҕӱ̄лдӱ̄.
Кыс кӱ̄нбі̄lä чалып јаткан,
kыс аібыла чалып јаткап.
Ӱ̆ӊälä ӯҕа јанып кäldі̆.
Адазы уҕлӯна аітты:
«Пу kаттын мā аларҕа кäрäк!»
Уҕл аітkан:
«Jok! мäн äккälгäнмі̆н!» тäді̆,
«мäн сā пäрбі̄н јадым» тäді̆.
Адазы аітты:
«Каттыӊды оідо алаттан ползоӊ
«тäӊäрі̆ніӊ тӧзӱ̆ндä
«јäтті тауныӊ ары,
«јäтті сунӱ̆ӊ пälтäрі̆ндä
«kара пуҕа пар,
«аныӊ пӱ̆зӱ̆н сӱ̄рӱ̆б-ал,
«мā äккälі̆п пäр!
«Аны äккäläр ползоӊ
«kаттыӊды оідо пäрäін!» тäді̆.
Уҕлӯ пӱ̆с сурі̄рҕа парды,
тäӊäрі̆нäӊ јäргä тӱ̆шкӧн,
ӱ̆ч аіры јыда алҕан,
оідо тäӊäрā̆ чыkкан,
парҕан, парҕан,
јäтті тау ашты,
јäтті сунӱ̆ӊ пälтäрі̆нä
јäді̆п кälгäн.
Кара пуҕаны кӧрдӱ̆,
kара пуҕа
кіжіні̆ јі̄ргä сыбырып
ӯлҕа удра кäldі̆.
Уҕл kорыкпады,
паза пуҕā удра пады;
паја уҕл јыдабыла

Digitized by Google

kара пуҕаны сајып салды,
kара пуҕаны ӧlтӱрдӱ,
пӱзӱн сӱрӱб-алды.
Пӱзӱ ӓр полҕон,
кӧдӱрӱп полбін салды.
Уҕл парҕан
пӓш ат ӓккӓlгӓн,
чанаk ӓккӓlгӓн.
Пуҕаның пӱзӱн чанакта салды,
чанаkпыла тартып салды.
Тартып, тартып
аілына јӓттї.
Адазы уҕлӱн кӧрӱп салды,
сӱрӧ саҕынып парды,
палта ӓккӓlдї,
палтабыла пӱс кӓскӓн,
палтабыла тӧрып салды,
јӱс абаkајын кычырды,
араҕа асты,
чїгӓн ӓдїп салды,
чїгӓн, араҕа пӱскӓ урӱп салды.
Чїгӓн іштїlӓр,
араҕа іштїlӓр.
Пӓжітті Кӓн ӓзӓрік полбоды,
јӱс абаkаі ӓзірік полды,
уҕлӱ ӓзірік полды.
Алар ӓзірік пололо
Пӓжітті Кӓн kылыш алды,
уҕлӱн ӧlтӱрдӱ,
јӱс абаkајын ӧlтӱрдӱ,
уҕлӱнӱң абаkајыны
Пӓжітті Кӓн ӧlтӱрбӓдї,
уҕлӱнӱң абаkајын
појы алды.

Digitized by Google

2.

Jäтті kарындаш jаткан,
kара jышта jаткан,
улу пiдi оңнобос,
улу kудаiды оңнобос.
Улу пi кälгäн ā,
улу пi аларҕа аiткан:
«Мā kалан пäр!» тäгäн.
Алар kыiҕырдылар:
«Jу кäрäк сā kалан?
«пiс сäнi оңнобос!
«пiс сā kалан пäрбäссiм!» тäп.
Улу пiдi чыбыктап салып
улу пiдi сыбырыштылар.
Улу пi jана-бäргäн,
jуртӯ jāр jана-бäргäн.
Jанҕан сōнда
jäтті jӱс салдат алды,
jäтті kарындаш jыҕылiрҕа.
Салдат кiжi парды,
алардың jуртӯна jäттi.
Jäтті kарындаш кälгäн
jäтті jӱс салдатпыла
урушкан,
jäтті kарындаш
jäтті jӱс салдаттың
моiнын кäзiп салды,
ölтӱрӱп салды.
Улу пi уiлады,
нäнi äдäргä пilбiн jат,
улу kудаiҕа пāды,
улу kудаiҕа аiтты:
«Кудаi чыдаба!» тäдi,
«jäтті kарындаш

«мäнің сöзÿмдÿ укпас,
«салдадымды öлтÿргöн!
«мā полыш äт!» тäдï.
Кудаі аны уҕала
«Полыжаін!» тäдï,
ak поро ат äккälдï,
āрlāп салды,
ak чīрчак пöрÿктÿг,
ak поро аттыг
кіжі полды.
Тäңāрīдäң тÿжÿп кälдï,
kара јышkа парды,
јäтті kарындаш јäттï.
Кудаі аідып сурады:
«Сlāргä ју саҕыш пар?
«сlāр ју кäрäк укпадылар?»
Сурīрда јäтті kарындаш аітты:
«Піс улу піdï оңнобос кіжібïс,
«піс улу kудаіды оңнобос кіжібïс,
«піс укпассыбыс!» тäдïlāр.
Кудаі аітkан:
«Јäтті kонок kара!
«аның сöнда оңнīрзың!
«Кудаі сlāрдäң кÿч!» тäдï.
Кудаі оідо парды.
Јäтті kарындаш kарадылар,
јäтті kоныб-алдылар.
Ујуктап турÿп кälзä
кіјäргä тон јok,
азрīрҕа мал јok,
јīргä аш јok.
Појылары кічäш, кічäш,
пала ошkош полып kалдылар,
кÿч јok полҕон.

Digitized by Google

Корыkтылар ӓмдї,
улу пīгӓ паҕырып
kалан пӓрīп пардылар.
Улу пī аітты:
«Пашkыдī ју кӓрӓк пакпадыҥ?
«ӓмдī сīлӓр kорыkтыларба?
«ӓмдī ју кӓрӓк саҕыжыҥ кірдī?»
Алар аіtкандар:
«Улу пīдī оҥнободыбыс,
«улу kудаіды оҥнободыбыс,
«ӓм пілīп јадыбīс,
«ӓм паҕадым» тӓдīлӓр.
Ӓмдī алар улу пīгӓ пакkан,
пӓш аіҕыр мал пӓргӓн;
аныҥ сōнда јуртӯнда јатты.

КӮЗӦН

Пīдіҥ јанында Кӯдуҥ пӓkтрīнӓҥ раk ӓмӓс.

1.

Пурун, пурун полтыр,
улу kудаі пычkан,
ӯ Пајана јајаҕан
ӧксӱс ōлок полтыр.
Јīргӓ аш јok,
кіјӓргӓ кӓп јok,
јадып јаттыр.
Аны алҕан kадыт јok.
Пір тӱlгӧ кӓlӓ-бӓр-тīр.
Тӱlгӧ ōлokko аітkан:
«Сӓн kаідып кіжі полорзыҥ?»
тӓп сурады.

Digitized by Google

Ōлоk аітkан:
«Мäн kаідыш kіжі полорым,
«појы оңнобīн јат;
«сäн, тӳlгö, мā kамнап кöр!
«сäн мā аіт!» тäдï.
Тӳlгöнöк kамнап кöрдӳ,
тӳlгöнöк ōлоkkо аітты:
«Сäн чäнäнïң пажыны
«тоско појоб-ал!» тäдï,
«тон äдïб-ал!» тäдï,
«улу пīгä парып
«улу пīнïң kызын ал!» тäдï.
Öксӳс ōлоk аітты:
«Мäн анаң kорђӳп
«kаідып параін?» тäдï,
«kаідыш kызын алаін?» тäдï,
«мäн парбīн јадым» тäдï.
Тӳlгö аітkан:
«Сäн аілдаң сарīг тāб-ал!
«улу пīнïң пäзібäн кäрäк» тäдï,
«сäн аны ал-кäl!» тäдï. —
«Jok! jok!» тäдï. —
«Мäн појым параін!» тäдï,
«пäзібäндï алып кäläін!» тäдï.
Тӳlгö пар тыр,
улу пīгä јäттï,
пäзібäндï сурīрда
улу пī аітты:
«Сäн јäттï kонып
«пäзібäндï саттатпīн äккäl!» тäдï.
Тӳlгö äмдï пäзібäнï äккälдï,
паза сарīгны äккälдï,
пäзібäнïң пāны сарīгбыла сӳртт̈ӳ,
јäттï kоныб-ал тыр.

Digitized by Google

Jäтті kонђон соңда
пініӊ пäзібäнін аппар тыр.
Пī аітты:
«Öксÿс ōлоk kаідып пајыды?
«köп сарЫг полдыба?
«kанцы пут пасты?»
тäп сурīрда
тÿlгö аітты:
«Öксÿс ōлоk пајыды,
«пір муӊ пут пасты» тäдī.
Пī аітты:
«Нуш, öксÿс ōлоk паі пол тыр,
«муӊ пут köп» тäдī.
Тÿlгö öксÿс ōлоkko н̇анды,
öксÿс ōлоk іш іштäдī,
тÿlгö аітты:
«Сäн ју іштäп јазыӊ?
«улу пīгä пар!
«улу пініӊ kызын ал!» тäдī.
Ōлоk аітты:
«Сäн мäнī öжöп сабактап јазыӊ».
Тÿlгöнÿ туттÿ,
ађачпыла чäб-īп тыр.
Тÿlгö kачты,
улу пīгä пазоk пар тыр,
пäзібäн сурап турдÿ.
Улу пī аітты:
«Пäзібäн сā ју кäрäк?» тäдī.
Тÿlгö аітты:
«Нуш, öксÿс ōлоk тыӊ паі,
«акча путпыла тōлоп јат.»
Улу пī аітты:
«Сäн пäзібäн ал!» тäдī,
«jäтті kоныпп äккäl!» тäдī.

Digitized by Google

Тӱlгö пäзiбäндi алды,
ōлokko ӥанды;
пäш akчаныӊ тäгläгач алды,
пäзiбäнiӊ пāны
iläп тозып салды,
пäзiбäнiӊ пāнда
аны kыстап сал тыр,
jäттi koнҕонда
улу пiгä пäзiбäнi аппарды.
Улу пī аны кöрдӱ, сурады:
«По kандыг akча?» тäдi,
«пäзiбäнiӊ пā тозылып kал тыр.»
Тӱlгö аітты:
«Тыӊ кöп akча чыкты,
«аныӊ учӱн пā тозылҕан;
«чазын akча jäттäп пут чыкты,
«jäс akча jӱс пут чыкты» тäдi.
Улу пī аітты:
«нуш, öксӱс ōлok тыӊ паі!
«akча кöп пар! тäдi.
Тӱlгö аітты:
«Ä пīм! тäдi,
«ол сäнiӊ kызы аларҕа санаӥ jат.»
Пī аітты:
«Андыг паі кiжi алзын!
«мäн kызымны пäрäiн!» тäдi.
Тӱlгö äмдi ӥанды,
öксӱс ōлokko аітты:
«Улу Пī сā kыс пäрäр!
«анāр паралы!» тäдi.
Тӱlгö äмдi парҕан,
jäттi ат тāб-ал тыр,
jäттi чанak тāб-ал тыр,
jäттi ат kобуттап сал тыр,

Digitized by Google

jäттi kуру kарыт тāб-ал тыр,
чанаkkа такты,
таҕыб-алала
тӯ̈lгӧ öксӯ̈с ōлоk äкӯ̄
jäттi чанаk алып,
jäттi kуру kарыт алып,
jäттi ат алып
улу пiгä парды.
Улу пiнiң пäрi ңанда
ңāн су полды,
ол су постолыг полды,
постоның ортō jäдä-гälä
улу пiнi kычырды:
«Ä пiм!» тäдi,
«ташkына чыk!
«öксӯ̈с ōлоk кälдi,
«kалың äккälдi;
«jäттi чанакпыла тарткан,
«ak пал äккälдi,
«ар jöжӯ̄ äккälдi,
«kызыңны пäр!» тäдi.
Улу пi äжiк аңып
кöрö-гälä
тӯ̈lгӧ чанакпыла атты
суҕа äңдäрiб-iгäн,
парчан суҕа тӯ̈жӯ̈п пар тыр.
Улу пi аiтты:
«Мäнiң појымның палым
«ызыjан полды» тäдi,
«kалың äмдi мā кäрäк jok,
«kызым тäгiн пäрäiн.»
Öксӯ̈с ōлоk äмдi kызын аппарды,
адазы пал пäрдi,
акча пäрдi,

ар jӧжӱ пäрдï.
Тӱlгӧнӧк аiтты:
«Jäттi коныш
«кызыңа парып кӧр!» тäдï.
Ӧксӱс ōлоk ыҕлап-тыр:
«Jīргä аш jok,
«кiрäргä ӱ jok,
«кiјäргä тон jok,
«ујалып јадым
«kаiным кälгäндä» тäдï.
Кыспыла парды, парды;
ā̈н jäргä парза
таш тура турҕан.
Таш тураның iчïнäң
чыҕып jатkан jылан
тā̈п jok кӧп полҕон,
jыланнар чыҕала аiттылар:
«Мäн kана параiн?» тäдïlā̈р.
Ӧксӱс ōлоk аiтты:
«Куш тā̈п ал парар!
«пыцаның алтына кiрā̈р!»
Jылан парчан кiрïп парды,
пыцанҕа кiрïп пардылар,
ōлоk отты чаҕып кälдï,
отты пыцанҕа салды,
пыцан парчан кӱjӱп парды.
Jыланың туразы ā̈н полды,
ōлоk пälä̈н туразына кiрïп парды.
Тӱlгӧнӧк аiтты:
«Мäн kаiның кälгäнï кӧрӧiн! тä̈п
ас тагның kырына
чыҕып пар тыр.
Кӧрӱп турҕан.
Улу пï kаiнызы кäliп тïр.

Digitized by Google

Пір пäрістä jäргä
тура кӧрӱнӱп тір,
аны кӧрӧ-гälä
«Сӱрӧ» тäп саҕынды.
Jäтті kон тыр,
туразын jäдіп кälді,
äжігін аӌып кіріп тір.
Jäтті коныпарапа іштіläр,
jäтті конок чаі чаіладылар;
оӊноныпкäläla
улу пі аітты:
«Канӌы кондым?» тäді.
Кӱjӧзӱ ӧксӱс олок аітты:
«Äкі jäдilä полдыӊ» тäді.
Каінызы аітты:
«Нуш, кӱjӧм jakшы кіжізіӊ,
«тыӊ паі-оk полтырзыӊ,
«мäн äкі коныш
«іштім сананып jӱрдӱм,
«äкі jäдilä полып пар тыр.
«Äмді ӌанаін!» тäді,
улу пі äмді ӈанды,
jakшы jадыб-ідiläр.

2.

Пурун, пурун полтыр,
пір тӱlгӧ полтыр,
ол тӱlгӧ аітkан:
«Піс апшыjakka парарым!
«кӧт аларҕа!
«kадыт äдäргä!»
Тӱlгӧ апшыjakka парды,
апшыjaктаӊ сурады:
«Піскä кӧт пäр апшыjak!

Digitized by Google

«мā kадыт кäрäк!»
Апшыjаk аітты:
«Кӧт jу полоттон?» тäдї,
«мäн аны оӊнобоспын,
«сäн оӊноп jаtкан,
«сäн поjы тāб-ал!» тäдї.
Тӱ̄lгӧ̄ пäдрäдї,
тӱ̄lгӧ кӧт ал kоідьі,
jäргä кіріп парды,
іӊäнгä кірдї.
Аjыг, пӧ̄рӱ̄, аk кік
äрбäктäштїläр:
«Тӱ̄lгӧ̄ kадыт алҕан,
«аӊыӊ kатты кӧт!
«аны kоруkпīн kаіт кӧ̄рӧ̄рӱ̄бӱ̄с?»
Пӧ̄рӱ̄ аіtкан:
«Сäбіс kузарак тудар
«аныӊ jāны jīргä
«кӧт ā кäläр,
«анда кӧ̄рӧ̄рӱ̄бӱ̄с» тäдї.
Аjыг аітты:
«Торбоҕоштā ползо
«полор!» тäдї.
Пӧ̄рӱ̄ парды,
пір торбоҕошты тудӱ̄б-їдї,
аjыг парып
аны kуштаныб-алды,
jудруkпыла аны соідьі,
jāны kодорып
ташkа kāрды.
Тӱ̄lгӧ̄ пӧ̄рӱ̄ парды,
пӧ̄рӱ̄ аіtкан:
«Піс торбоҕош тапканыбыс!
«кälīп аш jäзін!» тäдї.

Digitized by Google

Тӳlгӧ аітты:
«Пäрі чык!» тäдĭ;
чыҕып кälдĭ кӧт,
чыҕып кälälä
кӧт пӧрӧ «кш» äттĭ,
jӳзӳнä тӳкӳрӧ-бäрдĭ,
пälінä kуірук kыстаныб-алды.
Пӧрӳ кашты,
пӧрӳ н̇анды,
аjыгга аідып пäрдĭ:
«Кӧт мäнĭ kацырды,
«jӳзӳмä тӳкӳрӧ-бäрдĭ,
«пälімä сырык kыстаныб-алҕан.»
Аjыг аітты:
«Äмдĭ кӧт кäläр ползо
«kаідып кӧрӧік?» тäп.
Аk кīк аітты:
«Тӧргӧнӳң аразына jӧжӧнӧр,
«саланың аразынча кӧрӧр.»
Аjыгны аітты аk кīк:
«Аjыг kаідып кӧрӧрзӳң?»
Аjыг аітты:
«Аҕачка парып чыҕалы,
«анаң кӧрӧрӳм!» тäдĭ.
Пӧрӳнӳ аітты:
«Пӧрӳ, kаідып кӧрӧрзӳң?»
Пӧрӳ аітты:
«Туланың аразында кӧрӧрӳм.»
Кӧт кälіп jāны jäдĭ,
jī-гälä «Мā» тäдĭ.
Аjыг аітты:
«Мäн сläргä аітkаным,
«уkпīн салдыҕарба? тäдĭ,
«торбоҕошты кiцiгäш тäп

«мäн тоібоссым! тäгäн» тäдï,
«äмдï öкпölöп jадыр!» тäдï.
Кöт ашты jäб-алып
кöрӱ̆б-очорзо
н̆äмџі маӊдап кälгäн,
аны калып jапшыра пазарда
ак кïк корукkан,
ары качкан,
ары каџып
аҕачка табарып кäläлä
кабырҕазын сыныпарды.
Кöт оідо кäläрдä
аjыг корукkан,
аjыг аҕаштаӊ калыб-ïдï,
пiläк сынды.
Пöрӱ̆ äмдï кälдï
туланыӊ аразынаӊ.
«Jакшы кöрӱ̆б-алдыҕарба?» тäдï.
Аjыг ыҕлаб-аітты:
«Jакшы кöрдӱ̆бïс!
«пiläгïм сыныпарды.»
Ак кïк паза аітты:
«Тыӊ jакшы кöрдӱ̆м,
«кабырҕам сыныпарды.»
Пöрӱ̆ каттырды.
Пiјäгі кöт äмдï н̆анды,
jадып коіды.

3.

Пурун, пурун полҕон,
пір апшыjа куртуjак,
аӊдыгџы полҕон,
апшыjак кычырҕан:
«Äрlік кäl!» тäдï,
«каттымны аппар» тäдï,

Äplік апшыјаkkа кälгäн,
kаттыны аппарҕан;
апшыјаk јаңыскан полды.
Куртујакты тыңдыды апшыјаk,
јäрдä оро полды,
апшыјаk аны кöрö-гälä
ā паг тӯжӯрдӯ,
тартты оідо пāны.
Äplік чыгып јат,
пагбыла kожо чыҕып јат.
Апшыјаk сурады:
«Каттым kаіда?» тäдї,
«kаттымны пäр мā!» тäдї.
Äplік аітты:
«Каттың мäнї аңдыб-їдї.»
Апшыјаk аітты:
«Сäн оідо тӯш!
«мäн пагды кäзäдїм!
«оідо тӯш!» тäдї.
Äplік аітты:
«Сäн кäспä!» тäдї,
«тарт мäнї!» тäдї,
«јаkшы äдäрмїн сā.»
Апшыјаk тартты,
Äplік чыkты,
чыkты јäрдїң сыртына.
Апшыјаk сурады:
«Ју јаkшы äдäрзїң мā?»
Äplік аітты:
«Сäн пар!» тäдї,
«кöҥöiм кiжā пар!
«сäн ā кälгäндā
«сäн аш сура!
«сäн аkча сура,

«ол сā пäрäр!» тäдї,
«сурīрда ол сā пäрбäзä
«мäнї kычыр! тäдї.
Äмдї апшыjak пāды,
köңöiм сāр парды,
köңöiм аітты:
«Кäм kälгäн?» тäп.
Апшыjak аітты:
«Äр̄lіктїң älчізї kälдї,» тäдї,
«мā akча пäр!
«мā аш пäр!»
Köңöiм аш пäргäн,
köңöiм akча пäргäн,
пäш kап akча пäргäн.
Апшыjak ӱjӱнä ṅанды,
kурзађыны азранды.
Паза парды,
паза kаттын тыңдыды,
jäрдäгї орō-ok парды.
Пазоk паг алды,
пазок паг тӱжӱрдӱ,
пазоk тартты пагды.
Äрlік äмдї чыkпīн jат,
Äрlік тарт'оk пāны.
Апшыjak орођо тӱштӱ,
паза чыkпīн jат.

4.

Пір крäстіjäн полђон,
тођолоk кäскäн,
тођолоktоң сал äттї,
акты субыла,
сал ōдылды,
суђа тӱштӱ,
kуіђа парды,

kара kат jäдï,
тарал kуш полды,
ӱцä-бäрдï,
аралҕа парды,
суҕат нолды,
су iштï,
кiжi полды.
Пазоk парды,
kызыл jiгlÿк jäдï,
kызыл полды jӱзӱ;
пазок тоҕолок кäстï,
тоҕолоk jуҕӱлдӱ,
кiжä jуҕӱлдӱ,
kрäстijäндï ölтӱрдӱ.

5.

Пурун, пурун
öксӱс олоk полҕоп,
kыс аларҕа парды,
аjыгнынң kызын аларҕа парҕан.
Аjыгнынң ӱҕä кiрдï.
Аjыг ӱдä jok полды,
ташkын полды.
Аjыг аiтkаны:
«Кälгäн кiжä аш äдïп пäр!»
kызын аiтkан.
Кызы ташkын чыkkан,
кīнïнчä öксӱс олоk чыkkан,
kысты аппарарҕа чыkkан;
ат äккälгäн,
kысты атkа мӱндӱргöн,
поjы мӱндӱ,
kысты аппарды.
Jäдälä ӱнӱ äттï,

Digitized by Google

jакшы ӱнӱ äттï,
ӧксӱс ōлоk kыспыла
ол ӱдä jадып jатkан.
Jатkанда, jатkанда
ӧксӱс ōл kаiда kаiда jорды.
Ōлоk пактанђан:
«Аjыгның kызын алдым,
«пiстïң аjыг kаiнызы полтон,
«пiстïң аjыг аназы полтон.»
Ӧксӱс ōл уiктаб-ïттäн,
äртäн турӱп кälзä,
аjыг kаiнызы кälтäн.
Аjыг тарынды, аiтты:
«Пiстï jу кäрäк адаттың?
«jу пiскä аjыг тäп?
«аiтпас кäрäк!»
Ōл kоруктў, аiтты:
«Пiс арађа iчïп
«äзiрiк полдым,
«аның учӱн аiттым» тäдï.
Аjыг аiтты:
«Äмдï пiстï адабассың!
«мā ṅанарђа кäрäк,
«сäн паза аiдар ползоң
«мäн кäläрïм,
«сäнï jäб-ïрïм!» тäдï.
Аjыг ṅана-бäрдï,
аjыг ӱндä jатты.
Ӧксӱс ōл паза jорды,
паз'оk äзiрдï,
паз'оk пактаб-аiтты:
«Мäн аjыгның kызыны алдым,
аjыг kаiным,
аjыг анам» тäдï.

Ӧксӱс ōл ӊанды,
ӱӊдӓ уiктады,
ӓртӓн турды,
турӯп кӓlзӓ
аjыг kаiнызы кӓlгӓн,
аjыг аназы кӓlгӓн,
ӓкiлӓ аiттылар:
«Ӧксӱс ōл!» тӓдïlӓр,
«jу кӓрӓк сӓн пактандыӊ?
«jу кӓрӓк сӓн пiскӓ аjыг тӓдïӊ?
«ӓмдï сӓнï jïдïбïс» тӓдïlӓр.
Аjыг аны jӓб-ïдïlӓр,
kысты алдылар.

6.

Пурун пурун улу Паjана по кiжi ӓдïп салҕан, тын ӓдӓргӓ таппïн jадыр. Улу kудаiҕа парҕан тын сурïрҕа. Пiр iттï «Сӓн kарап ӱчӱр тӓп мында kал» тӓдï. Паjана парҕан, iт jат kалды. Аныӊ сōнда Ӓрliк кӓlдï; Ӓрliк аiтты: «Сā тӱк jok, мӓн сā алтын тӱк пӓрӓiн!» тӓп пӓкӓlӓдï. «Ол тыны jok кiжiнï мā пӓр!» тӓп. Ол iт алтын тӱк аларҕа санап кiжiнï пӓрдï. Ӓрliк парчан тӱкӱрдӱ кiжӓ. Кудаi кӓlдï кiжӓ тын пӓрӓргӓ, Ӓрlik kаҷа-бӓрдï. Кудаi тӱкӱргӓнï кӧрдӱ, арлап полбïн салды, кiжiнï ӓбiрïб-ïгӓн. Аныӊ учӱн кiжiнiӊ iчïндӓ тӱкӱрӱктӱ полды. Аныӊ сōнда kудаi iттï соҕып салды, «Сӓн jаман iт пол!» тӓп, «кiжi сӓнï kаiла ӓтсïн! чапсындā, ӧlтӱрсӱндӓ сраiла iт пол!» тӓдï.

7.

Оттыӊ тапkаны.

Кудаi кiжiнï ӓткӓн сōнда, кiжi jалӓш полор тӓп сōkkа kаiт jӱрӧр тӓп, от табарҕа кӓрӓк тӓдï. Ӱlгӧнӱӊ ӱш kыс от kабысар пололбïн jат, табалбïп jат. Кудаi кӓlïп jат, саҕалы узун jӓргӓ тāп jат, пудӱ саҕалын тāп jуҕӱлӱп турҕан. Ӱlгӧнӱӊ ӱч kызы kу-

Digitized by Google

даіны сабактап јат. Кудаі оідо парды тарынып. Ӱlгӧнӱҥ ӱч кызы: Кудаі ју? тӓп ӓрбӓктір тӓп карап јат јолда. Кудаі аітты: «Ӱlгӧнӱҥ ӱч кызы мӓнї сабактап јат, таштың кырандыҕын, тӓбірдїҥ каттїн таппїн каттырып јат.» Ӱlгӧнӱҥ ӱч кызы аны уҕагӓlӓ таштың кырандыҕы, тӓбірдїҥ каттї тӓб-алды, отты чаҕыб-алды.

8.

Ајыг.

Ӓкі карындаш кіжі полды, пірнїҥ кыразы кӱннӱҥ чалталда турҕан, пірнїҥ кыразы кӱнчалбас кускаі јанда турҕан. Пірзїнїҥ кыразы јакшы чыҕып салды, пірзїнїҥ кыразы јӓр чыкпа. Пір карындаш аітты: «Сӓнїҥ кыраҥда аш пар, мӓнїҥ кырамда аш јок полды», тӓп карындашка тарынды. Пір карындажы ӓкі оҕын аксына салды, азыг полып калды, ајыг полды; ајыг полҕон карындаш кырыжын таштаб-їдї, ол кырыжы јӧргӧнӧк ӧlӧҥ полып аҕашка аіландрып ӧскӧн.

9.

Јӓlбӓгӓн.

Јӓттї паштыг Јӓlбӓгӓн кӓlдї тӱlгӧнӧккӧ. «Сунӱ каіт кӓчӓін?» тӓп. Тӱlгӧнӧк аітты Јӓlбӓгӓнгӓ: «Тоҕус тӧрактаҥ сал ӓт!» тӓдї, «анда оттурӱп кӓч!» тӓдї. Судуҥ ортозында сал тызрап јат. «Мӓн ӓмдї каідаін, тӱlгӧнӧк?» тӓдї. Тӱlгӧнӧк тагдаҥ кычырды: «Кыібыҥдазын! кыібыҥдазын» тӓп. Кыібыҥдап јатты сал ӧдылыб-їдї, Јӓlбӓгӓн суҕа тӱштӱ, ӧlӱп парды.

10.

Адын тӧрӧн Алактаі,
Кулум Кара сїнӓзї,
Кара Тас аназы.
Аҥнаб-їдї Адын тӧрӧн Алактаі
тагның палыны тагга кырды,
сунӱҥ палыны суҕа кырды,
јуртӱна јанды ӓмі.

Паз'оk аңнап парды,
парды јорып ңанды,
ңанза аназы агрыды,
аназының тіжі агрыды.
Аназы уђлуна аітты:
«Јätті паштыг Јälбäгäнні öltÿрÿп,
јÿрöгÿн äккäl, палам!
аны јідім, јазыларым.
Палазын пäкäläб-іді.
Адын тöрöн Алактаі
Јälбäгäнгä салыб-іді,
Кан Пÿдäіді туштады,
«Сäн kана пардың» тäп сурады.
Кан Пÿдäі аітты:
«Адын тöрöн Алактаіды
«öltÿрöргö санап јадым.
«Кара Тас алаін тäп
«kälіп санап јадым.»
Аітkаны Алактаі уктÿ,
kаптыла јäр kадына
Кан Пÿдäіді таштады,
моіны сынып kалды.
Äмді Алактаі јуртÿна ңанды,
аңнап алып салыб-іді,
тагның палыны öltÿрдÿ,
сунÿң палыны öltÿрдÿ;
ңанып kälді аільна,
аназы паза ађрыды.
«Јätті паштыг Јälбäгäнні öltÿр!
јÿрöгÿнÿ мä äккäl!
јäзä јазыларым, тäді.
Анадаң äрікпä! тäп,
парар-аk кäрäк! тäп.
Парды Адын тöрöн Алактаі,

Тоҕус Тōладаі кöрӱжӱнö парды,
Тоҕус Тōладаі кöрӱжӱнö кірді.
«Кана парып јассың, кöрӱш?» тäді.
««Анамның тіжі аҕрып
««јäтті паштыг Јälбäгäнні öltӱрӱп
««јӱрöгӱнӱ äккäliп пäрäiн!
««ā парыш јадым»» тäді.
Кöрӱш аітты Алактаіҕа:
«Парба, кöрӱжӱм! тäді,
«парса öltӱрӱп салар.»
Тоҕус Тōладаі кöрӱшпӱlö
уҕлады, уҕлады.
Андідā полза
аітканын укпін парды,
парып јäтті аіры јол турдӱ,
ңäн салҕын кірді,
арі арі kар јагды,
äкі іт кälді јолда,
ӱч аіры пӱстӱ сыҕынны
тіштäніб-алып кälді.
Оттуkтӱң тажыбыла
ітті таштады Алаkтаі,
іт ölӱп парды.
Јäтті паштыг Јälбäгäн
äмді јолда кälді.
Кабыштылар уружӱп,
јäтті паштыг Јälбäгäнбilä
Адын тöрōн Алаkтаі.
Јäтті паштыг Јälбäгäнді
јапшырып пасты Алаkтаі,
јӱрöгӱнӱ kодорыб-алды.
Ңанды адына мініб-алып
Тоҕус Тōладаі кöрӱжӱнö кіріп
kонды Адын тöрōн Алаkтаі.

Тоҕус Тōладаі кӧрӱжӱнӱң kызы
јӱрӧктӱ суҕӱп салды,
чарны ӧлтӱрӱп салды,
чарның јӱрӧгӱн kодорды,
Јäлбäгäннің јӱрӧгӱнӱң ордына
чарның јӱрӧгӱнӱ салды.
Äртäн турдӱ Алаkтаі,
äртäн чарның јӱрӧгӱнӱ алды,
ӱјӱнӧ н̇анды Алаkтаі,
аназына јӱрӧгӱн пäрді,
аназы јäді, јазылды.
Аңнаб-алып пард'оk Алаkтаі,
тагның палыны ӧлтӱрд'оk,
сунӱң палыны ӧлтӱрд'оk,
н̇анды ӱјӱнӧ Алаkтаі.
«Артынчаk алыштыр!» тäп
аназына kарындашына аітты;
аісса алар чыkпады.
«По kаіттың тäп чыkпас?» тäіт,
ӱјӱнӧ кірді Алаkтаі,
аназы паза аҕрыды.
«Тіжім аҕрыб-оk јат»
аназы тäп аітты:
«Тäгрі тӧзӱндӧ, уҕлӱм,
«Моңус Паkаі тäп пар,
«аны ӧлтӱрӱп, уҕлӱм,
«äккäl јӱрӧгӱнӱ тäп,
«јäзäм јазыларым» тäді.
Парды Алаkтаі,
салыб-іді ӧлтӱрӱб-аларҕа.
Тоҕус Тōладаі кӧрӱжӱнӧ кäлді,
Тоҕус Тōладаі ӱјӱндӧ kонды,
äртäн парарҕа санады.
«Парба!» тäп кӧрӱжӱ аітты,

углады, сыkтады.
Јолђа јäттрä köдӱ кöрӱжӱнö,
кäрäзінï аідып салды,
парды, парып, парып
тäгрініӊ тöзӱнö јäттï,
аттыг кіжініӊ пälдä полды јол,
јајыг кіжініӊ äӊсäідä полды јол.
Салђын кірдï, kар јагды,
појы тырлашты,
ады тырлашт'оk,
пір іт јӱгӱрӱп кälдï,
сäгіз аіры пӱстӱг сыђынны
тіштäніп äккälдï.
Оттуkтӱӊ тажыбыла таштады,
kоӊсубїн салды,
арбаӊђыбыла орады, öлтӱрдӱ.
Моӊус Паkаі кälдï,
пір kолында он сäгіз аіры пӱстӱг
сыђын äккälдï,
пір kолында он äкі аіры пӱстӱг
сыђын äккälдï,
адарђа тура-барды.
Адын тöрöн Алаkтаі:
«Тоkта! тоkта!» тäдï,
«äр полза äрбäктäжіп танїттан,
«ат полза кіштäжіп танїттан,
«сäніӊ адыӊ кäм?» тäдï.
««Моӊус Пакаі адым»» тäдï,
««сäнїӊ адыӊ кäм?»» тäдï.
«Адын тöрöн Алаkтаі» тäдï.
««Адын тöрöн Алаkтаі,
««адыӊын мäн уђӱп салдым,
««пöдӱнö јӱрöгӱм пölӱндӱ kоруђӱп,
««тäбäнä јӱрöгӱм тälінді kоруђӱп.»»

Кабыштылар, тудӱ̆штӱ̆лар,
kыш кälгäн тäп
jаkазының kырāлāны пӱ̆lдӱ̆,
jаі кälгäн тäп
äдäгініӊ арчазында пӱ̆lдӱ̆,
тоӊ jäр торылды,
kak jäр kазылды,
äріг jäр äӊдäрілді,
полышпін салдылар,
азранарӻа санадылар.
Пірзі кӱ̆н öт jäргä парды,
Моӊус Пакаі парды,
палтырӻан jäп салды,
äріні кäзілді парчан.
Адын тöрӧн Алактаі
аӊнап парды тага,
пір оjуk öрö чыкты,
пір jӱ̆с аӊны тізä атты,
пір окпыла атты,
jäді аш, поjы тоjылды,
арыk поjы сäмірді,
кäлді наныл Алактаі
Моӊус Пакаібыла kабышkан jäргä.
Моӊус Пакаі кälд'оk,
паза kабышты, урӱ̆штӱ̆,
äккälіп таштады,
табаӻыны кäсті,
jӱ̆рöгӱ̆нӱ̆ kодорды;
тäбір полды jӱ̆рöгӱ̆,
jӱ̆рöгӱ̆нӱ̆ kодорды,
таш полды jӱ̆рöгӱ̆,
алып адына артты,
ады kулунакча полды,
поjының кöксöнӱ̆ӊ äді

пälгä тӱштӱ.
Ṅанды äмдĭ ӱјӱнӧ,
Тоҕус Тōладаі кӧрӱжӱнӧ кірдĭ,
Тоҕус Тōладаі кӧрӱжӱнӧ kонды.
Тоҕус Тōладаідың kызы
тäбір јӱрӧгӱнӱ суктӱ,
ордына пір чар ӧlтӱрдӱ,
јӱрӧгӱнӱ kодорды,
ордына салды јӱрӧгӱнӱ.
Ȧртäн Алактаі ṅанды,
чарның јӱрӧгӱнӱ алып
аназына кäl пäр тір.
Аназы јӱрӧктӱ јäдĭ,
аназы јäгäн сōнда јазылды.
«Араҕы парба, анам?» тäдĭ.
Аназы алып кälдĭ,
іштĭ Алактаі, äзірдĭ,
іџіп тың äзірік полды.
«Паза араҕы парба?» тäдĭ. —
««Улаҕыда пар, іш!»» тäдĭ.
Парды Алактаі улаҕā,
Улаҕыдаң Кан Пӱдäі чыкты.
Кабыштылар, уруштӱлар,
Кан Пӱдäі Алактаіды таштады,
табаҕыны кäзіб-ĭдĭ,
Алактаі ӧlӱп парды.
Кӧџӱрдӱ äмдĭ Кан Пӱдäі
Алактаідың аназыбыла,
kарындажы сĭнäзĭбĭlä,
ӱі äттĭ пір јäрдä.
Тоҕус Тōладаі кӧрӱжӱнӱң ікі kызы
Алактаідың ӧlгӧнӱнӱ уктӱ,
kызы аны уҕала,
јäтті паштыг Јälбäгäннің

тäмір jӱ̆рӧгӱ̆нӱ̆ тудӱ̆ндӱ̆,
Моҥус Пакаі алыштыҥ
тäмір jӱ̆рӧгӱ̆нӱ̆ тудӱ̆ндӱ̆,
Адын тӧрӧ̆н Алактаіҕа
ікі jӱ̆рӧктӱ̆ äккäлді.
Jäтті паштыг Jäлбäгäнніҥ
jӱ̆рӧгӱ̆нӱ̆ пір kыс алды,
пäлінä кäҹäрä таштады,
поjы ажра алтады,
Моҥус Пакаідыҥ jӱ̆рӧгӱ̆нӱ̆
ікінҹі kыс алды,
пажынча таштады,
kыс тäпті пажыны,
тірілiп кäлді Алактаі.
Ол ікі kысты ал kоіды.
«Ӧҹӱ̆м kōаін Кан Пӱ̆дäідäҥ,
«ӧҹӱ̆м алаін Кан Пӱ̆дäідäҥ.»
Парды, салыб-іді,
Кан Пӱ̆дäініҥ ӱ̆jӱ̆нӧ кірді,
ӱ̆ідä jok полды.
«Каіда парды Кан Пӱ̆дäі?»
««Аҥнап парҕан»» тäді.
Кінінчä парды Кан Пӱ̆дäі:
«Адын тӧрӧ̆н Алактаіды
«мäн ӧлтӱ̆рӱ̆п салдым,
«мäн кӱ̆чпӱ̆н, мäн кӱ̆лӱ̆кпӱ̆н,
«Кулум Кара сінäзібілä,
«Кара Тас аназыбыла
«алып салдым.»
««Сäн jу тäп jассыҥ?»» тäп
сурап салды Алактаі,
чапты Кан Пӱ̆дäіні алаkанбыла,
чапты, парча тос парды,
н̇аныл кäлді аназыбыла

Digitized by Google

ǹанып кӓlдї сїнӓзїбїlӓ.
Аназына аїтты:
«Са̄ kузараk кӓрӓкпӓ?
«са̄ kоңараk кӓрӓкпӓ?»
««Ма̄ kузараk кӓрӓк»» тӓдї,
««ӓдїп јїргӓ!»» тӓдї аназы.
Кузаракты алып кӓlдї,
kолыны паглаб-їдї,
kузарактың kуїруҕӱна
аназыны паглаб-їдї,
kузаракты аїдаб-їдї,
пут kолӱнӱ ӱзӧ тарт пар тыр,
аназы ӧlӱп пар тыр.
Кызы Алактаїҕа аїтты:
«Коңараk кӓрӓк полар ма̄!»
Коңаракты алды Алактаї,
kоңаракты отkа kызартты,
кӧдӧнӱ пышkылаб-їдї,
ӧlдӱ Кулум Кара сїнӓзї.
Андаң Алактаї ǹанды,
ӱш кїжї туштады,
ӧlтӱрӧргӧ тура парды,
«Ашпа!» тӓдї Алактаї,
«ашпа тоkталар! тӓп
«ӱч тагның аразына очарлар!
«мӓн адаїн!» тӓп аїтты,
«ӓргӓк тӓрїң кӧзӧдӱп очарлар!
«тӓгбїн салзам кїжї поларзыңар!
«анда мӓнї ӧlтӱрlӓр!
«тӓп парзам
«мӓнїң палам поларзыңар.»
Атты Алактаї,
тӓгдї ӱчӱбїlӓ адып салды,
«Мӓнїң палам пол тырзыңар!» тӓдї.

Н̇анды јуртӱ̆на
кӀнӀ̆ндӓ̇ тӧрӧ̄н ӳч ӧ̄л,
тӧртӧlӧ н̇андылар.
Алаktаі арып парды ӓмдӀ̆,
ыц̦алап јатты,
ыц̦азы тӓбір полат полды,
ӳч ӧ̄лдың ыц̦азы ӓт полды.
Ӳч ӧ̄л појы аіттылар:
«Адабыстың ыц̦азы тӓбір полды,
«пістің ыц̦азы ӓт полды.
«ӧ̄lӧр кӓрӓк» тӓдӀ̆.
Ӳч палазы ӧ̄lӳ̆ӧ̄-ӀдӀ̆.
Алаktаі јурттады,
тӓк јӓрӀнӀ̆ тӓнгӀ̆,
тӓбір ӧ̄ргӧ̄ турӳ̆стӳ̆.

11.

Јӳс kадыттыг Пӓц̦ӓтті Kā̄н
ујуkтады, јатты,
тӳнӳгӳнӳң пажына kартаҕа kонды.
«Сӓн ју тӓп санап јассың?» тӓп
kартаҕа аітты.
Пӓц̦ӓтті Kā̄н аітты:
«Мӓндӓ̄ сананмін јадып
«мā саҕыш јоk ӓмдӀ̆.»
Kартаҕа аітты:
«СӓнӀ̆ң јоныңдаң јӓтті тӓгрі ӧдӳ̆п
«Пады Kірӓдӓ̄ пар,
«аның kызының алаттан кіжі парба?»
Пӓц̦ӓтті Kā̄н аітты:
«ӒлӀ̆м јонымны јыҕып кӧрӧін!»
Kартаҕа аітты:
«МӓнӀ̆ң аітkанымды аітпа јоныңа!

Digitized by Google

«тӱжӧдӱм тäп аiт!»
Јоныны јыђды Пäцäтті Кäн.
«Јäтті тäгрі ӧдӱп
«Пады Кірäдäнің палазыны
«алаттан јолымда кіжі чыђарба?»
«Јоk!» тäп кіжілäр оңнаӧін парды,
«парып јäтпäспіс» тäп.
Казылыг атты ӧлтӱрдӱ,
тоі äдіп салды;
äт јäгäң сӧнда ңандылар,
араkы іціп ңандылар.
Ікі апшыјаk јадып kалды,
пірзі аітты:
«Мäнің Саіцар углӱм пар ӱідӧ,
«ол парар» тäп аітты:
«Аны äккäl! тäді, лтам!»
Пір апшыјаk аітты:
«Пäжіктä јаш пала ӱл ӱідӧ
«ол парар!» тäп аітты.
««Лтам äккäl!»» тäді.
Ңанды апшыјактар.
Уђлады апшыјаk,
пала аітты:
«Сäн kаідарђа уђлап јассың?» тäп.
««Јӱс kадыттыг Пäцäтті Кäн
««аідысты Пäцäтті Кäн;
««Іräн älчі піДäң јанмас,
««атkан оk таштан јанмас.»» —
«Уђлаба, піс парар» тäді,
«Ја ат кäрäк мā мінäргä!»
Апшыјаk аітты уђлуна:
«Јӱс аттан таллап мін!
«јаkшызын кӧрӱп мін!»
Јӱс атkа парды пала,

jӱс атты таллап,
jӱс ат кӧдӧрбі̄н салды, ӧlдӱ,
jakшы атты таппады,
н̇анды ӱjӱнӧ пала.
«Паза ат парба?» тäдĭ.
««Сӱт кӧlнӱң олн̇анда Сӱру Таг,
««Сӱру Тагда ат пар kырында,
««чоkур пā чоkур kулун тӧрӧп,
««аназына тізäläп kоjып,
««ӓмчäгін ӓп jат.
««Кӱчӱң чыдаза мін!
««кӱчӱң чыдабаза ӧl!»» тäдĭ.
Парды пала, салыб-ідĭ,
сӱт кӧlнӱ кäштĭ.
Сӱру Тагның kырҕа чыкты,
чоkур пāдің чоkур kулун тӧрӧдӱ;
kулактаң ала kоіды,
туілады kулун,
тäгрінің jылтызын kӧп туілады,
jäрнің тазылын kӧп туілады.
Мінді ā jӱрӱп пала,
ӓртāнчӓ äкі jаш полды,
ӱгӧннōнчä ӱш jаш полды,
мінгäнчä тӧрт jаш полды,
н̇анды пала ӱjӱнӧ.
«Адымны адап пäр!» тäдĭ.
Jыҕылды улус ат адīрҕа,
адап полбі̄н салдылар,
н̇аман ат аідаін тäзä kоруҕуп,
jakшы ат аідаін тäзä таппас,
улустар парды,
пір апшыjak jадып kалды.
«Мäн адīр!» тäдĭ.
««Jä, адын ада!»» тäдĭ. —

«Таш кӳрӧң аттыг Тана пол!
јakшы ат полды» тäдї.
Таш кӳрӧң аттыг Тана парды,
јӳс kадыттыг Пäџäтті Кāн сāры,
кірдї Пäџäтті Кāнның ӱјӱнӧ,
тäбір тактā очарды,
сынды тäбір такта,
јӳс kадыттыг Пäџäтті Кāн kоруктӯ.
«Jä, тäдї, раk јäргä парарҕа
«чäріг кäрäк полар» тäдї,
«мäн таппасым појың тап!» —
Саiџар äмдї кірдї ӱјӱнӧ,
тäбір äжік ōда тāб-īт.
Аk тагның kырына чыктылар,
јӳс кіжі јыҕыб-алдылар,
пардыла парды.
Саiџарбыла ігäлä
јӳс чäрік паштаб-алып пардылар.
Jäтті паштыг Jälбäгäн
пір пажыбыла чōр тартты,
пір пажыбыла kожоңдады,
пір пажыбыла сыктады,
пір пажыбыла kамнады,
пір пажыбыла kаiлады.
«Кана парып јазыңдар?»
««Jäтті тäгрі ӧдӱп
««Пады Кірäдäнїң kызын аларҕа
««піс пардыk?»» тäдїлäр.
Jäтті паштыг Jälбäгäн:
«Парбалар! токталар!» тäдї,
«мында пала пар,» тäдї,
«мында kыс пар», тäдї,
«Алтын Äргäктїң kызы,
«аны ал!» тäдї,

Digitized by Google

«аттарың парчан оттыг ölöң jīр,
«аттарың оттыг су іџäр,
«аттарың ölöр парчан.»
««Мäнї чоктоп салдың»» тäп
сäгіс аіры kамџызыбыла
jäттї пажын ӱзö чаб-їдї,
jäттї паштыг Jälбäгäн ölдӱ.
Таш кӱрöң аттыг Тана
парып jадала
kарчы аіланып кїнїнä кöрдӱ,
алып падыша Алтын Äргäктїң
туразы кїнїндä турӱп kалды.
«Мäн ā kарчы парадым!» тäп
«kызыны кöрöдӱм!» тäп
kарчы парды, ӱjӱнö кірдї.
Алтын kāрчык jадыр анда,
kāрчыктың іџїндä
ол kыс турдӱ.
Алтын аjаkпыла чїгäн сустӱ,
пäрдї таш kӱрöң аттыг Танаҕа,
ішпїн салды,
кӱмӱш аjаkпыла чїгäн сузӱп пäрдї,
іштї.
Аксындаң тӱкӱрӱк акты,
алтын кöl полды.
алып падыжаның
аkсындаң kызыл jалҕын чыкты.
«Кызыңны кіжā пäрбä!» тäп
«пудӱңӱ кäзїп пажыңа саларбын,
«пажыңны кäзїп пудӱңа саларбын.»
Таш кӱрöң аттыг Тана парды,
jӱс чäрігнїң кїнїчä парды.
Аның кїнїчä kыс чыкты,
kола тараk пäрїп салды.

Digitized by Google

Парды ӓмдї
чӓрігlӓріні jӓдіжіп парды,
аттары ӧlӧңгӧ оттарды,
ат ӧlӧң jӓдї,
ат парчан kырылды.
Кола таракпыла ары ӓңчӓдї
аттың пажында,
kола таракпыла пӓрї ӓңчӓдї,
аттың пажындаҕы
jалыны тарада,
ат парчан тірїlдї.
«Парып полмас! тӓп
оіда ӊанды ӳjӳнӧ.
Алып падыжаның kызын аларҕа,
алып падыжӓ кӓlдї,
kызын алды, ӊанды.
Jуртӳна jӓдїп кӓlдї,
тӓк jӓрїнӓ тӓптї,
тӓбір тура турҕустӳ,
тоі ӓттї.
Кӓlгӓн кіжі парчан jуҕулдӳ
сӳрӧ тӓп jаkшызына.
Jӳс kадыттыг Пӓцӓтті Кāн
«Пӓрі кӓlзїн!» тӓп кіжі їдї,
ā парды Тана.
Пӓцӓтті Кāн аітты:
«Сӓнїң ӓккӓlгӓн kадытты
«піс аларбыс!» тӓп аітты.
«Мӓн пӓрбӓссїм» тӓп аітты,
урyштӳлар, kабыштылар,
урушӳб-алып ӊӓңішпїн,
пірзїдā чыдабас,
пірзїдā чыдабас,
тӓңнӓ полып ӊанды.

«Чыдĭрда чыдабадым» тäдĭ,
«поларда полбадым», тäдĭ,
«kара пуҕаны алып кälіп,
«јуртўнў јалҕап салзын!» тäп.
Кара пуҕā парды,
kара пуҕаның паскан јäрĭ,
арчын кīс кäрäliг полды.
Адыны куртўб-ĭдĭ,
аралҕа суктў адыны,
нојы јыда сокты,
тäгрā јäттрā
тäгрі сāры чыҕыб-ĭт.
Таш кўрöң аттыг Тана
kара пуҕаның öрöгў äрдĭндäң саіды,
алтындаҕы äрдĭндäң
јäргä kадаб-ĭт.
Тудўб-алды аны,
јўс kадыттыг Пäцäтті Кāнҕа
äккälдĭ пуҕаны.
Паглап салды äнäгĭзĭнā
наныб-ĭт сактады.
Јўс kадыттыг Пäцäтті Кāн
сыктады, уҕлады,
јäтті атты öлтўрдў,
kара пуҕаның аксына салыб-ĭт,
kара пуҕа јäб-ĭдĭ.
Јäтті чарны öлтўрдў,
kара пуҕаның аксына салыб-ĭт,
kара пуҕа јäб-ĭдĭ.
Јўс kадыттыг Пäцäтті Кāн
пĭјĭнä аітты:
«Ўш kонып чыҕып кöр!»
Нанды ўјўнö Пäцäтті Кāн,
ўш kонды, чыкты,

Digitized by Google

kара пуҕа пiјiнĭ јä̆п салды,
парчан ӱ̆јӱ̆бiлä̆, адыбыла,
iнä̆кпĭлä̆, палыбыла, појыбыла
парчан јä̆п салды.
Таш кӱ̆рӧң аттыг Тана
kāнның јä̆гä̆нiнĭ кӧргӧндӧ
«Јakшы полды» тä̆п н̇анды,
ӱ̆јӱ̆ндӧ јадыб-iдĭ.

12.

Ӱ̆ш kарындаш кiжi полды,
пiрзĭ алыг полды,
ады Чä̆lмä̆ш полды,
ол аiлдап парды.
Тӧнӱ̆ мӱ̆нӱ̆б-алып
тӧрт аiлҕа парды,
тӧрт kонышkа парды,
н̇анарҕа санады.
Тӧрт аiлдың ā̆зĭ аiтты:
«Аiлда конып пар!» тä̆дĭ.
Чä̆lмä̆ш аiтты:
«Мä̆нiң н̇аңыс тō̆м,
«сiлä̆рнiң тӧрт тō̆,
«тӧрт тō̆ н̇аңыс тō̆нӱ̆
«јäп парар тудӱ̆п.»
Тӧрт ā̆зĭ аiттылар:
«Пiстiң тӧрт тō̆
«сä̆нiң н̇аңыс тō̆нӱ̆ јäп парза
«тӧрт тō̆ пä̆рä̆рмiз.»
Конды ол тӱ̆н,
тӧрт тō̆ н̇аңыс тō̆ јäп пар тыр,
тӧрт тō̆ ä̆ртä̆н Чä̆lмä̆шkä̆ пä̆рдĭ,
н̇анып кä̆lдĭ iкi kарындажына.
Карындаштары аiтты:

«По тӧ̄ kаідаң алдың?» тäп.
Чälмäш аітты kарындашkа:
«Ңаңыс тӧ̄мнӱ̆ ӧlтӱ̆рӱ̆п
«саттым тӧрт тӧ̄гӧ,
«мäн алыг кіжі полып
«ңаңыс тӧ̄мнӱ̆ тӧрт тӧ̄гӧ садып,
«сäндäр кäрсіг кіжі полып
«он тӧ̄ аларсыңдар.»
Ікі kарындаш: «Jakшы» тäдї,
ікі тӧ̄нӱ̆ алып ӧlтӱ̆рдӱ̆,
садып парды аілдаҕы кіжǟ.
Аілда кіжі сурады:
«Сäндäр jу садыг?» тäп.
Аітты äкі kарындаш:
«Тӧ̄ ӧlтӱ̆рӱ̆п садыб-īп jадыбыс.»
Улус ікі kарындашты чыбыkтады,
ӱ̆jӱ̆п сāры ңандыраб-īт.
Уҕладылар, сыkтадылар,
ӱ̆jӱ̆нӧ ңанып кäldїläр.
Чälмäш алыг kарындаш
ӱ̆ідӧ аназыны ӧlтӱ̆рдӱ̆,
ӧlгӧн аназыны алды,
поjының атkа мӱ̆ндӱ̆рдӱ̆,
парчан пагбыла паглаб-алды,
парды, парды Чälмäш.
Jолда kожаім кälїп jат.
«Анамның кӧзӱ̆ jok,
«адынаң тӱ̆жӱ̆б-ӧlӧр» тäп,
«tokта! tokта!» тäп аітты.
Кожаім tokтабī̆н кälїп jат.
Чälмäш атты саjып kоіды,
аназы адынаң тӱ̆жӱ̆п парды.
Кожаімҕа аітты Чälмäш:
«Сäн äмдї tokтабадың

Digitized by Google

«аiткан сöзӱмнӱ албадың,
«анам аттаң тӱжӱб-ölдӱ.»
Кожаiм ӓмдi куруктӱ,
Чӓlмӓшкӓ он кап акча пӓрдi.
Чӓlмӓш ӓмдi акча алып
ӈанды ӓмдi ӱjӱнö.
Iкi карындашка ӈанды,
iкi карындажы аiтты:
«По акча каiдаң тāб-алдың?»
Чӓlмӓш аiтты аларҕа:
«Карāн кiжiнi анамны ölтӱрӱп
«пiр кожаiмҕа садып пӓрдiм,
«он кап акча садыб-алдым;
«сӓндӓр кӓрсiг кiжi полып
«кадыттар ӓмi ölтӱрӱп саттар!
«акча кöп аларсыңдар.»
Iкi карындаш «Јакшы» тӓдi,
iкi кадытты ölтӱрдӱ,
садып парды кадытты.
Аiл сурады алардаң:
«Ју сат jӱрсӱң» дӓп сурады.
««Iкi каттыбысты ölтӱрӱп
««садып jӱрӱп jадыбыс.»» —
«Кiжiнi ölтӱрӱп салып
«каiдып садыб-iјӓзiң?» —
Iкi карындашты чыбыктады,
iкi карындажы кашты,
оiда каңып ӈанды ӱjӱнö.
«Сӓн Чӓlмӓш пӓкӓlӓп салдың,
«ӓмдi сӓнi аппарарбыс,
«ӓмдi сӓнi ölтӱрöрбӱс.»
Чӓlмӓштi паглаб-алып
ölтӱрöргö алып парды.
Iкi карындаш јолның iңiндӓ

Digitized by Google

Чӓlмӓштĭ салып kоiды,
одуҥ аларҕа пардылар.
Паза паі кіжĭ Чӓlмӓшкӓ кӓlдĭ,
«Jу ӓдĭб-іjӓзĭҥ? тӓдĭ.
Чӓlмӓш аітты ол кіжӓ̄:
«По паглап jаткан кіжі
«jакшы паі кіжі полар,
«н̈ӓн kожаім кіжі полар.»
Паі кіжі тӓдĭ Чӓlмӓшкӓ:
«Jӓ, Чӓlмӓш, сӓн тура kал!
«мӓн орныҥа мӓн jадаін!»
Jакшы: «Чӓlмӓш jат!» тӓдĭ.
Ол паі кіжі jадып kалды,
Чӓlмӓшкӓ он kап акча пӓрдĭ.
Ікі kарындаш jӓдĭп кӓlдĭ,
ікі kарындаш одуҥ ӓккӓlдĭ,
Чӓlмӓштĭ ӧртӓ̆б-ӧlтӱ̆рӧргӧ.
Кӓlіп ӧрттӧдӱ̆ ол кіжінĭ.
«Мӓн Чӓlмӓш ӓмӓспĭн!» тӓдĭ,
«мӓн ӧҥӧ кіжімĭн!» тӓдĭ,
«мӓнĭ ӧlтӱ̆рбӧ!» тӓдĭ.
Укпады, ӧрттӓп салды,
ікі kарындаш н̈ана-бӓрдĭ.
Ӱ̆ідӧ Чӓlмӓш тіріг полды,
ӧlбӧ̄н ӱ̆ідӧ очарды.
«Піс сӓнĭ ӧlтӱ̆ргӧн,
«сӓн kаідып н̈анып кӓlдĭҥ?»
Аларҕа аітты Чӓlмӓш:
«Ӧlӱ̆п парып мӓ̄ сраі jакшы,
«абабыс он kап акча пӓрдĭ.»
Ікі kарындаш аітты: «Jӓ, Чӓlмӓш!
«пістĭ аппарып ӧlтӱ̆р, Чӓlмӓш!
«пістĭ ӧlтӱ̆рсӧҥ піс абабыстаҥ
«кӧп акча алармыс» тӓдĭ.

Парды, парып, парып
ікі kарындашты ӧlтӱ̆рӱ̆п салды.
Чälмäш ӱ̆јӱ̆нӧ н̇анып кälдï,
н̇аӊысkан јадып kона-бäрдï.

13.

Ӱ̆ӊ kарындаш kіжі полҕан,
ірзï алыг полҕан,
ӱ̆жӧ парып јадылар,
парып ір ӱ̆гӧ кälдïläр.
Кӧрзӧ ӱ̆ јаkпан полҕан,
ташпыла äжіктï пазырып
äжіктï аӊыб-ідïläр.
Аӊып ïсä устал јадыр,
аш парчан пälän јадыр.
Алыг kарындаш аïтты:
«Ол ашты јіlі» тäп,
ікізï «Јібäс» тäп,
«kоруҕӱ̆п јадым» тäп.
Алыг kарындаш аïтты:
«Сlär kоруkсäр, kарындаштарым,
«мäн kоруkпаспын» тäдï.
Јï пäр-тір алыг kарындаш.
Тібірäп салkын кіріп-јат,
ікі kарындажы kашты,
ӱ̆ӊӧзӱ̆ потпаïла̄ кіріп парды,
кірзä ӱ̆ш kыс јатты,
потпаïладаӊ чыҕып кälдïlär.
Усталдаҕы ашты јäб-алдылар,
чыҕа пäрдïlär ташkын.
Јäттï паштыг Јälбäгäн кälдï,
«нуф! уф!» тäгäн Јälбäгäн,
«kӱ̆ннӱ̆г кіжініӊ јыды јытталып јат»
ашты јäбін тура барды.

Jälбäгäн kыcka aiтты:
«Kiжi пар полор мында,
«пiрзiнï пыжырыш сал!» тäп,
«пагрыны пыжырҕан сöнда
«усталҕа сал паҕрыны!
«мäн jäп кöрöiн!» тäп aiтты.
Jälбäгäн чыҕа-бäрдï.
Ӳш kыс потпаiланы ашты,
кiрïп кäldï ӳш kыс.
«Ылтам чыктар!» тäдï,
«кöбöгöнӳң iчïндä пыжырарым!»
Пiрзï алыг kарындаш aiтты:
«Пiр кiжi чык!» тäп aiтты.
Корӳкты iкi kарындаш,
«Jok, пiс чыкпаспыс!» тāнï,
«кiжiнï öлтӳрöргö кöбöгö суҕат.»
««Слäр чыкпазäр мäн чыҕарым!»»
алыг kарындаш aiтты:
««Мäнï пыжырзын!»» тäдï.
Чыкты алыг kарындаш,
kыс ā aiтты:
«Косаkkа jат!» тāнï.
««Мäн оңнабассым»» тāнï,
««сäн паштап jат!
««мäн кöрöiн аны!»» тāнï.
Кыс jадыб-алды kосаkkа,
алыг kарындаш kосакты алды,
kысты таштап kоiды,
kыс пыжып парды кöбöгöдö.
Чаҕырыб-алды kысты,
паҕрыны kодарды,
паҕрыны усталҕа салды.
Jäттi паштыг Jälбäгäн кäldï.
«Палам, jakшы пол тыр!» тäдï,

«пірзі кіжінің паҕрыны kāрып сал тыр.»
Паҕрыны jäдi Jälбäгäн,
«Ä! ä!» тäдi Jälбäгäн,
«ол кіжі паҕры полбады,
«појымның kызымның паҕры полды.»
Уҕлап парды, чыҕып парды.
«Паза пірзіні пыжырып сал!» тāнi,
«паҕрыны jäп кöрбiн!»
Ікі kыс кälдi,
ӱш kарындашка кälдi,
«Ылтам чыkтар!» тäп.
Алыг kарындажы аітты,
ікі kарындажына аітты:
«Ылтам чыkпар!» тäдi.
««Коkып! kалаk! тäзäң»» тāнi,
««кöбöгö пыжыра јадыр,
««ā kоруkпiн кäм чыҕаттан?»»
«Ja! мäн kоруkпассым», тāнi.
Чыkты алыг kарындаш.
Кыс ā аітты:
«По kосаkkа jат!» тāнi.
Ол кіжі kосаkkа jатты;
kапты kыс kосаkтың сабыны,
алыг кіжіні тастады,
кöбöгöнӱң аkсына тäптi.
Кыс аітты:
«Ä! сäн ђаман jаттың,
«кöбöгöнӱ ōттың.»
««Мäн jаkшы оңнабассым,
««сäн jат! мäн кöрбiн!»»
Jадып kоiды kыс,
алыг kарындаш kысты таштады,
кöбöгöнӱң ічiндä таштады,
kысты пыжырып салды,

kыс пышты, чаӷарыб-алды,
паӷрыны kодарыб-алды,
усталӷа салды паӷрыны.
Jäтті паштыг Jälбäгäн kälдï,
пышkан паӷрын jäдï.
«Ä! ä! по кiжiнiң паӷры äмäс,
«појымның паламның паӷры пол тыр.
«Äмï пiрзiнï пыжыр сал!» тäдï.
Пiр kыс кiрдï,
«Ылтам чыkтар!» тäдï.
Алыг kарындашkа аiттылар:
«Сäн оk чыk!» тäдiлäр.
Алыг kарындаш аiтты:
«Ölзö ölӱп пардар!»
«мäн jу чыӷаттан пiдiм.»
Пашkоiды алыӷына кäрсiг,
«Сäн оңдаiлïрсiң!» тäнï.
Алыг оk чыkты.
«Jат kосаkkа!» kыс тäдï,
алыг jадып kоiды kосаkkа,
kыс таштады kосаkты,
кöбöгöнӱ тäптï äкi бутӱбӱла
öдыл парды кöбöгöнӱң аkсы.
«Мäн оңнабас кiжi», тäнï,
«сäн jат!» тäнï, «мäн кöрöiн!» тäнï.
Пïjа kыс jат kоiды.
Алыг kапты kосаkтың сабыны,
кöбöгöнӱң iчïнä таштады;
чыӷарӷа санады ол kыс,
kосаkпыла тыӷара саiды.
Пыжырды kысты,
kыс пышты, чаӷарыб-алды,
усталӷа салды пагрыны.
Jäтті паштыг Jälбäгäн кälдï,

Jälбäгäн кäläрдä
алыг kарындаш kаша-бäрдi,
пiја јаткан јäрiнä kапты,
јат kоiды анда.
Jälбäгäн кäliп јi-бäрдi,
Jälбäгäн сöс аiтпады,
Jälбäгäн ташkын чыkты,
ташпыла äжiгiнi пöктöп салды.
Ӱш kарындаш чыkты,
äжiккä чыђара парза,
äжiк пöктöп салђан полђан.
Алыг кiжi аiтты:
«Ылтам кäldäр!» тäнi,
«ашты јilik!» тäнi.
Кälбiн салды, јäбiн салды,
алыг јi-бäрдi,
iкiзi јäп оk алдылар.
Чыђарђа санадылар,
iкi kарындажы äжiктi пасты,
ажылбiн салдылар.
Уђладылар, сыkтадылар,
«Äмi Jälбäгäн јäп салар!» тäп.
Jäттi паштыг Jälбäгäн кälдi,
потпаilä kалыб-ıдilär.
Jälбäгäн ӱiгä кiрдi,
ӱiдiң iцiнi тоңнады,
таkтаны јара тäптi,
кöрзö, кöрзö пiр јäрдä
ӱш kарындаш јаткан полган.
Алыг чыkты потпаiладаң,
Jälбäгäннi kапты.
Уруштўлар, тартыштылар,
јäттi паштыг Jälбäгäннi
ӱзä тартты алыг,

Jälбäгäн ölӱ̆п kалды.
Jäттi паштаң пірзïн
кäзіб-алды алыг kарындаш,
сāры kолын кäзïб-алды,
kолыны палтачылап
пäliнä kысталыб-алды.
Сāры пудӱ̆нӱ̆ кäсті,
парды ӱ̆ңӱ̆lö.
Он ікі паштыг Jälбäгäн кälдï,
алардың кінïнä кälдï.
Аҕаштың тöзӱ̆нö jäттïläр,
он ікі паштыг Jälбäгäнï кöрӱ̆п
алар аҕачkа пагып
ӱ̆ңӱ̆lö аҕачkа чыkтылар.
Он ікі паштыг Jälбäгäн
аҕаштың тöзӱ̆нö jäттï,
ā кälälä таппïн kалды,
аҕаштың тöзӱ̆ндö kонды.
Тäгрі пулуттады,
тäгрі кӱ̆ргöдӱ̆.
Алыҕы аітты ікі kарындажына:
«Kokыi! kоран!» тāнï,
«пажым аҕрып jат», тāнï,
«по пашты туттар!» тāнï. —
««Kokыi kоран тäзäң
««піс аны jäр кöдӱ̆рбöссӱ̆біс.»»
«Пажым аҕрып jат, туттар!» тāнï,
«тутпазаң пажым тӱ̆ш пар іт.
«Ол паш тӱ̆ш парса
«он ікі паштыг Jälбäгäн
«пістï кöрöр», тāнï,
«кöрсö пістï jäп салар.»
Ала kоіды ікі kарындаш,
алза кöдӱ̆рбін салды,

Digitized by Google

аңдарылып тӱжӧ-бäрдï,
Jälбäгäннïң алына тӱштӱ.
«Äкä! по jу полар?» тäнï.
«Улу kудаі jыг полып jат,
«чäрïг кälіп jат», тäнï,
«Jälбäгäннïң пажын ӱзӱlӱп
«тäгрïдäң jäргä тӱштӱ.»
Jадып kалды Jälбäгäн,
аҕаштың тӧзӱндӧ очарды.
Карындажына алыг аітты:
«Пälім аҕрып jат,
«kысталҕан kолыны алдар!»
««Kokыі, kоран!»» тäнï,
««піс кӧдӱрӧр полбаспыс!»»
«Kokыі! kоран!» тäнï,
«кӧдӱрбӧзӧң kол тӱжӧр,
«kурӱмнӱ чäчäргä кäрäк.»
««Кол тӱш парза, пістï jïр.»» —
««Jok! тäнï, піс кӧдӱрӱп полбаспыс!»»
«Тӱжӱрäдïм kолды», тäнï.
««Kokыі! kоран!»» тäнï.
««аны тӱжӱрзӧң, тäнï,
««пажыбыс пістïң jok полар!»»
Тӱжӱр салыб-їдï,
аҕаштың салазы сынды,
kолбыла тӱжӧ пäрдïläр,
«Jыг кälдï» тäп kоруктӱ Jälбäгäн,
kokыі тäп очарды
он ікі паштыг Jälбäгäн.
Алыг kарындаш аітты:
«Пудум аҕрып jат, тäнï,
«по путтӱ туттар!» тäнï.
««Кӧдӱрӱп полбаспыс»», тäп
kарындаш путтӱ тутпады,

тӳжӳр салыб-ïдï.
Аҕаштың салазы парчан сынды,
он ікі паштыг Jӓlбӓгӓн kашты,
«Jыг полды» тӓп kашты.
Ӳш kарындаш тӳштӳ,
алыг kачырды Jӓlбӓгӓннï,
jӓтпïн kалды сраі kашты.
Ӳш kарындаш ӊанды,
Jӓlбӓгӓннïң ӱjӱнӧ кӓlдï,
jадып ïдïlӓр ӱjӱндӧ.
Ікі kарындаш аітты:
«Сӓн алыг полганда
«пістïң тыныбысты алдың,
«піс кӓрсіг полҕанда
«арҕа ташпāн полҕан», тӓп
паш kоідылар kарындажына.

14.

Пір апшыjаk kарāн пол тыр,
іҷӓргӓ аш jоk пол тыр,
кіjӓргӓ тон jоk пол тыр,
сраі jоk кіжі пол тыр.
Одуннарҕа парза апшыjаk
одун-дā таппас пол тыр,
сраі jарылыг кіжі пол тыр.
Пір кӱндӧ турдӱ апшыjаk,
палтазыны тудӱндӱ,
одунҕа парыб-ïдï.
Одуннап парза одун таппады,
пір тӧңӧшкӧ jӓттï,
тӧңӧштӱ палтабыла чапты,
тӧңӧштӱ jуҕутпады,
тӧңӧш аҷылып парды,
пір кізӓк чыкты іҷïндӓң.

Кізäк аітты:
«Канāр јӯрзӯң, апшыјak?
«ју кäрäк тӧңӧжӯмнӯ чаптың?»
Апшыјak аітты:
«Јуҕа чабаін?» тāні,
«іңäргä ажым jok,
«кіјäргä тоным jok,
«одуннарҕа одун jok,
«мäн kаідып кіжі поларбын?
«одуннарҕа парыб-ідім,
«одун алаін тäп чаптым» тāні.
Кізäк аідып јат:
«Одун сäн алба, апшыјak!
«ӯјӯңӧ пар äмді!
«ӯјӯңдӧ ујукта!»
«Јakшы!» тāні апшыјak,
ӊаныл кälді апшыјak,
орунҕа јадыб-іді,
ујуkтап кälді апшыјak.
Äртäн апшыјak турӯп кälзä,
паі кіжі полды,
јїргä аш кӧп полды,
пälä́н су пар полды,
kанңа таттыг аш полды,
kанңа кіјäргä тон полды,
akчаны путпыла тӧлады,
akчаны муңбыла тӧлады,
тӧлаза јӯс пут полды,
тӧлаза јӯс мӯң полды.
Малы аның кӧп полды,
ады аның кӧп полды,
інäк koі кӧп полды;
јakшы ажыны јäді,
јakшы тоныны кіді,

Digitized by Google

пäläн сунӱ ішті,
äзірік полды, ујук'тады;
äртäн турӱп kälзä
ажы ас кӧрӱндӱ,
тоны ас кӧрӱндӱ,
«У мā јäтпäс» тāні.
Палтаны тудӱндӱ,
парды тӧңӧжӱнӧ,
чапты тӧңӧштӱ,
тӧңӧш ацыла-бäрді,
кізäк чыҕып kälді.
Кізäк аітты:
«Äмді ју кäрäк kälдің?» тāні.
Апшыјак аітты:
«Ічкäн ажым ас полды,
«кīгäн тоным ас полды,
«у мā јäтпäс полды,
«улу пī полаін! тäп kälдім.»
Кізäк аітты:
«Јакшы!» тāні, «äмі нан!» тāні,
«ӱјӱңӧ kälіп ујукта!»
Апшыјак нанды ӱјӱнӧ,
аш јäбäді, су ішпäді,
орунҕа јадып ујуктады.
Äртäн турӱп kälзä
улу пī полды апшыјак,
ӱјӱ алтын ӧргӧ полды,
алтын орунда јатты,
алтын чӧчӱдӧн аш јäді,
алтын тонны кіјīп салды.
Канца пī полҕан,
kанца кул полҕан,
албатты јоны кӧп полҕан,
аіҕырлыг малы муң полҕан.

Јатты, ујуkтады апшыјаk,
ӓртӓн турӯп kӓlзӓ
пјінї kыңҕырбады,
kулӯнӯ алдырбады,
kолына палтаны алды,
тӧңӧжӯнӧ парды апшыјаk.
Тӧңӧжӯнӧ јӓдіп kӓlдї,
палтабыла чапты,
тӧңӧш аңыла-бӓрдї,
кізӓк чыkты тӧңӧштӧн.
Кізӓк аітты:
«Ӓмї сӓн ју кӓрӓк кӓlдїң?
«улу пї полҕан сӧнда
ӓмї ју кӓрӓк полар?»
Апшыјаk аітты:
«Улу пї полҕаным јаkшы,
«алтын кӧп полды,
«кіжі кӧп полды,
«по јӓрдӓ мӓннӓң артыk
«по јӓрдӓ нӓмӓ јоk полҕан,
«ңаңыс kудаі мӓннӓң ңӓн,
«улу kудаі полаін! тӓп кӓlдїм.»
Кізӓк аітты:
«Сӧзӯң ползын! ңан!
«алтын ӧргӧдӧ ујукта,
«ӓртӓн турзаң кӧрӧрзӯң!»
Апшыјаk ңанды ӓмдї,
јатты, ујуkтады.
Ӓртӓн турӯп кӓlзӓ
алтын ӧргӧдӧ јоk полды,
алтын тон-дӓ јоk полды,
ңаман ӱідӓ јатты,
іңӓргӓ аш јоk полды,
кіјӓргӓ тон јоk полды,

jäрдä jатты апшыjak.
Карып кälдï апшыjak,
чыңыры акты jäргä.
«По мäн kаіттым?» тāнï,
«кізäккä параін!» тāнï,
«кізäктäң аш сураін!
«кізäктäң тон сураін!»
Путпыла паспас полды,
äмäктäп парды апшыjak.
Тöңöжӱ̆нö кälд'ok,
тöңöжӱ̆нö чапт'ok,
тöңöш аңылбïн салды,
кізäк чыkпïн салды,
тöңöштӱ̆ кäзïп салды,
тöңöштӱ̆ jуҕудӱ̆б-ïдï,
сраі jок полды кізäк,
тöңöштӱ̆ jара чапты,
сраі таппïн kалды кізäктï,
ӥаныш кälдï ӱ̆jӱ̆нö.
Jäрдä jадыб-ïдï апшыjak,
іңäргä аш jok полып,
кіjäргä тон jok полып,
ölӱ̆п kалды апшыjak.

ШАLҔАНДУ КІЖІ.

(Кудӱ̆ң jанында.)

1.

Пурун пір ōл полҕон,
улу пï адазы аітты:
«Тäңістïң тäрäнï кöр!» тäдï,
«тäңäрінïң āзïн кöр!» сäдï.
Палазы парды,

палазы јорт јат,
палазы пір апшыјакты туштаҕан,
апшыјак аітты:
«Улу пініӊ ады
«тујук јäрдä кӱш јаткан,
«аны мӱнӱб-алып пар!» тäдї.
Ōл тујук јäргä пāды,
адын тāб-алды,
адын мӱнӱб-алды,
парды, парды.
Пашка кāныӊ јäрінä парды,
ол кāнҕа јäтті.
Кāн аітканы:
«Кыс Кāн пар!» тäдї,
«Кыс Кāныӊ ӱч кулактыҕ казан пар,
«аны äккäl!» тäдї.
Ōл парды, Кыс Кāнҕа парды,
Кыс Кāнҕа јäттї,
Кыс Кāныӊ ӱч кулактыҕ казанны
сурап турдӱ.
Кыс Кāн пäрбīн јат,
Кыс Кāн уіктī-бäрдї.
Ōлак казанны
талажып тудӱб-алды.
Ōлак аны пашка кāнҕа
äккälä-бäрдї.
Аныӊ сōнда кāн паз'ок аітты:
«Кыс Кāныӊ рāны äккäl!
«мäн сā кызымны пäрäін!»
Ōл Кыс Кāнҕа парды,
рāны сураб-алды.
Кыс Кāн пäрбīн јат,
ōлак тудӱп талажыб-алды,
піја пашка кāнҕа äккälä-бäрдї.

Digitized by Google

Пашkа kāн паз’оk аiтты:
«Паза Кыс Кāнҕа пар!»
«анда алтын санабар пар,
«аны алып kӓl!»
«аны алар ползоң
«kызымны пӓрӓiн!» тӓдï.
Пïjа ōлаk парды,
паз’оk Кыс Кāнҕа парды.
Jӓдïп парып Кыс Кāн аiтты:
«Jok, мӓн сā пӓрбӓссïм» тӓдï.
Кыс Кāн уiктап парды,
ōлаk алтын санабарды алды,
алтын санабарды талажып
пашkа kāнҕа ңанды.
Кыс Кāн ӯзӯп парып
турӯп kӓlдï,
ōлаkты kаӊырды,
jолдо jӓдïш пардылар.
Кыс Кāн аiтты:
«Алтын санабар алып пар jазыңба?»
Ōлаk аiтты:
«Алып пардым!» тӓдï.
Кыс Кāн аiтты:
«Сӓн ол санабарды
«пашkа кïжā пӓрбӓ!» тӓдï.
«ол санабарды алҕан кïжï
«мӓнï алар» тӓдï,
«ӓмдï сӓн ңап!» тӓдï,
«сā kат пас ïjӓрïм» тӓдï.
Ōлаk ңанды,
пашkа kāнҕа парбады,
санабарды ā пӓрбӓдï,
пашkа kāның кызын албады,
адазына ңанды,

Digitized by Google

ā санабарды аппарды,
анда јатты,
кöп јаттыба? ас јаттыба?
Кыс Кāн адазына кälдï,
Кыс Кāн ōлаkkа kат пас пäрдï,
ōлаk kысты алды,
алып kоньш пäрдïläр.

2.

Пурун, пурун
пір палалыг апшыјаk јат kалды,
апшыјаk кöцöім полђон.
Апшыјаk паланы садыгга ïдï.
Ӱч kош тō табарбыла
арт салђан.
Ōлаk парђан, парђан,
јолда јылан туштады.
Јалцы кіжі пыцаk алды,
аны ölтӱрöргō санады.
Ōлаk јалцызын туттӱ,
јалцызына аітты:
«Сä̆н по јыланны ölтӱрбö!
«сä̆н пожод-Ïзäң
«сā пір тōнӱң табар пäрäін!» тäдï.
Јалцызы аның сöзӱн уктӱ,
јыланны пожод-Ïдï,
јылан тартыб-алды.
Јалцы пір тōнӱң табарын
пäріз-алды,
парды, цанды.
Ōлаk äмдï паза парды,
јӱргöн, јӱргöн,
јолда ңäмцi туштађан.
Пір јалцызы аны туттӱ,

аны ӧлтӱ̄рӧргӧ санады.
Пīја ōл кӧрдӱ̄,
пīја ōл аітты:
«Ӧлтӱ̄рбӧ!» тäдĭ,
«пожот!» тäдĭ,
«сäн ӧлтӱ̄рбӧзӧң
«сā пір тȫнӱ̄ң табарын пäрäін!»
Кіжі уҕа-гäлä
н̇äмцінĭ пожод-ī-бäрдĭ,
тȫнӱ̄ң табарын пäріз-алды;
н̇äмці тіріг јäргä тартыб-алды.
Јалцызы н̇анды.
Ōлаk паза парды,
кӧп парды, ас парды,
kартāцаk јолда туштāн,
кіжі аны ӧлтӱ̄рӧргӧ санады.
Ōл аітты:
«Ӧлтӱ̄рбӧ!» тäдĭ,
«пожод-īзäң
«пір тȫнӱ̄ табар пäрäін» тäдĭ.
Кіжі аны пожотты,
kартāцаk уча-бäрдĭ,
кіжі тȫнӱ̄ң табар алды.
Ōлҕо табар јоk полҕондо,
ӱ̄нä н̇анды,
н̇анып кäлäлä адазы аітты:
«Ју садыб-алдың?»
Палазы аітты:
«Пірдā нäмä садыб-албадым,
«јолда јылан туштāн,
«јыланны садыб-алдым,
«пір тȫ табар пäрдĭм.
«Јолда н̇äмцінĭ туштāн,
«н̇äмцінĭ садыб-алдым,

«пір тō табар пäрдім.
«Јолда картāцак туштāн,
«картāцакты садыб-алдым,
«пір тō табар пäрдім,
«äмді мā нäмä јок» тäді.
Адазы «Јакшы» тäді,
ōлок äмді тäгін јӱ̆рдӱ̆,
јолында јылан туштады,
јылан пажын кађып,
«пäрі кäl» тäп аідып јат.
Ōлок јыланђа парђан,
јылан ōлокко ађзыбыла
тіштäб-алђан ōlöң пäрді.
Ōлок аны ађзына салды,
ōлок äмді јыланың тілін пӱ̆lдӱ̆,
äрбäктäжі-бäрді.
Аның сōндо јылан ађзыбыла
тіштäб-алђан ађач пäрді.
Паја јылан аітты:
«Сäн ол ађачты агзыңа сал!
«агзыңа салар ползоң
«тӱ̆ндä уіктаб-іјäргä јазың
«акча, аң, аш, інäк, табар,
«парчан äртäн пар полор» тäді.
Äмді ōлок уіктады,
äртäн парчан анда турђан.
Äмді паі полђон.
Ōлок аның сōндо кāт алды,
ōлок аңнап парды,
аңнап парђанда,
кāды ңаңыскан јада-ђалды,
кāдыбыла пір куртујак јалцы
ӱ̆ндä јада-ђалђан.
По куртујак јалцы

Digitized by Google

пiја ōлоктың kāдынаң сурады:
«Сäнiң апшыјаҕың kаiт пајыды?
«мā аiт!» тäдi.
Kāт аiтkан:
«Јылан пäргäн аҕач пар» тäдi.
Ол аҕач kуртујаk урлап парды,
јуртўна нана-бäрдi.
Пiја ōл нанып кäлдi, сурады:
«Мäнiң јылан пäргäн аҕач kаја?»
Kāт аiтты:
«Kуртујаk урлап парҕан» тäдi.
Пiја ōлоk парды,
kуртујаkтың јуртўна парды,
јолында нäмџi туштады.
Нäмџi аiтты:
«Сäн мā јаkшы äткäн», тäдi,
«сäнбiлä kожо параiн!» тäдi.
Пазоk парды, парды,
кöп парды, ас парды,
kартāџакты јолында туштады.
Kартāџаk аiтты:
«Сäн мā јаkшы äткäн», тäдi,
«сäнбiлä кожо параiн!» тäдi.
Ӱчўбiлä кожо пардылар,
äмдi улу суҕа јäттiлäр,
судўң ол јанының јаkазында
kуртујаkтың ӱ анда,
ӱч ōлбыла анда јатkан.
Kуртујаk аҕачты
улу палазына пäрдi.
Kартāџаk су кäџiп парды,
ӱнўң сыртына оттурўп јат.
Kуртујаk ōлына äрбäктäдi:
«Сäн аҕач агзыңа сал!» тäдi,

«таҥда äртäн
«ат, інäк, акча, табар,
«парчан сā кäläр» тäдї,
«сäн паі полорзыҥ!» тäдї.
Картāҕак ол уҕўп jат.
Картāҕак ңаныⁿ учўп кäldї,
ōлоk сары уштў,
арҕыжына jäттї,
ā аітты:
«Улу палазына аҕачты пäрдї» тäдї.
Ōл нäмҕінї аітты:
«Сläр ікі парāр!» тäдї,
«аҕачты мā äккälä-бäрāр!» тäдї.
Ікіlä кäчтїläр,
ңäмҕї ўjўнä кіріп парды,
пала анда jäрдä уіктады,
ңäмҕї аныҥ аҕзын
тырбактаб-їдї,
ōл тўкўрўб-їдї,
аҕач jäрдä тўштў,
картāҕак аны пудўбыла капты,
äкў äмдї ōлоk сары парҕан,
ōлоkko jäдіп аҕачты пäрдї,
ōлоk аҕачты алып ңанды,
ңаныⁿ кälгäндä
пазоk паі полып конды.

3.

Пурун, пурун пір апшыjak полтыр,
ол апшыjak ölўп пар тыр.
Ölўп парҕан сōнда пір чäріг кälтїр,
jаглажарҕа апшыjakka кälтїр,
пурун апшыjak мöкö полҕан.
Чäрік кälгäн сōнда

апшыјактың улузўбыла,
катыбыла, малыбыла,
ікі јалчызыбыла алып партыр.
Алып парҕан сӧнда
куртујактың пір пала тӧрӧп тўр,
Куртујак ол паланы кӧзӧтпін,
јӓрдің алтында курук казып
ӓ азрап кӧзӧтпін салтыр.
Аны сураза аітпін јат.
Јалчызыны чыбыктан салза
јалчызы аітпін јат,
куртујакты чыбыктап салза
куртујак аідып јат.
Ол алып парҕан чӓріг
паланы ӧлтӧрӧргӧ санап,
одун ӓккӓліп јат,
ӧртіргӓ санап тур паланы.
Тагның кырындаң ат пажы кӧрўнгӧн,
аның сӧнда кіжі пажы кӧрўнгӧн,
ол паланың тајызы кӓл јат,
паланың тајызы аіт јат:
«Мӓн кӓлгӓнцӓ ӧлтӧрбӧзўн!» тӓді.
Паланың тајызы кӓлӓ-гӓлӓ
чӓрігні парчан кырып салтыр,
палабыла куртујакты,
ікі јалчыбыла алып партыр;
ўнӧ парала аітты палаҕа:
«Сӓн ўңдӧң рак парба!» тӓп,
«ўнў таппін каларзың» тӓп.
Ол пала сал калтыр,
пар тыр, партыр пала,
ўнў таппін калтыр пала.
Пала паза пір тагның кырына чыкса
пір тӓрӓбінӓ кӧрўп јат;

Digitized by Google

ā парза тајызы анда полтыр.
Тајызы арak ічкäн полҕан,
тајызы äзірік полтыр.
Тајызы арбан јат јäнäзінä:
«Сäн пō ју кäрäк кälдің? тäдї,
«по Азаның јäрї», тäдї,
«сäнї Аза јäп парар», тäдї,
«јäттї паштыг Јälбäгäн мында,
«јäп парар сäнї Јälбäгäн.»
Äмі тајызы уіктап kалтыр,
паланы Аза ал партыр,
јїргä тäп ал партыр.
Тајызы ојаныш турӯп кälзä
пала јok полды по јäрдä.
Тајызы äмі тур партыр,
Азаның äжігін ōтты,
паланы алып ӯн сар н̈ана-бäрдї.
Тајызы паз'ok парды,
пала чыҕып парза
äжігіндä ат тур јат.
Анда парза кіжі кälїп тїр,
тајызының ӯнӯң іцінä кіріп тїр,
тајызының kаттыбыла јōптōжӯп,
тајызын ōlтōрōргō јōптōжӯп.
Пала тајызының äжігіндä
ak kат пас салтыр:
«Катыңа кіжі кälїп јат,
«тајым, сäнї ōlтōрōргō!»
«Ол піцікті кōр, тајым!» тäп.
Тајызы н̈аныш кälтїр,
піја піцікті кōрӯп тӯр.
Катты арak асты,
ā от kожып салтыр,
«аны ічкäндä ōlӯп параттан!» тäп.

Digitized by Google

Аның соң тајызы
от кошкон арāны ічпäс,
ölбöдÿ тајызы.
Jāнäзінä кіжі сурап партыр,
тäгрініҥ тöзÿндö кырык карындаш,
анда пір кыс аны аларҕа,
jāнäзін алып парарҕа;
кысты ал пäрдĭ jāнäзінä,
jāнäзĭ кырык карындашпыла
кожо jат jат пір jäрдä.
Тајызы н̇ана-бäргäн.
Кырык карындаш каіныэы аітты:
кÿjäзінä аітты:
«Тäгрі тöзÿндö пулан пар,
«аны öлтöрÿп äккäл!» тäп.
Jāнäзĭ пуланҕа партыр,
ады āзінä аіт jат:
«Мäнĭ пожот āм! тäп,
«мäн уружаін!» тäп.
Аннаҥ ады пожоб-ідĭ,
ады талаі суҕа кірдĭ,
ат аннаҥ чыҕып кäлзä
ады пулан ошкош полды.
Ат аннаҥ чыкса пуланҕа парды,
пуланпыла јытташтылар,
ат сізä тäгін сідĭ,
пулан сізä канбыла сіп.
Аннаҥ кäліп урyштÿлар,
шја ат āзінä кычырды:
«Мä кäл полыш!» тäп,
āзĭ кäлдĭ полыжып,
ігäлä пуланны öлтöрÿп,
тäрäзінĭ сојыб-алды.
Тäрäзінĭ атка артып салды,

Digitized by Google

н̇анды kаiнызына,
kаiнызы парчан kашты kорҕӱп.
«Ӓ kаiным!» тӓдї, «kорукпаңар!
«пуланның тӓрӓзїн ӓккӓlдїм.»
Каiнызы н̇анып кӓlдї,
kаiнызына тӓрӓзїн ӓккӓlдї.
Аң соң kаттыбыла парды,
таjызы сар парды.
Таjызына паз'оk чӓрiг кӓlтїр,
чӓрiг кӓliп аны аппар тыр,
кїнїнчӓ парды jӓ̄нӓзї,
полыжарҕа парды jӓ̄нӓзї.
Чӓрiг таjызыны алып парып
jӓр кадына тӳш партыр,
jӓнӓзї кїнїнчӓ тӳш тӳр.
Таjызы анда сыктап jат,
таjызы анда уҕлап jат,
«Jӓ̄нӓм jоk» тӓп сыктап jат.
Jӓ̄нӓзї jӓдїп кӓlзӓ
таjызы jӓрдӓ jат jат,
сāр kолы ӳзӳl kаптыр,
сāр пудӳ ӳзӳl kаптыр.
Таjызын jӓ̄нӓзї алды,
уңазына kыстаныл салтыр,
jӓ̄нӓзї парып чӓрiгїнӓ jӓттї,
чӓрiгбilӓ урӳштӳ,
чӓрiгбilӓ тудӳштӳ,
парчан чӓрiгнї ölтӧрдӳ,
таjызыны алып н̇анды.
Таjызы аiт jат jӓ̄нӓзїнӓ:
«Аjыгдаң мӓнї аiрып алҕан,
«н̇аңыс jӓ̄нӓм сӓн полдың!
«пӧрӳдӧң мӓнї аiрып алҕан,
«н̇аңыс jӓ̄нӓм сӓн полдың?»

Јäрĭнĭң сыртына чыкты,
тајызыбыла јäнäзĭ kожо јат јат,
абырлыг јат јат.

4.

Пурун, пурун полтыр,
пір салдат полтыр,
пір kырыстыјан полтыр,
kырыстыјан акча сурап тыр.
салдаттаң сурап тыр.
Салдат ā аіт тыр:
«Мäн сā акча пäрбäссім,
«сäн јӱкчӱнӱ тап!» тäдĭ,
«сäн јӱкчӱнӱ тапсаң
«јӱкчӱнӱң kолына акча пäрäін!»
Кырыстыјан ӱнĭң kудајын алды,
салдатkа kудаіны äккälдĭ.
«Кудаіны јӱкчā алдым», тäдĭ,
«kудаіның kолына акчаны сал!»
Салдат акчаны пäрдĭ,
kудаіның kолына салды.
Кырыстыјан акчаны алды,
акчаны ала-гälä салыб-ідĭ,
акчаны тölöбĭн салды.
Салдат аіт јат:
«Мäн kудаідың kолына пäрдĭм,
«kырыстыјанның kолына пäрбäдĭм,
«kырыстыјан тölöбĭн јат,
«сäн kудаі тölöп пäр!» тäдĭ.
Кудаі акчаны пäрбäдĭ,
чапты kудаіны, алаkаннады,
алаkаннап јатkанда,
пір кöџöімнӱң уђлӱ кälдĭ.
«Сäн kудаіны мā пäр!» тäдĭ,

Digitized by Google

«мäн акчаны пäрäін!» тäдї.
Пäрдї акчаны кöцöімнӱӊ углӯ,
кудаіны алып нан партыр.
Аназына наныш кäläлä
аназы сурап тыр:
«Jу садыб-алдыӊ, палам?» тäдї.
««Кудаі алдым»» тäп аітты.
«Ол-дā jакшы, палам», тäдї.
«Кудаі кäрäк!» тäдї.
Кöцöім пір апшыjакты jаллаб-алды,
салбыла парды пїjа апшыjакпыла,
jäттї садыш jäрїнä.
Апшыjак садышты,
кöцöім паірамнады.
Кöцöім паірамнап нан кälзä
jолда абыстыӊ кызы
«Мäнї ал» дїттäн полтыр.
Аннаӊ апшыjакка нан кälдї.
Кыс аітты мā:
«Мäнї ал!» тäп аітты.
Апшыjак аітты: «Ал!» тäдї,
«алтан ползаӊ мā аіт!» тäдї.
Апшыjакпыла пардылар кыска,
апшыjак чапты кысты камчыбыла,
кыс орта jарылып парды,
ол кысты äптäп салды,
ічїндäӊ азазы чык парды.
Кöцöім каттыбыла апшыjакпыла
ӱчälä нанды ӱ сар.
Апшыjак аітты:
«По садышкан палыны орта ӱlӱжälї!»
««Ӱlӱжöк!»» уӷлӯ аітты.
«Jа по кадытты jарыш алак!» тäдї.
««Пojыӊ біl!»» уӷлӯ аітты.

Digitized by Google

Апшыјаk паза чапты kысты,
паза kыс аірып парды.
«Одун äккäl!» тäдï,
«öрттïргä kысты.»
Одун äккälдï кöдöім,
kысты öрттöб-ïдïläр,
kысты отkа öрттöп салђан соң
тірïlïп кälдï kыс,
сраі јакшы kыс полды.
«Jä äмдï kон, палам!» тäдï,
«азазы чыkты kыстаң,
«палыңны појың ал!
«kысты појың ал!
«Мäн kудаібын» тäдï,
«сäн садыб-алђан kудајыңмын,
«äмі јакшы kон!» тäдï.
Кöдöім äмдï јакшы kонды,
kудаі öрö чыђып парды.

5.

Пурун, пурун полды,
алты kарындаш полды,
пір kарындажы мöкö полды,
алты јаштыг чарыны
чäдäнï ажыра таштады.
«Мöкöбilä уружарђа парадым.»
Парды, парды.
Пір кіжі kоі kарбактап јат.
Ол мöкö kарбакты туттў,
тутчы поlбïн јат,
кўч јоk полды;
kоіны kаінадып пäрдï.
Мöкö бірlä кäс јäдï,
мöкö тојып парды,

kоіны kарбактӓн кіжі кӱ̄ч полды.
Аннаң мӧкӧ паза парды,
пір мӧкӧнің ӱ̄нӧ јӓттï.
Ол кіжі ӱ̄дӧ јok полҕан;
kарады аны н̈анҕанца,
аңнап парҕан кіжі н̈анды.
Ікі іт полтыр,
ікі сыҕын тіштӓп кӓlдï,
мӧкӧ поју сыҕын-ак ӓккӓlдï.
«Сӓн ју кӓрӓк кӓlдің?» тӓдï.
««Мӧкӧ тыңдып кӓlдім» тӓдï,
««алты јаштыг чарды
««чӓдӓңӓ ажыра таштадым,
««мӓн ӓмдï сӓңбіlӓ уружарҕа кӓlдім.»»
«Ідïмбіlӓ уруш!» тӓдï,
«сāр пудӱ̄мбыла уруш!» тӓдï.
Сāр пудӱ̄была уруштӱ̄,
сāр пудӱ̄на чыдабïн салды.
«Ӓмдï їттің аксыны аіры тарт!»
Аксыны аіры тартаін тӓп пара-гӓlӓ,
іт аны јӓб-їгӓн.
Алты kарындаштың пӓжі
ӓмі јат kалды ӱ̄дӧ,
kарындажының кініңӓ
сӱ̄рӱ̄жӱ̄п парды пірзï,
інӓк kарбактӓн кіжӓ кӓlдï.
Кіціг kарындаш kарбакты туттӱ̄,
тут полбïн салды,
суҕа кірдірӓ тартты.
Аннаң інӓк ӧlтӧрӱ̄п
kаінадып пӓрдï, јӓдï,
ікіlӓ кӓс јӓдï, тоіды.
Аннаң мӧкӧ̄ парып салды.
«Сӓн ју ӓт јӱ̄рдӱ̄ң?» тӓдï.

««Карындажымны кōп jӱ̆рдӱ̆м»» тäдï.
«Кōп jӱ̆рзӧң пудӱ̆мбыла кӱ̆рӧш!»
Пудӱ̆была кӱ̆рӧжӱ̆п чыдабīн салды.
«Äмi iдïмнïң аксыны аiры тарт!»
Iт аны jäб-īгäн.
Паза пiр kарындаш парды,
ат kарбактап jаtкан кiжā кälдï.
Карбакты туттӱ̆ kарындаш,
балыk карбаkkа kапты,
аны таг сары таштады,
пiр ат ӧlтӱ̆рӱ̆п пыжырды,
аттың äдïнï jäп салды,
kазанны ōда тäптï,
пiја кiжiнï ӧlтӧрӧ чапты.
Мӧкō парды kарындаш.
«Jу кäрäк кälдïң?» мӧкӧ тäдï.
««Карындажымны kōп кälдïм.»»
«Кӱ̆рӧш кӧрӧк!» тäдï.
Кӱ̆рӧштӱ̆läр, уруштӱ̆лар,
мунда jаtкан мӧкӧнӱ̆ ӧlтӱ̆рдӱ̆.
Н̇аныл kарындажына кälдï,
тӧрт kарындаш jаkшы kона-бäрдiläр.

ШОР КIЖI.

1. Кан Пäргäн.

Iңäзi чоk, абазы чогул,
чäргäн аттыг Кан Пäргäн,
Кан Пäргäнiң пäңäзï
Кан Аргō абаkајы,
малы малдаң аштыр,
чоны чондаң аштыр.
Кӧстӱ̆ң кӱ̆нңӱ̆ктä

саҕына кӓlӓ таң атты,
пӓцӓзїн сурап чадыр:
«Таiҕā аңнап шыҕаiн!» тӓп.
Кӱмӱш ӓзӓрїн
чӓргӓн атты ӓзӓрlӓп чадыр,
ӱш kолаг тартып
ӱш kошкан суk чадыр,
оттус kат kуjаk кӓс чадыр,
оттус kат сапоk кӓс чадыр.
Кан Пӓргӓн адыны мӱндӱ̆,
аk таiҕā аңнап шыкты,
аk таiҕā тӧстӧп парды,
аңның сӓбізїн ӧдӱ̆рдӱ̆,
талаi kаштап парды,
kуштӱң сӓбізїн ӧдӱрдӱ̆,
аңбыла kуштӱ артыб-алды,
ӓбїнӓ нанып чадыр,
ӓбїнӓ чӓт кӓlдї.
Аңбыла kуштӱң ӓдїн
албатты чонына ӱlӓп пӓр чадыр.
Паза таң атты,
паза кӱн шыкты,
пазоk таiҕā аңнап шыкты,
чӓргӓн адын мӱнӱ̆б-алып
таiҕā парды.
Алтын ӱргӧ̄дӧ
пӓцӓзї оттур чадыр;
абаkаiдың ӱргӧ̄зӱнӱ̆ң
ӓжігї ажылып парды.
Алып kулыk кірдї,
аi kара аттыг Кара Мо̄с
алыптың ады пол чадыр.
«Ӓзӓнмӓ, абаkаi?» тӓп чадыр,
алып kулыk сурады,

«мā парарзыӊма?» тäп чадыр.
Абаkаі аіт чадыр:
«Мäн сā парбассым» тäп чадыр,
«kудаі мäні сā паспāн» тäп чадыр.
Канӌы сурап чадыр,
kыс парбан чадыр,
«Кан Пäргäн äптä чоk» тäдĭр.
Кара Мōс парча сурады.
Ам kыс: «Сā парарым» тäдĭр.
Ігі пажы kожылды,
тоі полып чадыр,
Кан Пäргäн таіҕа парҕан,
äбінä kälгäläк.
Кара Мōс адыныӊ тäзäк äт салды,
kӳндӳс анда чатты,
kарада абаkаіҕа шыk kälдĭ.
Kӳндӳс пазоk äжік ажылды,
алып оk кір kälдĭ,
äзäннäштĭ аітты:
«Кан Пäргäн kаіда парҕан?» тäдĭр.
Абаkаі аіт чадыр:
«Аӊнап парҕан таіҕā» тäдĭр,
«тоҕус чыл полтыр» тäдĭр,
«kаіт kälбäн чадыр?» тäдĭр.
Алып аіт чадыр:
«Кан Пäргäн атнаkы ölгöн полар;
«сäн ölгöнӳн пілĭп
«по Аінā партырзыӊ», тäдĭр.
«Кан Пäргäн тірĭг полза
«парбас äдäӊ!» тäдĭр.
Кыс аіт чадыр:
«Сäн кäм?» тäдĭр,
«адыӊ кäм?» тäдĭр.
Алып аіт чадыр:

Digitized by Google

«Абам чоk, іңäм чоҕул-оk,
«мäн kырык тäгірäнің
«ӱстӱнäң тӱшкäнмĭн» тäдĭр.
«Кан чäргäн аттыг
«Кан Алыппын,
«сäн Кан Пäргäн таіҕā парҕан
«аіт чадырзын,
«ölгöн полар!» тäдĭр,
«мäн аны сӱрӱп чäтсäм
«öliгбä тірігбä кöрöргö» тäдĭр.
Кан Алып сӱр чадыр,
парҕан, сӱргäн, сӱргäн,
чол кöрӱндӱ,
сы̄н сӱрӱп партыр Кан Пäргäн.
Кан Алып паз'оk сӱр пар чадыр,
чäс ома турӱп чадыр,
чäтті kудаі пӱдӱргäн таг полды.
Ол таг āдылып партыр.
Кан Алып аны кöр чадыр.
«Каіда āдылып парҕан?»
Кан Алып аіт чадыр.
Äбрä kажырып чӱрдӱ,
Кан Пäргäн сы̄ны сӱрӱп
шабарда адалбаҕаны,
kамцыбыла шапkан,
сы̄нга тäгбäдĭ,
тагды тäгдĭ,
тäггäндä таг āдылып парҕан.
Кан Пäргäн аның ары
сы̄нды öдӱрбäн чадыр,
сӱрӱб-оk чадыр.
Кан Пäргäндĭ
Кан Алып кöр чадыр;
паз'оk пашkа чäрдä

сы̄нды чä̆дĭжĭп чадыр,
тут полбан чадыр.
Кан Пäргäн kыĭҕырды,
анда чуртаҕан алыпты kыігырды.
«Сы̄нды тут!» тäп чадыр.
Алып шыkты,
адыны мӳндӳ,
сы̄н оk сӳрдӳ,
тут полбан оk kалдылар.
Кан Пäргäн аіт чадыр:
«Сы̄ны ӧдӳрӧргӧ кäрäк,
«сäн тутпадыӊ?» тäдĭр.
Кан Пäргäн алыпты
kамҷыбыла шапты,
алып ӧlӳп парды,
ӓбінä кірälä ӧlӳп парды.
Абаkаjы ӧlгӧндӧ сыkтап чадыр.
Амды Кан Пäргäн
ол оk сы̄ны сӳрӳп чадыр,
анда паз'оk алыптыӊ
чуртӳна чäт чадыр.
Сы̄н анаӊ ары паза парбады,
анда Кан Пäргäн аны ӧдӳрдӳ.
Кан Пäргäн ол чуртӳна кірдĭ,
тоҕажып чадыр,
ӓзäннäжĭп чадыр.
Алып Кан Пäргäннäӊ сурап чадыр:
«Каідаӊ кälгäн алыпсыӊ?»
Кан Пäргäн аіт чадыр:
«Абам чоk! іҷäм чоk!» тäдĭр,
«адым Кан Пäргäн!» тäдĭр,
«сäн адыӊ кäм полжаӊ?» тäдĭр.
Алып аіт чадыр:
«Мäн адым» тäдĭр,

Digitized by Google

Чäс Алып полжам!» тäдïр.
Кан Пäргäн сурады:
«Но кäрäк сäн мäнï алдырдың?»
Чäс Алып аітты:
«Сäн кäрäксің мä» тäдï,
«аң учӱн мäн сā сынны ысты.
«Сäн аны сӱрӱп
«мäң чäргä кäлдің» тäдï.
Кан Пäргäн сурады:
«Мäн сā но кäрäк пол чарым?» тäдï.
Алып аітты:
«Сäң кӱжӱң кöп» тäдïр,
«кӱрöш уруш кöрöлі!
«kаізы пістің кӱш кöп?» тäдïр,
«kаізы пістің кӱш ас?» тäдïр,
«kаізының кӱш кöп полза
«ол öдӱрöр!
«kаізының кӱш кöп полза
«малы улустӱ парчан аларҕа.»
Алар ігіläзі шыkтылар,
шабыш чадырлар.
kарбаш, тудӱш чадырлар.
Чаҕакпыла, kылышпыла
шабыш чадырлар,
kолбыла, азаkпыла
шабыш чадырлар,
одӱрӱш полбан чадырлар.
Уружӱп, тудӱжӱп
тоҕус чылҕа шыkтылар,
öдӱрӱп полбан чадырлар.
Паjаҕы Кан Алып кäліп
пöзӱк тагдаң кöрӱп чадыр,
Кан Пäргäн ол öлöрбö
кöрӱп чадыр,

Digitized by Google

Чäс Алып ол ӧlӧрбӧ
кӧрӱ̆п чадыр.
Кан Алып кӧрзӧ
Кан Пäргäнің кӱ̆жӱ̆ ас пол чадыр,
Чäс Алыптың кӱ̆жӱ̆ артыk пол чадыр.
Кан Алып ол кӧргӧн
Кан Пäргäн «Полыжаiн» тäдiр,
аттаң тӱ̆штӱ̆,
Кан Пäргäнi кäдäрä таштады,
Кан Алып позы тудӱ̆штӱ̆.
Чäс Алыпkа аiтты:
«Чäс Алып сäн мäкäбiлä
«Кан Пäргäнi ал кälдiң,
«ӧдӱ̆рӧргӧ ал кälдiң.
«Сäн аны ӧдӱ̆рбӧ!
«мäн ӧlгӧмнӧң сōнда
«аны ӧдӱ̆р!» тäдiр.
Урушkан, тудӱ̆шkан,
kылышпыла шабышkан,
чаңаkпыла адышkан,
Кан Алып нäңдiрт чадыр.
Кан Пäргäн аiт чадыр:
«Мäн тудӱ̆п кӧрбiн!» тäдiр.
Кан Пäргäн Кан Алыпты шäрды,
«Сäн кӱ̆ш äбäссiң!» тäдi.
Кан Пäргäн, Чäс Алып
тудӱ̆ш чадырлар паз'оk,
уруш чадырлар паз'оk.
Чäс Алып нäңдiрт чадыр,
кӱ̆ш албан чадыр.
Чäс Алып аiтты,
Кан Пäргäнгä аiтты:
«Кӱ̆жӱ̆ң кӧп», тäдiр,
«кӱ̆ш кiжiзiң» тäдiр,

Digitized by Google

«сäн мäнï нäцдïрдïң,
«ам мäнï ӧдӱрбӧ!
«чоңымды алып пар!
«малымды тозы алып пар!
«мäнï ӧдӱрбӧ!» тäдï,
Кан Алып кälдï, аiтты:
«Чäс Алыпkа kыс пар,
«jаkшы kыс,
«сäн аны ал! тäдïр,
«аны ӧдӱрбӧ, нанҕым!» тäдïр,
«ӧдӱрзäң kыjал!» тäдïр.
«Уруштӱ тоkтаҕар!
«äбïнä парарҕа кäрäк!» тäдïр.
Уруштӱ тоkтады,
парды, кïрдï,
остол тартты,
табаk салды,
чïдïлäр, ïштïлäр,
паз'оk тоï пол чадыр,
kыстың пажын пïргä kош чадыр.
Ал нандылар,
Кан Алып пïргä нанды.
Кан Пäргäн äбïнä чäттï,
Кан Абаkаі аiтты:
«Кан Пäргäн, тур!» тäдï.
Кан Пäргäн турдӱ;
Кан Абаkаі аiтты:
«Мäн сäнï кӧрӧiн!» тäдï,
«kачан ӧlӧрзӱң кӧрӧiн!»
Кӧрдӱ, кӧрдӱ;
«Сäн ӧlӧр чоҕулзӱн!» тäдï.
Паз'оk аiтты:
«Кан Алып, тур! тäдï,
«мäн сäнï кӧрӧiн!» тäдï.

«қачан ӧлӧрзӱӊ кӧрӧiн!» тäдi.
Кан Алып турдӱ,
Кан Абакаi аiтты:
«Сäн атнакы ӧлӧрзӱӊ!» тäдi.
Кан Алып аiтты:
«Каiда ӧлӧрӱм?
«Каiда пiлiп чадырзыӊ?» тäдi.
««Сäн тыныӊ шыҕар чäр чоҕул,
««тыныӊ сäӊ iгi чарынаӊ шыҕар,
««анда ӧлӧрзӱӊ!»» тäдi.
Кан Пäргäн кäлдi,
äбiнä чуртӱна чäттi,
äбiнä абакаi кiрбäн чадыр.
Кан Пäргäн сурады:
«Но кäрäк сäн аны кiрбäн чадыр?»
Абакаi аiт чадыр:
«Ā кiрзä ӧлӧрзӱӊ!» тäдiр,
«пашкы äп äдäлi!» тäдiр.
Пашкы äп äттi,
парчан ӱжäлä кiрдi,
остол пäлäн тур чадыр,
табак пäлäн тур чадыр;
чiп чадырлар;
чiп чатканда,
пäд̡äзi äбiнä кiрдi.
Кан Пäргäнiӊ катты аiтты:
«Сäн äзäннäшпä!
«пäд̡äӊбiлä äзäннäшпä!»
Пäд̡äзi аiт чатты:
«Туӊмам, мā пар!
«араҕа iжäргä!» тäдi.
Абакаi: «Парба!» тäдi.
Кан Пäргäн аiтты:
«Парарҕа кäрäк полар,

Digitized by Google

«Кан̣ Алып нанҷы, мӓн параін!
«сӓн kал!» тӓдĭр.
Кан алып аіт чадыр:
«Чоk! мӓн параін!
«сӓн kал!» тӓдĭр.
Кан Алып парды,
Кан Пӓргӓн ӓбĭндӓ јат kалды.
Кан Алып пӓҷӓзĭнĭң ӓбĭнӓ кірдĭ.
Кӓн Аргӧ остол тарт чадыр,
Кан Аргӧ араҕа пӓрĭп чадыр,
іштĭlӓр, іштĭlӓр.
Кан Алып ӓзӓрік полды,
Кан Алып нандра шыkты,
адына мӱндӱ,
парды, парды,
Кан Пӓргӓнĭң
чуртӱнӱң таштына шыkты,
аттаң тӱжӱб-ӧlдӱ;
тыны аҕзынаң шыkпады,
тыны чарынаң шыk парды,
ат паза ӧlдӱ.
Амды Кан Пӓргӓн пӓды,
пӓҷӓзĭнӓ кір чадыр.
Пӓҷӓзĭ остол тартты,
пӓҷӓзĭ араҕа ал кӓlдĭ,
пӓҷӓзĭ аітты:
«Пӓрі кӓlіп оттур!
«остолҕа оттур!
«араҕа іш!» тӓдĭр.
Кан Пӓрҕӓнгӓ араҕа урдӱ,
Кан Пӓргӓн іштĭ,
араҕа парча кӧјӱп чадыр,
позунӱ кӧјӱп кӧрӱп чадыр.
Кан Пӓргӓн аітты:

«Сäн мäнї ӧдӱрӧргӧ санадың,
«араҕа ас!» тäдїр,
«араҕа кӧп кäрäк!
«паз'оk ур! іжäргä ур!» тäдїр.
Пäӌä амды паз'оk урдӱ,
Кан Пäргäн паз'оk іштї.
«Äзäн, палам!» тäп шыkты,
Кан Пäргäн äбінä кірбäдї,
адын мӱндӱ,
шäп чадыр, ӧlбӧн чадыр,
шäп чадыр, ӧlбӧн чадыр,
парчан äзäрїк пілбäн чадыр.
Кан Пäргäн парҕан ары
Кан Аргō пäӌäзї
Кара Мōспыла ігілä
чоныи малын парчан сӱрӱп парды.
Кан Пäргäн ӧlӱп полбан чадыр,
абакајы аны парҕан кӧрӱп
ылҕап чадыр,
сыkтап чадыр.
Паза кӧрӱп аны
тäгірäдäң kысјаk
торkо платпыла тӱшкäн,
Кан Пäргäндї äбірїп чälбїп чадыр.
Кан Пäргäн турӱб-алды;
ігі, ӱш äбіргäндä
Кан Пäргäн јаkшы полды,
саҕыжы кір кälдї,
тірїlїп кälдї.
Ылҕады Кан Пäргäн,
сыkтады Кан Пäргäн,
«Каіда полҕонмын?» тäдї,
«араҕа іжіт,
«паза пілбäн чадым.

Digitized by Google

«Малым kаiда?» тäдiр,
«чоным kаiда?» тäдiр,
«кäм оны аппарҕан?» тäдiр.
Паjа kысjаk Кан Алышты тiргiзiб-алды,
паза адын тiргiзiб-алды.
Кан Алып атkа мӱндӱ,
Кан Пäргäннiҥ малын сӱрӱп парды,
Кан Пäргäн анї оk пар чадыр,
Кара Мōсkа пар чадыр.
Кан Пäргäн парыб-оттурза
чурт тур кöрӱп чадыр,
паjаҕы чуртӱна амды чäттi,
äжiгiнä кiрдi,
пiр абаkаi шыш кäлдi.
Ташkары äзäннäш чадыр
араҕа пäр чадыр.
«Каi пар чадырзыҥ, Кан Пäргäн?»
Кан Пäргäн аiтты:
«Малым сӱр пар чарым,
«мäҥ пäҷäм ал партыр» тäдi.
Абаkаi аiтты:
«Сäн пäҷäҥä парар ползаҥ
«öлöрзӱҥ!» тäдiр,
«ä парба!» тäдiр,
«сäҥ тыныҥ kаiда?» тäдiр.
Кан Пäргäн аiтты:
«Мäҥ тыным сä но кäрäк пар?
«но кäрäк сурап чадырзыҥ сäн?»
Абаkаi аiтты:
«Тыныҥ kаiда полҕанын
«аiт мā!» тäдiр.
Кан Пäргäн аiтты:
«Мäҥ тыным kаiда полҷон,
«мäн уҥнабан чарым.»

Абаkаі аітты:
«Сäн тыныңны сā аіда пäрäін!»
Кан Пäргäн аітты:
«Сäн тынымны kаідаң піlгäн,
«мäн уҕаін! аіт!» тäдїр.
Абаkаі аітты:
«Сäн тыныңны пäҷäң ал партыр,
«сäн тының алтын kылыш,
«сäн тының алтын оk,
«сäн пäҷäң оны ал парҕан,
«сäн анāр парарползаң
«ölöрзӱң!» тäдїр,
«сäн мојыңны позың кäзäрзiң,
«ölöрзӱң!» тäдїр.
«Ол оҕы пäҷäң пожатса
«са позыңа кälзä
«ölöрзӱң!» тäдїр,
«сäн нан!» тäдїр,
«мынāр парба!» тäдїр.
Кан Пäргäн аітты:
«Мäн малымны сӱрöрӱм,
«мäн чонымны сӱрöрӱм,
«нанмассым!» тäдї.
Адына Кан Пäргäн мӱндӱ,
по абаkаібыла äзäннäш чадырлар.
Абаkаі аітты:
«Мäң äрім сäң оk малыңны
«сӱр парҕан» тäдїр.
«Алтын kылыш сā кäläр ползо
«аіт: ««Мäн Кан Пäргäнмін,
««алтын kылыш сäн, мā чäтпä!»»
«сäн āт аідар ползаң
«kылыш сäнї кäспäс» тäдїр,
«аітпазаң сäнї кäзäр» тäдїр;

Digitized by Google

«оҕың кälзä паза аіт:
««Мäн Кан Пäргäнмін,
««алтын оҕым, тыныма чäтпä!»»
«Сäн ӓ̄т аідар ползаӊ
«оҕы сäні ӧдӱрбӧс,
«ӓ̄т аітпазаӊ
«оk сäні ӧдӱрӧр!» тäдір.
Кан Пäргäн парҕан,
чäтті пäҷäзініӊ чуртўна.
Оны кӧр турўп чадыр,
Кан Алып урўш чадыр,
шібälдäіläр ӧдӱрўп чадыр.
Анда кӧрўп турўп
пäҷäзі оны кӧрдӱ,
kылышты пожатты,
kылыш кäl чадыр,
Кан Пäргäн ӧдӱрӧргӧ кäl чадыр.
Кылыш кälгäндä
Кан Пäргäн kыҕырды:
«Мäн Кан Пäргäнмін,
«мäні ӧдӱрбӧ!» тäп чадыр.
Кылыш оны ӧдӱрбӧдӱ,
Кан Пäргäннäӊ kатты-зары пар чадыр
Пäҷäзі пазоk оk пожатты,
оk кäl чадыр;
Кан Пäргäн ӧдӱрӧргӧ кäl чадыр;
оk кälгäндä
Кан Пäргäн kыҕырды:
«Мäні ӧдӱрбӧ, оҕым!
«мäн Кан Пäргäнмін!»
Оk паза kаттын оk сары пады,
Кан Пäргäн амды чуртўна кірді,
Кара Мо̄сты шапты,
kылышпыла ӧдӱрдӱ.

Пäцä амды шыкты, аітты:
«Äзäн, туңмам!» тäп чадыр,
«ӧдӱ̆рбӧ мäні, туңмам!» тäді.
Кан Пäргäн амды kылышпыла шапты,
kаморта кäсті,
пäцäзі ӧlдӱ̆.
Талаідың kажында ӧlдӱ̆,
анда чат чадыр.
Кан Алып кälді,
Кан Алып аітты:
«Ä Кан Пäргäн,
«сäн пäцäңні ӧдӱ̆рбӧссӱ̆ң!» тäдір,
«ӧдӱ̆рӧргӧ кäрäк jok!» тäдір.
Кан Пäргäн аітты:
«Но кäрäк ӧдӱ̆рбӧс,
«пäцäм мäні ӧдӱ̆ргӧн» тäді.
Кан Пäргäн
пäцäзінің ӧlгӧн сō̆гӱ̆н алды,
суҕа талаіҕа таштады.
Кан Пäргäн малын, чонын
парчан Кара Мōстың
малы чоныбыла тоза алды.
Ам Кан Пäргäн нан чадыр,
чуртӱна нан чадыр.
Кан Аргō абакаідың сō̆гӱ̆н
талаіда ak чатkан.
Кан Алып оны кӧрдӱ̆,
оны шāрып тартыб-алды
сōҕӱ̆н, äдін тоса
чӱ̆нӱ̆п чадыр,
чӱ̆нгäн сōнда
Кан Аргō тіріlіп кälді,
äзäннäш чадырлар.
Кан Алып аітты:

Digitized by Google

«Мā парарзыңма?» тäп чадыр.
Абаkаі аітты:
«Мäн сā параін!» тäдĭр,
ігілä алыш чадырлар,
kудаі оларды піргä kожып чатты,
олар нандылар.
Кан Пäргäннің чуртўна нандылар,
Кан Пäргäннің чуртўна чäттĭлäр,
äбĭнä кірдĭлäр,
äзäннäштĭлäр,
остол тарттылар,
табаk салдылар,
табаk чĭп чадылар,
араӷа пäрдĭлäр,
араӷа іштĭлäр,
улу тоі полып чадылар.
Канӌы, kанӌы кўн іштĭлäр,
пір нäдĭлä іш чадылар,
ігі нäдĭлä іш чадылар,
ам тоі тозылды.
Кан Алып аітты:
«Ам нанарӷа!» тäдĭ.
Кан Пäргäннің
пајаӷы kылыжы тур чадыр,
пајаӷы огы тур чадыр.
Кан Алып нанды,
kырык тäгірäнің ўстўнä шыкты,
чуртўнда чат чадыр,
улу алып kулыk пол чадыр.
Кап Пäргäн абакајыбыла
чуртўнда чат чадыр,
улу алып kулыk пол чадыр,
алыптар оны kоруk чадыр,
чуртўнда чурттап kалды.

Digitized by Google

2. Кара Кан.

Кара аттыг Кара Кан полҕан,
Кара Каныҥ малы кӧп полҕан,
Кара Каныҥ чоны кӧп полҕан,
чаҕыс kыс полҕан,
ады Алтын Арыг полҕан,
паза äр пала чоҕул.
Кара Кан kарып парды,
кӱш чоk полды.
«Äр палам чоҕул!» тäдiр,
«кӱш чоҕул!» тäдiр,
«позым мал кӧрӧiн!» тäдiр.
Кара Кан адын мӱнӱб-алды,
кӱшпiлä мӱнӱб-алды,
малын кӧр чадыр,
чонын кӧр чадыр.
Кара Кан аiт чадыр,
позына аiт чадыр:
«Мäҥ чоным кӧп!
«мäҥ малым кӧп!
«парча кӧрӧргӧ кӱжӱм албас» тäдiр.
«Чäр алтында адам
«по малдыҥ kамортазын алзын!
«по чонныҥ kамортазын алзын!
«мäҥ чаҕыс kызым
«малым пiлiп полбас,
«чоным пiлiп полбас» тäдiр.
Кыс аiт чадыр:
«Мäн kаiт пiлбäс?
«пiлäрiм!» тäдiр.
Абазы аiт чадыр:
«Чоk, пiлiп полбассыҥ» тäдi.

Digitized by Google

Кыс аітты:
«Сäн малымны пäрбäн чатсаң,
«чонымны пäрбäн чатсаң
«сäнбіlä пргä чатпассым,
«пашка чäргä парарым» тäдi.
Кыс тäзіп парды.
Абазы ылђап kалды,
іцäзi ылђап kалды.
Кыс рak парђанда
пашkа алыптың чуртўна чäттi,
алыпkа кiрдi,
ігiläзi äзäннäштi.
Алып сурады:
«Но кiжiнiң палазын полжанзың?»
«мā аiт пäр!» тäдiр.
Кыс аiт чадыр:
«Кара Каның kызымын,
«Алтын Арыг абаkаімын.
«Сäң адың кäм полжаң?» тäдiр.
Алып аiт чадыр:
«Ä kыс! мäн адым
«аг-оi аттыг Алтын Кан» тäдiр,
«сäн kаја парып чадырзың?»
Абаkаі аiт чадыр:
«Мынаң пäрi рak кälдiм,
«мынаң ары рak парарым,
«пiр Чылан Кан тäгäн kан пар,
«оның чуртў рak,
«оны öдўрöргö кäрäк» тäдiр,
«ол ölзö ölöргö» тäдiр,
«мäн ölзöм ölöрг'ok!» тäдiр,
«ол кўш kан» тäдiр,
«пашkа kандар нäңдiрiп чадыр,
«пашkа чäрläрдiң kаланын

«Чылан kан ал чадыр,
«оны пашkа чäрläрдiң алыштары
«kорук чадырлар
«ылҕап чадырлар,
«тölöп чадырлар.
Абаkаi Чылан Канҕа пар чадыр.
Кöп парҕанда, ас парҕанда,
Чылан Канны кöр чадыр.
Парчан аң анда тур чадыр,
парчан kуш анда тур чадыр.
Абаkаi оны кöр чадыр.
Аңбыла kуш тоза ылҕаш чадыр;
Чылан Каның äмï анда чоҕул,
ӓ̄н чазыда тур чадыр.
Чылан Каның аҕзы анда
пiр äрïн тäгäрiдä,
пiр äрïн чäрдä,
ӓ̄гï чäрдä тур чадыр.
Абаkаi кöрӱп чадыр.
Алып кälзä,
аңбыла kуш кälзä
парчазы аҕзына кiр чадыр.
Абаkаi кälдï,
аҕзына пазоk кiрдï,
анда кiжiläр, алыштар,
аңнар, kуштар
анда тiрïг чӱр чадыр.
Абаkаi Чылан Каның чӱрöгӱ чäттï,
чӱрöгӱн тудӱп кöр чадыр.
«Каiды öдӱрöр?» тäдï.
Алыптардаң сурап чадыр.
Алып аiт чадылар:
«Ä абаkаi!
«пiс оны öдӱрӱп полбан чадыр,

«сäн kӧр! абаkаі!
«kаіда ӧдӱрӧргӧ кӧр!» тäдір.
Абаkаі аіт чадыр:
«Мā kылыш пäрāр!»
Алып kылышты пäрді.
Абаkаі kылышпыла
Чылан Каның чӱрӧктӱ шапты,
Чылан Кан ӧlбӧн чатты,
абаkаіның kылыжын сыныш парды.
Амды абаkаі позының kылыжын алды,
абаkаі kыіҕырды:
«Алыштар, кӧр турāр!
«мäн шāп кӧрӧін!» тäдір,
kылышпыла шапты,
Чылан Кан ӧlдӱ.
Чылан Кан ӧlгӧндӧ
абаkаі іштäң шыkты,
kуш ушт'оk,
аң пард'оk,
алыптардың тірігläрі
іштäң шыkт'оk.
Алыптар аіттылар:
«Чажың узаk ползын!
«чаjаның пӧзӱк ползын!
«сäн піскä чакшы äттің,
«сäн пісті арҕаладың,
«піс албан сā пäрälік!» тäділäр.
Абаkаі аітты:
«Ä алыштар!
«мäн албаныңарды албассым,
«мā кäрäк чоk! тäді,
«kаіда пурунда чаткаңзäр
«ам оk чадар!» тäді.
Амды абаkаі

малын алды,
чонын алды,
абазына нанды,
іџäзінä нанды.
Абазының äмінä чäтті,
кірді, äзäннäшті.
Остол тартты,
табаk салды,
табаk чі̄п чадылар.
Абазы сурап чадыр:
«Каіда пар кälдің, палам?»
Палазы Алтын Арыг
kаіда чӱргӧнӱн аіт чадыр,
алыпты ӧдӱргӧнӱн аіт чадыр.
Абазы kызын пактады,
«Кӱш сäн! чакшы!» тäдір,
«куштӱң тынын алдырдың,
«аңның тынын алдырдың,
«алыптардың тынын алдырдың.
«Малымны сā пäрäін!
«чонымны сā пäрäін!
«мäн кӱш чоk апшыјаk
«ӧlӧргӧ санап чадырым.»
Абаkаіӷа парчан пäрді,
абаkаі анда чатты.
Абазы ӧlдӱ,
ӧlгӧн сӧ̄гӱн чы̄п салды,
тоі полып чадыр;
ылӷап чадырлар,
сыktап чадырлар.
Кыс аіт чадыр:
«Каіт kонормын?» тäдір,
«абам чоk» тäдір,
«чаӷыс чадарӷа чабал!» тäдір.

Digitized by Google

Чаkкан, чаkкан,
ас чаkканда, кöп чаkкандā,
алып кäl чадыр,
äмінä кіргäн äзäннäшкäн.
Алып аіkкан:
«Мā парарзыңма?» тäдір.
Кыс аіkкан:
«Каіды кіжізін?» тäдір,
«абаң парба? іцäң парба?» тäдір.
Алып аіkкан:
«Абам чоk, іцäм чоҕул! тäдір,
«адым kара kула аттыг Катканцыла.»
Кыс ā пар чадыр,
тоі пол чадыр,
іш чадылар араҕа,
чіп чадылар табаk.
Алып аіkкан:
«Чуртум чоk! тäдір,
«мäн пö чадарым! тäдір,
«мал пілäргä!
«чон пілäргä!» тäдір.
Кыс аіт чадыр:
«Мал пäлäн» тäдір,
«чон пäлäн» тäдір.
Чат чадырлар.

3. Оҕлаk.

Пурун оҕлаk полтыр,
абазы чоҕул,
іцäзі чоҕул,
öскÿс оҕлаk полҕан,
кäп чоҕул, чылаш,
чіргä табаk чоҕул.

Ол оҕлактың чаҕыс нӓгӓцізі полган,
ӓрі чоҕул ӧскӱс кат полган,
оҕлакты нӓгӓцізі азрап чадыр,
оҕлак чылāш чӱргӧн,
нӓгӓцізін аіт чадыр:
«Каіт конарбыс?» тӓдір.
««Мӓн аңнап парарҕа кӓlгӓімін.»»
Оҕлак аңнап шыкты,
тоҕус кік урнӱштӱ,
атты, парчазы ӧlдӱ,
оны оҕлак туттӱ,
іңнӓніб-алды.
Тӓрӓзін соідылар,
тӓрӓзінӓң тон ӓттіlӓр,
ӓдін чідіlӓр,
курсак тосты.
Оҕылчак аіт чадыр:
«Мӱнӧргӧ мā ат кӓрӓк,
«мында ат чоҕул.»
Оҕлак узуп чадыр,
турӱп кӓlзӓ,
ӓжіккӓ шыкты,
ат тур чадыр ӓжіктӓ,
ӓзӓр чоҕул,
чӱгӓн чоҕул,
ат аіт чадыр:
«Ӓзӓнмӓ, оҕлак?» тӓдір,
«мā мӱнӱп поларзыңма?» тӓдір.
Оҕлак аіт чадыр:
«Каіт мӱнмӧс?
«сā мӱнӧргӧ кӓрӓк» тӓдір.
Ат оҕлакка кӓl чāр,
оҕлак ат мӱн чāр,
ӓзӓр чоҕул,

чӱ̆гӓ̆н чоҕул,
мӱ̆нӱ̆б-алды.
Абаkаі ылҕап чā̆р,
сыkтап чā̆р, аіт чā̆р:
«Мӱ̆нмӧ̆! ат сӓ̆нї ӧ̆дӱ̆рӧ̆р;
«сӓ̆ң ӓ̆зӓ̆рің чоk,
«сӓ̆ң чӱ̆гӧ̆нӱ̆ң чоk,
«kаіт оны тудӱ̆б-аларзың?» тӓ̆дір.
Оҕлаk мӱ̆ндӱ̆, ӓ̆зӓ̆ннӓ̆шті,
парыб-ысты,
парҕан, парҕан,
ас парҕанма, кӧ̆п парҕанма,
талаідың kажына кӓ̆lдї,
kажында чаkшы kазың чадыр.
Оҕлаk оны кӧ̆р чадыр.
Ады аітты:
«Мында чаkшы аҕаш,
«мында kоналык!» тӓ̆дї.
Ат ā турдӱ̆,
оҕлаk аттаң тӱ̆штӱ̆,
анд'оk узуп парды.
Ӯсkан кӓ̆lзӓ̆ таң атты,
кӱ̆н шыҕып кӓ̆lдї,
ады анда турдӱ̆,
ӓ̆зӓ̆р чӱ̆гӓ̆нбіlӓ̆ турдӱ̆.
Оҕлаk турдӱ̆, ӓ̆зӓ̆ннӓ̆шті,
саҕынып парды,
оҕлаk аіт чадыр:
«Піскӓ̆ kудаі полышkан полар,
«kурсаk полбаҕанда
«чаkшы kурсаk пар оk полды,
«кӓ̆п полбаҕанда
«чаkшы кӓ̆п пар оk полды,
«ат полбаҕанда

«чакшы ат пар оk полды,
«äзäр, чӱгäн полбаҕанда
«чакшы äзäр, чӱгäн пар оk полды.»
Оҕлаk ылҕап чадыр:
«Адам чоҕул,
«іџäм чоҕул,
«адап пäрäр кіжі чоҕул,
«кäм мäнї адар?» тäдїр.
Ат аіт чäр:
«Сäн адыңды kудаі адар.»
Оҕлаk сурады:
«Ол kудаі kаіда?» тäдїр,
«мында пар полза
«адым адап пäрäр äдä» тäдїр.
Ат аідыш чäр:
«Мā табрак мӱн!» тäдїр,
«табрак паралыk!» тäдїр.
Адыша мӱндӱ,
пäш kулаш парды,
kазыңда кіжі kыіҕырды:
«Тоkта, оҕлаk!» тäдї,
«парба, оҕлаk!» тäдї.
Оҕлаk тоktап парды,
ол аҕашkа кöрзö
анда аk паштыг апшаk
kазын пажында оттур чадыр.
«Тоkта, оҕлаk!» тäдїр,
«адың адап пäрäін!» тäдїр,
«Аіманыс пол!» тäдїр.
Оҕлактың ады амды Аіманыс полҕон,
оҕлаk амды погда полҕон.
Аіманыс сурап чäр:
«Сäн но кіжі
адымды адап пäрдїң?» тäдїр.

Digitized by Google

Апшаk аіт чäр:
«Мäн но кіжі полаін?
«чаjачы kудаібын» тäдір,
«абазы чоk кіжінің
«адым амды мäн адап пäрдім.
«Сäн абаңны алып ӧдӱргӧн,
«арҕа малын сӱрӱп-парды,
«арҕа чонын сӱрӱп парды,
«сäң кӱжӱң атнаkы ас,
«парар ползоң ӧлӧрзӱң» тäдір.
Аімаңыс аітты:
«Малымды, чонымды сӱрӧін,
«ӧlзӧм ӧlгӧім!» тäдір,
«мäн чаҕыс кіжі,
«мäн ӧlзӧм-дā кіжі ылҕабас!» тäді.
Аtkа мӱндӱ
парыб-ысты,
ас пардыба, кӧп пардыба,
кӧрдӱ, кӧрдӱ,
мӧзӱк таг кӧрӱн чадыр.
Ол тагҕа кälді,
ат ылҕап чадыр.
«Äккäі адым!» тäдір,
«но кäрäк ылҕадың?» тäдір.
Ат аіт чадыр:
«Мäн ылҕап чарым,
«сäң абаңның ӧlгӧн сӧгӱ
«таг полып парды,
«аң учӱн ылҕап чарым!» тäдір.
Аімаңыс тагбыла äзäннäшті,
паз'оk парды,
ас парҕанма, кӧп парҕанма,
аімаk кӧрӱндӱ,
мал кӧп,

чон кöп,
Аімаңыс кöр чадыр,
Аімаңыстың абазының
малы, чоны анда полђан,
ӓмінӓң ӓжігінӓ чӓттӀ.
Алыптар кöп турђан,
пӧ албан тöІöп чадырлар.
Ол ал чадыр.
Аімаңыс аіт чадыр:
«Ол кӯш кіжі», тӓдїр,
«адын сурап кöрöін,
«мӓң абамны каідьш öдӯргöн полђан?»
Аттаң тӯштӯ,
ӓмінӓ кірдї,
алып анда чатты.
«Ӓзӓнмӓ, нанцы?» тӓп чадыр.
««Но кіжінїң палазын полжаңзың?»»
Аімаңыс аіт чадыр:
«Сӓн мӓн абамны öдӯргöнзӯң,
«сӓң адың кӓм?» тӓдїр.
««Мӓн адым!»» тӓдїр
««чӓргӓн аттыг Чӓ̄к Пӓргӓн.»»
Аімаңыс сурап чадыр:
«Сӓн мӓң абамны нодаң ары öдӯргöн?»
Чӓ̄к Пӓргӓн аіт чадыр:
«Абаң мӓ̄ албан пӓрбӓгӓндӓ öдӯрдӯм,
«чоның мында,
«малың мында,
«кӓрӓк полза нандрып аппар!» тӓдї,
«таныш поларђа» тӓдїр,
«öдӯрӯшпöскö» тӓдїр.
Аімаңыс аіт чадыр:
«Сӓн абамны öдӯргöн,
«амды мӓн сӓні öдӯрöрӯм! тӓдї,

Digitized by Google

«сäң малыңны аппараін!
«сäң чоныңны аппараін!» тäдір.
Чäк Пäргäн аіт чадыр:
«Мäң туңмам пар,
«сäн оны ал!» тäдір,
«ӧдӱрӱшпӧскä!» тäдір.
Амаңыс: «Чоk» тäдір,
«ӧдӱрӱжӧргӧ» тäдір.
Аімаңыс оны шапты,
уруш чадырлар,
кӱрӧш чадырлар,
оkпыла адыш чадырлар,
ӧдӱрӱш полбан чадырлар,
ас кӧп тудӱштӱлар,
Чäк Пäргäнің туңмазы:
«Сläр тоkтазыңар!
«мäн Аімаңыска парарым!» тäді.
Аімаңыс kысты кӧрдӱ,
кӧlӧн чадыр.
Уруш тоkтады,
äмгä кäldіläр,
табаk чіп чадырлар,
тоk пол чадырлар,
чон паз'оk тоілап чадыр,
араҕа іш чадыр,
мал ӧдӱр чадыр,
äт чіп чадыр.
Чäк Пäргäн амды аітты:
«Ä, Аімаңыс,
«сäн абаkаі алдың,
«мä чоҕул» тäдір,
«аларҕа кäрäк полар.
«Кыс анда пар,
«сäн kудалап пар!» тäдір.

Digitized by Google

Аiмаңыспыла Чӓк Пӓргӓн ǰiгiлӓ
атkа мӱндӱ, парды,
ас парҕанба, кӧп парҕанба,
ол абаkаiҕа чӓттï.
Абаkаi аларҕа ӱдӱрӧ шыкты;
абаkаiдың ады Кан Кыс полтыр,
малы малдаң кӧп полтыр,
чоны чонноң кӧп полтыр.
Абаkаi аiтты:
«Чӓк Пӓргӓн сӓ парбассым» тӓдiр,
«уруш кӧрӧргӧ!» тӓдiр,
«сӓн мӓнï пассаң
«мӓн сӓ парабын» тӓдïр,
«мӓн сӓнï пассаң
«ӧдӱрӧбӱн» тӓдiр.
Iгiлӓ шыkтылар, уруштылар,
шабыштылар, адыштылар,
ылгаш чадырлар,
ӧдӱрӱш полбан чӓр.
чӓттi чылдың пажында
Чӓк Пӓргӓн пастыр чадыр,
Аiмаңыс шыkты,
kыспыла тудӱштӱ,
урӱштӱлар, тудӱштӱлар,
шабыштылар, адыштылар,
ылҕаш чадырлар,
ӧдӱрӱш полбан чарлар.
Чӓттi чылдың ары
Аiмаңыс kысkа нӓңдiрт чадыр.
Чӓk Пӓргӓн амды кӓлдï,
«Тудуш кӧрӧiн!» тӓдïр.
Аiмаңыс кӓдӓрӓ парды,
Чӓк Пӓргӓн kыспыла тудӱштӱ,
уруштӱлар, тудуштӱлар,

шабыштылар, адыштылар.
Пазоk ӱш чыл тудӱштӱлар,
ӱш чыл пажында
Чӓк Пӓргӓн аітты:
«Мӓн кӱжӱм кöп полҕан,
«ам абаіды öдӱр полбан чӓрым.»
Пазоk тудӱштӱ.
Абаkаі нӓңдірді, аітты:
«Кӱжӱм ас» тӓдір,
«мӓн сā парам!» тӓдір.
Аімаңыс кӓlд'оk,
амды тоі полды,
паштары пірга kожыл чāр.
Мал öдӱр чадырлар,
араҕа іш чадырлар,
кӱштöп іш чадырлар,
пір чӓттi кӱн іш чадырлар,
тоі тозылды,
тӱгöнӱп парды.
Чӓк Пӓргӓн аіт чадыр,
«Нанарҕа кӓрӓк!» тӓдір,
малын, чонын сӱр чāрлар,
ӱжӓlӓзі нан чадырлар.
ас парҕан, кöп парҕан,
чуртӱна чӓдіб-оттурдӱ,
Аімаңыс Чӓк Пӓргӓнің чуртӱн кöрдӱ,
ӓжігінің алында kара ат турӱ.
«Сlӓр мында тоkтāр,
«мӓн кöрöін!» тӓдір,
«алыппа? кіжібӓ?
«кӓм кӓlгӓн кöрöргö» тӓдір.
Аімаңыс парҕан,
Чӓк Пӓргӓн kāтпыла kалды,
Аімаңыс ӓжігінӓ кӓlді,

аттаң тӱштӱ,
адын паҕлап салды,
äмінä кірді.
Алып оттур чадыр.
«Äзäнмä, Аімаңыс наңҷым?» тäдір,
«мäн алашкан кіжізін
«сäн алдың» тäдір.
Аімаңыс сурады:
«Адың кäм?» тäдір,
«абаң кäм?» тäдір.
Алып аітты:
«Абам чоҕул», тäдір,
«іҷäм чоҕул» тäдір,
«аі kара аттыг Алтын Äргäк
«адым» тäдір.
Аімаңыс аіт чадыр:
«Абаkајымды пäрбäсеім,
«уруш кöрöлӱк!» тäдір,
«кäм пістің кӱш кöп,
«ол абаkајыны алзын!»
Тудӱштӱлар, урӱштӱлар,
шабыштылар, адыштылар,
ас полды, кöп полды,
Аімаңыстың кӱжӱ ас полды,
Аімаңыс ылгап чадыр,
Алтын Äргäк öдӱрӱп полбан чäр.
Аімаңыс аітты:
«Мäні табраk öттӱр!
«абакајым сäн ал!» тäді,
«мäні öдӱрбöзöң
«абаkајымны алып полбассың.»
Канҷы шäп чадыр,
Аімаңыс öлбöн чадыр.
Чäк Пäргäн кäлді, аітты:

«Оны ӧдӱрбӧ!» тäдï,
«мäнï ӧдӱр!» тäдï.
Уруштӱ, тудӱштӱ,
ӱш чыл шыкты,
Чäк Пäргäн ӧlдӱ.
Аімаӊыс паз'оk кälдï,
паз'оk уруштӱ,
оkпыла адышты,
kылышпыла шабышты;
Аімаӊыстыӊ кӱжӱ ас полды,
Аімаӊысты ӧдӱрӧргӧ полбан чадыр.
Аімаӊыс аітты:
«Ӧдӱр мäнï!» тäдï,
«абаkајыны алзын!» тäдï.
Паза ӧдӱрӱп полбан чадыр.
Ол тужӱнда
ігі сарнаӊы кіжіläр кälдï,
сарнап чадырлар:
«Аімаӊыс ӧlбӧзӱн!
«піс аныӊ ордына ӧдӱр!»
Сарнады, сарнады,
Алтын Äргäк kaja полды,
ады паз'оk kaja полды.
Аімаӊыс по кіжіläргä пады,
äзäннäштï, сурады:
«Сläр kaiдаӊ кälгäн кіжі полжаӊзар?»
««Піс абазыныӊ чоны!»» тäдïр.
«Кäм кіжі?» тäдïр.
««Піс аба чоk, іӊä чоk,
««тäгін чајалҕан кіжі;
««піс сäӊ арҕыжыӊ поларбыс.»»
Чäк Пäргäндï тіргïзіб-алдылар,
äмгä пардылар,
табаk чідïläр,

мал ӧдӱрдӱlӓр,
ӓт чідіlӓр,
араҕа іштіlӓр,
ылҕаш чадырлар,
сарнаш чадырлар,
ӱш кӱн тоілап турдулар.
Тоі тозылды,
Аімаџыс аітты:
«Нанарҕа кӓрӓк» тӓдї,
малын алды,
чонын алды,
ас полҕан, кӧп полҕан,
Аімаџыс ӓмінӓ чӓттї,
чуртӱнда ӓгӓџі оттурдӱ,
олар ӓзӓннӓштіlӓр,
табаk чїп чадырлар,
тоі ӓт чадырлар,
ӓт пыжырт чїп чадырлар,
улузӱ тоілап чатты.
Аімаџыстыҥ абакаjы
чоkтыг кіжіlӓргӓ кӓп пӓрдї.
Амды абырлыг чаттылар,
паза чӱрбӧн чаттылар,
паза парбан чаттылар.

4. Алтын Таіџы.

Пурун пурун полтыр,
Аk Кан апшыjаk полтыр,
kуртуjаk алтон чаштыг полтыр,
апшыjаҕы чӓтт'он чаштыг полтыр,
пала чоk полтыр.
Аk кан апшыjаk
аҕ-оі атты мініп

Digitized by Google

ak таіҕазына аңнап пар чар,
пурунда таіҕазы маллыг полтыр,
ам малы чоk полтыр,
чӳрдӳ, чӳрдӳ, пір нӓмӓ таппады.
Нанды ӳгӳзӳнӓ апшыјаk;
наныб-оттурза
kуртујаҕы пала тапты,
апшыјаk ӳгӳзӳнӓ кіріп кӓlзӓ
kуртујаk ōлаk тӯб-алды.
Палабыла џуртап чадылар,
паланы азрап чадылар,
ӧс-чӓр ōлаk kудаібыла
кӳн саін аідас пол чар,
кӧп полтыр ас полтыр,
ōлаk чӳгӳр чадыр,
ōлаk аітты абазына іџӓзінӓ:
«Адымны адап пӓр!»
Ak Кан тоі сал чар,
чонына чып чар,
палазының адыны ададарҕа.
Чон чып кӓlді Ak Канҕа,
пір кіжі адатпады,
пір кіжі јаkшы адын таппады,
ат пӓрбӓн чӓр,
чон тарап парды,
ōлаk ады чоk полды.
Ташkын шыk парды,
анда kарап кӧрзӧ
пір ak сакаллыг апшыјаk
сакалны пазып пар чар.
Ōлаk аіт чар позыңа;
«Пу kаідыг апшыјаk пар чар?»
чӳгӳрӳп парды ōлаk,
апшыјакты kӓб-алды kолдаң

Digitized by Google

kāб-алыш чäдініп
ÿгÿзÿнä алыш кäідi,
«Апшыјаk!» тäдір, «кäl!» тäдір,
«мäң адымны адап пäр!»
Апшыјаk аіт чар:
«Ak Канның палазы
«аҕ оі аттыг Алтын Таіцы пол!
«аҕ оі ат чÿрбöн
«су-дā пÿткÿl kалбазын!
«Алтын Таіцы чÿрбöн
«äl-дā пÿткÿl kалбазын!
«алыпka алдырба!» тäдi,
«кÿlÿккö туттурба!» тäдi.
«Äртäн таң атса
«аҕ-оі адың кäläр позы,
«чарчынҕа паҕлалып kалар,
«сäң кäсчäң кäбі
«парчан паҕлалып kалар.»
Алтын Таіцы kоныб-алды,
äртäн таңда шыkты ташkын,
шыkса аҕ-оі ат кälіп
алтын чарчынҕа паҕлап kалҕан,
шыҕыб-алды адыны кöрÿб-алды,
кöрсö kанца кäсчäң кäбі
ат ÿстÿнö паҕлап kалҕан,
кäс чäр позы Алтын Таіцы
кäссä тоннары узун полтыр,
Апша! тäп тір; мäн амды кіцігбін,
«öссöм мā чäп полар!»
Абазына сурап чадыр:
«Мäң алҕан кіжімні пÿlдÿңмö?»
Адына мÿнÿб-алды;
абазы аітты ōлаkkа:
«Амды парба палам!» тäп тір

Digitized by Google

«кўжўң кірзä парарзың.»
Палазы парарђа санап чадыр.
«Парзаң пар, палам! тäп тїр,
«Пурун ігі чакшы ат чіткäн» тäп тїр,
«ол ат мынāр оk парђан,
«ол адымны Сары Чälбäгäн ŏрлаб-алђан.»
Алтын Таіцы аны уkкан тарынды.
«Сäн, Сары Чälбäгäн!» тäп тїр,
«абам kарāн чађында
«адыны ŏрлап пардың,
«мäн чäт кöрїн!» тäп тїр,
«мäн сā ӱ̆рŏдŏрӱ̆м!» тäп тїр.
Ађ-оі ады мӱ̆нїб-алды,
Сары Чälбäгäн сары парды,
парды, раk парды.
Пір чаkшы алыпты
кіжі ölтӱ̆р сал пар тыр,
kуртуjађы парчанда турӱ̆п,
уђлап чадыр, сыkтап чадыр.
«А! Аk Канның палазы
«Алтын Таіцы!» kуртуjаk аітты,
«апшыjађымны тіргїс пäр!
«кіжі аны ölтӱ̆ргöн.»
Аk Канның палазы, Алтын Таіцы,
ӱ̆гäзїнäң сурап чадыр:
«Сäң апшыjађыңны кäм ölтӱ̆ргöн?»
««Сары Чälбäгäн ölтӱ̆ргöн»» тäдї,
«Нодаң ары ölтӱ̆ргöн» тäп тїр.
««Äзä Аk Канбыла улуг нанцы полђан,
««Аk Канның ігі чакшы адын
««Сары Чälбäгäн ŏрлаб-алып парђан.
««Талашkан апшыjађым,
««андаң ары ölтӱ̆рӱ̆п салђан.»»
Алтын Таіцы аны уkканда

Digitized by Google

тарын чадыр Чälбäгäнгä.
«Мäн чäткäндä ÿрöдöрÿм!»
Кöп полдыба, ас полдыба,
Алтын Таiџы парды,
Сары Чälбäгäн сары парды,
парып, парып, парып
Сары Чälбäгäннiң чуртуна чäттï.
Пiр саjыгчы кiжi кälдï,
«Алтын Таiџы!» тäп тïр,
«Сары Чälбäгäнгä но кälдïң?» тäп тïр.
««Но кäрäк кälïн?»» тäп тïр,
««Сары Чälбäгäн Аk Канның kаран шакта
««iкi чакшы ат ōрлаб-алды.
««Но кäрäк ōрлаб-алды?»» тäп тïр.
«Аk Канның палазы Алтын Таiџы
«кälгäн чолың пар полар,
«нанар чолың чоk полар,
«Сары Чälбäгäн öлтÿр салар сäнï,
«Сары Чälбäгäн кÿч!» тäп тïр.
Алтын Таiџы ā тарынџан,
ол саjытты шāб-ыза-бäрдi,
öлдÿ анда саjыт кiжi.
Сары Чälбäгäннïң ÿгÿзÿнä кiрïп парды,
кiрiп парза Сары Чälбäган уiктап тыр,
Алтын Таiџы уiџатты.
«Тур, Сары Чälбäгäн!» тäп тïр,
«сäн абамның iгi чакшы адын ōрлаб-алдың,
«нодаң ары ōрлаб-алдың?»
««Iкi чакшы ат улуг äбäс!»» тäп тïр,
««амды сäнï, Алтын Таiџы,
««сäнï чоныбыла малыбыла,
««парчазын албан туттÿрарым.»»
Алтын Таiџы амды
тарынмас полза тарынды,

Digitized by Google

«А̇кä! Сары Чäлбäгäн!
«kаiдаң ӓ̄н чäрдäң мал таптың?»
Сары Чälбäгäн Алтын Таiцыбыла
аңдаштылар, тудӯштӯлар.
Тудӯшkан аразында
Сары Чälбäгäн чо̄kтап тыр:
«О̄рлаҕан малыңды кӧп кäl jӱ̆р!
«тының аkkälä-бäрдің» тäп тiр.
Ігi аiландылар, ӱ̆ш аiландылар,
алтын ӧргӧ̄ о̄да-шабыш kалдылар,
чалаңҕа шыk кäliп тудӯш кäldiläр,
ас тудушkанда, кӧп тудӯшkанда
Алтын Таiцы Чälбäгäннi ас тудӯнӯп,
чäргä кӧп тajан чар,
ас полдыба, кӧп полдыба,
iзiг чäl кiрiп парды,
Алтын Таiцының кӱ̆цӱ̆нӧ кӱ̆ш kожылды,
кӧп полдыба, ас полдыба,
Сары Чälбäгäннi
kан тäгрǟ шаҕарып туттӯ,
чäргä аkkäl тӱ̆жӱ̆рдӱ̆,
ӧlбӧс позы ӧlӧ-бäрдi.
Ӧlгӧн сӧ̄гӱ̆ таг полды,
тӧ̄гӱ̆lгӧн kаны талаi аҕа-бäрдi.
Аk сырҕа малын шыҕыб-алды,
чуртӯна аkkäläргä.
Ігi чакшы чiтkäн ады
малның аразында полды.
Арҕа чоныбыла,
чiткäн малабыла
чуртӯна нандра чӱ̆рдӱ̆.
Чолда пijа ӧlтӱ̆ргӧн кiжiнiң
kуртуjаҕы ол оk сыkтап чадыр,
kуртуjаk ол оk уҕлап чадыр:

«Пашта паш Алтын Таіцы,
«Ak Канның чаӡыс палазы,
«апшыյакты тіргіс пäр!» тäдір.
Карбанынаң алтын торго пылат
Алтын Таіцы чыӡарып тартты,
ары пäрї чälбіб-ысты,
ölӱп тоӡус чыл полӡан кіжі
турӡӱза-бäрдї Алтын Таіцы.
«Ну, Алтын Таіцы!
«тоӡус чыл ölгöнӱмнӱ тіргіс пäрдің.»
Пазоk аннаң нан чадыр,
нанып парӡанда,
ігі таг ашканда,
ӱш су кäшкäндä
kуртуյаk апшыյаk
сōннаң паш kоі чадыр.
Кöп полдыба, ас полдыба,
чуртӱна чäт кälдї,
аӡ-оі атты полза пош таштады.
«Сӱттӱг кölдöң суӡадап чӱр!»
Ӱгӱзінä кірä чӱгӱрдӱ,
Ak Кан апшыյаk kара-бäрдї,
kозанцылап паш аӡара-бäрдї,
Сары Чälбäгäннің малыны
Ak Канның малабыла kожыла-бäрдї.
Іцäргä су чäтпäн чäр,
чїргä от чäтпäн чäр.
Ak Кан апшыյаk ölö-бäрдї,
ölӱп ӱш kонӡанда,
тöртӱнцӱ кӱндä kуртуյаk ölдӱ.
Апшыյаk kуртуյактың сōгӱ
тäбір тыт пажына піргä тартkан,
алтын kāрчаk äдіп
апшыյаk kуртуյактың сōгӱнӱ

Digitized by Google

ā сал кälіп,
тäбір тыткa шаҕарыб-ысты,
абазының чуртӱн
Алтын Таіңы тудӱп чада-бäрдї.

Прас пажынаң рак äмäс.

5. Каратты Пäргäн.

Алтын Кан полтыр,
пір чӱс пäш чаштыг,
кыс чок полҕан,
ӧл чок полҕан;
ӧрӧкӧн ылҕап чадыр.
«Но кäрäк ылҕап чадырзың?»
апшыјак сурап чадыр.
Ӧрӧкӧн аіт чадыр:
«Карып пардың, апшыјак полдың,
«оттус тäгрі тӧзӱнӱң ол ңанда
«Кускун Алып нанңың
«кälіп сäнї ӧlтӱрӱп,
«шалың кӱрӱп парар.»
Алтын Кан апшыјак тарынып чар,
ӱдрä парарҕа санап чар,
адыны äзäрläп салды,
шыҕып адына мінді.
Алтын тагдың чарым чаны кӧш парды,
ак ӱргӧгӧ чарым чаны кӧш парды,
аспа тäкпä пар чар.
Кускун Алып нанңы кäl чäр,
туштап чар Алтын Канҕа.
«Сäнї ӧlтӱрӱп ак малын алып парарҕа
«кälдім, Алтын Кан» тäдір.
Кылышпыла чабыштылар,
тудӱжӱп чадырлар,

Digitized by Google

чӓттi кӱн чӱрдӱ тудӱжӱп,
Алтын Кан ӧлӱп kалды.
Кусkун Алып малын сӱр чадыр,
ӧрӧкӧннӱҥ kараҕыны сӧлтыр салды,
атkа мiндiрiб-алды,
паҕлап салды Кусkун Алып,
сӱрӱп пар чар малды.
Алтын Канныҥ iгi чаiзаҥ полтыр,
Улуг Пiлiгџi, Кiџiг Пiлiгџi.
Улуг Пiлiгџi аiт чадыр:
«Кiжi салып параҥдар!
«сӧҥы тӧlгӧ кӓрӓк полар.»
Кiџiг Пiлiгџi аiт чадыр:
«Кусkун Алыпkа аiдарым» тӓдiр.
Сӱргӧн, сӱргӧн малды
сӱрӱб-ыза-бӓрдi
Кусkун Алыштыҥ чӓрiнӓ.
Ӧрӧкӧннӱ малдаштына
одаг ӓдiп сала-бӓрдiлӓр.
Улуг Пiлiгџi мал kадартып салдылар,
Кiџiг Пiлiгџi kанбыла чӱрӧ-бӓрдi.
Чат чадыр амды ӧрӧкӧн.
Улуг Пiлiгџi ӧрӧкӧнгӧ кӓlдi,
орта тӱндӧ ӧрӧкӧнгӧ кӓlдi.
Улуг Пiлiгџi уk чар,
ӧрӧкӧннӱҥ ӱзӱндӓ
пала ылҕап чадыр.
Кiрiп парды ӧрӧкӧнгӧ,
тӱб-алтыр ӧрӧкӧн пала,
ōлаk тӱб-алтыр.
«Кусkун Алып амды пiлӓр» тӓп,
«пала тӱҕанын пiлӓр» тӓп.
Чӓр алтында кӱрӱп kазып
ā паланы тӱжӱрӱп салдылар,

чäтті kулаш ӳмцӳбiлä азрап.
Кiцiг Пiлiгцi пiл чäр.
Улуг Пiлiгцä аiт чар:
«Шымыkтаза-даƀы аiтпаспыс.»
Куskун Алыптаң тäңцiк käлдi.
«Пала таптāр» тäп,
«палаңны пiскä пāрāр!» тäп,
Алтын Канның тöiӳнӳ пiс азраң!»—
««Таппāмыс паланы»» тäдi.
«Сурап, сурап чар таппāмыс» тäдi.
«Пала такпан кiжiнi
«Алтын Канның öрöкöнӳ
«алдыр kälāр кäрäк!»
«Такпанба äдiң пала, öрöкöн?»
««Таппадым»» тäдiр öрöкöн.
«Кылышпыла käс сал!» тäдiр.
««Пала таппадым»» тäдi.
«Сöспiлä шыƀарып полбас» тäдiр,
«шымактар кäрäк öрöкöнӳ.»
Öрöкöнӳ шāп чар,
öрöкöнӳ шымыkтап чар,
ылƀап чар öрöкöн,
шāп, шāп öрöкöнӳ,
ӳгӳдäң шыƀара шäiiб-ысты,
öрöкöн нан парды.
Кiцiг Пiлiгцi аiт чар:
«Алтын Канның тöiӳ шыkkанда
«чäтті чашkа чäтkäндä
«öiӳмгö пiстi чäттiрäр,
«käцäгä шапkан орында
«öрöкöнӳ шабарƀа кäрäк» тäдiр.
Öрöкöн аkkäлдi, käцäгä шапkан орына
шāп чадыр аны,
ӳш шапkанда, «такпан» тäдiр, «паламны.»

Digitized by Google

««Каіда палаң?»» тäдір.
«Чäттi каттыг кӱрӱп алтында.»
Чäттi кiжi ыстырды аккäläргä,
чäттi кiжi парып
пiрбiläң кöдöрӱп полбан салды;
тоҕус кiжi ыстырды, «аккäl!» тäп
тоҕус кiжi кöдöрӱп полбан салды.
«Пала тапкан кiжi öрöкöн,
«сäн палаңны аккäl!» тäдї.
Öрöкöн парды палазына,
чäр ӱстӱнö паланы кöдöрӱб-алды.
Кускун Алыппыла Кiџiг Пiliгџi,
кöрöргö парды палаҕа;
кылышпыла шаптылар,
кылыш öтпöн салды,
чыдабыла шаштылар,
чыда öтпöн салды.
Алтын Канның чонын чыҕды,
алтын тагның кырына
кырык шанак одуң тартты.
«Ōлды öртöргö кäрäк», тäдї,
«кылышпыла шапса öтпöн чäр,
«чыдабыла шашса öтпöн чäр.»
Одуң от оттанып салды,
чакшы кöiгöндö ā öртöргö,
оттус тäгрi тöзӱ ол џанда
ат тäбiнiб-ыза-бäрдї,
ол тäбiнгäн туiҕак табыжы äрткäläккä
ат чäт кäldї,
ала кул ат кäldї,
ады чабыдак полды,
āзi Äр Кулатаі алып полды,
āзi кӱңнäкпilä кäldї,
ол алып ōлды кāб-алды;

«Пöрӱдöң пölдӱм, чӓнїм» тӓдї,
«чардаң чардым, чӓнїм» тӓдї.
Кускун Алыпты kӓб-алды,
отkа тїштӓп салды,
Кїцїг Пїлїгцїнї kӓб-алды,
отkа тїштӓп салды,
паланы kустаб-алды,
тајызы пол чар.
Алтын Каннын улузӱн аїт чар:
«Мӓң чуртӱма сӱр малды!»
Ала kул' ады нан-ыза-бӓрдї,
паланы азрап чадыр тајы,
чӓттї кӱн азрады.
Уђлӱцаk пас чар.
Тајызы аңнап парарђа ӓт чӓр,
аңнап парып ыза-бӓрдї чӓттї kонарђа.
Чӓттї кӱндӓ кӓlдї,
аңны атпан-дыр,
kуштӱ атпан-дыр,
ӱгӱзӱнӓ кїр кӓlдї,
аk малды ӓбїрїп парды,
аk пора чабађацаk тудӱб-алды,
ӓзӓрlӓп салды.
«Мїн!» тӓдїр, «чӓнїм пō!» тӓдїр.
Мїндїрїб-алды,
kада парып ыза-бӓрдїlӓр.
Чӓттї тӓгрї тöзӱн чӓт пардылар,
тоі пол чаткан чӓр полтыр,
kалыk кöп полтыр.
Узун Кара алыптың чуртӱ полтыр.
Алыпkа кїрїп пардылар,
арађа іш чадырлар.
Пїр уђлӱцаk кїр кӓlдї ташшынаң.
«Ташшын шыђып оінаң!» тӓдїр,

Digitized by Google

шыҕып пардылар ікі уҕлӱҷаk,
ташшын шыҕып пардылар.
Сӧрмӧнгӧн уҕлӱҷаk kолбыла
Узун Караныӊ туразыныӊ кірä,
Узун Кара алып уҕлӱҷакты
шāб-ыза пäрдї.
Тур кäläін! тäзä
ӧlтӱрӱп салҕадыk;
Ірдä чаткан кіжі,
таӊ ат парды,
Äр Кулатаі кälдї кіріп
Узун Кара алыпты шāб-ыза-бäрдї,
тудӱштӱлар, уруштӱлар,
äнҷä аспа тäкпä полды,
ӧlтӱрӱп салды Узун Караны,
уҕлуҷакты kāб-алып
шыҕыб-ыза-бäрдї.
Адына мініб-алып нан парды,
ӱгӱзӱнä чäт кälдї,
kула пäі тудӱб-алды,
абакаіны міндїріп чäр,
тоҕус торсуk араҕа артыб-алды.
Ӱжälä кälіп пар ыза-бäрдїläр,
оттус тäгрі ӧтӱп пардылар,
оттус ӱгӱ кӧрӱп чäр,
оттус алыптыӊ чурт полтыр.
Алтын тагдыӊ kырында
тоҕус чаjачы оттур чар,
«Араҕа оттус ӱгӱнӱӊ улугҕа аkkырāр» тäдїр,
«Мäн тоҕус чаjачыҕа чӧктажаін!»
Äр Кулатаі тоҕус чаjачыҕа парды.
«Тоҕус чаjачы, мäӊ тоjыма äнāр!
«Алтын Канныӊ палазына
«адын адап пäрäр!»

Оттус алыптың чäрінä äніп кäлді̆,
тоҕус чаjачыҕа äніб-оk кäлді̆,
Алтын Канның палазының
адын адап пäрді̆ лäр.
«Кара пор'аттыг Каратты Пäргäн
«ползын!» тäді̆рлäр.
Улуг тоі іш чадырлар,
чäттi кӯн іш чадырлар,
пŏ чыҕылҕан алыптың
Äр Кулатаідаң артыk алып чоk.
Тоҕус кӧктӯ̆ң іштĭңдäң
пір кӯн тоҕус äбіріп кäлді̆лäр.
«Мäн нанаін!» тäді̆р,
«сäн таңда абакаjыңны аппар, чāні̆м.»
Äр Кулатаі наныб-ыза-бäрді̆,
Каратты Пäргäн чат kалды,
äртäн таңда нанарҕа äтті̆,
оттус kазын аҕазы: Кäлзі̆н! тäп чäр,
парды Каратты Пäргäн,
kазын аҕазына кіріп парды.
«Äзä кӯзä кӯжӯңнӯ̆ kаңан кӧрңӧң?
«чäттi тäгрі ол ңанда кӧк талаі,
«кӧс чäтпāс кӧк талаі,
«кӧк талаідың тӯбӯ̆ндӧ
«Пуспас Пулан пар.
«Оттус кіжідäң оттус ŏл тӯҕар,
«алтон кіжі поларбыс» тäді̆р,
«Пуспас Пулан таңда кäлі̆п
«алтон кіжіні̆ чīп парар,
«ā пар кäл!» тäді̆р.
Каратты Пäргäн парды,
кӧк талаіҕа парды,
кӧс кӧрӯ̆п чäтпäс кӧк талаі
кӧрдӯ̆ Каратты Пäргäн.

«Пуспас Пулан, мындазыӊма?»
Каратты Пäргäн kыiӊҕырды.
Пір мӱ̄зӱ̄ пір kырыгдаӊ шыk чар,
пір мӱ̄зӱ̄ паза пір kырыгдаӊ шыk чар,
ікі kулаҕы äкі kара тäгäшiläн шыкты.
Кара пор'ат аннаӊ kоруҕӱп
kарчы сäгріб-ысты.
Каратты Пäргäн сäгрідi,
Пуспас Пуланныӊ ікі kулаҕыныӊ
орта кīрä сäгрідi,
аннаӊ тудӱш тудӱштӱлар,
кöк талаiдыӊ тӱбӱ̄нö тӱжӱ̄п,
чäттi чыл тудӱштӱ.
Кара пор'ат kадарып полбан чар,
«Öлбöстöӊ Каратты Пäргäн öлöр!»
Чäттi чылҕа kадарды,
чäттi чылдыӊ пажында
кöк талаi шiштi,
кöк тасkылдыӊ ажыра шапты.
Пуспас Пулан шыk чары,
kара пор'ат kорукчар аннаӊ
пір kулаҕы соӊ тыӊнады,
пір kулаҕы аныӊ тыӊнады.
«Кара пор'адым, мäннäӊ тäзiп
«kаiда чӱгӱрдӱӊ?»
Карчы аiланып кöр салды,
Каратты Пäргäн тур чар,
Пуспас Пуланны öлтӱ̄рӱ̄п
тäрäзiн käс чыкты.
Кара пор'атты kāб-алды,
Пуспас Пулан тäрäзiнäӊ käзiп
нан чар Каратты Пäргäн,
оттус kазын аҕазыныӊ чуртӱна чäттi,
оттус kазын аҕазы

Пуспас Пулан кäl чäр тäп,
парчан тäзiп чарлар kоругÿп
суђа кiрäргä суђа кiр чäр,
таг ажарђа таг аш чар,
тырлады сilгiнiб-ыза-бäрдi.
Пуспас Пуланның тäрäзiн чуртÿп
таштаб-ыза-бäрдi,
алтын тагның чарым чаныа
Пуспас Пуланның тäрäзi тÿ полды
оттус kазын ађазы аны кöр салды.
Каратты Пäргäнгä кäl чäр,
оттус kазын ађазына кiр чäр.
«Пiр чылда kанцы албан аларзың?
«ölцöң тыныбысты ала-бäрдiң.»
Абакаjы: «Нанаң!» тäдiр,
«Äр Кулатаi таjың
«пÿн ölбöзö таңда ölöр!» тäдiр.
Нан кäliп чöрÿб-ыза-бäрдiläр,
нана нана кälдi,
чäрiнä чäт кälдi.
Аk малын чä сÿрÿп партыр,
Äр Кулатаi абакаjының пажыны
кäзä шäп пäрдiläр,
аk малыбыла Äр Кулатаiбыла
чä сÿр пар тыр.
Äр Кулатаi ары шап тыр,
алтон кiжiнiң пажыны
кäзä шап тыр.
Äр Кулатаi пäрi шап тыр,
чäттон кiжiнiң пажыны
кäзä шап тыр.
Пiр kаjадаң ат тыр,
чäттi алып аттыр,
парып оттур тыр,

Digitized by Google

сӳрӳб-оттур тыр,
кіжі сӧгӳ таг полып
ӧзӳб-оттур тыр.
Сӳрӳб-оттур тыр,
Кара пор'аттыг Каратты Пäргäн
сӳрӳб-оттур тыр.
Чäттон тäгрі тӧзӳ ол чанда
kујаk табыжы kулаkkа уҕӱл чадыр,
алтын таг тäпсäп тїр,
аk чазы äдä тäпсäп тїр,
Äр Кулатаібыла алып тудӱш чадыр
чäтті алыпты ӧлтӳр тӱр,
оча алып тудӱш тӱр.
«Пӧрӳдӧң пӧlгӧн чäнїм,
«ӧlгӧн тушты кӧргӧімінäм,
«чāдаң чарҕан чаҕыс чäнім,
«ӧlгӧн тушты кӧргӧімінäм.»
Каратты Пäргäн аітты:
«Колыңдаҕы алыпты мā пäр!
«мäн тудӱжаін!» тäп тїр.
Чӱгӱрӱп кälдї Каратты Пäргäн,
чара тартыб-алды.
Каратты Пäргäн тудӱш чар,
kан тäгрā шыгара туттӱ,
алтын тагдың аk корумҕа
салып ыза-бäрдї,
ӧlбӧстӧн оча алып ӧlӳп kалды.
«На āзäн, тајым?» тäдї.
««На āзäн, Каратты Пäргäн,
««пӧрӳдӧң пӧlгӧн чаҕыс чäнім,
««чāдаң чарҕан чаҕыс чäнім.»»
Нан чадырлар.
«Абаkаідың пажын нӧрäк кäскäнсің,
«пажы чäр алтына тоҕлон тӱш парды;

«Аінабыла піргіжіп пістĭ чăлап.»
Наныб-оттурлар,
чăрĭнă чăт кăлдĭлăр.
Каратты Пăргăн абакајына
тоі салды,
Каратты Пăргăн кара конды,
ăртăн шыђып кălзă
кöрзö Ăр Кулатаі тајызы чођул!
Абакаідаң сурап чар:
«Тајым каіда?» тăдĭр.
««Сăң тајыңның чоруђу
««сăн чыдап полбассың.»»
«Адыңны ăзăрlă!» тăдĭр.
««Адың каіда парза
««ăдă ок сăн пар!»» тăдĭр.
Кара пор'атты ăзăрlăп чар,
позы парђаң чăрĭнĭ уңнабан чар.
Кара пор'атка мінĭб-ыза-бăрдĭ,
кара пор'ат сăгрĭб-ыза-бăрдĭ,
ӱш кöктӱң сыртына шыђара.
Ӱш кöктӱң сыртында
Алтын Ăргăк тăп алып полтыр,
Алтын Ăргăктĭң ак чарчында
ала кул'ат анда полды.
Ăр Кулатаі тајызы
Алтын Ăргăктĭң кызын аларђа
анда шыђып парђан полтыр.
Каратты Пăргăн кірдĭ.
«Ăзăн, Алтын Ăргăк куда», тăдĭр.
««Паламны сlăргă пăрăін!
««мăн пăрбăссăм
««мăнĭ ölтӱр саларсылар.
««Ӱш кöктӱң сыртында
««алтын коңрадың іштĭндă

««кызым анда»» тäдiр.
Каратты Пäргäн шык кälдi,
садактаң оk kапты,
тарт кälin атты,
алтын kоңраны кäс атты,
kысты kуцаҕына тӱжӱрӱб-алды.
Тоi äттi, kызын пäрäргä äттi.
Äр Кулатаi абакајыны алып
наныб-ыза пäрдi,
Каратты Пäргäн чат kалды,
тоi iш чäрi.
Ылҕап чары Каратты Пäргäн.
«Но ылҕап чарзың?» тäдiр.
««Äзä кöк талаiдың тӱбӱндöң
««Пуспас Пулан пуҕазы чык-чар,
««kаранца парып тудуш чарым.»»
«Сäн Пуспас Пуланҕа парба!» тäдiр,
«сäң чуртӱнда чā шыкты,
«чäттi чол чā kурӱп шыкты.»
Каратты Пäргäн наныб-ыза-бäрдi,
кälзä чуртӱнда чā полды.
Каратты Пäргäн кälin
чāбыла чāлаш чар,
алтын kырда чāлашты,
ары шапты Каратты Пäргäн,
алтонның пажыны кäстi,
пäрi шапты Каратты Пäргäн,
пäжонның пажыны кäстi,
чäттi кӱн чāлашты,
чäрiгдi kыр салды.
Ӱгӱгä кälin кiрiп узудӱ,
орта тӱндä абакаi турӱп кälдi.
«Оттус ацама Пуспас Пулан шыҕып
«пӱн kарада чiп парады.»

Digitized by Google

Каратты Пäргäн kара пор'атkа
ӱгӱдäң шыҕып мiндï.
Оттус тäгрiнiң тöзӱнӱң ол цанда
оттус kалыkkа чӱгӱрдӱ,
kара пор'ат чӱгӱрдӱ,
оттус тäгрi тöзӱн ол цанда
оттус kазын аҕазын
Пуспас Пулан пуҕазы чïп пар тыр.
Аннаң кäliп чӱгӱрттӱ,
чäттi тäгрiнiң тöзӱн ол цанда
чäттi kалыkkа чӱгӱрдӱ.
Пуспас Пулан пуҕазы
кöк талаiҕа пат пара цӱрдӱ.
Каратты Пäргäн kыiҕырды:
«Шыk Пуспас Пулан пуҕазы.
«Оттус kазын аҕазымның
«öжӱн алцаңмын» тäдïр.
Пуспас Пулан пуҕазы шыk чары.
Аннаң кäliп сäгрiб-ыза-бäрдï,
Каратты Пäргäн сäгрiб-ыза-бäрдï,
iкi kулактың ортаҕа кiрä.
Тудӱш тӱжӱп парды,
талаiдың тӱбӱнö парды.
Кара пор'ат мында чöр чäр,
талаiдың kажында чöр чäр,
чäттi чылҕа kадарды,
шыkпас полды Каратты Пäргäн,
тоҕус чылҕа kадарды,
шыkпас полды Каратты Пäргäн,
kадарды, оттус чылҕа kадарды,
ӓзï шыkпан чар.
Кара пор'ат «ölгöн полар» тäп,
«нанаiн» тäп, наныл чар,
нан чар, нан чар.

Кӧк пӧрӱ сӱр кälдi,
kара пор'атты чiргä сӱр кälдi,
ӧгӱнӱ кӧк пӧрӱ чiп чäр,
kара пор'ат тäптi,
кӧк пӧрӱнӱ орта кäзä тäптi.
Кара пор'ат аiт чадыр:
«Мäн ӧlбӧдӱм» тäдiр,
«Каратты Пäргäн äзiм
«ӧlбӧн оk полар.»
Позының чуртӱн сартын
пiр углӱцаk кäl чäр.
«Сäн алыг ат, пӧ kадарба!
«мыннаң шыkпас!» тäдiр,
«по талаiдың пажынаң шыҕар.»
Уҕлӱцаk суҕа сäгрiб-ыза-бäрдi,
адыбыла уҕлӱцаk чоk пол kалды,
кӧк талаiда чоктаб-ӧттӱрдӱ.
Кӧк талаiдың пажына парып.
kара пор'ат kадар турдӱ,
кӧк талаiдың шыk чадыр
Пуспас Пулан пуҕазы.
Кара пор'ат kоруҕӱп
тäс чадыр тагга;
кiжi kыiҕыр чадыр сӧннаң:
«Кара пор'ат, тäспä мäннäң!»
Ады kарчы аiланат, кӧр салды,
Каратты Пäргäн тур чар,
Пуспас Пулан пуҕазы ӧlтӱрӱп,
тäрäзiнi кäс шыk тыр.
Чаш тужӱнда парҕан Каратты Пäргäн
kарып нан чадыр,
kара пор'адына мiндi.
Паjа парҕан уҕлӱцаk
пулан iштiнäн шыҕып кälгäн,

оттус kазын аҕазы аннаң оk шыкты.
Пуспас Пуланның іштінäн
сäгізон кіжі шыкты.
«Пір чылда kанҹа албан аларзың?
«піјім, kаным, Каратты Пäргäн?»
««Албан албассым, kаідаң кälгäнзäр,
««анäр оk пар чадырзар»» тäдi.
««Сäн кälгäн уҕлӱҹаk
««но kанның тölӱзӱ?»» тäдір.
«Ӱш кöктӱң сыртында̄
«Алтын Аргäктің палазыбын» тäдір.
Кара пор'ат сäгрідi,
нан ыза пäрдi,
чäрi чуртуна чäттi.
Аk малыбыла, арҕа чоңыбыла
чā сӱрӱп пар тыр.
Äр Кулатаі кöзӱбӱlä
ары аілан шап тыр,
алтон кіжінің пажын кäстi,
пäрi аілан шап тыр,
пäжон кіжінің пажын кäстi,
сōннаң сӱрӱп оттур тур.
Äр Кулатаі сōннаң
парып парып кälгäн
чäріг тӱгöдö kыр сал тыр.
Алтын Тас алыпты тудужӱн
чäр алтына тӱш пар тыр,
сōннаң сӱрӱш тӱжä-бäрдi.
Алтын Таспыла тудӱш чары,
чäр алтында тудӱш чары,
Каратты Пäргäн äнiн парды,
тајызының тудӱш чаткан алыпты,
Алтын Тас алыпты
kолына алып тудӱш чары.

Digitized by Google

Ӱш кӱ̆н тудӱ̆штӱ̆,
kан тäгрā кӧдӱ̆рдӱ̆,
kара чäргä салды.
Алтын Тас алып ölдӱ̆.
Таjызыны äзäннäш чäр,
kада нан чадырлар,
чäрläрïнä чäт кälдïläр,
мал турҕанда мал оk турӱ̆стӱ̆.
Äр Кулатаі kарып пар тыр.
«Каратты Пäргäн, сäн чäр!» тäдïр,
«мäн kарып пардым» тäдïр,
«мäн амды ölбрӱ̆м» тäдïр.
Каратты Пäргäн аіт чадыр:
«По чäрдïӊ ӱ̆стӱ̆ндä
«мäн kорыҕар кïжï чоk» тäдïр.

6. Аі Мöгö.

Алтын Канныӊ kызы
Алтын Арыг полтыр,
ӱ̆стӱ̆ндöгӱ̆ малы
алтон тäгрïнïӊ тöзӱ̆ öт тӱ̆р.
Алтон тäгрïнïӊ ол ҧанда
Кызыл Тас полтыр,
kарӯлҧуk полтыр,
аспа тäкпä чат чадыр;
кӱ̆ннӱ̆ӊ ажып чанда
Аҕ-оі Тас полтыр,
kарӯлҧуk полтыр.
Алтын Арыг чат часса
алтын тана kар чагдыр,
äжïккä кälгäнҧä пïlдïр чäр.
Кыс kоруk чар.
Äжïккä кïжï кïр чäр,

Digitized by Google

сыӊман кір чäр,
kастыҕы пажыны kыр чапkан,
кір кälзä Кызыл Тас.
«Піјім, kаным, Алтын Арыг» тäдір,
«пір чӱс алтон чашkа чäттім,
«пір чӱс алтон чашkа чäткäнџä
«алыпkа алдырба̄м» тäдір,
«по талаідыӊ пажына
«чајаныӊ ат öс чäр» тäдір,
«аныӊ ǟзі Кырчаҕан Кан,
«ӱш kонакта сäні аларҕа кǟl чäр.
«Пір чӱс алтон чашkа
«алып алдырба̄м» тäдір,
«чäтті чыл тудӱжӱп ölöрӱм» тäдір,
«мäӊ ölгöн сȫгӱмнӱ
«тоҕус тыттыӊ пажына шыҕарзар,
«тыттыӊ тöзӱнö
«мäндіг оk Кызыл Тас тöрöр.
«Пір чӱс алтон чашkа
«табаk чіба̄м» тäдір,
«kаным, піјім, табаk пäр!
«мäн чіб-алаін!» тäдір.
Табаk сала-бäрді,
Кызыл Тас чіп чадыр,
чіб-алды, наныб-ыза-бäрді.
Ӱш kонды Алтын Арыг абаkаі,
ӱш kонаkтыӊ пажында
äжіккä аттыг кіжі кälді;
кір кälді Кырчаҕан Кан.
«Мäн сäні алџаӊмын! тäдір,
«аk малыӊ кöзӱбӱlä,
«арҕа чоныӊ кöзӱбӱlä
«мäн алџаӊмын» тäдір.
Абаkаідыӊ кірäр чäрі чоk äдіп

Digitized by Google

тудўш чўр чäр.
Абакаі ылҕап парбан чар.
«Ӧдўрзӧ парбассым» тäді.
Пір уҕлўҷаk тоҕланып тўш кäлді,
äжіктäӊ тоҕланып шык парды,
паз'оk оттур часса,
уҕлўҷаk азакпыла пас кір чары,
торспакча kамҷыбыла
уҕлўҷаk пас кір чары.
«По kамҷыбыла шабаін!
«по kамҷыдаӊ kалзаӊ
«пäҷäмні пäрäін!» тäді,
«kалбазаӊ по kамҷыдаӊ
«ӧl!» тäдір, «сäн!»
Шапты уҕлўҷаk kамҷыбыла,
Кырчаҕан Канны шапты,
аk ўргӧдӧӊ чыҕара шапты,
аk чазыныӊ орта тўжўп
Кырчаҕан ӧl kап тыр,
сӧгў таг пол kал тыр.
Пас кäлді уҕлўҷаk.
«Турўп чўрҷӧӊ тäбінä
«ўш kонаk чäтпäн турдўм,
«чаjäным чабыс полар!» тäдір,
«чажым kыскa полар!» тäдір.
«Алтын Канныӊ палазы
«аk kул' аттыг Аі Мӧгӧмўн.
«Кызыл Тастыӊ сӧгўнў
«парып шыҕып сальш кälаін!»
Чазыг кälіп чўтўрдў,
алтон тäгрі тӧзўнўӊ ол ҷаныка
алты сäгріп чäт парды,
тоҕус тыттыӊ пажы
піргä тартты Аі Мӧгӧ,

Digitized by Google

а̄ шыђар салды сӧгӱ̄нӱ̄,
нан кӓlдї чуртӱна,
амды ӱ̄дӓ оттур чар.
Ӓжік сыгдырт ӓттї,
алып кіжі кір кӓlдї.
«Адың шабын рак парђан
«Аі Мӧгӧ ӓ̄зӓнбӓ ӓдің?»
«оттус тӓгрінің ол џанда
«Оі Молат, Ак Молат,
«ігі карындаш полтыр.
«Сӓнї кӓlзін тӓп чар», тӓдїр,
Алтын Канның палазы
Ак кул'аттыг Аі Мӧгӧ
ол альшка аідыш чар:
«Мӓн алыптың чӓрїнӓ
«чӱ̄рбӧ̄м, ӧжӧтпӧ̄м,
«мӓн но кӓрӓк параін?
«мӓн парбассым» тӓп аітты.
Кӓlгӓн алып аідып чадыр:
«Мӓн пӱ̄н нанаін!» тӓдїр,
«мӓнї таңда по̄к ызар.»
Ак кул'аттыг Аі Мӧгӧ:
«Чакшы, таңда а̄ парамын!
Алып кіжі наныб-ыза-бӓрдї.
Ӓртӓн турдӱ Аі Мӧгӧ,
ак кул'адын тудӱб-алды,
ак кул'адын ӓзӓрlӓдї,
кујак кӓбїн кӓспӓдї,
кӱ̄ңнӧкпӱ̄lӓн парып чадыр,
ок, садађыны албады,
кылыш, чыда албады.
Пӓџӓзї ылђап чадыр.
«Кылыжыны ал!» тӓдїр,
«кујак кӓбің кӓс!» тӓдїр,

Digitized by Google

«алып чäрїндä кäрäк!»
Кылыш чыда албан-дыр,
kујађын кäспäн салды.
Кујаk чоk пар чадыр,
улу чышkа кір чäр,
ады чортпос ат полды,
парып, парып полбāн,
ылђап чадыр Аі Мöгö.
«Чајачым чабал атты
«чајап пäр тїр мā», тäдїр.
Ылђап чадыр Аі Мöгö.
Аk чазының ортазында
аттыг кіжі полтыр,
арђамџыбыла ат тарт тыр.
Тäгрінің тӯбӯ̆ндö
алтын чаллыг аk кул'ат полтыр,
äзäрlіг оk чӯгöннӯ̆г оk полтыр.
«Адымны тарт полбан чарым»,
ол кіжі аідып чадыр,
«Сäн тартып пäр! Аі Мöгö!»
Аі Мöгö тартпаска кäрäк
Аі Мöгö атка аџын чар,
Аі Мöгö атты тарт чар,
тäгрідäң чäргä тӯшкöн
аk кул'ат öшкöш полтыр
пілдірт чäр Аі Мöгö,
тартты алына кälä
тура тӯштӯ̆ аk кул'ат.
Паја кіжі атты пäрдї,
«Ну, алып, мін! тäдї,
«пір часка оттурӯп
«чыдап полбан чатkан,
«сäн чаш кіжізің
«мā по атты ӱргöт пäр!»

Аі Мӧгӧ адына мінді,
ігі ӳзäңä тäң тäкпäнџä
чäтті тäгрі тӧзӳнӧ ӧттӳ.
Аk кул'ат чо̄ктап чар:
«Сäң адың поларым» тäді,
«пашка кіжі мäң сӳртӳнä
«оттурӳп полбан чадыр,
«сäн оттурӳп полдың» тäдір.
Оі Молат чäрінä чäт парды.
Ігі kарындаш пір ӳдä чо̄кташ чадырлар.
Аі Мӧгӧ аттаң тӳштӳ,
оларҕа кір чадыр,
оларҕа кір парза
Оі Молат, Аk Молат оттур чарлар.
«Алтын Канның палазы,
«Аі Мӧгӧ, ǟзäнмä?» тäдір.
««Мäні нодаң ары кіжі ызыб-алдырдың?»»
«Чǟлажарҕа äбäс» тäдір,
«чäттон тäгрі тӧзӳнӳң ол џанда
«Ӧлбӧс Кан пар» тäдір,
«ӳш kадынап парып
«kызын пäрбäн сал-дыр» тäдір,
«піскä ол kысты аkkäлä-бäр!»
Аі Мӧгӧ аіт чар.
«Катта параңнар» тäдір,
«ӳжӳлä параңнар!» тäдір.
Ігі kарындаш аітты:
«Чоk, піс парбаспыс!» тäдір,
«сäн чаҕыскан пар!» тäдір.
Аі Мӧгӧ чаҕыскан парды,
чäттон тäгрінің тӧзӳнӧ
чäттон kалыkkа ӧт шыkты,
Ӧлбӧс Канның чäрінä чäтті,
ол Ӧлбӧс Канның ӳгä

Digitized by Google

аттыг кіжі парбаӌаҥ полтыр.
Аі Мӧгӧ парды чаӈыскан.
Ӱ̆ш паштыг Чӓlбӓгӓн
Аі Мӧгӧнӱ̆ сӱ̆рӱ̆п кӓlдї,
ат пажынаҥ сӓгріб-ысты,
ӱ̆ш паштыг Чӓlбӓгӓнбīlӓ
тудӱ̆ш чадыр Аі Мӧгӧ,
ӱ̆ш kонаk тудӱ̆штӱ̆,
Чӓlбӓгӓннї ӧдӱ̆рӱ̆п салды.
Ӧlбӧс Канӈа кір чӓр.
«Ӓ̄зӓн!» тӓдїр Ӧlбӧс Кан,
шаі сīлады Ӧlбӧс Кан,
табаk сīлады Ӧlбӧс Кан.
«Аk Молатkа, Оі Молатkа
«kызыҥны чо̄к пӓрбӓзїҥ?»
««Андыг кіжі ма̄ кӓlбӓдї,
««а̄ пӓрбӓссїм са̄, пӓрӓ̄мїн.»»
«Мӓн аны албассым» тӓдїр.
Ӧlбӧс Кан аідып чадыр:
«Олардыҥ уӌӱн ноӈа ӌӱ̆ргӧізіҥ?»
««Кызыҥ пӓрбӓс полӈанда
««ігі атты чарыштыр кӧрӧҥ!»»
«Чарыштырбаска» тӓдїр,
«пірзї шыӈар, пірзї чӓтпӓн kалар,
«анда талажып уружа-бӓрӓ̄рбīс,
«ӧlӱ̆п тынӈа чӓдішпӓскӓ.»
««Тудӱ̆ш кӧрӧҥ!»» тӓдїр Аі Мӧгӧ.
Ӧlбӧс Кан аіт чадыр:
«Амды тудӱ̆ш кӧрзӧк» тӓдїр,
«kан кіжї kаныӈыжарбыс,
«тынӈа чӓдїжіп саларбыс», тӓдїр.
««Тудӱ̆шпас ползоҥ»» тӓдїр,
««kызыҥны кӧртӧс!»» тӓдїр.
Абаkаіӈа аіт чар Ӧlбӧс Кан:

Digitized by Google

«Кызыңны пар akkäl!» тäдір.
Кысты абакаі akkälді.
«Āзäн, Аі Мöгö!» кыс аітты.
Аі Мöгö тур кälді,
kысты kāб-алды,
алтын kарбанӈа суk салды,
kыспыла шыӈа чӳрдӳ.
Ölбöс Кан ташkын шыkты,
ташkын шыk kälзä
Аі Мöгö ташkын чоk полды,
аннаң кöрзö Ölбöс Кан
чäттi тäгрiнiң тöзӳнö
Аі Мöгö öт пара чӳр.
«Мäн аны чäдiжiб-аларӈа
«адым мында чоӈул;
«Аі Мöгöнӳ тудӳжӳп
«öдӳрöргö кӳш чäтпäн чäр.»
Оі Молат, Аk Мōлат чäрiнä
Аі Мöгö чäт кälдi.
«Тоiды äт сал kадарыш чар,
«тоi äдäргä kызың пäр!» тäдiр,
«тоiды iцiб-алӈан сōнда
«Ölбöс Канның чаӈыс kызыны
«мäн сā пäрäмiн!» тäдiр.
Тоiды iцiб-алдылар.
Аі Мöгö аiт чадыр:
«Кысты аk кiрä-бäр! кöрöiн!»
Кысты аk кiрä-бäрдiläр.
Аі Мöгö kысты kāб-алды,
kарбаныпа суӈӳнӳп салды,
шыk парды Аі Мöгö,
Аk Молат сōннаң шыkса
ташkын Аі Мöгö чоk полды,
чäттi тäгрi öт пар чар,

аны сӱ̆рӱ̆жӱ̆п парды.
«Кылышпыла кӓ̆стї̆рї̆п саларым!» тӓ̆п
чӓ̆дї̆шпӓ̆н токтап парды.
Аі Мӧгӧ парыб-ысты,
Алтын Канның чӓ̆рїнӓ̆ чӓ̆ттї,
Алтын Канның чӓ̆рї̆ндӓ̆
ӓ̆р пажы ӓ̆жїккӓ̆ сыңман чар,
ӓ̆т пажы шарчына сыңман чар.
Аі Мӧгӧ̆ оттурҷаң чӓ̆ргӓ̆,
чӱ̆с азактыг алтын шїрӓ̄
Аі Мӧгӧ оттур салды.
Алтын Кан кӓlӓ-бӓ̆рдї̆.
«Улуг kан, улуг пӓ̆г, ӓ̆зӓ̆н!» тӓ̆дї̆р.
««Мӓ̆нї̆ң kызым чї̆дї̆п чӓ̆ттї чын полды,
««по Аk Молат ō̆рлаб-алып
««мā̆ аkkӓlӓ пӓ̆ргӓ̆н.
««По Аk Молатты
««чӓ̆ттї азра чыдабыла шажып
««чӓ̆ттї чыл чаtkан чадыр,
««аннаң тартыб-алҕан чыдамды.»»
Аk Молат турӱ̆п кӓ̆lдї̆.
«Кызын аның аkkӓlӓ-бӓ̆рдї̆м,
«чӓ̆ттї азра чыдабыла
«Алтын Кан шашты мӓ̆нї̆.
«Аның kызын мӓ̆н ō̆рлабā̆м,
«kырыk тӓ̆грї тō̆зӱ̆нӱ̆ң ол ҷанда
«kырыk Кандот ō̆рлā̆н» тӓ̆дї̆р,
«чаkшы ат пӓ̆рӓ̆р тӓ̆п,
«арҕа чонын пӧ̆lӱ̆п пӓ̆рӓ̆р тӓ̆п
«kызыны аkkӓlдїм» тӓ̆дї̆р.»
Аі Мӧгӧ аіт чадыр:
«Алтын Канның kызыны аkkӓ̆l!
«аның сӧзӱ̆н уҕарҕа кӓ̆рӓ̆к.»
Кысты алып кӓ̆lдї̆лӓр.

Digitized by Google

«Сӓнї Ak Молат ōрлāнба?»
тӓп сурады Аі Мӧгӧ.
«Чоk! Ak Молат ōрлабāн,
«мӓнї kырыk Кандот ōрлāн.
«Кырыk Кандоттаң ōрлāп
«мӓнї аkkӓлдї Ak Молат
«Алтын Кан абама.
«Чакшы ат пӓрӓмїн! тӓдї,
«арҕа чонын пӧлӧмӱн! тӓдї,
«абам Ak Молатkа
«чаkшы ат пӓрбӓдї,
«арҕа чонын пӧлбӧдӱ,
«чӓттї азра чыдабыла
«Ak Молатты шāб-ысты,
«чӓттї чыл чатты» тӓдїр.
Аі Мӧгӧ аіт чадыр:
«Чарҕы ӓтсӓм, Алтын Кан,
«kызыңны kолдаң kāб-алып
«Ak Молатkа пӓрзїн» тӓдїр,
«Ak Молаттың малын
«чӓттї чылҕа kадар!» тӓдїр.
Анда ігі kан полтыр,
Кола Кырыш, Тӓбір Кырыш,
алар Аі Мӧгӧнӱ шапты,
тудӱжа-бӓрдїлӓр,
ӱш кӱн тудӱштӱлар,
ӱш кӱн алыштылар.
Алып тӧрӧн Аі Мӧгӧ
Тӓбір Кырышты шыҕара туттӱ,
kан тӓгрӓ шыҕара туттӱ,
чӓргӓ тӱжӱрӱп сал тыр,
шāп ӧдӱрӱп сал тыр.
Кола Кырышпыла тудӱштӱ,
тӧрт кӱнгӧ тудӱштӱ,

тöрт кӱ̆нгӧ алышты,
kан тäгрǟ шыҕарды,
аkkäl салды чäргä.
Кола Кырышты ӧдӱ̆рӱ̆п салды.
Аk Молатkа кірі̆п салды,
улу нанҷы полдылар.
А̄ оттур чатса
пір алып кіжі кір чадыр.
«Оі Молаттың, Аk молаттың туңмазы
«мäн алҷаң кіжім полҕан,
«аны мā пäр!» тäді̆р.
«Пурун ігі аk kул'ат
«орнажарда нанҷы полҕамыс,
«ол kысты мā пäр!» тäді̆р.
Карбаннаң kысты сӱ̆руб-алып
kысты пäр сал тыр.
Аk Молат, Аі Мӧгӧ ігі нанҷы
kырыk Кандотты чǟлап парарҕа
чӧптӧжӱ̆п аіт чадыр.
«Тоҕус kадыл kуjаk чоk
«Аі Мӧkӧ ӧлӧр», тäп
Аk Молат kоруҕӱ̆п чар.
««Куjаҕым чоk-тā полза
««мäн парҷаңмын!»» тäп аі̆тты.
Аттарына äзäр салдылар,
ігälä атkа мінді̆lä̆р,
парыб-ыза-бäрді̆lä̆р.
Кырыk тäгрінің тӧзӱ̆нӧ
kырыk kалыkkа пардылар,
kырыk Кандоттың чäрі̆нä
ігі алып чäтті̆lä̆р.
«Сlä̆р алып ползā̆р
«ӱ̆дӱ̆р kälä̆р, kырыk Кандот!»
ігіlä kыіҕырып салдылар,

Digitized by Google

kыiҕырдылар, kыiҕырдылар.
Кырыk Кандот кälбäдï.
Кылыштарыны kаптылар,
kырыk Кандот чäрïндäгï kалыkты
kылышпыла кäс чäр,
Аk Молат пір шапса
пір кіжінï öдӱ̆рдӱ̆,
ігі шапса Аk Молат
ігі кіжінï öдӱ̆рдӱ̆,
ӱ̆ш шапkан Аk Молат,
ӱ̆ш кіжінï öдӱ̆рдӱ̆.
Аі Мöгö пір шапса
чäтті кіжініҥ пажыны
піргä кäзä шап тыр.
Ігі шапса Аі Мöгö
ігі чäтті кіжініҥ пажыны
піргä шапты Аі Мöгö.
Чäтті kонаk kондылар,
kырыk Кандот алышты
порос äттï чäтті кӱ̆ндö;
аk малын сӱ̆рӱ̆п нан чар,
арҕа чонын кöзӱ̆бӱ̆lö нан чар,
чäр чуртӱ̆на нандылар,
Аі Мöгöнӱ̆ҥ чäрінä чäттï,
малҕа мал kожыл тыр,
чонҕа чон kожыл тыр.
Тäбір тыттыҥ тöзӱ̆ндö
Кызыл Тас тöрöп тӱ̆р,
Кызыл Тасты малҕа салды,
Аі Мöгöнӱ̆ҥ аk малыны
Кызыл Тас kадарды.
Алып тöрö̆н Аі Мöгö
kысты kарбанынаҥ алды.
Ölбöс Канныҥ kызыны.

Digitized by Google

Амды тоі ӓді̆б-алды,
тоіды амды салдылар,
чӓтті чылҕа тоілады,
чӓтті чылдың пажында
Аk Молат чӓрі̆нӓ нанды,
Аі Мӧгӧ чурттап чатты.

7. Алтын Ӓргӓк.

Алтын Сабаk абаkаі
ӓн чӓрдӓ чурттап чадыр,
малы чоҕул, чоны чоҕул,
пір кіцігӓш уҕлӱцаk азрап чар.
Аk талаіҕа kарбаk салып,
пір шортан палазыны
кӱндӧ абаkаі kап чар,
kара суҕа kаіна чар,
kаімаҕын іш чадыр.
Ол ӧксӱс паланы
Алтын Сабаk азрап чадыр.
Ортаkшын тудӱнарҕа чӓткӓlӓк
кіцiг пала полтыр.
Табылҕы соҕанбыла ат чар,
алтын тагның тӧзӱнӧ
аңнап парыб-оттурдў,
мал кӧп турҕан чӓр полтыр,
ігі kарыш тӓзӓгі̆ ӧс тӱр.
«Мӓң абам kан полтыр,
«малыны чā сӱр тӱр.»
Kӓlді̆, узудў ӱгӱзӱндӓ,
ӓртӓн турцаң уҕлӱцаk
тӱшкӧ чӓді̆жі̆п узудў,
турбады уҕлӱцаk.

Алтын Сабаk пäңä аіт чар:
«Тўшкö тōнңö но узудўң?»
Уҕлўңаk аіт чадыр:
«Мäн тўжöп чарым» тäдір,
«аң ўңўн турбан чарым.
«Алтын тагдың алнына пардым,
«мал тäзäгі ігі kарыш öстўр,
«аны тўжöп турбадым.
«Алтын Сабаk, пäңäм,
«мäң абам kан полтыр,
«мäң малымны kан сўртўр,
«аны тўжöп турбадым.»
Табылҕы соҕан алыб-алтыр,
kабырҕа оk алыб-алтыр,
kуш аңнап парыб-оттур тўр.
Аk талаідың чарназы
аралап партыр,
ат тäзäгі ўш kарышkа.
«Мäң абам kан полтыр,
«малымны чā сўртўр.
Аңдā атпандыр,
kуштā атпандыр,
нан-дыр одыг ўгö.
Устўр ўгўзўндö,
тўштä турҕан уҕлўңаk
ігі тўнгö чäттір узўп
Алтын Сабаk турўзўп алтыр,
уҕлўңакты турўстў.
«Нä санап узудўң,
«ігі кўнгö узудўң.»
««Аk талаіды чоktадым,
««аk талаідың чарназын
««аралап пар тырым,
««ат тäзäгі ўш kарыш ырыл тыр,

««мäӊ абам kан полтыр,
««малымны чā алып чiп партыр:
««Пäӌä, мäннäӊ улуг сäнсiӊ,
««пäӌäм, сāн шi чарзыӊ,
««пäӌäм, мā аiтпан чарзыӊ.»»
Пäӌä аiтты туӊмазына:
«Арҕа моiныӊ чаш кäӌiр,
«kанбыла чāлаш полбассыӊ.»
««Арҕа моiным чаш кäӌiр полса-дā
««мā шынын аiт, пäӌäм.»»
Алтын Сабаk аiт чадыр:
«Абам kан полтыр,
«тоҕус Кара Моӊус
«абамны чiп партыр,
«аk малын сӱрӱп партыр,
«чäттi чашkа чäткäӊдä
«пар тоҕус Кара Моӊусkа.»
Аk чарчын äжiгi чарт̣ äттi,
шыҕа чӱрдӱ уҕлӱӌак,
аk сар'ат тур чадыр äжiктä.
Тӧрт ӧлӱттä сokkан kола iзäӊi
ӱш ӧлӱг ӱрäп партыр,
шiр ӧлӱг kалтыр,
ӱш тӧlгӧ чӱргӧн
Аранӌула аk сар'ат
уҕлӱӌаkkа аiт чадыр:
«Ӱш тӧlгӧ чäткäнӌä
«kанаkтыгга туттӱрбāн,
«ӱш тӧlгӧ чäткäнӌä
«садаkтыгга аттырбāн.
«Тоҕус Кара Моӊус чäрiнäӊ
«ӱш тӧlгӧ чäткäнӌä
«тоҕус kыр шыkтым,
«аба тäбi мāн адаiн:

«Ӱш тӧlгӧ чӱгӱргӧн
«Аранҷула аk сар'аттыг
«Алтын Äргäк алыш пол!
«Садаk кӧдӱрӱп полбассың,
«тоҕус Кара Моңуска кірäргä
«тоҕус чаштыг äр кäрäк.
Алтын Äргäк аіт чадыр:
«Абамны ӧдӱртӱп
«тоҕус чашkа чäтпäзäм
«ӱш чаштыгда парарым.»
Аранҷула аk сар ат:
«Чäттi чаштыгдā парарҕа!»
Алтын Äргäк аіт чадыр:
«Абамны ӧдӱртӱп
«чäттi чашkа чäтпäзäм
«ӱш чаштыгдā парарым.»
Аранҷула аk сар'адын
тізгiннäң kāб-алды,
мiнiб-ыза-бäрдi.
Оң kолтуkтаң kанат шыkты,
алтын тагды соја шапты.
Сол kолтуkтаң kанат шыkты,
кӱмӱш тагды соја шапты.
«Мäң тізгiнiңнi чаkшы тартып
«оттурҕаiба äдäң сыртыма,
«мäң сыртыма шыдап оттурбазаң
«тоҕус Кара Моңус чäрiнä
«сäнi ал чӱрбӧссӱм» тäдiр.
Ӱш чаштыг Алтын Äргäк
iгi тізгiнiн тартты,
тӧшкӧ ӧттрä тартты.
Тоҕус Кара Моңустӱң
чäрiнä парарҕа
аk сар'ат чӱгӱрдӱ.

Digitized by Google

ӳш тäгрініҥ тöзӳнö öттрä
Алтын тагдыҥ kырɧа шыkтыр,
чäр арkазына äбрä кöрчäр,
ak талаі полтыр,
алтын тагдыҥ парында
алтын ӳгӳ полтыр,
älбäк парɧан мал полтыр,
älбäк парɧан чон полтыр,
Аранӌула kара kул’аттыг
Аі Алтын kан полтыр.
Алтын Äргäк кіріп парды,
āзäн сураш чадырлар.
Алтын Канныҥ палазы:
«Алтын Äргäк нанӌы», тäдір,
«kаі пар чарзыҥ?» тäдір, «сäн?»
Алтын Äргäк нанӌы аітты:
«Абамныҥ öжӳн алып
«тоɧус Кара Моҥустӳҥ
«чäрінä парарым» тäдір.
Аі Алтын аіт чадыр:
«Тоɧус Кара Моҥус чäрінä
«тоɧус kаттап пардым,» тäдір,
«тоɧус kаттап парɧанда
«чäрінä кіріп полбадым.
«Алтын Äргäк нанӌы, парба!
«ölöрзӳҥ анда Алтын Äргäк!»
Алтын Äргäк аіт чадыр:
«Ölзöм ölгöјӳм, парарлабын!»
Аі Алтын аіт чадыр:
«Äдä парӌаҥ полɧанда
«ігälä парыҥ, нанӌым!»
Ігälä ат äзäрläді,
ігälä тура міндіläр,
ігälä пар чадырлар,

Digitized by Google

пірзінің ады артык ӓбӓс,
пірзінің ады артык ӓбӓс,
тӓң чӱгӱр чӓр ігӓlӓ.
Чӓтті тӓгрі тӧзӱн ӧттӱ,
кӧс кӧр чӓтпӓс
кӧбӱктӱг кӧк талаі полтыр,
кӓжіп алҷаң чоҕул.
Аі Алтын аіт чадыр:
«Алтын Ӓргӓк нанцым!» тӓдір,
«мӓн талаіды кӓш полбассым,
«мӓн ӱгӧ нанарым!» тӓдір.
Наныб-ыза-бӓрді Аі Алтын.
Позына аітты Алтын Ӓргӓк:
«Кан кіжі мӓн ползам
«кӧк талаіды каіт кӓшпӓҷӓң?
«кан кіжі мӓн ползам
«кӧк талаіды кӓжӓрім» тӓдір.
Ӱш тӧlгӧ чӱгӱргӧн
Аранцула ак сар'ат аіт чадыр:
«Ӓм мӓні шап!» тӓдір,
«мӓн сӓгріп кӧрбін!» тӓдір.
Шӓб-ыза-бӓрді адын,
сӓгріб-ыза-бӓрді ады,
кӧбӱктӱг кӧк талаіды
кӓжірӓ сӓгріп тір,
кӧк талаідың ол ҷанда
чазӓ пар тӱштӱр.
Тоҕус Кара Моңус чӓрі кӧрӱн чӓр.
Тоҕус Кара Моңус
чӓр сыртындаҕы кіжідӓң
албан алҷаң полтыр.
Ак сар'ат аіт чадыр:
«Ӱш чаштыг Алтын Ӓргӓк,
«паҕлап салзаң мӓні ӧдӱрӧр,

Digitized by Google

«ӱш тӧlгӧ чӓткӓмдӓ
«мӓнї таныбас kан чоk.»
Чӓт парды Кара Моӊуска,
тоҕус азра тӓбір тытkа
Аранӌула аk сар'атты
тоҕус ора тартып паглап салды.
Алтын Ӓргӓк уҕлӱӌаk
тоҕус Кара Моӊуска кірдї.
Тоҕус Кара Моӊустӱӊ
ӱш алып ōл тӱп тӱр.
«Ӱш тӧlгӧ чӱгӱргӧн
«Аранӌула аk сар'ат
«ӱш тӧlгӧ тутпāмыс, тӓп
«ам тударбыс!» тӓдїр.
Аk сар'ат чарчынны тарт чар,
ӱш алып ōл аk сар'атты
kузуруктаӊ тарт чар.
Сулуктаӊ ӱзӧ тартты,
Аранӌула аk сар'ат парыб-ысты.
тініӊ ӱзӧ тартты,
Аранӌула аk сар'ат парыб-ысты.
Ат чӱгӱрӱб-ыза-бӓрдї,
ӱш алып ōл чат kалды.
Аk сар'ат аіт чадыр:
«Ӱш тӧlгӧ туттӱрбāм,
«ам чӓдїп тутпазар!» тӓдїр.
Ӱш алып ōл
ӱш аі kара атkа мӱндӱlӓр,
сӱрӱб-ыза-бӓрдїlӓр.
Чӓдїп ӧдӱрӧргӧ сӱр чары.
Чӓтті кӱн чӱгӱрдӱ аk сар'ат
чӓтті тӓгрі тӧзӱ ӧттрӧ чӱгӱрдӱ,
Аранӌула аk сар'ат чӱгӱрдӱ.
Ӱш алып ōл тагга шыкса

ат оjаста полды,
ӱш алып ōл оjаска тӱшсä
ат тагдың кырында полды.
Аранҷула ак сар'ат
ōlōр тäмгä чäдіб-оттур.
Ак чазā чӱгӱрдӱ ак сар'ат
алынаң пäрі ӱш алып кäl чäр,
ӱш алып ак сар'атка тоҕаш чар.
«Мäні Кара Моңустӱң
«ӱш алып ōлы сӱр чар» тäдір,
«мā ōттрä-бäрäр!» тäді.
Ӱш алып аіттылар:
««Тäдіггä парып тыңан!
««піс аны пō кадараң!»»
Кара Моңустӱң ӱш уҕлӱ
ӱш алыпка тӱштап чар.
«Атты нōгäрäк сӱргōнзäр?»
««Аранҷула ак сар'аттың алына
««турарҕаба сiäр?»» тäдір.
Кара Моңустӱң ӱш уҕлӱ
ӱш алыпты камҷыбыла шапты,
кäзä шапты паштарын,
ӱш алып ōlӱп калды.
Ак сар'атты сӱрӱп шыктылар,
ак сар'ат чӱгӱрӱб-оттӱрдӱ.
Алтын тагдың тōзӱндō
чäтті паштыг Чälбäгäн кäl чäр.
Ак сар'атка тоҕашты.
«Улуг кан Алтын Äргäк
«каідып ōlдӱ? ак сар'ат,
«сäні кäм сӱрӱн чадыр?»
««Тоҕус Кара Моңустӱң
«ӱш алып уҕлӱ сӱрдӱ» тäді.
Чäтті паштыг Чälбäгäң аіт чадыр:

Digitized by Google

«Ӳш алып ōлбыла
«мäн тудӳш кöрöiн!» тäдiр.
Тоҕус Кара Моҥустӳҥ
ӳш алып ōлбыла
чäттi паштыг Чälбäгäн тоҕашты.
«Ӳш полза алыптā полар
«атты но кäрäк сӳргöнзäр?
««Аk сар аттыҥ алында
««турарҕаба сäн?»» тäдiр.
Ӳш алып ōл kамџыны тäҥ кöдӳрдӳ,
Чälбäгäннi тäҥ шаптылар,
чäттi пажын кäзä шāб-ысты.
Аk сар'атты сӳр чарылар,
аk сар'ат чӳгӳр чары.
Аk чазыда алып кälчäр
чäттi kулаш kызыл чäгрi аттыг.
Аk сар'атты тоҕаш чары.
«Но алып сӳрдӳ, аk сар ат, сäнi?»
««Тоҕус Кара Моҥустӳҥ
««ӳш алып уҕлӳ сӳрдӳ»» тäдiр.
«Парба!» тäдiр, «по кälзiн!
«ӳш тölгö кöп чӳгӳргöнзӳҥ,
«Алтын Арыг пäџäм чiдiп,
«чäттi чыл тiläдiм,» тäдiр,
«Алтын Арыгды таппадым,
«сäҥ кöс кöрдӳҥбä аk сар'ат.»
Паштап ат: «Пilбäн чäрiм» тäдiр,
кöп сурāн сōнда аiт чадыр:
«Чäттi kадыл чäр алтында
«чäттi Äрlik Кан чäрiндä
«Кыс Алып тоiлап чаtкан чäр
«кöрдӳм» тäдiр аk сар'ат,
«анда полар сäҥ пäџäҥ.»
Ӳш алып ōл чäдä тӳштӳ,

«Адың кӓм полҷаң?» тӓдір.
««Чӓтті kулаш kызыл чӓгрі аттыг
««Алтын Пӓрістӓ Кан полҷам.»»
Тоҕус Кара Моңустӱң уҕлӱ
kамҷыны тӓң кӧдӱрдӱ шабарҕа,
тӓңнӓп кӓlіп шаптылар,
кӧргӧн kаракты тыплатпады.
«Ну!» тӓдір, «мӓн шабаін!» тӓдір.
Алтын Пӓрістӓ kамҷы кӧдӱрдӱ,
ӱш алыпты шапты,
тоҕус Кара Моңустӱң
ӱш алып уҕлӱнӱң
ӱш пажын кӓзӓ шапты,
ӱш алып ол ӧlӱп kалды.
Алтын Пӓрістӓ аіт чар:
«Алтын Ӓргӓкті ӓңні
«kаідаң тӓп нанарзың.
«Мӓн оk адаін!» тӓдір.
«Ол оkтың чолыны kӧп нан!
«Алтын Ӓргӓктің алына
«ол оk пар тӱжӧр,
«Алтын Ӓргӓк оkты алзын!
«алтын kарбанҕа салзын!»
Оkты адыш ыза-бӓрді,
аk сар'ат оk сӧнҷа нан чар,
ӧн тагда оk ӧттрӓ алып тыр,
ол оk чолбыла ат kӓlчӓр,
ӧн талаіда kуруда аттыр,
саібыла аk сар'ат парчар,
парды, парды, парды.
Тоҕус Кара Моңусkа чӓтті,
алып сӧгӱ азра таг-болып ӧстӱ.
Кара Моңус чӓріндӓ
ӓргӓкчӓ ӓр kалбан-дыр.

Digitized by Google

Алып тӧрӧ̄н Алтын Ӓргӓ̆к
тоҕус Кара Моҥустӱ̆ҥ
албатты чоныи шӓ̄п чадыр,
kылдышпыла кӓ̆с чӓ̆р.
Алтын тагды кӧ̆дӱ̋рӱ̆п тартты,
ak талаідыҥ ол ҵанына
тагды таштап чадыры.
Ak сар атты тilӓп тї̆р,
ak сар ат чӱ̋гӱ̋рӱ̆п кӓldї̆
Алтын Ӓргӓктї̆ҥ алына.
Алтын Пӓрiстӓнї̆ҥ оҕы
Алтын Ӓргӓктї̆ҥ алына тӱ̋штӱ̆р,
Алтын kарбанҕа окты салды,
ak сар’атты тӓ̄п чадыр,
ӓ̄зӓн сурап чадыр.
Ӱ̋ш чаштыг Алтын Ӓргӓк
kара тӓгӓідiг ӓр полтыр,
тоҕус Кара Моҥус чӓрї̆ндӓ
ӓргӓкчӓ ӓр kалбады.
Ak сары атkа мiндї̆,
чӓрї̆нӓ нан чадыр,
орта чолҕа кӓlї̆б-оттурза
ӓlбӓк парҕан мал полтыр,
ӓlбӓк парҕан чон полтыр,
аі kара ат полтыр.
Аі kара аттыг Алтын Таш
тӓ̄н kан чат чадыр.
Партыр, Алтын Ташkа кiртї̆р.
«Ӓ̆зӓн» тӓптї̆р «Алтын Таш наҥҵы.»
Шаі пӓртї̆р, табаk пӓртї̆р,
араҕа пӓртї̆р, ӓ̆зiрттї̆р.
«Ӱ̋ш тӧlгӧ чӱ̋гӱ̋ргӧн ak сар’атты
«ма̄ пӓр, наҥҵы» тӓптї̆р,
«ӱ̋ш тӓгрi тӧзӱ̆ чӱ̋р кӓlӓін,

«ak сар'атпыла чӱр кӓlӓiн.»
Алтын Ӓргӓк аiт чадыр:
«Адың мiнiп чӱр!» тӓп тïр,
«мӓн адымны пӓрбӓссïм.»
Сурап тыр, сурап тыр,
Алтын Ӓргӓк пӓрбӓн салтыр.
Чӓттi пӓдрӓ араҕа пӓртïр,
Алтын Ӓргӓк iштïр,
Алтын Ӓргӓк чыҕылбан-дыр.
Тоҕус пӓдрӓ араҕа пӓртïр,
Алтын Ӓргӓк iштïр,
Алтын Ӓргӓк чыҕыл-дыр.
Ak сар'аттың ӓзӓрïн
Алтын Таш ал салды,
аi kар'аtkа мiндï,
ak сар'атты чӓдӓккӓ алды,
парыб-ыза-бӓрдï,
парыб-оттурдӱ, парыб-оттурдӱ,
чӓттi тӓгрi тӧзӱн ӧттӱ.
Тоҕус чаjачы полды анда,
чаҕыс чаjачы полды анд'ok.
Ak kанаттыг кӱрӧң ат
тоҕус чаjачы чаjап салтыр,
Аранџула ak сар'атпыла
чарыштырарҕа чаjап салтыр.
Чаҕыс чаjачының чаjӓны
Аранџула ak сар ат.
Алтын Таш марышkан полтыр,
чарыштырарҕа марышkан.
Iгi атты чарыштырып,
чӱгӱрӱб-ыза-бӓрдïlӓр,
чӱс тӓгрi тӧзӱ ӧттрӧ чӱгӱрӧргӓ.
Ӓртӓн чӱгӱргӧн ат,
ïрдӓ кӓlӓргӓ чӱгӱрдӱ,

Digitized by Google

kажы чäтпäн kалҕан ат
чäдäккä аларҕа.
Алтын Ташпыла тоҕус чаjачы марышты.
Äртäн парҕан ат īрдä кälдï,
ak сар'ат кÿрöң аттың чiткäзïн
кäзä kап сал кälтïр;
кÿрöң ат öl kаптыр.
Аранҷула ak сар'атты
Алтын Таш чäдäккä алып нанды,
нанды, чäт кälдï ÿзÿнö.
Алтын Äргäк турҕалак.
Ak сар'аттың äзäрïң
ak сар'атka äзäрläп салды.
Алтын Äргäк тур кälдï,
ташkын шыҕып кälдï.
«Тоҕус пäдрä араҕа iшкäн,
«iжïп чыҕылҕам» тäдïр,
«сäн ak сар'атты
«öрлап kаiдыг чäргä пар кälдïң?»
Алтын Äргäк сурап чар.
«Парбадым», тäдïр Алтын Таш.
Алтын Äргäк аiт чадыр:
«Мäн чыҕылҕамда
«сäн тоҕус чаjачыбыла
«марыжып чÿгÿртÿп кälдïң.»
Алтын аiт чадыр:
«Аҷам Алтын Äргäк!
«сäн пурнап тÿҕан ÿҷÿн
«сäң адың полды» тäдïр.
«Ча сÿрÿп кäl чатkан
«чолда тÿҕÿп öс турÿм,
«нанарым сäңбilä kада
«Алтын Кан абамның чуртÿна.
«Сäн пÿн нан, аҷам!

«таңда мäн нанарым,
«малымны сӯрӯп нанарым.»
Алтын Äргäк нан-ыза-бäрдï,
Аі Алтын нанцызына чäттï,
ӯгӧ кір партыр.
«Äзäн, Аі Алтын нанцы!» тäдïр.
««Öлöр тāнïм, öлбöн кälдïң»», тäдïр,
««Алтын Кан абаңнаң
««артыk Кан полтырзың»» тäдïр.
Араҕа іштïлäр,
ӯш пäдрä араҕа іштïлäр.
«Аі Алтын нанцы,
«ар чаҕыс kызыңны
«мā пäр!» тäдïр.
««Пäрäрïм, нанцы!»» тäдïр,
««сäннäң артыk kанны
««тāп пäрбäссïм.»»
Тоі салдылар,
улуг тоі сал кäліп
тоі іш чадырлар,
пäш пäдрä іштïлäр.
Алтын Таш чäт кälдï,
тоі іш чары Алтын Таш.
Алтын тагның kырынаң
чäттï kулаш чäгрі ат
ажыб-оттур.
Äжікkä кälдï, аттаң тӯштӯ,
Алтын Пäрістä кір кälдï.
«Аі Алтынның kызын ал чарзыңма,
«Алтын Äргäк чäстä?» тäдïр.
»Сäң алцаң kатын
«мäң пäцäм полҕан,
«позың ташkын шыҕып öюрзӯң
«пäцäмнï албас ползаң.»

Digitized by Google

Алтын Ӓргӓк аiт чары:
«Ӧlгӧнцӧ аларын» тӓдiр,
«Алтын Пӓрiстӓ улуг kан,
«улуг алып полцаң полтыр.»
Алтын Ӓргӓк iгi абаkаi алтыр,
Алтын Пӓрiстӓнiң пӓцӓзiн,
Аi Алтынның kызын.
Нанды амды Алтын Ӓргӓк,
iгi kат алып нанды,
Алтын Таш, Алтын Ӓргӓк
iгi kарындаш нанды.
Чӓр чуртўна чӓт кӓlдilӓр,
kырыk мал соҕўп,
kырбан тартып
тоi салдылар,
тоi салдылар, iштilӓр.
Орта iштilӓр тојын,
алып кӓlдi тӓштilӓр.
Алтын Пӓрiстӓ нанцы кiр кӓlдi.
«Алтын Сабаk пӓцӓңнi
«ма пӓрӓрзiңмӓ?» сурап чар.
Алтын Ӓргӓк аiтты:
«Сӓ нанцым пӓрбӓзӓм
«кӓмгӓ пӓцӓмнi пӓрӓрiм?»
Пӓцӓзiн пӓрдi Алтын Пӓрiстӓ.
Араҕа iштilӓр,
Алтын Таш чӓттi пӓдрӓ iштi,
Алтын Таш чыҕылды,
Алтын Ӓргӓк тоҕус пӓдрӓ iштi,
Алтын Ӓргӓк чыҕылды,
Алтын Пӓрiстӓ он пӓш пӓдрӓ iштi,
Алтын Пӓрiстӓ чыҕылбан-дыр.
Абаkајын Алтын Сабаk алды,
ӱзӱнӧ наныб-ыза-бӓрдi.

Алтын Ташпыла Алтын Äргäк
чыӈ̧ылӈ̧андаӊ турдў,
Алтын Канныӊ чäріндä
чуртап чадырлар.

8. Аран Таіц̧ы.

Аk талаідыӊ kажында
аk мал полтыр,
аk пор'аттыг Кӧк Кан полтыр;
Кӧк Кан чäттон чашkа чäттір,
ӧрӧкӧн сäгізон чашkа чäттір.
Пір ӧл тубан-дыр,
пір kыс тубан-дыр,
арыг чаӈ̧ыс Кӧк Кан полтыр,
чäттон чашkа пала тубан-дыр.
«Оттус тäгрі тӧзӳнӳӊ ол ц̧анда
«Алтын Мӧкӧ алып нанц̧ым пар,
«Алтын Мӧкӧнӳ ӧдӳрӳп
«аӊ kаттыны алып ā чатчаӊмын,
«по малымны чыда сӧзӳрӳп
«чā чізін!» тäдір.
Аk пор'атты äзäрläб-алды,
Алтын Мӧкӧ нанц̧ызын сары
парыб-ыза-бäрді Кӧк Кан.
Ӳш тäгрініӊ тӧзӳн ӧт парды.
Алтын Мӧкӧ нанц̧ызы ӳдӳрlāп кälді.
«Кӧк Кан нанц̧ы, äзäн?» тäдір,
«kаја пар чарзыӊ Кӧк Кан?»
««Алтын Мӧкӧнӳ ӧдӳрӳп
««kаттыны аларӈ̧а кälдім.»»
«Алыг тӳӈ̧ан Кӧк Кан нанц̧ы,
«аk малыӊныӊ ортазыны
«ӧрладыб-ыза-бäрдіӊ,

«аны уңнабан чарзың;
«орта kарын уҕлӱңнӱ
«ōрладыб-ыза-бäрдiң,
«аны уңнабан чарзың.
«Чäттi тамыл чäр алтында
«Чылан Моңус алып kан,
«ол ōрлап парҕан!» тäдiр.
«Орта kарын палаңны
«тäбiр тыттың пажына
«тāскäрä пос салҕан.
«Садаk тӱ̆бӱ̆ндӧ оk пар,
«аны пäр мā, наңцы!» тäдiр,
«Чылан Канның чäрiнä тӱ̆жӧiн!»
Оҕын пäрдi апшыјаk Кӧк Кан
Алтын Мӧкӧ тӱ̆жӱ̆б-ыза-бäрдi,
чäр алтына тӱ̆жӱ̆б-ызып
Чылан Канның чäрiнä чäттi.
Кӧк Канның аk малы
тӱ̆гӧдä анда полтыр,
тäбiр тыттың пажында
тäбiр позыгбыла позын салҕан
ōлаk тiрiг тур чары.
чäттi чылҕа ӧлбӧн чӧр.
Чылан Моңус чäрiнä парарҕа
kоруk чар Алтын Мӧкӧ.
Арҕа чонның аразында
апшаk кiжi kон чары,
äзä апшаk кiжiдäң
Алтын Мӧкӧ сурап чадыр:
«Чылан Моңустӱң тынын
«пiдiңмä, апшыјаk?»
««Ӧрӧ турҕан чајачы
««аның тынын пiлбäн чäр,
««алтындаҕы Äрlik Кан

««аныӊ тынын пilбäн чäр.»»
Алтын Мöкö ылҕап чадыр.
«Каiдып нан чарым?» тäдiр,
«öдӱ̆ртӱ̆п саларым» тäдiр.
Орта тӱ̆ндö турӱ̆п кäлдi,
Кöк Кан пäргäн садаk тӱ̆бӱ̆ндöӊ
оkты сӱ̆рӱ̆п тарт алды,
тäбiр тытты адыб-ыза-бäрдi.
Садаk табыжын уҕӱ̆п
Чылан Моӊус кäлiп чадыр,
Алтын Мöкöнӱ̆ kаб-алды,
сöзӱ̆рӱ̆п чöрӱ̆п шäп чадыр.
Кöксӱ̆нӱ̆ӊ kаны кöl полтыр,
аkсыныӊ kаны кöl полтыр.
Äртäн тудӱ̆шkан Алтын Мöкö
Iргä чäттрä чоҕул;
тäбiр тытkа бозылҕан
чӱ̆гӱ̆рӱ̆б-оттурӱ̆.
«Алтын Мöкö наӊҷымны
«мäн чäткäнҷä öдӱ̆рбä!»
Чӱ̆гӱ̆рӱ̆п кäлдi уҕлӱ̆ҷаk,
Чылан Канбыла тудӱ̆штӱ̆,
Чылан Кан уҕлӱ̆ҷакты kапты,
тäбiр тытkа чапты.
Аннаӊ уҕлӱ̆ҷаk нанып кäлiп
Чылан Моӊустӱ̆ паза kапты,
iгiлä тудуш чары.
Кöк Канныӊ палазы:
«Аран чоkур аттыг
«Аран Таiҷы полҷаӊмын» тäдiр.
Позы позыны адап чадыр.
«Оттус чылҕа чäттрä
«мäнi öдӱ̆рӱ̆п полбассыӊ.»
Чäттi чылҕа чäттрä

тӧшкӧ тäбініп тудўш чары,
чäтті чылдаң äрткäндä
чäргä тäбініп тудўш чары,
тäңнäп кälіп тудуш чары.
Чылан Моңустўң kолын, будўн
шыҕара тудўп Аран Таіҕы
kан тäгрā ӧрӧ шыҕара туттў.
Чäргä чäткäнҕä,
чäтті чäрдäң кäзä тäпті.
Ӧlбӧстӧң Чылан Моңус ӧlўп kалды.
Аран Таіҕы нандра пар кälдi,
тоң чäргä тобуkkа шыҕара пасты,
тоглаk таш сы-бас-чар.
Алтын Мӧкӧ нанҕызыбыла
ak малды сўрўп нан чар.
Алтын Мӧкӧ чуртўна наныб-ысты,
Аран Таіҕы
Кӧк Канның чуртўна наныб-ысты.
Чäт кälдi адазының чуртўна.
Алтын тагның тӧзўнӧ
мал чаіды.
Кӧк Кан адазыбыла чӧкташыш оттурў.
Алтын äркäн шарт äдä тўштў,
шыҕа чўгўрўп кӧрзӧ
алтын äркäнгä ok казылып партыр.
Ол okта мічік полтыр:
«Алтын Мӧкӧ нанҕызы
«пўн ӧlмӧзӧ таңда ӧlӧр.»
Чылан Моңус чäрінäң
ігі Шојун Тас алып кälгäн,
Алтын Мӧкӧбўlä тудўш чары.
Аран Таіҕы шыкты,
Аран чокур атkа мінді,
оттус тäгрінің ол ҕанда

Digitized by Google

оттус kалыkkа чӱгӱрдӱ,
чäттï Алтын Мöкö нанцазына.
Ігі Шоjун Таспыла
Алтын Мöкö тудӱжӱп,
Алтын Мöкö пӱн ölбöзö
Алтын Мöкö äртäн ölöр.
Аран Таіцы парып
Шоjун Тасты kāб-алды,
тудӱш чары ігälä.
Äртäн тудӱштӱ,
Ірга чäтпäдï тудӱжӱп,
кäзä тäптï чäттï чäрдäң,
Шоjун Тас пірзï ölдӱ.
Алтын Мöкöнӱң kолындаҕы
Шоjун Таспыла тудӱш чары,
äртäн тудӱштӱ,
Ірга чäтпäн тудӱштӱ,
чäттï чäрдäң кäзä тäптï,
ігі Шоjун Тас ölдӱ.
Алтын Мöкö нанцызын парып
Аран Таіцы кір кälтір.
Алтын Мöкöнӱң абаkаjы
Аідаң Арыг абаkаі полтыр.
«Тӱҕан нанцым äбäс полза
«öдрӱп kаттын парып алар äдäм»,
іштïндä санап тыр.
Абаkаjы аны пil чäр.
«Мäң палам öшкöш кіжі
«мäнï kаіда аларҕа санап чарзың?»
Аран Таіцы уjаткан нозыбыла,
араҕа іппäн, табаk чібäн,
наныб-ыза пäрдï.
Чуртӱна чäт кälдï,
чуртта чат чадыр ам.

Digitized by Google

Алтын чарчын шарт äт парды;
шыk кӧрзӧ Аран Таіџы,
оk кäl kазыл тыр.
Окта пічік полтыр:
«Алтын Мӧкӧ нанџыңа
«чäтті паштыг Чälбäгäн
«ӧдӱр пара чӧрӱ.
«Пӱн парзаң тіріг полар,
«таңда парзаң ӧlгӧн полар.»
Оттус тäгрі тӧзӱнӱң ол џанда
оттус kалыkkа ӧт парды.
Чäтты паштыг Чälбäгäн
Алтын Мӧкӧ нанџызын
ӧдӱрӱп пара чӱр.
Чара тартыб-алды,
чäтті паштыг Чälбäгäнні
тудӱш чары;
äртä тудӱшkан кіжі
іргä тудӱжӱп чäтті.
Аран Таіџы нанџы
чäтті паштыг Чälбäгäннің
чäтті пажын käзä шапты.
Тоң чäргä тобуkkа шыџара пасты.
Алтын Мӧкӧ нанџызына кір кälді.
«Äзäн, нанџы!» тäді,
«ӧlгӧнӱмнӱ ала-бäрдің» тäдір.
Алтын Мӧкӧ нанџызының абаkајы,
Аідаң Арыг абаkајы
кӧрӧргӧ чыдабан чар.
Аідаң Арыг аіт чары:
«Улуг kан kат албаџаң,
«улуг kан kыс алџаң.
«Мыңаң ары оттус тäгрінің ар џанда
«чäтті алып пар» тäдір,

Digitized by Google

«чäттi алышkа kан кiрбäп.
«Чäттi алыптың туңмазы
«Очы Каракчын абаkаi
«аны парып ал!» тäдiр.
«Алып ползаң нанарзың
«мöгўс kан ползаң öлöрзўң.»
Алтын Мöкö аiт чадыр:
«Сäн парҕанда мäн парар-оk-пын.»
Iгi нанцы аттарын äзäрläдi,
оттус тäгрi тöзўн öт шыkтылар,
чäттi алыптың чäрiнä чäттiлäр.
Алтын Мöкö нанцы аiт чар:
«Мäн парбассым, нанарым,
«мäн kоруҕуп чарым.
Алтын Мöкö наныб-ыза-бäрдi.
Аран Таiцы аiт чар:
«Пiр öлцöңмўн парарлабын.»
Очы Каракчын абаkаiҕа кiр парды.
«Äзäн Аран Таiцы!» тäдiр.
««Äзäн Очы Каракчын абаkаi!»»
«Мā парарзыңма?» тäдiр.
««Мäн сäнi аларбын»» тäдiр.
«Iгi чаштыг сарыг аттыг
«ўш чаштыг Сар' Алтын алып
«мā кäлдi» тäдiр.
«Чäттi алып аңам
«мäнi ā пäрäргä äт чöр,
«Сар' Алтын сäнi öдўр салар,
«Сар' Алтын сäннäң артыk Кан.
«Кудаi kошkан пiстi
«сā парарҕа санап чарым.
«Сар' Алтын äбäс полза
«сā парар äдäм.»
Аран Таiцы пар чары,

Digitized by Google

чолда алып кіжі
kылыш тудŷнŷп кäl чäр.
«Сäн kан кіжі kыска но кäрäк кірдің?»
Чäтті алыпkа кірділäр,
«Ӓзäн» тäдір, Кöк Канның палазы,
«раk чöрдŷңмö, чаҕын чöргŷңмö?»
««Чäтті алыптың туңмазын
««Очы Каракчын абакаіды
««чакшы дäндä аларҕа кälдім.»»
Сар' Алтын аіт чары:
«Торсуk алҕан тогра kалҕанцы,
«тоҕрартын кälгäн сäн алцаңзыңцы.»
Чäтті алыштың улујŷ аіт чар:
«Кöк Канның палазы Аран Таіцы
«сарыг аттыг Сар' Алтын
«ігі алып тудŷшсŷн!
«ölгöнŷ чäргä парзын!
«kалҕаны kыз алзын!»
Нäктаң кірä шабыш чадырлар,
тудуш парыб-ыза-бäрділäр.
Таг талал чар.
Чäтті kонактың пажында
kан тäгрä шыҕара туттŷ,
чäргä чäткäнцä Сар' Алтынны
чäтті чäргä кäзä тäпті.
Чäтті алып äмäläп чäр,
Аран Таіцыҕа äмäläп чäр.
Чäтті кŷн тудŷштŷ
чäтті алыппыла.
Чäтті кŷннŷц пажында
чäттіläзінің пажыны кäзä шапты.
Очы Каракчын абакаіҕа пас кälдi.
«Ӓзäн Аран Таіцы!» тäдір.
«по чäрдің ŷстŷндä

«сäннäң артык алып чоӈул,
«мäн сā парарбын» тäдір.
Аран чокур аттыг Аран Таіӈы
абакаіды ал нан чар,
нана, нана кäідi.
Алтын Мöкö нанӈызына чäттi.
Алтын Мöкö аіт чадыр:
«Сäннäң артык алып
«по чäрдä чоӈул нанӈы.»
Аран Таіӈы нан чары
Кöк Кан абазының чäрiнä,
чäт кäідi чуртӳна.
Кöк Кан апшак öl калтыр.
Ылӈап чадыр Аран Таіӈы,
сыктап чадыр Аран Таіӈы:
«Абамның чуртӳ āн калтыр,
«абамнаң мäн калдым» тäдір.
Тоі äт чäрi,
албатты чонын чыш кäідi,
тоі іжiп чадырлар,
тоі тозӳл парды,
чон парчан тарап парды;
Аран чокур адын
Аран Таіӈы пожады,
чурттап чат калды.

СОЈОҢ.

Кара Кölдӳң јаңында.

1. Паӈаі Јӳрӳ.

Ӳстӳ Пурхан пар турӳ,
Хāн Курбусту Тäңкäрäкäі
Кӳјӳ Пурхан Пакшы,

Digitized by Google

алды оранда
Кара сан аттыг Хāн,
Талаі Хāн.
Кара сан аттыг Хāн
кӧбӧі ӓттіг ӓргӓн,
кӧбӧі малдыг ӓргӓн,
таштында kул аш јактыг ӓргӓн,
ады Сӓгӓlӓң ӓргӓн.
Кара сан аттыг Хāн
пак саҕыштыг ӓргӓн.
Тўндӓ малын кӧрўп
kылаштап јорып турў.
Сӓгӓlӓң ашјак
от хып турў.
Кара сан аттыг Хāн
kылаштап
кірік пāп турў,
олур јӓріндӓ
јула хып турў,
кӓ̄к пӧрзӧ
јула ӓмӓс,
kурҕајаҕының јараҕы
андыг турў.
Кара сан аттыг Хāн
кӧргӧш јана-бӓріп турў,
ол kадын алыксап турў.
Ол āп јатkаш
āріг пӓріп турў.
Пір јӓрдӓң тӧlгӧјі
јалап іккӓ̄п турў,
пір јӓрдӓң пӓlгӓјі
јалап іккӓп турў.
Хам нама кӓlгӓш,
кӓ̄к пӧрҕӧш

Digitized by Google

«Ӓрї̆ҕ јок турў», тäп турў.
««Мäҥ ӓрї̆ҕым
««Сäгäläҥ öр äпјідä полбаста?»»
«Сäҥ ӓрї̆ҕыҥ
«Сäгäläҥ öр äпјідä полза
«јäргä аппарып
«kабытпаспа?»
Амды кöдӱрӱп турў,
Каҥkы Пӱрӱн тäп кäмгä
Сäгäläҥні̆ аппарып
kабыдып турў.
Сäгäläҥ ашјаk
Каҥkы Пӱрӱндä јурттап турў,
пір оглдыг пöп турў,
паҕаі огл јорып турў,
Паҕаі Ј̇ӱрӱ
адап турў.
Талаі Хāныҥ таҕаназы
јылкы хадарып јорып,
Паҕаі Ј̇ӱрӱнӱ јолыҕып турў.
Талаі Хāныҥ таҕаназы:
«Пајым пыттап пäр!» тäп.
Огл пајын пыттады.
Кыс удуі-бäрді̆.
Паҕаі Ј̇ӱрӱ јылкыдāр парды,
пäніҥ іші̆ндä kулун
ӱштӱп ікkäldі̆,
пä пілбäді̆,
kыстыҥ шӱбӱргä сӱk пагды.
Кыс одынык пäldі̆,
одынык пälгäш
шӱбӱрӱндä kулунӱн
кöрӱк пагды.
Талаі Хāныҥ таҕаназы:

Digitized by Google

«Кіјā сöглöбö!» тіді̆,
«сöглöбöзöӊ сäні̆ алаін!» тіді̆.
Паҕаі Ј̇ӯрӯ:
«Алзаӊ ал!» тāп
томактажып турӯ.
Паҕаі Ј̇ӯрӯ алыр пōп
kудалап парып турӯ.
Сäгäläӊ адазыбыла
Талаі Хāнҕа парып турӯ.
Паза улус kудалаk пälгäн,
олурып турӯ.
Талаі Хāн сöглöп турӯ:
«Мāн урӯмнӯ
«јаӊыс хоідыӊ äдін
«јӯс кіјā
«ӯlä хāп пāргäн кіјä
«урӯмнӯ kылырмāӊ!
«Каја талаіныӊ ол јарыҕында
«Калјан кöк шары,
«kудурӯнуӊ алтын салбаҕын
«іккāп пäр!
«Іккāп пāргäн кіјā
«урӯмнӯ kылырмāн!»
Паҕаі Ј̇ӯрӯ
јадаг кälгäн,
öскö улус kудаjы
аттыг кälгāн.
Калјан кöк шарыны
јаларҕа тāш
Паҕаі Ј̇ӯрӯ
јадаг турӯ.
Таг kырынҕа ӯнӯп турӯ.
«Мынар адым kајыл?
«кäдäр кäбім kајыл?»

«Хāн Курбустӯн Тāңкäрäкäі!
«ӯш пајырны чыдадым,
«ӯш паk јајāн тӧрӧдӱм,
«мынар адым kајыл?
«кäдäр кäбім kајыл?» тäп.
Кӯмӯш јӯгӧнӯг,
кäзäр äзäрlіг
Пілігің Хäр ат
јӯм јäмзālіг
албыш јаныңаң кälгäн.
Паҕаі Ј̇ӯрӯ
Пілігің Хäр атты
мыныш турӯ.
Калјан кӧк шары
јāлап парып турӯ.
Шары парҕаш,
Паҕаі Ј̇ӯрӯ ölӯрӯп турӯ.
Кудурӯнӯң алтын салбаҕын
Талаі Хāнҕа іккāп пäріп турӯ.
Талаі Хāн сӧгlӧдӱ:
«Урӯмну пāр мäн!» тāш тір.
Тӯгдāп турӯлар,
тӯгдāштің kады удӯр тäрҕä
сідī мыја јӯдäк,
kурҕајаkпыла пашка тӯҕлап
пашkа удуп турӯ.
Äртäн турӯk тāп турӯ,
турӯk пälärгä
Талаі Хāның ыттары
Паҕаі Ј̇ӯрӯнӱ јіп турӯ.
Талаі Хāның таҕаназы
Паҕаі Ј̇ӯрӯнӱ тilāі пäріп турӯ.
Ј̇äргä тilāп јорорҕо
тāб-āп турӯ.

Digitized by Google

Паза тӱ̆н kара пōп турў,
паза пашkа удуп турў,
äртäн паза туруk пā̈п турў,
Талаі Хāнының пуҕалары
Паҕаі J̇ӱ̆рӱ̆нӱ̆
мīзӗбӗlä ölӱ̆рӱ̆к пā̈п турў.
Талаі Хāнының таҕаназы
паза тіläп турў.
Тіläп јорҕош
мынјап тӧрӧп
«Ölö бäрäін» тäп јорорҕо
Паҕаі J̇ӱ̆рӱ̆нӱ̆ паза тā̈п турў.
Паҕаі J̇ӱ̆рӱ̆ сöгlöп турў:
«Мäн јамы тӱ̆птӱ̆
«јазаін тā̈н мäн,
«ӱ̆ш јӱ̆мä тудӯ kалды;
«пірäзї пöрӱ̆дӱ̆ң моінынҕа
«kоңлур паҕлаін тā̈н мäн;
«пірäзі арīҕ кіјінің пајынҕа
«мīзін ӱ̆ндӱ̆рäін тā̈н мäн;
«пірäзі мäкäјї кіјінің тылынҕа
«тӱ̆гӱ̆н ӱ̆ндӱ̆рäін» тā̈н мäн.
«Ол ӱ̆чӱ̆мä полбас турў.»
Андыҕ kортон јорур турў.
Амды Паҕаі J̇ӱ̆рӱ̆
јӱ̆с тӱ̆lкӱ̆ kā̈јі порӱ̆ктӱ̆г
кӱ̆läр ä̧зäрlіг,
кӱ̆мӱ̆ш јӱ̆гӧнӱ̆г
Піlігің Хā̈р аттыг
кäзäр Поҕдо Каіракан
садап турў.

2. Кӱјӱттӱм Модун.

Кӱн јарык јуртӱг
Кӱјӱттӱм Модун,
Кӱlӱк Ӓрдінӓ
іјі јакшы ӧр.
Аңзык пора аттыг
Кӱlӱк Ӓрдінӓ јорӱп турӱ.
Кӱдӓр поро аттыг
Кӱјӱттӱм Модун јорӱп турӱ,
іјі алышкы.
Аіды Пурул кадынныҕ
Кӱlӱк Ӓрдінӓ,
туңмазы Кӱјӱттӱм Модун
кадыны јок ӓргӓн.
Соң Хар јӓрдӓ
Сӓрбіттӓ Хӓн турӱ,
Сӓрбіттӓ Хӓның таҕаназы
Ӓркӓн Нозун.
«Кӱјӱттӱм Модун туңмамҕа
«оны ӓп пӓр турӱ мӓн.»
Кӱlӱк Ӓрдінӓ сӧгlӧдӱ,
јалап јорун турӱ.
Пар јыдарҕа
іјі кіјі кӓп турӱ.
«Јӱгӓ пар јыдар сlӓр?»
Кӱlӱк Ӓрдінӓ сӧгlӧдӱ.
«Сӓрбіттӓ Хӓның таҕаназын
«Ӓркӓн Нозун
«кудалар тӓргӓ,
«ол надың кӧрбlӱ тӓп
«пар јыдарбіс.»
Іјі кіјі сӧгlӧдӱ.

Кӱ̆lӱ̆к Ӓрдінӓ
адын аіттырды,
іјі кіјі адын адап турў.
Пірӓзі Кадазын Тӓкпӓ,
пірӓзї Нарīн Тӓкпӓ.
Амды олар ӱ̆ш кіјі јорӱ̆п турў.
Паза ӱ̆ш кіјі кӓ̄п турў.
Кӱ̆lӱ̆к Ӓрдінӓ сöгlöдӱ̆:
«Сlӓрдїң адын kым?»
ӱ̆ш кіјі сöгlöдӱ̆:
«Мӓн адым
«Ӓргӓ Сӓндӓl пōп турў,
«пірӓзін Кадазын Шіlбї,
«пірӓзің Нарīн Шіlбї
«пōп турў.»
Амды олар алды кіјі пōп турў.
Кӱ̆lӱ̆к Ӓрдінӓ сöгlöп турў:
«Алды кіјінің
«мӓн јаңыскан параін!
«сlӓр мӓң јуртўмҕа парыңар,
«јаңыс туңмамҕа
«ӓ̄ш пōп турўңар!
Кӱ̆lӱ̆к Ӓрдінӓ
јаңыскан јор пар турў,
Сӓрбіттӓ Хӓнҕа јӓдӓ-бӓрдї.
«Кајың кӓlдің?
«јӱ̆гӓ јордың?»
Сӓрбіттӓ Хӓ̄н тӓп турў.
Кӱ̆lӱ̆к Ӓрдінӓ сöгlöдӱ̆.
«Кӱ̆јӱ̆ттӱ̆м Модун
«јаңыс туңмамҕа
«Ӓргӓн Нозун урӱ̆ңнӱ̆
«kудалаk пӓlдім.
Сӓрбіттӓ Хӓн сöгlöдӱ̆:

Digitized by Google

«Мӓн^сурӯмнӯ
«сā пӓрбӓсмӓн» тӓп турӯ.
Сӓрбіттӓ Хāның тӓмір тӓрӓккӓ
адын паглаб-алҕаш,
поды улуг одун
от хылыб-алҕаштың
оңарҕалап удуі-бӓр турӯ.
Јуртӯнда kалҕан
јаңыс туңмазы
Кӳјӳттӳм Модун
садāның алтын кӳмӳш ајынҕа
тāрнің Хопјы шара піјін
тӳжӳр āп турӯ.
Кӳјӳттӳм Модун сӧгlӧдӳ:
«Ӧlӳбӓ? тірігбӓ?
«мӓң јаңыс хам?»
Тāрнің Хопјы шара піјін
kыҕырып турӯ:
«Сӓң јаңыс хаң
«Сӓрбіттӓнің таштында
«тіріг пōп турӯ.»
Кара суглуг јыдырыда
јӓдірікпӓн.
Поро хартыҕа
kубулуб-āп
ујуп јорӯп турӯ.
Сӓрбіттӓ Хāнҕа јӓдіп турӯ.
Јӓдӓ-бӓрҕӓш
јаңыс хāзы удуб-ыткан,
аңзыk пороны
тӓмір тӓрӓктӓ паглāн
Кӳјӳттӳм Модун
Сӓрбіттӓ Хāның ӧнгӧ
кірӓ-бӓріп турӯ,

Digitized by Google

сöгlöдӳ:
«Мäң јаңыс хамны
«јӳгä ölӳрдӳңöр?
«урӯң пäрзäңмä?
«пäрбäссäнмä?» тідї.
Сäрбіттä Хāн:
«Пäр турмäн» тāп турӳ,
«тōзан кӳгäр аракы
«тōзан тäбā
«јыҕып іккäl!
«урӯм āп пäрäін!»
««Ӳш kонуk іштіндä јыҕаін!»»
Кӳјӳттӯм Модун сöгlöдӳ.
«Öхö! јыг!» тідї.
Ӳш kонуk іштїндä
тōзан кӳгäр аракы
тōзан тäбā
јыҕып іккāп турӳ.
Сäрбіттä Хāн
урӯн пäріп турӳ,
äдіп паранын
јӳс аk атkа
јӳс аk адан
јӳдӳрӳп турӳ,
кöјӳрӳп јоруп турӳ,
āп јаныn турӳ.
Орӯнҕа
поро шокур аттыг кіјі
манаб-алҕан.
Јаңыс шіштä
јӳс пäјäн сӹн
шіштäп турӳ.
Кӳјӳттӯм Модун кöрӳп турӳ,
кӳрöјӳп турӳлар.

Кӱ̆lӱ̆к Ӓрдінӑ
kа̄п турў, сӧгlӧп турў:
«Ӧlӱ̆рӓр турўмӓн,
«сӓн сӧс сӧ̆гlӧ!»
Кіjі сӧ̆ҕlӧдӱ̆:
«Поранты кӓм jурттӱ̆г турў,
«поро шоkур аттыг
«Моруң Кӱ̆lӱ̆к мӓн,
«Номуң Хо kадынныг мӓн.»
Ӧ̆lӱ̆рӱ̆к па̄п турў.
Амды jана-бӓрдіlӓр,
ӱ̆jӓlӓ jана-бӓрді̆lӓр.
Кӱ̆jӱ̆ттӱ̆м Модун
Ӓргӓн Нозун а̄п турў,
Номуң Хо а̄п турў.
Ол парды, мӓн кӓlді̆м.

Ы Р.

1.

Ыр jӓтпӓс kоjуннут мӓн,
тарту jӓтпӓс kоштыг мӓн.
Пӓдік таҕны ӱ̆н ӓн со̄нда саҕыш сӓрігӓр,
пӓ̆гlӓр kа̄нны ӓ̆дӓргӓндӓ̆ сӱ̆мӱ̆ кірӓр.
Улуҕ таҕны ӱ̆нгӓн со̄нда саҕыш сӓрігӓр,
улугларны ӓдӓрҕӓндӓ сӱ̆мӱ̆ кірӓр.

2.

Ӓкӓ кіжінің ӱ̆рӓні̆н ӓкӓ тӓжі̆ңӓр,
kара̄ның оҕӱ̆нда полор,
ӓкӓ аттың ӱ̆рӓні̆н ӓкӓ тӓжі̆ңӓр,
туjуңӱ̆нӱ̆ң kаразында полор.

3.

Сары шӧlдӱ̆ң jазылҕаны
сары jӓjӓк сіlбӓрі̆ні;

сарҕылымның јазылҕаны
сары торҕун сiлбäрiнi.

Ak поромның омakшаны,
алды јäјäк сiлбäрiнi;
алтан салдаттың омakшаны,
алды садак сiлбäрiнi.

4.

Хар кälгäнiң подымны
хар кiжi тäбiңäр,
kара халтыр адымны
Халkа kуннў тäбiңäр.

Öстöң кälҕäнiң подымны
äскö кiжi тäбiңäр,
ölö халтыр адымны
Ölöт kуннў тäбiңäр.

BAYERISCHE STAATS-BIBLIOTHEK MUENCHEN

Digitized by Google

Опечатки.

				напечатано:	читай:
Стран.	4	строка	8	тонду	тондӯ
»	5	»	8	kыз	kыс
»	5	»	15	kŏс	kос
»	6	»	22	аkту	аkтӯ
»	7	»	3 и 2 сн.	kŏjŏім	kӧjŏім
»	8	»	1 и проч.	»	»
»	8	»	6 сн.	Ӯ лтурўп	Ӯл турўп
»	12	стихъ	59	ороkшын	ортоkшын
»	15	»	150	рош	пош
»	23	»	38	Пајазы	Пајаḡы
»	25	»	96	мін	мӓн
»	29	»	93	kатшыḡаі	kапшаḡаі
»	31	»	37	маң дајыма	маңдајыма
»	33	»	114	аітыпла	аідыпла
»	36	»	212	падажы	падыжы
»	36	»	217	ортаkшун	ортоkшун
»	40	»	348	аk чазын	аkчазын
»	41	»	396, 397	kазыл	kызыл
»	42	»	421	ар	ӓр

Digitized by Google

				напечатано:	читай:
Стран.	43	стихъ	455	jäрḡä чäжïп	jäрḡäчäжïп
»	48	»	646	jäтïжïп	jäдïжïп
»	49	»	667	jӯлап	jӯлап
»	50	»	713	нäмā	нäмǟ
»	56	»	887	ajak	ajok
»	56	»	919	бäрïп	пäрïп
»	57	»	934	аḡышпла	аḡышпыла
»	58	строка	5	ӯлду	ӯлдӯ
»	58	»	9	jуртады	jурттады
»	58	»	13	jок	jok
»	58	»	9 сн.	мын да	мында
»	58	»	7 »	Пiлдiн	Пiлдïң
»	59	стихъ	4	jуртады	jурттады
»	60	»	41	jäрдïн	jäрдïң
»	64	»	120	ōк	ok
»	63	»	133	мӱ̆зӯн	мӱ̄зӯн
»	63	»	141	тутуныб	тудӯныб
»	63	»	144	тӱ̆жӱ̆нḡöн	тöжöнḡöн
»	65	»	206	судӯн	судӯң
»	65	»	207	тӯдӯн	тӯдӯң
»	65	»	210, 211	кiшдïң	кiштïң
»	66	»	216	jуртап	jурттап
»	66	»	234	амытан	амыттан
»	69	»	320	тäрäкпiлǟ	тäрäкпiлǟ
»	70	»	375	пäрдï	парды
»	71	»	401	чылбырбла	чылбырбыла
»	72	»	449	турӯ	тӱ̆рӱ̄
»	73	»	481	кiжiлäрï	кiжiлäрï
»	74	»	515	jäң äстäдï	jäңäстäдï
»	75	»	535	оіто	оітто
»	75	»	556	сок	сōk
»	76	»	562, 570	Узӯн	Узун
»	76	»	576	kарза	kар jāза

Digitized by Google

				напечатано:	читай:
Стран.	76	стихъ	585	Калаппла	Калаппыла
»	76	»	590	ӧ̆ртӧб	ӧ̆рттӧб
»	77	»	602	ӧ̆ртӧнӳп	ӧрттӧнӳп
»	80	»	722	туҥдӱ̆п	тудӱ̆п
»	80	»	724	туштӱ̆	тӳштӳ
»	81	»	737, 738	јı̄б-ı̄дĭ	јı̄б-ı̄дĭ
»	81	»	752	kaідыр	kaібыр
»	82	»	762, 766	тӳктӳ̄	тӳктӳ̄
»	82	»	777	најызы	најызы
»	84	»	844	кіріп	кірĭп
»	84	»	850	сō̆ҕышты	соҕышты
»	86	»	42	саҕышту	саҕыштӯ
»	86	»	44	саналӯ	санāлӯ
»	87	»	64	јӳрӳбlä	јӳрӳ̆бlä
»	87	»	80	кірӓ̄	кірä
»	87	»	86	ӧрзӧ̄	ӧрҕ́ӧ̄
»	88	»	114	кӧшҕ́ӧрӳп	кӧмҕ́ӧрӳп
»	89	»	125	јĭн	јı̄н
»	89	»	143	абакаі	абаkаі
»	90	»	175	најы	најы
»	91	»	208	пilбäдiҥ	пilбäдĭҥ
»	91	»	209	äткäнiҥ	äткäнĭҥ
»	91	»	219,221,223	ползонын	полҕонын
»	92	»	231	тӳктӳ̄	тӳктӳ̄
»	92	»	244	алā дыр	ала-дыр
»	92	»	244	парā дыр	пара-дыр
»	92	»	258	тā	тӓ̄
»	93	»	270	кä̆чäрĭп	кä̆чĭрĭп
»	94	»	319	kӳч	кӳч
»	95	»	327	чыгып	чыҕып
»	95	»	331	сiмäkчiнäk	сiмäкчiнäк
»	95	»	355	ӧбӧҕ́ӧнӳҥ	ӧбӧҕ́ӧнӳ̆ҥ
»	95	»	358	озоҕыдыдаҥ	озоҕыдаҥ

Digitized by Google

				напечатано:	читай:
Стран.	96	стихъ	380	іштӑ	іштĭ
»	96	»	383	ӓзӓрік	ӓзӓрік
»	98	»	454	кӓсбӓҕӓн	кӓспӓҕӓн
»	98	»	461	кірӓ̄	кірӓ
»	99	»	463	Нӓ̄рӓктў̈	Нӓ̄рӓктў̄
»	99	»	472	јīп	јіп
»	101	»	560	арајан чікір	арајан чікір
»	104	»	642	ӓкў̈бlӓ	ӓкў̄бīlӓ
»	104	»	647	кӓlдін	кӓlдĭн
»	104	»	659	јуртап	јурттап
»	106	»	726	Кыска	Кыска
»	107	»	760	тў̈рў̈	тў̈рў̄
»	110	»	845	пӓрдĭн	пӓрдĭк
»	110	»	852	кыскабла	кыскабыла
»	110	»	869	кірӓ̄ бӓрдĭ	кірӓ-бӓрдĭ
»	111	»	871	кулат	кулаш
»	111	»	876	тў̈жў̈рӓрсĭң	тў̈жў̈рӓрзĭң
»	112	»	910	Тујука	Тујукка
»	112	»	921	јӓрінің	јӓрĭнĭң
»	112	»	935	такбаі	такпаі
»	113	строка	13 сн.	пілӓрдĭң	пīlӓрдĭң
»	113	»	6 »	Тӓlӓңӓттің	Тӓlӓңӓттĭң
»	113	»	4 »	мӓнің	мӓнĭң
»	114	»	5 св.	јуртады	јурттады
»	115	»	1 »	пуштаі	туштаі
»	115	»	7 »	таштабаҕың	таштабаҕын
»	116	»	17 »	тў̄нў̈ктың	тў̄нў̈ктў̄ң
»	116	»	5 сн.	кў̈ндў̈lў̄	кў̈ндў̈lў̄
»	118	»	12 св.	полҕынчӓ̄	полҕынча
»	119	»	14 »	Сураҕанынды	Сураҕаныңды
»	119	»	16 »	кӧ̆рмӧс	кӧ̆рмӧс
»	119	»	4 сн.	ў̄рӓнчĭк тӓрінӓ	ў̄рӓнчĭктӓрінӓ
»	120	»	8 св.	ӓртӓктӓдĭ	ӓрмӓктӓдĭ

Digitized by Google

					напечатано:	читай:
Стран.	120	строка	20	св.	joҕолсто	joҕолтсо
»	121	»	2	»	іжің	іжі̆ң
»	121	»	1	сн.	таштапkандī	таш тапkандī
»	122	»	6	св.	тӓңӓ̄рӓні̆	тӓңӓрӓні̆
»	123	»	10	сн.	пӓрбӓҕ́ӓ ні̆ндӓ	пӓрбӓҕ́ӓні̆ндӓ
»	123	»	8	»	нӓні	нӓні̆
»	124	»	14	»	тоң бозо	тоңбозо
»	127	»	14	»	kоно	kонok
»	131	»	2	св.	jӳрбӓі-дірбӓ	jӳрбӓі-ді̆рбӓ
»	131	»	5	»	ӳ̄рӓ̆тпӓі-дірбӓ	ӳ̄рӓ̆тпӓі-ді̆рбӓ
»	133	»	10	сн.	сура баізыҕар	сурабаізыҕар
»	135	»	8	св.	калҕ́ан	kалҕан
»	136	»	6	»	азалдыларын	алдыларын
»	137	»	6	сн.	kӧрӳп	кӧрӳп
»	138	»	8	»	kудаідын	kудаідың
»	138	»	4	»	аідап	аідып
»	139	»	7	»	тӯлуп	тӯлӳп
»	142	»	5	»	kоноштом	kоноттом
»	143	»	15	св.	jӳкгӓні̆б	jӳктӓні̆б
»	143	»	9	сн.	ӓ̆зӓ̆бӓі-ді̆р	ӓ̆зӓ̆бӓіді̆к
»	144	»	4	св.	палҕашту	палҕаштӯ
»	144	»	6	»	jалаілы	jалаіла
»	145	»	7	»	Кӳjӳм	Кӳjӳ̄м
»	145	»	10	сн.	jӓді̆ңбӓі	jӓді̆нбӓі
»	146	»	5	»	kорумду	kорумдӯ
»	147	»	2	»	узынаң	ӯзунаң
»	148	»	5	»	узӳна	ӯзӳна
»	148	»	2	»	отко	отkо
»	149	»	16	»	jok	jok
»	149	»	7	»	садылап	садулап
»	150	»	3	»	узундаҕы	ӯзӳндаҕы
»	151	»	11	»	туруп	турӳп
»	152	»	8	»	салҕа	салза

Digitized by Google

				напечатано:	читай:
Стран.	152	строка	2 сн.	узўн	узун
»	154	»	10 св.	узында	ӯзўнда
»	155	»	1 »	турҕунча	турҕўнча
»	155	»	20 »	јуртап	јурттап
»	157	»	1 »	суҕӯп	суҕўп
»	157	»	12 сн.	тулундары	тулуӊдары
»	157	»	10 »	öрöчīlҕäн	öрö чīlҕäн
»	158	»	14 св.	јуртап	јурттап
»	158	»	5 сн.	Тарнаул	Парнаул
»	159	»	7 »	сāнаҕан	санаҕан
»	159	»	3 »	kälҕäн	кälҕäн
»	162	»	1 св.	јiб-äдї	јiбäдї
»	162	»	9 сн.	kарычkы	kарачkы
»	165	»	1 »	јäрїмҕä	јäрїмä
»	166	»	14 »	kабрарҕа	kадрарҕа
»	166	»	6 »	салkыб-алып	салkын алыб
»	167	стихъ	8	kарыча	kарышча
»	169	»	66	јартылды	јыртылды
»	170	»	81	Ӳlҕäнïӊ	Ӳlгöнӳӊ
»	170	стр.	12 сн.	пōзылып	пазылып
»	173	»	5 св.	пilбїӊбä	пilдїӊбä
»	175	»	17 сн.	kаныпа	kāныпа
»	177	»	12 св.	ӯлду	ӯлдӯ
»	177	»	18 »	kiрïп	кiрïп
»	180	»	1 »	салып	саҕып
»	182	»	12 »	пӳдöпkö	пӳдöпкö
»	184	»	15 »	öзӳп	öзӳп
»	185	»	6 »	а	ā
»	186	»	3 »	оkмынаӊ	оkпынаӊ
»	186	»	3 сн.	јап	јāн
»	189	»	3 св.	таттаҕын	таштаҕын
»	189	»	9 сн.	тӯлардаӊ	тулардыӊ
»	190	»	7 св.	kiжiläр	кiжilӓр̆

Digitized by Google

			напечатано:	читай:
Стран.	191 строка	6 сн.	аттыла	атпыла
»	192 »	4 св.	kудаідыңмын	kудаjыңмын
»	192 »	8 »	туру	турў
»	192 »	11 »	kудаідыңның	kудаjыңның
»	192 »	12 »	kаjалдабаічы	kыjалдабаічы
»	193 »	9 »	алымдулары-	алымдўлары-
»	195 »	11 »	тäпсäірзың	тäпсäірзäң
»	196 »	7 »	туjукўна	туjуҕўна
»	197 »	1 »	учуп-тā	учўп-тā
»	197 »	8 сн.	kулаҕашын	kулаҕажын
»	198 »	10 »	kырдың	kырдаң
»	206 »	10 »	Кöбökkö	Кöбöккö
»	207 »	1 »	кӯзöп	кӯзäп
»	234 »	1 св.	мандыk	маңдыk
»	239 »	3 »	пос	пōс
»	239 »	12 »	арманjы	арманjы
»	242 »	1 сн.	тäңäрï	тäңäрі
»	243 стихъ 30,	38	Тäңäрïнïң	Тäңäрінïң
»	244 »	66	тäңäрïнïң	тäңäрінïң
»	247 »	52	кіжібīс	кіжібīс
»	248 »	69	наҕырып	пазырып
»	252 »	124	ңāн	нāн
»	254 »	200	коныш	kоныш
»	254 »	203	ңаныш	наныш
»	255 »	23	аңың	анық
»	257 »	104	коіды	kоіды
»	257 »	2	апшыjа	апшыjаk
»	261 »	30	кältäн	кälгäн
»	263 стр.	11 св.	чыkпа	чыkпады
»	264 стихъ	9	jорып	jортып
»	265 »	70	Jälбäгäндï	Jälбäгäннï
»	268 »	159	тага	тагга
»	269 »	190	jäдï	jäдï

Digitized by Google

				напечатано:	читай:
Стран.	271	стихъ	273	тāгбīн	тāгбīн
»	273	»	46	Ja	Jä
»	273	»	48	аттан	аттаң
»	276	»	129	падыша	падыжа
»	280	»	41	ӈандыраб	ӈандырыб
»	281	»	61	kуруктӳ	kоруктӳ
»	282	»	109	ӧрттäб	ӧрттӧб
»	282	»	114	ӧрттäп	ӧрттӧп
»	285	»	76	чыkпар	чыkтар
»	286	»	118	бӳтӳбула	пудӳбыла
»	287	»	132	kаша-бäрдї	kажа-бäрдї
»	292	»	82	кул	kул
»	295	»	10	кӳш	кӳт
»	300	»	116, 117	кожо	kожо
»	307	»	46	дїттäн	тїттäн
»	307	»	60	ӳlӳжälї	ӳlӳжӧlӳ
»	313	»	101	сы̄нга	сы̄нды
»	314	»	120	сы̄ны	сы̄нды
»	315	»	149	сы̄нны	сы̄нды
»	318	»	254	чарынаң	чарыннаң
»	319	»	286	јат	чат
»	319	»	299	чарынаң	чарыннаң
»	321	»	380	полңон	полңаң
»	327	»	45	полжанзың	полжаңзың
»	328	»	93	чӳрӧгӳ	чӳрӧгӳнӧ
»	329	»	100	kӧр	кӧр
»	331	»	5	чылаш	чылāш
»	332	»	39	ат	атkа
»	334	»	84	адыңды	адыңны
»	334	»	104, 105	полҕон	полҕан
»	335	»	118	ползоң	ползаң
»	335	»	129	тагҕа	тагга
»	336	»	154	каідып	kаідып

Digitized by Google

					напечатано:	читай:
Стран.	339	стихъ		250	абаіды	абаkаіды
»	340	»		284	алашkан	алатkан
»	340	»		306	ӧттӱ̆р	ӧдӱ̆р
»	341	»		339	абазының	абаңның
»	341	»		344	Пӓ̆ргӓ̆нді̆	Пӓ̆ргӓ̆нні̆
»	343	»		28	чып	чы̄п
»	345	»		108	андаң	анnаң
»	347	»		150	малыңды	малыңны
»	347	»		171	малның	малының
»	348	»		202	малабыла	малыбыла
»	349	»		13	шалың кӱ̆рӱ̆п	малың сӱ̆рӱ̆п
»	350	»		46	Пілігџі	Пілігџіні̆
»	351	»		70	чар	чӓ̆р
»	351	»		79	шымаkтар	шымыkтар
»	354	»		189	тагдың	тагның
»	354	»		191	улугҕа	улугга
»	354	»		196	пӓ̆рӓ̆р	пӓ̆ра̄̆р
»	355	»		207	ішті̆ңдӓ̆ң	ішті̆ңнӓ̆ң
»	356	»		253	аның	алың
»	358	»		323	тагдың	тагның
»	358	»		325	ӧlбӧ̆стӧ̆н	ӧlбӧ̆стӧ̆ң
»	358	»	328,	329	ча̄̆ні́м	ча̄̆ні̆м
»	358	»		331	кӓ̆скӓ̆нсі̆ң	кӓ̆скӓ̆нзі̆ң
»	359	»		363	пӓ̆рбӓ̆ссӓ̆м	пӓ̆рбӓ̆зӓ̆м
»	360	»		380	тӱ̆бӱ̆ндӧ̆ң	тӱ̆бӱ̆ннӧ̆ң
»	360	»		396	чӓ̆рігді̆	чӓ̆рігні̆.
»	362	»		442	а̄̆зі̆м	а̄̆м
»	364	»		512	чӓ̆р	чӱ̆р
»	365	»		25	чаjаның	чаjа̄̆нның
»	367	»		95	кӓ̆lзін	кӓ̆lзі̆н

Digitized by Google

Digitized by Google

				напечатано:	читай:
Стран.	339	стихъ	240	абаiды	абакаiды
»	340	»	284	алашкан	алаткан
»	340	»	306	öттӱ̆р	ŏдӱ̆р
»	341	»	339	абазының	абаңның
»	341	»	344	Пäргäндĭ	Пäргäннĭ
»	343	»	28	чып	чы̄п
»	345	»	108	андаң	аńнаң
»	347	»	150	малыңды	малыңны
»	347	»	171	малның	малының
»	348	»	202	малабыла	малыбыла
»	349	»	13	шалың кӱ̆рӱ̆п	малың сӱ̆рӱ̆п
»	350	»	46	Пiliгҷi	Пiliгҷiнĭ
»	351	»	70	чар	чäр
»	351	»	79	шымактар	шымыктар
»	354	»	189	тагдың	тагның
»	354	»	191	улугҕа	улугга
»	354	»	196	пäрäр	пäрā̆р
»	355	»	207	iштiңдäң	iштiңнäң
»	356	»	253	аның	алың
»	358	»	323	талдың	тагның
»	358	»	325	ŏlбöстöн	ŏlбöстöң
»	358	»	328, 329	чā̆нiм	чā̆нĭм
»	358	»	331	кäскäнсĭң	кäскäнзĭң
»	359	»	363	пäрбäссäм	пäрбäзäм
»	360	»	380	тӱ̆бӱ̆ндöң	тӱ̆бӱ̆ннöң
»	360	»	396	чäрiгдĭ	чäрiгнĭ
»	362	»	442	ā̆зĭм	ā̆м
»	364	»	512	чäр	чӱ̆р
»	365	»	25	чаjаның	чаjāнның
»	367	»	95	кälзiн	кälзĭн
»	369	»	171	ҷанда	чанда
»	369	»	177	Катта	Каттап
»	370	»	206	ҷӱ̆рöiзӱ̆ң	чӱ̆ргöiзĭң

Digitized by Google

				напечатано:	читай:
Стран.	371	стихъ	223	Ā̆зäн	Ǟзäн
»	372	»	262	ӓ̆т	ат
»	372	»	268	чын	чыл
»	374	»	350	тöзӳнӧ	тöзӱ̆нӧ
»	375	»	377	сӳрӳп	сӳрӱ̆п
»	375	»	383	тöзӳндӧ	тöзӱ̆ндӧ
»	380	»	127	тöзӳнö	тöзӱ̆нö
»	391	»	504	чуртап	чурттап
»	394	»	100	будӳн	пудӳн
»	394	»	129	ҷанда	чанда
»	396	»	175	чӓтты	чӓттı
»	396	»	196	мыҷаң	мынаң
»	398	»	240	дā̈ндӓ	тā̈ндӓ
»	398	»	249	kыз	kыс
»	400	»	10	аш jakтыг	ашjakтыг

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google